

Vepullāyā ti vipulabhāvāya.

Bhāvanāyā ti vaḍḍhiyā.

Pāripūriyā ti paripūranatthāya.¹ Ayaṅ tāva catunnaṅ sammappadhānānaṅ uddesavārasena ekapadiko atthud-dhāro.

Idāni paṭipāṭiyā tāni padāni bhājetvā dassetuṅ *kathaṅ ca bhikkhu anuppannānaṅ* ti ādinā nayena niddesavāro āradhho.

Tattha yaṅ² heṭṭhā Dhammasangahe āgatasadisaṅ, taṅ² tassa vaṇṇanāyaṅ vuttanayen' eva veditabbaṅ.

Yaṅ pana tasmiṅ anāgataṅ, tattha chandaniddese tāva: *yo chando* ti yo chandaniyavasena³ chando.

Chandīkatā ti chandikabhāvo, chandakaraṇākāro vā.

Kattukamyatā ti kattukāmatā.

Kusalo ti cheko.

Dhammacchando ti sabhāvachando. Ayaṅ hi chando nāma taṅhāchando, diṭṭhichando, viriyachando, dhammacchando ti bahuvidho nānappakārako. Tesu dhammacchando ti imasmiṅ ṭhāne kattukamyatā - kusaladhammacchando adhippetc.

Imaṅ chandaṅ janetī ti chandaṅ kurumāno va chandaṅ janeti nāma.

Saṅjanetī ti upasaggena padaṅ vaḍḍhitaṅ.

*Uṭṭhāpetī*⁴ ti chandaṅ kurumāno va taṅ uṭṭhāpeti nāma.

Samuṭṭhāpetī ti upasaggena padaṅ vaḍḍhitaṅ.

Nibbattetī ti chandaṅ kurumāno va taṅ nibbatteti nāma.

Abhinibbattetī ti upasaggena padaṅ vaḍḍhitaṅ. Api ca chandaṅ karonto va *chandaṅ janeti* nāma. Tam eva satataṅ karonto *saṅjaneti* nāma. Kenacid-eva antarāyena patitaṅ puna ukkipanto *uṭṭhāpetī*⁵ nāma. Pabandhatṭhitṅ pāpento *samuṭṭhāpeti* nāma. Taṅ pākaṭaṅ karonto *nibbatteti* nāma. Anosakkanatāya anolīnavuttiyā⁶ abhimukhabhāvena nibbattento *abhinibbatteti* nāma.

Viriyāniddese viriyaṅ karonto va *viriyaṅ ārabhati* nāma. Dutiyapadaṅ upasaggena vaḍḍhitaṅ.

¹ B. pāripūranatthāya.

² S.R. om.

³ R. chandaniyā°.

⁴ B. uṭṭhāpetīti.

⁵ B. uṭṭhāpeti.

⁶ S.R. alīnavuttitāya.

Viriyaṅ karonto yeva ca āsevati bhāveti nāma.¹

Punappunaṅ karonto bahulīkaroti.²

Ādito va karonto ārabhati. Punappunaṅ karonto samārabhati. Bhāvanāvasena bhajanto³ āsevati. Vaḍḍhento bhāveti. Sabbakiccesu tad eva bahulīkaronto bahulīkaroti ti veditabbo.

Cittapaggahaniddese viriyapaggahena yojento cittaṅ paggaṅhāti ukkhipatīti attho.

Punappunaṅ paggaṅhanto sampaggaṅhāti.

Evaṅ sampaggaḥitaṅ yathā na patatī tathā naṅ viriyu-patthambhena upatthambhento upatthambheti.

Upatthambhitam pi thirabhāvattāya punappunaṅ upatthambhanto paccupatthambheti nāma.

Thītiyā ti padassa niddese sabbesam pi asammosādīnaṅ thīti-vevacanabhāvaṅ dassetuṅ yā thīti, so asammoso ti ādīvuttaṅ. Ettha hi heṭṭhimahetṭhimaṅ padaṅ uparimassa uparimassa padassa¹ attho. Uparimaṅ uparimaṅ heṭṭhimassa heṭṭhimassa attho ti pi vattuṅ vaṭṭati. Sesaṅ sabbattha⁴ uttānattham⁵ evāti.

Ayaṅ tāva pālivaṅṅanā.

Ayaṅ pan' ettha vinicchayakathā: Ayaṅ hi sammappadhānakathā nāma duvidhā lokiyā lokuttarā ca. Tattha lokiyā sabbapubbabhāge hoti. Sā Kassapasasṅyuttapariyāyena lokiyamaggakkhaṇe veditabbā. Vuttaṅ hi tattha: Cattāro me āvuso sammappadhānā. Katame cattāro? Idh' āvuso bhikkhu anuppannā me pāpakā akusalā dhammā uppajjamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti, uppannā me pāpakā akusalā dhammā appahīyamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti, anuppannā me kusalā dhammā anuppajjamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti, uppannā me kusalā dhammā nirujjhamānā anattāya saṅvatteyyun ti ātappaṅ⁶ karoti ti.*

Ettha ca anuppannā kusalā dhammā ti samathavipassanā ceva maggo ca.

* Cf. S. ii, 196 f.; D. iii, 221; M. ii, 11, 26; S. iii, 96; v, 244; A. ii, 15, 74.

¹ R. om.

² R.S. add nāma.

³ S.R. bhāvento.

⁴ S.R. ettha.

⁵ S.R. uttānam.

⁶ B. ātappaṅ.

Uppannā kusalā nāma samathavipassanā va. Maggo pana sakiṃ uppajjitvā nirujjhamāno anattāya saṅvattanako nāma natthi; so hi phalassa paccayaṃ datvā va nirujjhati. Purimasmiṃ vā samathavipassanā va gahetabbā ti vuttaṃ. Taṃ pana na yuttaṃ.

Tattha uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṅvattantīti atthassa āvibhāvattaṃ idaṃ vatthu: Eko kira khīṇāsavatthero Mahācetiyaṃ ca Mahābodhiṃ ca vandissāmīti samāpattilābhīnā bhaṇḍagāhakaśāmaṇerena saddhiṃ jana-padato Mahāvihāraṃ āgantvā Piyangapariveṇaṃ¹ pāvīsi. Sāyaṃhasamaye mahābhikkhusanghe cetiyaṃ vandamāne cetiyaṃ vandanattāya na nikkhamī. Kasmā? Khīṇāsavaṇaṃ hi tīsu ratanesu mahantaṃ gāraṇaṃ hotī, tasmā bhikkhusanghe vanditvā paṭikkante manussānaṃ sāyamāsabhuttavelāya² śāmaṇeram pi aṅānāpetvā cetiyaṃ vandissāmīti ekako va nikkhamī. Śāmaṇero: kiṃ nu kho thero avelāya ekako va gacchati, jānissāmī ti upajjhāyassa padānupadiko va nikkhamī. Thero anāvajjanaena tassa āgamaṇaṃ aṅānanto dakkhiṇadvārena Mahācetiyaṅgaṇaṃ ārūho. Śāmaṇero pi anupadaṃ yeva ārūho. Mahāthero Mahācetiyaṃ oloketvā Buddhārammaṇaṃ piṭiṃ gahetvā sabbaṃ cetaso samannāhāritvā haṭṭhapahaṭṭho mahācetiyaṃ vandati. Śāmaṇero therasa vandanākāraṃ disvā upajjhāyo me ativiya pasannacitto vandati, kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjaṃ kareyyā ti cintesi. There vanditvā utṭhāya sirasmiṃ³ añjaliṃ ṭhapetvā mahācetiyaṃ ulloketvā⁴ ṭhite śāmaṇero ukkāsitvā attano āgatabhāvaṃ jānāpesi. Thero parivattitvā olokeno: kadā āgato, sī ti pucchi. Tumhākaṃ cetiyaṃ vandanakāle bhante; ativiya pasanno cetiyaṃ vandittha; kiṃ nu kho pupphāni labhitvā pūjeyyāthāti? Āma śāmaṇera, imasmiṃ cetiye viya aññātra ettakaṃ dhātunīdhānaṃ nāma natthi. Evarūpaṃ asadisāṃ mahāthūpaṃ pupphāni labhitvā ko na pūjeyyā ti. Tena hi bhante adhiyāsetha, āharissāmī ti tāvad-eva jhānaṃ samāpajjitvā iddhiyā Himavantaṃ gantvā vaṇṇagandhasampannāni pupphāni gahetvā pariśāvānaṃ pūretvā mahā-

¹ S.R. Cingara-pariveṇaṃ.

² S.R. sāyamāsaṃ bhattavelāyaṃ.

³ S.R. sirasi.

⁴ S.R. oloketvā.

there dakkhiṇamukhato pacchimamukhaṇ asampatte yeva āgantvā pupphaparissāvanaṇ hatthe ṭhapetvā pūjetha bhante ti āha.

Thero : atimandāni no sāmaṇera pupphāni ti āha. Gacchatha bhante, Bhagavato guṇe āvajjetvā pūjethā ti. Thero pacchimamukhanissitena sopānena āruyhakucchivedikābhūmiyaṇ pupphapūjaṇ kātuṇ āraddho. Veditvā pupphāni pari-punnā. Pupphāni patitvā dutiyabhūmiyaṇ jaṇṇuppannāna odhinā pūrayiṇsu. Tato otaritvā pādapiṭhikāpantiṇ pūjesi.¹ Sā pi paripūri. Paripunnabhāvaṇ ṇatvā heṭṭhimatale vikiranto agamāsi. Sabbacetiyangaṇ² paripūri. Tasmīṇ paripunṇe sāmaṇera, pupphāni na khīyanti ti āha. Parissāvanaṇ bhante adhomukhaṇ karoṭhā ti. Adhomukhaṇ katvā cālesi; tadā pupphāni khīṇāni. Thero parissāvanaṇ sāmaṇerassa datvā saddhiṇ hatthipākārena³ cetiyaṇ tikkhat-tuṇ padakkhiṇaṇ katvā catūsu ṭhānesu vanditvā parivenaṇ gacchanto cintesi; yāva mahiddhiko vatāyaṇ sāmaṇero, sakkhissati nu kho imaṇ iddhānubhāvaṇ rakkhituṇ⁴ ti. Tato na sakkhissati ti disvā sāmaṇeraṇ āha: sāmaṇera tvaṇ idāni mahiddhiko, evarūpaṇ pana iddhiṇ nāsetvā pacchimakāle kāṇapesakāriyā hatthena madditaṇ kaṇṇiyaṇ pivissasi ti, Daharakabhāvassa nām' esa doso, yaṇ so upajjhāyassa ka-thāya saṇvejitvā⁵ kammaṭṭhānaṇ me bhante ācikkhathā ti na yāci. Amhākaṇ upajjhāyo kiṇ vadatīti taṇ pana asuṇanto viya agamāsi.

Thero Mahācetiyaṇ ca Mahābodhiṇ ca vanditvā sāmaṇeraṇ pattacīvaraṇ gāhāpetvā anupubbena Kuṭṭhitissamahāvihāraṇ agamāsi. Sāmaṇero upajjhāyassa padānupadiko hutvā bhikkhācāraṇ na gacchati. Katarāṇ gāmaṇ pavisatha bhante ti pucchitvā pana⁶: idāni me upajjhāyo gāmadvāraṇ⁷ sampatto bhavissati ti ṇatvā attano ca upajjhāyassa ca pattacīvaraṇ gaṇetvā ākāsen' āgantvā therassa pattacīvaraṇ

¹ B. pūjeti.

² S.R. sabbaṇ°.

³ B. satṭhihatthipākārena. (Duppāṭho 'yaṇ, na tattha satṭhi-hatthopākāro vijjati. Hatthirūpāni itṭhakāhi māpetvā cetiyassa samantā kata-pākāro hatthipākāro nāma. Tena lakkhitaṇ dutiya-mālakaṇ Sihaḷā Gajanmaluva iti voharanti).

⁴ S.R. add no.

⁵ B. °jetvā.

⁶ B. puna.

⁷ S. °dvāre.

datvā piṇḍāya pavisati. Thero sabbakālaṃ ovadati: sāmaṇera, mā evam akāsi; puthujjaniddhi nāma calā anibaddhā; asappāyaṃ rūpādi-ārammaṇaṃ labhitvā appamattaken' eva bhijjati. Santāya samāpattiyā parihīnā brahmacariyavāse santhambhituṃ na sakkontī ti. Sāmaṇero kiṃ katheti mayhaṃ upajjhāyo ti sotuṃ na icchati; tath' eva karoti. Thero anupubbena cetiyavandanaṃ karonto Kabupelandavihāraṃ¹ nāma gato. Tattha vasante pi there sāmaṇero tath' eva karoti. Ath' ekadivasaṃ ekā pesakāradhītā abhirūpā paṭhamavaye ṭhitā Kabupelandagāmato¹ nikkhamitvā padumassa-
raṃ oruyha gāyamānā pupphāni bhañjati. Tasmiṃ samaye sāmaṇero padumassaramatthakena gacchati.² Gacchanto pana sālalasikāya³ kāṇamakkhikā viya tassā gītasadde bajjhi. Tāvad-ev' assa⁴ iddhi antarahītā, chinnapakkho kāko viya ahoṣi. Santasamāpattibalena pana tatth' eva udakapitṭhe apatitvā simbalītulaṃ viya patamānaṃ anupubbena padumassaratīre aṭṭhāsi. So vegena gantvā⁵ upajjhāyassa patta-cīvaraṃ datvā nivatti. Mahāthero: pagev' etaṃ mayā ditṭhaṃ, nivāriyamāno pi na nivattissati ti kiñci avatvā piṇḍāya pāvīsi. Sāmaṇero gantvā padumassaratīre aṭṭhāsi, tassā paccuttaraṃ āgamayamāno. Sā pi sāmaṇeraṃ ākāseṇa gacchantaṃ ca pun' āgantvā ṭhitaṃ ca disvā: addhā esa maṃ nissāya ukkaṅṭhito ti ñatvā: paṭikkama sāmaṇerā ti āha. So pi paṭikkami. Itarā paccuttarivā sātakaṃ nivāsetvā taṃ upasankamitvā: kiṃ bhante ti pucchi. So tam atthaṃ ārocesi. Sā bahūhi kāraṇehi gharāvāse ādīnaṃ Brahmacariyavāse ānisaṃsaṃ ca dassetvā ovadamānā pi tassa ukkaṅṭhaṃ vinodetuṃ asakkontī: ayaṃ mama kāraṇā evarūpāya iddhiyā parihīno, na dāni yuttaṃ pariccajītuṃ ti: idh' eva tiṭṭhāti vatvā ghaṃ gantvā mātāpitūnaṃ taṃ pavattīṃ ārocesi. Te pi āgantvā nānappakāraṃ ovadamānā vacanaṃ agaṇhantaṃ āhaṃsu: Tvaṃ amhe uccākulā⁶ ti sallakkhesi? Mayaṃ pesakāra, sakkhissasi pesakārakammaṃ kātun ti? Sāmaṇero āha: Upāsaka, gihībhūto nāma pesakārakammaṃ vā kareyya, naḷakārakammaṃ vā, kiṃ iminā; mā sātakamatte⁷ lobhaṃ

¹ B. Kammupenda°; S. Kapupelanda°; R. Kampupelanda°.

² S.R. om. ³ B. sakka°; S.R. salasikāya. ⁴ B.S. om. assa.

⁵ S.R. vegen' āgantvā. ⁶ R. uccākulikā. ⁷ S.R. °mattena.

karothā ti. Pesakāraako udare baddhasāṭakaṅ¹ datvā gharāṅ netvā dhitarāṅ adāsi.

So pesakārakammaṅ uggaṅhitvā pesakārehi saddhiṅ sālāya kammaṅ karoti. Aññesaṅ itthiyo pāto va bhattaṅ sampādetvā āhariṅsu. Tassa bhariyā na tāva āgacchati. So itaresu kammaṅ vissajjetvā bhuñjamānesu tasaraṅ² vaṭṭento nisīdi. Sā pacchā agamāsi. Atha naṅ so: aticirena āgatā' si ti tajjesi. Mātugāmo ca nāma api cakkavattirājānaṅ attani paṭibaddhacittaṅ ñatvā dāsaṅ viya sallakkheti, tasmā sā evam āha: aññesaṅ ghare dāru-panṇa-loṇādini sannihitāni, bāhirato āharitvā dāyakā pesakārakā pi atthi; ahaṅ pana ekikā; tvam pi mayhaṅ ghare idaṅ atthi, idaṅ n' atthi ti na jānāsi. Sace icchasi bhuñja, no ce icchasi mā bhuñjā ti. So na kevalaṅ ussūre bhattaṅ āharasi, vācāya pi maṅ ghaṭṭeṣi ti kujjhivā aññaṅ paharaṅaṅ apassanto tam eva tasaraṅdaṅḍakaṅ³ tasarato³ luñcitvā khipi. Sā taṅ āgacchantaṅ divvā isakaṅ parivatti. Tasaraṅdaṅḍakassa³ ca koṭi nāma tikhiṅa hoti; sā tassā parivattamānāya akkhiṅkoṭiyaṅ pavisitvā atṭhāsi. Sā ubhohi hatthehi vegena akkhiṅ aggaheṣi. Bhinnaṭṭhānato lohitaṅ pagghari.⁴ So tasmiṅ kāle upajjhāyassa vacanaṅ anussari: idaṅ sandhāya maṅ upajjhāyo anāgate kāle⁵ kānapesakāriyā hatthena madditaṅ kañjiyaṅ pivissasi ti āha. Idaṅ therena diṭṭhaṅ bhavissati. Aho dīghadassī ayyo ti mahāsaddena roditvaṅ ārabhi. Tam enaṅ aññe: alaṅ āvuso mā rodi, akkhi nāma bhinnaṅ na sakkā rodanena paṭipākatikaṅ kātun ti āhaṅsu. So: nāhaṅ etam atthaṅ rodāmi, api ca kho idaṅ sandhāya rodāmi ti sabbaṅ paṭipāṭiyā kathesi. Evaṅ uppannā samathavipassanā nirujjhamānā anattāya saṅvattanti.

Aparam pi vatthu: Tiṅsamattā bhikkhū Kalyāṇiyaṅ mahācetiyaṅ vanditvā aṭavimaggena mahāmaggaṅ otaramānā antarāmagge jhāmakhette kammaṅ katvā āgacchantaṅ ekaṅ manussaṅ addasaṅsu. Tassa sarīraṅ masimakkhitaṅ⁶ hoti. Masimakkhitam⁶ eva ca ekaṅ kāsavaṅ kacchaṅ pīletvā nivatthaṅ. Olokiyamāno jhāmakhāṇu⁷ viya khāyati. So divasa-

¹ S. bandhana.

² B. vāsaraṅ.

³ B. vāsara°.

⁴ B. paggharati.

⁵ S.R. om.

⁶ B. maṅsi°.

⁷ S.R. °khāṇuko.

bhāge kammaṅ katvā upaḍḍhahāmākānaṅ dārūnaṅ kalāpaṅ ukkhipitvā piṭṭhiyaṅ vippakiṇṇehi kesehi kummaggena āgantvā bhikkhūnaṅ sammukhe aṭṭhāsi. Sāmaṇerā disvā aññaamaññaṅ olokayamānā: āvuso tuyhaṅ pitā, tuyhaṅ¹ mahāpitā, tuyhaṅ mātulo ti hasamānā gantvā²: ko nāmo si tvaṅ upāsakā ti nāmaṅ pucchisū. So nāmaṅ pucchito vipaṭisārī hutvā dārūkalāpaṅ chaḍḍetvā vatthaṅ saṅvidhāya nivāsetvā mahāthere vanditvā: tiṭṭhatha tāva bhante ti āha. Mahātherā aṭṭhaṅsu. Daharasāmaṇerā āgantvā mahātherānaṅ sammukhā pi parihasaṅ karonti. Upāsako āha: bhante, tumhe maṅ passitvā parihasatha; ettaken' eva matthakaṅ pattamhā ti sallakkhetha? Aham pi pubbe tumhādiso va samaṇo ahoṣiṅ. Tumhākaṅ pana cित्तेkaggatā-mattam pi natthi. Ahaṅ imasmiṅ sāsane mahiddhiko mahānubhāvo ahoṣiṅ; ākāsaṅ gahetvā paṭhaviṅ karomi, paṭhaviṅ ākāsaṅ dūraṅ gaṇhitvā santikaṅ karomi, santikaṅ dūre.³ Cakkavālasahassaṅ⁴ khaṇena nibbijjhāmi. Hatthe me passatha, idāni pana¹ makkatāhatthasadisā, ahaṅ imeh' eva hatthehi idha nisinno va candasuriye⁵ parāmasiṅ, imesaṅ yeva pādānaṅ candasuriye⁵ pādakaṭhalikaṅ katvā nisidiṅ. Evarūpā me iddhi pamādena antarahitā. Tumhe mā pamajjittha. Pamādena hi evarūpaṅ vyasanaṅ pāpunanti. Appamattā viharantā jāti-jarāmaraṇassa antaṅ karonti; tasmā⁶ tumhe maṅ yeva ārammaṅ karitvā appamattā hotha bhante ti tajjetvā ovādam adāsi. Te tassa kathentass' eva saṅvegaṅ āpajjitvā vipassamānā tiṅsa janā tatth' eva arahattaṅ pāpunisū ti. Evam pi uppannā samatha-vipassanā nirujjhamānā anattāya saṅvattantīti veditabbā.

Ayaṅ tāva lokiyasammappadhānakathāya vinicchayo.

Lokuttaramaggakkhaṇe paṇ' etaṅ ekam eva viriyaṅ catukiccasādhanavasena cattāri nāmāni labhati.

Tattha *anuppannānaṅ* ti asamudācāravasena vā ananubhūtarammaṇavasena vā anuppannānaṅ. Aññathā² hi anamatagge saṅsāre anuppannā pāpakā akusalā dhammā nāma natthi. Anuppannā pana uppajjamānā pi ete yeva

¹ R.S. om.

² S.R. vatvā.

³ S.R. dūraṅ.

⁴ S.R. °satasahassaṅ.

⁵ S.R. candima°.

⁶ S.R. om.

uppajjanti, pahīyamānā pi ete yeva pahīyanti. Tattha ekacassa vattavasena kilesā na samudācaranti. Ekaccassa gantha - dhutanga-samādhi-vipassanā-navakamma-bhavāna¹ aññataravasena. Kathaṅ? Ekacco hi vattasampanno hoti. Tassa dvāsiti² khuddakavattāni, cuddasa mahāvattāni, cetiyangana-bodhiyangana-pāṇiyamāla³-uposathāgāra-āgantukagamikavattāni ca karontass' eva kilesā okāsaṅ na labhanti. Aparabhāge pan' assa vattaṅ vissajjetvā bhinnavattassa carato ayoniso manasikāraṅ ceva sativossaggaṅ ca āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppajjanti nāma.

Ekacco ganthayutto hoti ekam pi nikāyaṅ gaṇhāti, dve pi, tayo pi, cattāro pi, pañca pi. Tass' evaṅ tepīṭakaṅ⁴ Buddhavacanaṅ⁵ atthavasena pāḷivasena⁵ anusandhivasena pubbāparavasena gaṇhantassa sajjhāyantassa cintentassa vācentassa desentassa pakāsentassa kilesā okāsaṅ na labhanti. Aparabhāge pan' assa ganthakammaṅ pahāya kusitassa carato⁶ ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā uppajjanti nāma.

Ekacco pana dhutangadharo hoti terasa dhutagūṇe⁷ samādāya vattati. Tassa dhutagūṇe⁷ pariharantassa⁸ kilesā okāsaṅ na labhanti. Aparabhāge pan' assa dhutangāni vissajjetvā bāhullāya āvattassa⁹ vicarato ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evaṅ pi asamudācāravasena anuppannā uppajjanti nāma.

Ekacco pana aṭṭhasamāpattisu¹⁰ cinnavasī hoti. Tassa paṭhamajjhānādisu āvajjanavasī-ādinaṅ¹¹ vasena viharantassa kilesā okāsaṅ na labhanti. Aparabhāge pan' assa parihīnājjhānassa vā vīssaṭṭhājjhānassa vā bhassādisu anuyuttassa viharato ayoniso manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma.

Ekacco pana vipassako hoti. Sattasu¹² anupassanāsu¹³

¹ B. °navakammikānaṅ. ² S.R. dve asīti. ³ S.R. °mālaka.

⁴ B. Tass' eva tipīṭakaṅ; S.R. Tassa tepīṭakaṅ. ⁵ S.R. om.

⁶ S.R. vicarato. ⁷ B. dhutangagūṇe. ⁸ B. paṭiharantassa.

⁹ B. āvattassa. ¹⁰ S.R. aṭṭhasu°. ¹¹ S.R. āvajjana°.

¹² R.S. add vā. ¹³ B. vipassanāsu.

atthārasasu vā mahāvīpassanāsu kammaṃ karonto viharatī. Tassa' evaṃ viharato kilesā okāsaṃ na labhanti. Aparabhāge paṇ' assa vipassanākammaṃ pahāya kāyadalāhibahulassa viharato ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma.

Ekacco¹ navakammiko hoti, uposathāgāra-bhojanasālādīni karoti; tassa tesaṃ upakaraṇāni cintentassa kilesā okāsaṃ na labhanti. Aparabhāge paṇ' assa navakamme niṭṭhite vā vissaṭṭhe vā ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti; evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma. Ekacco pana Brahmaloḷā āgato suddhasatto hoti, tassa anāsevanāya kilesā okāsaṃ na labhanti. Aparabhāge paṇ' assa laddhāsevanassa² ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma uppajjanti. Evam pi asamudācāravasena anuppannā kilesā uppajjanti nāma. Evaṃ tāva asamudācāravasena anuppannatā veditabbā.

Kathaṃ ananubhūtarammaṇavasena? Idh' ekacco ananubhūtapubbaṃ maṇāpiyādi-bhedaṃ ārammaṇaṃ labhati. Tassa tattha ayoniso-manasikāra-sativossagge āgamma rāgādayo kilesā uppajjanti. Evaṃ ananubhūtarammaṇavasena anuppannā uppajjanti nāma. Lokuttaramaggakkhaṇe pana ekam eva viriyaṃ ye evaṃ anuppannā uppajjeyyūṃ, te yathā neva uppajjanti, evaṃ nesaṃ anuppādakiccaṃ, uppannānaṃ ca pahānakiccaṃ sādheti.

Tasmā *uppannānaṃ pāpakānaṃ* ti ettha pana catubbidhaṃ uppannaṃ: vattamānuppannaṃ, bhutvā³ vigatuppannaṃ,⁴ okāsakatuppannaṃ, bhūmiladdhuppannaṃ ti.

Tattha ye kilesā vijjamānā uppādādisamaṅgino, idaṃ vattamānuppannaṃ nāma. Kamme pana javite ārammaṇarasāṃ anubhavitvā niruddhavipāko bhutvā vigataṃ⁵ nāma. Kammaṃ pana⁶ uppajjitvā niruddhaṃ bhavitvā⁷ vigataṃ⁵ nāma. Tad ubhayam pi bhutvā vigatuppannaṃ ti sankhyaṃ⁸ gacchati. Kusalākusalakammaṃ aññassa kammasa vipākaṃ paṭibāhitvā attano vipākassa okāsaṃ karoti,

¹ S.R. *add* pana.

³ hutvā (?).

⁶ B. *om.*

⁴ Vm. bhūtāpagato.

⁷ B. bhutvā.

² S.R. *om.*

⁵ B. vigatuppannaṃ.

⁸ S.R. sankhaṃ.

evaṅ kate okāse vipāko uppajjamāno okāsakaranato paṭ-
 ṭhāya uppanno ti vuccati. Idaṅ okāsatuppannaṅ nāma.
 Pañcakkhandhā pana vipassanāya bhūmi nāma. Te atītādi-
 bhedā honti. Tesu anusayitakilesā pana atītā vā anāgatā vā
 paccuppannā vā ti na vattabbā. Atītakkhandhesu anusa-
 yitā pi hi appahinā va honti, anāgatakkhandhesu paccuppan-
 nakkhandhesu anusayitā pi appahinā va honti. Idaṅ bhū-
 miladdhuppannaṅ nāma. Ten' āhu Porāṇā: tāsu bhūmisu
 asamugghāṭitā kilesā bhūmiladdhuppannā ti sankhyaṅ¹ gac-
 chantī ti.

Aparam pi catubbidhaṅ uppannaṅ: samudācāruppannaṅ,
 ārammaṇādhiggahituppannaṅ, avikkhambhituppannaṅ, asam-
 ugghāṭituppannaṅ ti. Tattha sampati vattamānaṅ yeva
 samudācāruppannaṅ nāma. Sakiṅ cakkhūni unmmiletvā
 ārammaṇe nimitte gahite anussaritānussaritakkhaṇe kilesā
 nuppajjissantīti² na vattabbā. Kasmā? Ārammaṇassa
 adhigahitattā. Yathā kiṅ? Yathā³ khīrarukkhasa kuṭhā-
 riya⁴ āhatāhataṭṭhāne khīraṅ na nikkhamissatīti na vat-
 tabbaṅ, evaṅ idaṅ ārammaṇādhiggahituppannaṅ nāma.
 Samāpattiyā avikkhambhitakilesā pana imasmiṅ nāma
 ṭhāne nuppajjissantīti na vattabbā. Kasmā? Avikkhambhi-
 tattā. Yathā kiṅ? Sace khīrarukkaṅ kuṭhāriya⁴ āhaneyya,⁵
 imasmiṅ nāma ṭhāne khīraṅ na nikkhameyyāti na vattab-
 baṅ. Evaṅ idaṅ avikkhambhituppannaṅ nāma. Maggena
 asamugghāṭitakilesā pana bhavagge nibbattassāpi nuppaj-
 jissantīti² purimanayen' eva vitthāretabbaṅ. Idaṅ asamug-
 ghāṭituppannaṅ nāma.

Imesu uppannesu vattamānuppannaṅ, bhutvā vigatup-
 pannaṅ, okāsatuppannaṅ, samudācāruppannaṅ ti catub-
 bidhaṅ uppannaṅ na maggavajjaṅ. Bhūmiladdhuppannaṅ,
 ārammaṇādhiggahituppannaṅ, avikkhambhituppannaṅ, asam-
 ugghāṭituppannaṅ ti catubbidhaṅ maggavajjaṅ. Maggo
 hi uppajjamāno ete kilese pajahati. So ye kilese pajahati, te
 atītā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā. Vuttam
 pi c' etaṅ: *hañci atīte kilese pajahati, tena hi khīraṅ khepeti,*

¹ S.R. sankhaṅ.

² S.R. na uppaj°.

³ B. om.

⁴ B. kudhāriyā.

⁵ R.S. āhaneyyūṅ.

niruddhaṃ nirodheti, vigataṃ vyantīkaroti,¹ atthangataṃ atthaṃ gameti; atītaṃ yaṃ natthi taṃ pajahati. . . . Hañci anāgataṃ kilese pajahati, tena hi ajātaṃ taṃ² pajahati, anibbattaṃ anuppannaṃ apātubhūtaṃ pajahati; anāgataṃ yaṃ natthi taṃ pajahati. . . . Hañci paccuppanne kilese pajahati, tena hi ratto rāgaṃ pajahati, duttho dosaṃ, mūlho mohaṃ, vinibaddho mānaṃ, parāmattho ditthiṃ, vikkhepagato uddhaccaṃ, anitthāgato³ vicikicchāṃ, thāmagato anusayaṃ pajahati. Kanhasukkadhammā⁴ yuganandhā vattanti. Sankilesikā maggabhāvanā hoti. . . . Tena⁵ hi⁵ natthi maggabhāvanā, natthi phalasaṃbhavā, natthi kilesappahānaṃ, natthi dhammābhisaṃmayo ti? Atthi maggabhāvanā . . . pe . . . atthi dhammābhisaṃmayo ti. Yathā kathaṃ vīya? Seyyathā pi taruṇo rukkho . . . pe . . . apātubhūtān' eva na pātubhavanti iti pāliyaṃ ajātaṃ phalarukkhō āgato.*

Jātaṃ phalarukkhena pana dipetaṃ: Yathā hi saphalo taruṇa-ambarukkhō, tassa phalāni manussā paribhuñjeyyūṃ, sesāni pāteṭvā pacchiyo pūreyyūṃ. Ath' añño puriso taṃ⁶ pharasunā chindeyya. Ten' assa neva atītāni phalāni nāsītāni honti, na anāgataṃ paccuppannāni ca nāsītāni.⁷ Atītāni hi manussehi paribhuttāni; anāgataṃ anibbattāni na sakkā nāsetuṃ. Yasmiṃ pana⁶ samaye so chinno tadā phalāni yeva natthi ti paccuppannāni pi anāsītāni. Sace pana rukkho acchinno assa, ath' assa paṭhavīrasaṃ ca āporasaṃ ca āgamma yāni phalāni nibbatteyyūṃ, tāni nāsītāni honti. Tāni hi ajātān' eva na jāyanti, anibbattān' eva na nibbattanti, apātubhūtān' eva na pātubhavanti; evam eva maggo nāpi atītādi-bhede kilese pajahati, nāpi na pajahati. Yesaṃ hi kilesānaṃ maggena khandhesu aparīññātesu uppatti siyā, maggena uppajjitvā khandhānaṃ parīññātattā te kilesā ajātā va na jāyanti, anibbattā va na nibbattanti, apātubhūtā va na pātubhavanti. Taruṇaputtāya itthiyā puna avijāyanatthaṃ,

* Pfs. ii, 217 f.; cf. Vism. 686.

¹ B. byantiṃ karoti; P.T.S. ed. vigameti.

² S.R. om.

³ S. anitthāgato.

⁴ S.R. °sukkā°.

⁵ S. om.

⁶ R.S. om.

⁷ S.R. add na ca anāsītāni.

vyādhitānaṃ rogavūpasamatthaṃ pītabhesajjehi cāpi ayam attho vibhāvetabbo. Evaṃ maggo ye kilese pajahati, te atitā vā anāgatā vā paccuppannā vā ti na vattabbā. Na ca maggo kilese na pajahati. Ye pana maggo kilese pajahati, te sandhāya uppannānaṃ pāpakānaṃ ti ādi vuttaṃ. Na kevalaṃ ca maggo kilese yeva pajahati, kilesānaṃ¹ pana appahīnattā ye uppajjeyyūṃ upādinnakkhandhā, te pi pajahati yeva. Vuttam pi c' etaṃ: sotāpattimaggañāṇena abhisankhāraviññāṇassa nirodhena satta bhave ṭhapetvā anamatagge saṅsāre ye uppajjeyyūṃ nāmaṃ ca rūpaṃ ca, etth' ete nirujjhantī ti² vitthāro. Iti maggo upādinnato anupādinnato ca vuṭṭhāti. Bhavavasena pana sotāpattimaggo apāyabhavato vuṭṭhāti. Sakadāgāmi-maggo sugatibhavekadesato. Anāgāmi-maggo sugatikāmbhavato³ vuṭṭhāti.⁴ Arahattamaggo rūpārūpabhavato vuṭṭhāti. Sabbabhavehi vuṭṭhāti yevāti pi vadanti. Atha maggakkhaṇe kathaṃ anuppannānaṃ uppādāya bhāvanā hoti? kathaṃ vā uppannānaṃ ṭhitiyā ti? Maggappavattiyā eva. Maggo hi pavattamāno⁵ pubbe anuppannapubbattā anuppanno nāma vuccati. Anāgatapubbaṃ⁶ hi ṭhānaṃ gantvā ananubhūtapubbaṃ vā ārammaṇaṃ anubhavitvā vattāro bhavanti: anāgataṭṭhānaṃ āgatamha, ananubhūtaṃ ārammaṇaṃ anubhavāmā ti.⁷ Yā c' assa⁸ pavatti, ayam eva⁹ ṭhiti nāmāti ṭhitiyā bhāvetīti vattaṃ vaṭṭati. Evam eva⁴ tassa¹⁰ bhikkhuno idaṃ lokuttaramaggakkhaṇe viriyaṃ anuppannānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ anuppādāyā ti ādīni¹¹ cattāri nāmāni labhati. Ayaṃ lokuttaramaggakkhaṇe sammappadhānakathā. Evam ettha lokiyalokuttaramissakā sammappadhānā niddiṭṭhā ti.

Suttantabbhājanīyaṃ.

Abhidhammabhājanīye¹² sabbāni pi sammappadhānāni Dhammasaṅgānīyaṃ vibhattassa desanānā-nayassa mukhamattam eva dassentena niddiṭṭhāni.

Tattha ṇayabhedo veditabbo. Kathaṃ? Paṭhamasammapp-

¹ B. kilesā (duppāṭho).

² *Asl.* 236, 357

³ S.R. *om.* sugati.

⁴ R.S. *om.*

⁵ B. vattamāno.

⁶ S. agatapubbaṃ.

⁷ anubhavimhāti (?).

⁸ S.R. ca sā.

⁹ R. *adds* hi.

¹⁰ R.S. etassa.

¹¹ B. ādīnā.

¹² *Vbh.* 211.

padhāne tāva sotāpattimagge jhānābhinivese suddhikapāṭipadā, suddhikasūññatā, suññatapaṭipadā, suddhika-appānīhitā, appānīhitapaṭipadā ti imesu pañcasu ṭhānesu dvinnaṇ dvinnaṇ catukka-pañcakanayānaṇ vasena dasa nayā honti. Evaṇ sesesu pīti vīsatiyā abhinivesesu dve nayasatāni, tāni catūhi adhipatīhi catugunitāni aṭṭha. Iti suddhikāni dve, sādhipatīni aṭṭhāti sabbam pi nayasahassaṇ hoti. Tathā dutiyasammappadhānādisu suddhikasammappadhāne cāti sotāpattimagge pañca nayasahassāni. Yathā¹ sotāpattimagge, evaṇ sesamaggesu pīti kusalavasen' eva vīsati nayasahassāni. Vipāke pana sammappadhānehi kattabbakiccaṇ n' atthi ti vipākavāro na gahito ti.

Abhidhammabhājanīyaṇ.

Sammappadhānāni pan' ettha nibbattitalokuttarān' eva kathitānīti veditabbāni. Pañhapucchake² pāli-anusāren' eva sammappadhānānaṇ kusalādi-bhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbāni pi etāni appamaṇaṇ nibbānaṇ ārabha pavattito appamānārammaṇān' eva, na³ maggārammaṇāni.³ Sahajātahetuvāsena pana maggahetukāni. Vīmaṇsaṇ jeṭṭhakaṇ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni. Chanda-cittajeṭṭhakāya⁴ pana⁵ maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhipatīnīti. Viriyajeṭṭhakāya⁴ pana aññassa viriyassa abhāvā na vattabbāni maggādhipatīnīti vā na maggādhipatīnīti vā, atītādisu ekārammaṇabhāvena⁶ pi na vattabbāni. Nibbānaṇsa pana bahiddhā-dhammattā bahiddhārammaṇāni nāma hontīti. Evam etasmiṇ pañhapucchake nibbattitalokuttarān' eva sammappadhānāni kathitāni.

Sammāsambuddhena hi suttantabhājanīyasmiṇ yeva lokiyalokuttaramissakā sammāppadhānā kathitā, Abhidhammabhājanīya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evam ayaṇ sammappadhānavibhango pi teparivaṭṭaṇ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Sammappadhānavibhanganiddeso.

¹ R.S. *add ca.*

² *Vbh.* 214.

³ S. *om.*

⁴ S.R. °jetthikāya.

⁵ B. *om.*

⁶ S.R. °bhāve.

IDDHIPĀDA-VIBHANGA

Idāni tadanantare Iddhipādavibhange *cattāro* ti¹ gaṇana-paricchedo.

Iddhipādā ti ettha ijhatīti iddhi; samijjhati nipphajjatīti² attho. Ijjhanti vā etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṇṣagatā hontīti pi iddhi. Paṭhamen' atthena iddhi eva pādo ti iddhipādo. Iddhi-koṭṭhāso ti attho. Dutiyen' atthena iddhiyā pādo ti iddhipādo. *Pādo* ti patitṭhā, adhigamūpāyo ti attho. Tena hi yasmā uparūpari visesasankhātaṇ iddhiṇ pajjanti pāpuṇanti, tasmā pādo ti vuccati. Evaṇ tāva *cattāro iddhipādā* ti ettha attho veditabbo.

Idāni te bhājetvā dassetuṇ *Idha bhikkhū* ti ādi āradhāṇ. Tattha *idha bhikkhū* ti imasmiṇ sāsane bhikkhu.

Chandasamādhīpadhānasankhārasamannāgatan ti ettha chanda hetuko chandādhiko³ vā samādhī *chandasamādhī*. Kattukamyatā-chandaṇ adhipatiṇ karitvā⁴ paṭiladdhasamādhiss' etaṇ adhivacanaṇ. Padhānabhūtā sankhārā padhānasankhārā. Catukiccasādhakassa sammappadhāna-viriyaṇ' etaṇ adhivacanaṇ.

Samannāgatan ti chandasamādhinā ca padhānasankhārehi ca upetaṇ.

Iddhipādan ti nipphattipariyāyena⁵ vā ijjanaṭṭhena, ijjhanti etāya sattā iddhā vuddhā ukkaṇṣagatā hontīti iminā vā pariyāyena iddhīti sankhyaṇ⁶ gatānaṇ upacārajjhānādi-kusalacittasampayuttānaṇ chandasamādhīpadhānasankhārānaṇ adhiṭṭhānaṭṭhena pādabhūtaṇ sesacittacetasi-karāsīti attho. Yaṇ hi parato: *iddhipādo ti tathābhūtassa vedanākkhandho . . . pe . . . viññānakkhandho* ti vuttaṇ,⁷ taṇ iminā atthena yujjati. Iminā nayena sesesu pi attho veditabbo. Yath' eva hi chandaṇ adhipatiṇ karitvā paṭi-

¹ *Vbh.* 216. ² B.R. nipphajjatīti; S. nipajjati. ³ S. chandādhiko.

⁴ S.R. katvā. ⁵ B. nibbatti°. ⁶ S.R. sankhyaṇ. ⁷ *Vbh.* 217.

laddhasamādhi chandasamādhi vutto, evaṃ viriyaṃ . . . pe . . . cittaṃ, vīmaṃsaṃ adhipatiṃ karitvā paṭiladdhasamādhi vīmaṃsāsamādhi vuccati.

Idāni chandasamādhi-ādini padāni bhājetvā dassetuṃ *Kathaṃ ca bhikkhū* ti ādi āradhayaṃ.

Tattha *chandaṃ ce bhikkhu adhipatiṃ karitvā* ti yadi bhikkhu chandaṃ adhipatiṃ chandaṃ jeṭṭhakaṃ chandaṃ dhuraṃ chandaṃ pubbangamaṃ katvā samādhiṃ paṭilabhati nibbateti, evaṃ nibbattito ayaṃ samādhi chandasamādhi nāma vuccatīti attho.

Viriyaṃ ce ti ādisu pi es' eva nayo.

Ime vuccanti padhānasankhārā ti ettāvatā chandiddhipādaṃ bhāvayamānassa bhikkhuno padhānābhisankhārasankhātaṃ catukiccasādhakaṃ viriyaṃ kathitaṃ.

Tad ekaṃjhaṃ abhisariyūhitvā titaṃ sabbaṃ¹ ekato rāsiṃ katvā ti attho. *Sankhyaṃ*² *gacchatī* ti ekaṃ³ vohāraṃ gacchatīti veditabbaṃ ti attho.

Idāni chandasamādhi-padhānasankhāro ti etasmiṃ pada-samūhe chandādi-dhamme bhājetvā dassetuṃ *Tattha katamo chando* ti ādi āradhayaṃ. Taṃ uttānattham eva.

Upeto hotī ti⁴ iddhipāda-sankhāto dhammarāsi upeto hoti.

Tesaṃ dhammānaṃ ti tesaṃ sampayuttānaṃ chandādi-dhammānaṃ.

Iddhi samiddhī ti ādini sabbāni nipphatti-vevacanān⁵ eva. Evaṃ sante pi ijghanakaṭṭhena iddhi. Sampunṇā iddhi samiddhi. Upasaggena vā padaṃ vaḍḍhitaṃ.

Ijghanākāro *ijghanā*. *Samijghanā* ti upasaggena padaṃ vaḍḍhitaṃ.

Attano santāne pātubhāvavasena labhanaṃ *lābho*. Parihīnānaṃ pi viriyārambhavasena puna lābho *paṭilābho*. Upasaggena vā padaṃ vaḍḍhitaṃ.

Pattī ti adhiḡamo. Aparihānavasena sammā pattīti *sampattī*.

Phusanā ti paṭilābhaphusanā.

¹ R.S. add pi.

² S.R. sankhaṃ.

³ S.R. evaṃ.

⁴ Vibh. 217.

⁵ B.S.R. nibbatti°.

Sacchikiriya ti paṭilābhasacchikiriya va.

Upasampadā ti¹ paṭilābha-upasampadā evāti vedītabbā.

Tathā-bhūtaṣṣāti tena ākārena² bhūtaṣṣāti. Te chandādi-dhamme paṭilābhītvā tīhitaṣṣāti attho.

Vedanākkhandho ti ādīhi chandādayo anto katvā cattāro pi khandhā kathitā.

Te dhamme ti te cattāro arūpakkhāndhe, chandādayo³ dhamme ti pi vuttaṅga.

Āsevatī ti ādīni vuttatthān' eva.

Sesa-iddhipādaniddhesu pi iminā va nayena attho vedītabbo.

Ettāvātā kiṅ kathitaṅ ti? Catunnaṅ bhikkhūnaṅ mattha-kappattaṅ kammaṭṭhānaṅ kathitaṅ. Eko hi bhikkhu chandaṅ avassayati: kattukamyatākusaladhammacchandaṅ atthanipphattiyaṅ⁴ sati ahaṅ lokuttaradhammaṅ nibbattessāmi; natthi mayhaṅ etassa nibbattane bhāro ti chandaṅ jeṭṭhakaṅ chandaṅ dhuraṅ chandaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhamme⁵ nibbatteti. Eko viriyaṅ avassayati. Eko cittaṅ. Eko paññaṅ avassayati: paññāya atthanipphattiyaṅ⁴ sati ahaṅ lokuttaradhammaṅ nibbattessāmi; natthi mayhaṅ etassa nibbattane bhāro ti paññaṅ jeṭṭhakaṅ paññaṅ dhuraṅ paññaṅ pubbangamaṅ katvā lokuttaradhammaṅ nibbatteti. Kathaṅ? Yathā hi catusu amaccaputtesu tīhānantaraṅ patthetvā vicarantesu eko upaṭṭhānaṅ avassayati,⁶ eko sūrabhāvaṅ, eko jātiṅ, eko mantāṅ. Kathaṅ? Tesu hi paṭhamo: upaṭṭhāne appamāda-kāritāya atthanipphattiya⁷ sati labbhamānaṅ lacchāma' etaṅ tīhānantaraṅ ti upaṭṭhānaṅ avassayati. Duttiyo: upaṭṭhāne appamatto pi ekacco sangāme paccupaṭṭhite saṅghātunā sakkoti; avassaṅ kho pana rañño paccanto kuppissati; tasmiṅ kupite rathadhuraṅ kammaṅ katvā rājānaṅ ārādhetvā āharāpessāma' etaṅ tīhānantaraṅ ti sūrabhāvaṅ avassayati. Tattiyo: sūrabhāve pi sati ekacco hīna-jātiko hoti; jātiṅ sodhetvā tīhānantaraṅ dento⁸ mayhaṅ dassatīti⁹ jātiṅ avassayati. Catuttho: jātimā pi eko amantaniyo hoti, mantena kattabbakicce uppanne āharāpessāma' etaṅ tīhānantaraṅ ti

¹ R.S. pi.

² S.R. ten' ākārena.

³ S.R. add vā tayo.

⁴ B.R. °nibbattiyaṅ.

⁵ S.R. °dhammaṅ.

⁶ S.R. avassayati.

⁷ B.R. °nibbattiya.

⁸ S.R. denta.

⁹ S.R. dassantīti.

mantañ avassayi. Te sabbe pi attano attano¹ avassayabalena ðhānantarāni pāpuñṣu.

Tattha upaṭṭhāne appamatto hutvā ðhānantaraṇ patto viya chandaṇ avassāya: kattukamyatākusaladhammacchandenā atthanipphattiyaṇ² sati ahaṇ lokuttaradhammaṇ nibbattessāmi, natthi mayhaṇ etassa nibbattane bhāro ti chandaṇ jeṭṭhakaṇ chandaṇ dhuraṇ chandaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, Raṭṭhapālatthero viya.³ So hi āyasmā chandaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi. Sūrabhāvena rājānaṇ ārādhetvā ðhānantaraṇ patto viya viriyaṇ jeṭṭhakaṇ viriyaṇ dhuraṇ viriyaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, Soṇatthero viya.⁴ So hi āyasmā viriyaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi. Jātisampattiyā ðhānantaraṇ patto viya cittaṇ jeṭṭhakaṇ cittaṇ dhuraṇ cittaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, Sambhūtatthero viya.⁵ So hi āyasmā cittaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi. Mantañ avassāya ðhānantarappatto viya vīmaṇsaṇ jeṭṭhakaṇ vīmaṇsaṇ dhuraṇ vīmaṇsaṇ pubbangamaṇ katvā lokuttaradhammanibbattako daṭṭhabbo, thero Mogharājā viya.⁶ So hi āyasmā vīmaṇsaṇ dhuraṇ katvā lokuttaradhammaṇ nibbattesi.

Ettha⁷ tayo chandasamādhi-padhānasankhārasankhātā dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi. Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Viriyacittavīmaṇsāsamādhi-padhānasankhārasankhātā pi tayo dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi. Sesā pana sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Ayaṇ tāva abhedato kathā.

Bhedato pana chando iddhi nāma. Chandadhurena bhāvitā cattāro khandhā chandiddhipādo nāma. Samādhi padhānasankhāro ti dve dhammā sankhāraḥkhandhavasena chandiddhipāde pavisanti. Pāde pavīṭṭhā ti pi vattuṇ vaṭṭati eva. Tatth' eva samādhi iddhi nāma. Samādhi-dhurena bhāvitā cattāro khandhā samādhiddhipādo nāma.

¹ R.S. om.

³ *Pss. of the Brethren*, 302 f.

⁵ *Ibid.* 182. ⁶ *Ibid.* 151, 424.

² B.S.R. nibbattiyaṇ.

⁴ *Ibid.* 275 f.; (*Vin.* i, 179 f.)

⁷ S.R. add ca.

Chando padhānasankhāro ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena samādhiddhipāde pavisanti. Pāde pavitṭhā ti pi vattuṇ vaṭṭati eva. Tatth' eva padhānasankhāro iddhi nāma. Padhānasankhārabhāvitā cattāro khandhā padhānasankhāridhipādo nāma. Chando samādhī ti dve dhammā sankhārakkhandhavasena padhānasankhāridhipāde pavisanti. Pāde pavitṭhā ti pi vattuṇ vaṭṭati eva. Tatth' eva¹ viriyaṇ iddhi nāma; cittaṇ iddhi nāma; vīmaṇsā iddhi nāma . . . pe . . . pāde pavitṭhā ti pi vattuṇ vaṭṭati eva. Ayaṇ bhedato kathā nāma.

Ettha pana abhinavaṇ natthi; gahitaṃ eva vibhūtaḍḍakāṇ² kataṇ. Kathaṇ? Chando samādhī padhānasankhāro ti ime tayo dhammā iddhi pi honti iddhipādā pi. Sesā sampayuttakā cattāro khandhā iddhipādā yeva. Ime hi tayo dhammā ijjhamānā sampayuttakehi catūhi khandhehi saddhiṇ yeva ijjhanti, na vinā. Sampayuttakā pana cattāro khandhā ijjhanakattṭhena iddhi nāma honti.³ Paṭiṭṭhānaṭṭhena pādo nāma. Iddhi ti vā iddhipādo ti vā na aññassa kassaci adhivacanaṇ, sampayuttakānaṇ catunnaṇ khandhānaṇ yeva adhivacanaṇ. Viriyacittavīmaṇsā samādhī padhānasankhāro ti tayo dhammā . . . pe . . . catunnaṇ khandhānaṇ yeva adhivacanaṇ.

Api ca pubbabhāgo iddhipādo nāma. Paṭilābho iddhi nāmāti veditabbo. Ayam attho upacārena vā vipassanāya vā dīpetabbo. Paṭhamajjhānaparikammaṇ hi iddhipādo nāma. Paṭhamajjhānaṇ iddhi nāma. Duttiya-tatiya-catuttha - ākāsaṇācāyatana - viññāṇaṇcāyatana - ākiṇcaṇṇāyatana-nevasaññānāsaṇṇāyatana-parikammaṇ iddhipādo nāma. Nevasaññānāsaṇṇāyatanaṇ iddhi nāma. Sotāpattimaggassa vipassanā iddhipādo nāma. Sotāpattimaggo iddhi nāma. Sakadāgāmi - anāgāmi - arahattamaggassa vipassanā iddhipādo nāma. Arahattamaggo iddhi nāma. Paṭilābhenāpi dīpetuṇ vaṭṭati yeva: paṭhamajjhānaṇ hi iddhipādo nāma; duttiyajjhānaṇ iddhi nāma. Duttiyajjhānaṇ iddhipādo nāma; tatiyajjhānaṇ iddhi nāma . . . pe . . . anāgāmi maggo iddhipādo nāma; arahattamaggo iddhi nāma.

¹ S.R. Tathā.² B. vibhūtaṇ.³ S.R. om.

Ken' atthena iddhi? Ken' atthena pādo ti? Ijhanakaṭṭhen' eva iddhi; patiṭṭhānaṭṭhen' eva pādo. Evam idhāpi iddhi ti vā pādo¹ ti vā na aññassa kassaci adhivacanaṅ, sampayuttakānaṅ catunnaṅ khandhānaṅ yeva adhivacanan ti.

Evaṅ vutte pana idam āhaṅsu: Catunnaṅ khandhānam eva adhivacanaṅ bhavēyya yadi Satthā parato Uttaracūlabhājaniyaṅ² nāma na āhareyya; Uttaracūlabhājaniye² pana chando yeva chandiddhipādo, viriyam eva, cittam eva, vimaṅsā va vimaṅsiddhipādo ti kathitaṅ ti.³

Keci pana iddhi nāma anipphannā, iddhipādo nipphanno ti vadiṅsu. Tesāṅ⁴ vacanaṅ⁵ paṭikkhipitvā iddhi pi iddhipādo pi nipphanno tilakkhaṇabbhāhato ti sanniṭṭhānaṅ kataṅ. Iti imasmiṅ Suttantabhājaniye lokiya lokuttaramisakā iddhipādā kathitā ti.

Suttantabhājaniyaṅ.

Abhidhammabhājaniyaṅ⁶ uttānattham eva. Nayā pan' ettha gaṇetabbā: *Chandasamādhipadhānasankhārasamannāgataṅ iddhipādaṅ bhāveti* ti vuttaṭṭhānasimiṅ hi lokuttarāni cattāri nayasahassāni vibhattāni. *Viriyasamādhi-*ādisu pi es' eva nayo. Tathā Uttaracūlabhājaniye² chandiddhipāde cattāri nayasahassāni vibhattāni, viriyacittavimaṅsiddhipāde cattāri cattārīti sabbāni pi atthannaṅ catukkānaṅ vasena dvattiṅsa nayasahassāni vibhattāni.

Evam etaṅ nibbattita-lokuttarānaṅ yeva iddhipādānaṅ vasena dvattiṅsa-nayasahassapaṭimaṇḍitaṅ Abhidhammabhājaniyaṅ kathitan ti veditabbaṅ.

Pañhapucchake⁷ pāli-anusāren' eva iddhipādānaṅ kusalādi-bhāvo veditabbo. Ārammanattikesu pana sabbe p' ete appamānaṅ nibbānaṅ ārabba pavattito appamānārammaṇā eva, na maggārammaṇā. Sahajātahetivasena pana magga hetukā, na maggādhipatino. Cattāro hi adhipatayo aññamaññaṅ garuṅ na karonti. Kasmā? Sayāṅ jeṭṭhakattā. Yathā hi samajātikā samavayā samathāmā sama-sippā cattāro rāja puttā attano attano jeṭṭhakatāya añña-

¹ S.R. iddhipādo.

² S.R. °culla°.

³ B.S.R. om.

⁴ R.S. te.

⁵ R.S. om.

⁶ Vibh. 220.

⁷ Ibid. 224.

maññassa apacitiṃ na karonti, evam ime pi cattāro adhipatayo pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ jeṭṭhakadhammatāya añña-maññaṃ garuṃ na karontīti ekanten' eva na maggādhipatino. Atītādisu ekārammaṇabhāvena¹ pi na vattabbā. Nibbānassa pana bahiddhā-dhammatā bahiddhārammaṇā nāma hontīti. Evam etasmiṃ pañhapucchake nibbattitalokuttarā va iddhipādā kathitā.

Sammāsambuddhena hi Suttantabhājanīyasmiṃ yeva lokiyalokuttaramissakā iddhipādā kathitā; Abhidhammabhājanīya-pañhapucchakesu pana lokuttarā yevāti evam ayaṃ Iddhipādavibhango pi teparivaṭṭaṃ niharitvā va dassito ti.

Iddhipādavibhanganiddeso.

¹ S.R. °bhāve.

BOJJHANGAVIBHANGA

Idāni tadanantare Bojjhangavibhange *sattā* ti¹ gāṇanaparicchedo.

Bojjhangā ti bodhiyā, bodhissa vā angā ti bojjhangā. Idaṅ vuttaṅ hoti: yā esā dhammasāmaggi, yāya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya linuddhacca-paṭiṭṭhānāyūhana - kāmasukhattakilamathānuyoga - ucchedasassatābhini-*vesādinaṅ* anekesaṅ upaddavānaṅ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicaya-viriya-pīti-passaddhi-samādhi-upekkhā-sankhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhatīti katvā bodhīti vuccati; bujjhatī² kilesasantānaniddāya uṭṭhahati, cattārī vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānam eva vā sacchikaroti, tassā dhammasāmaggi-sankhātāya bodhiyā angā ti pi bojjhangā; jhānanga-maggangādīni viya. Yo pan' esa³ yathāvuttappakārāya etāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako bodhīti vuccati, tassa bodhissa angā ti pi bojjhangā, senanga-rathangādayo viya. Ten' āhu Aṭṭhakathācariyā: Bujjhanakassa puggalassa angā ti bojjhangā ti.

Api ca *Bojjhangā ti ken' atthena bojjhangā?* *Bodhāya saṅvattanṭīti bojjhangā. Bujjhanṭīti bojjhangā. Anubujjhanṭīti bojjhangā. Paṭibujjhanṭīti bojjhangā. Sambujjhanṭīti bojjhangā* ti iminā Paṭisambhidānāyena^{*} bojjhangattho veditabbo.

Satisambojjhango ti ādisu pasattho sundaro ca bojjhango *sambojjhango*. Sati yeva *sambojjhango* *satisambojjhango*. Tattha upaṭṭhānalakkhaṇo *satisambojjhango*. Pavicaya-lakkhaṇo viriyasambojjhango. Pharaṇalakkhaṇo pītisambojjhango. Upasamalakkhaṇo passaddhisambojjhango. Avikkhepalakkhaṇo samādhisambojjhango. Paṭisankhānalak-

* *Pts.* ii, 115.

¹ *Vbh.* 227.

² S.R. bujjhatīti.

³ R.S. p' esa.

khaṇo upekkhāsambojjhango. Tesu *Satiñ ca khvāhaṇ bhikkhave sabbatthikaṇ vadāmī* ti* vacanato sabbesaṇ bojjhangānaṇ upakārakattā satisambojjhango paṭhamaṇ vutto. Tato paraṇ *So tathā sato viharanto taṇ dhammaṇ paññāya pavicinati* ti† ādinā nayena evaṇ anukkamen' eva nikkhepapayojanaṇ pāliyaṇ āgatam eva.

Kasmā pan' ete satt' eva vuttā anūnā anadhikā ti? Linuddhaccapaṭipakkhato, sabbatthikato ca. Ettha hi tayo bojjhangā linassa paṭipakkhā. Yath' āha: *Yasmiñ ca kho bhikkhave samaye tīnaṇ cittaṇ hoti, kālo tasmīṇ samaye dhammavicayasambojjhangassa bhāvanāya, kālo viriyasambojjhangassa bhāvanāya,¹ kālo pītisambojjhangassa bhāvanāya* ti.‡

Tayo uddhaccassa paṭipakkhā. Yath' āha: *Yasmiñ ca kho bhikkhave samaye uddhataṇ cittaṇ hoti, kālo tasmīṇ samaye passaddhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo samādhisambojjhangassa bhāvanāya, kālo upekkhāsambojjhangassa bhāvanāya* ti.§

Eko pan' ettha loṇadhūpanaṇ viya sabbavyañjanesu, sabbakammika-amacco viya ca sabbesu rājakicesu² sabbabojjhangesu icchitabbato sabbatthiko. Yath' āha: *Satiñ ca khvāhaṇ bhikkhave sabbatthikaṇ vadāmī* ti.* Sabbatthakan ti pi pāli. Dvinnam pi sabbattha icchitabban ti attho. Evaṇ linuddhaccapaṭipakkhato sabbatthikato ca satt' eva vuttā ti veditabbā.

Idāni nesaṇ ekasmiṇ yev' ārammaṇe attano attano kiccasena nānākaraṇaṇ dassetuṇ *Tattha katamo satisambojjhango* ti ādi āradhāṇ.

Tattha *idha bhikkhū* ti imasmiṇ sāsane bhikkhu.

Satimā hotī ti paññāya paññāvā, yasena yasavā, dhanena dhanavā viya satiyā satimā hoti. Satisampanno ti attho.

Paramenā ti uttamena. Taṇ hi paramatthasaccassa nibbānassa ceva maggassa ca anulomato paramaṇ nāma hoti uttamaṇ seṭṭhaṇ.

Sati-nepakkenā ti nepakkaṇ vuccatī paññā. Satiyā ceva

* Cf. S. v, 115.

† Ibid. 113.

‡ Ibid. 68.

§ Ibid. 114.

¹ B. om.

² R.S. rājakammesu.

nepakkena cāti attho. Kasmā pana imasmiṃ satibhājaniye paññā sangahitā ti? Satiyā balavabhāvadīpanatthaṃ. Sati hi paññāya saddhim pi uppajjati, vinā pi. Paññāya saddhiṃ uppajjamānā balavatī hoti, vinā uppajjamānā dubbalā. Ten' assā balavabhāvadīpanatthaṃ paññā sangahitā. Yathā hi dvīsu disāsu dve rājamahāmattā tiṭṭheyyuṃ; tesu eko rājaputtaṃ gahetvā tiṭṭheyya, eko attano dhammatāya ekako va; tesu rājaputtaṃ gahetvā ṭhito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti; attano dhammatāya ṭhito na tena samatejo hoti.¹ Evam eva rājaputtaṃ gahetvā ṭhito² mahāmatto viya paññāya saddhiṃ uppannā sati. Attano dhammatāya ṭhito viya vinā paññāya uppannā. Tattha yathā rājaputtaṃ gahetvā ṭhito attano pi tejena rājaputtassa pi tejena tejavā hoti, evaṃ paññāya saddhiṃ uppannā sati balavatī hoti. Yathā attano dhammatāya ṭhito na tena samatejo hoti, evaṃ vinā paññāya uppannā dubbalā hotīti balavabhāvadīpanatthaṃ paññā gahitā ti.

Cirakatam pi ti attano vā parassa vā kāyena cirakataṃ vattaṃ vā kasiṇamaṇḍalaṃ vā kasiṇaparikkamaṃ vā.

Cirabhāsitam pi ti attanā vā parena vā vācāya cirabhāsitaṃ bahukam pi, vattasīse ṭhatvā dhammakathaṃ vā kammatṭhānavinicchayaṃ vā, vimuttāyatanasīse vā ṭhatvā dhammakatham eva.

Saritā hoti ti taṃ kāyaviññattiṃ vacīviññattiṃ ca samuṭṭhāpetvā pavattaṃ arūpadhammakotṭhāsaṃ evaṃ uppajjivā evaṃ niruddho ti saritā hoti. *Anussarītā* ti punappunaṃ saritā.

Ayaṃ vuccati satisambojjhango ti ayaṃ evaṃ uppannā sesambojjhangasamuṭṭhāpikā vipassanā-sampayuttā sati satisambojjhango nāma kathīyati.

So tathā sato viharanto ti so bhikkhu ten' ākārena uppannāya satiyā sato hutvā viharanto.

Taṃ dhamman ti taṃ cirakataṃ cirabhāsitaṃ heṭṭhā vuttapakāraṃ dhammaṃ.

Paññāya pavicinati ti paññāya aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti pavicinati.

¹ S.R. om.

² B. ṭhita.

Pavicarati ti¹ aniccaṃ dukkhaṃ anattā ti tattha paññaṃ carāpento pavicarati.

Parivīmaṃsaṃ āpajjati ti olokaṇaṃ gavesanaṃ āpajjati.

Ayaṃ vuccati ti idaṃ vuttappakāra-bojjhangasamuṭṭhāpakaṃ² vipassanāñāṇaṃ dhammavicayasambojjhango nāma vuccati.

Tassa taṃ dhammaṃ ti tassa bhikkhuno taṃ heṭṭhā vuttappakāraṃ dhammaṃ.

Āradḍhaṃ hoti ti paripunṇaṃ hoti paggahitaṃ.³ *Asallīnaṃ* ti āradḍhattā yeva asallīnaṃ. *Ayaṃ vuccati* ti idaṃ bojjhangasamuṭṭhāpakaṃ vipassanā-sampayuttaṃ viriyaṃ viriyasambojjhango nāma vuccati.

Nirāmisā ti kāmāmisa-lokāmisa-vaṭṭāmisānaṃ abhāvena nirāmisā parisuddhā.

Ayaṃ vuccati ti ayaṃ bojjhangasamuṭṭhāpikā⁴ vipassanā-sampayuttā pīti pītisambojjhango nāma vuccati.

Pīṭimaṇassā ti pītisampayuttacittassa.

Kāyo pi passambhati ti khandhattayasankhāto nāmakāyo kilesadarathapaṭippassaddhiyā passambhati.

Cittam pi ti viññāṇakkhandho pi tath' eva passambhati. *Ayaṃ vuccati* ti ayaṃ bojjhangasamuṭṭhāpikā vipassanā-sampayuttā passaddhi passaddhisambojjhango nāma vuccati.

*Passaddhakāyassa*⁵ *sukhino* ti passaddhakāyatāya⁶ uppanna-sukhena sukhitassa.

Samādhīyati ti sammā ādhīyati; niccalaṃ hutvā ārammaṇe ṭhapīyati, appaṇāpattanaṃ viya hoti.

Ayaṃ vuccati ti ayaṃ bojjhangasamuṭṭhāpikā vipassanā-sampayuttā cittekaggatā samādhisambojjhango nāma vuccati.

Tathā samāhītaṃ ti tena appaṇāpattanaṃ viya samādhinā samāhitaṃ.

Sādhukaṃ ajjupekkhitā hoti ti suṭṭhu ajjupekkhitā hoti; tesāṃ dhammānaṃ pāpanavaḍḍhane⁷ avyāvato⁸ hutvā ajjupekkhati.

¹ B. pavicinatīti.

³ R.S. pariggahitaṃ.

⁵ B. passaddhi°.

⁷ S.R. pahāna°.

² R.S. vuttappakāraṃ°.

⁴ S.R. sambojjhanga°.

⁶ R.S. °kāyattā.

⁸ B.R. avāvato.

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ channaṇ bojjhangānaṇ anosakkana-anativattanabhāvasādhako majjhattākāro upekkhāsambojjhangā nāma vuccati.

Ettāvata kiṇ kathitaṇ nāma hoti? Apubbaṇ acarimaṇ ekacittakkhaṇe nānārasalakkhaṇā pubbhāgavipassanābojjhangā kathitā hontīti.

Pathamo nayo.

Idāni yena pariyāyena satta bojjhangā cuddasa honti, tassa pakāsanatthaṇ dutiyanayaṇ dassento puna *satta bojjhangā* ti ādim āha.

Tatrāyaṇ anupubbapadavaṇṇanā: *ajjhattadhammesu satī* ti¹ ajjhattikasankhāre² pariggaṇhantassa uppannā sati.

Bahiddhā-dhammesu satī ti bahiddhā sankhāre pariggaṇhantassa uppannā sati.³

Yad apī ti yā pi; *tad apī* ti sā pi.⁴

Abhiññāyā ti abhiññeyyadhamme abhijānanatthāya.

Sambodhāyā ti sambodhi vuccati maggo, maggatthāyāti attho.

Nibbānāyā ti vāṇaṇ vuccati taṇhā. Sā tattha natthī ti nibbānaṇ, tadatthāya, asankhatāya amatadhātuyā sacchikiriyaṭṭhāya saṇvattatīti attho.

Dhammavicayasambojjhange pi es' eva nayo.

Kāyikan ti cankamaṇ adhiṭṭhahantassa uppannaviriyaṇ.

Cetasikan ti na tāvāhaṇ imaṇ pallankaṇ bhindissāmi, yāva me na anupādāya āsavehi cittaṇ vimuccissatīti evaṇ kāyapayogaṇ vinā uppannaviriyaṇ.

Kāyapassaddhī ti tinnaṇ khandhānaṇ darathapassaddhi.

Cītapassaddhī ti viññānakkhandhassa darathapassaddhi. Upekkhāsambojjhange satisambojjhangasadiso va vinicchayo.

Imasmiṇ naye satta bojjhangā lokiyalokuttaramissakā kathitā. Porānakattherā pana ettakena pākataṇ na hotīti vibhajitvā dassetuṇ.⁵ Etesu hi ajjhattadhammesu sati pavicayo upekkhā ti ime attano khandhārammaṇattā lokiyā⁶ va hontī; tathā maggaṇ appattaṇ kāyikaviriyaṇ. Avitakka-

¹ Vbh. 228.

² S.R. ajjhattike°.

³ S.R. om.

⁴ Vbh. P.T.S. ed. Yadā . . . tadā. ⁵ S.R. dassetuṇ. ⁶ S.R. lokikā.

avicārā pana pīti-samādhayo lokuttarā honti. Sesā lokiya-lokuttaramissakā ti. Tattha ajjhattadhammesu¹ satī-pavicaya-upekkhā ajjhattārammaṇā. Lokuttarā pana bahid-dhārammaṇā ti tesañ lokuttarabhāvo mā yujjittha. Cankamappayogena nibbattaviriyam pi lokiyan ti vadanto na kilamati.

Avitakka-avicārā pana pīti-samādhayo kadā² lokuttarā hontīti? Kāmāvacare tāva pītisambojjhango labbhati, avitakka-avicārā pīti na labbhati. Rūpāvacare avitakka-avicārā pīti labbhati, pītisambojjhango pana na labbhati. Arūpāvacare sabbena sabbaṇ na labbhati. Ettha pana³ alabbhamānakaṇ upādāya labbhamānakā pi paṭikkhittā. Evam ayaṇ avitakka-avicāro pītisambojjhango⁴ kāmāvacarato pi nikkhanto rūpāvacarato pi arūpāvacarato pīti nibbattitalokuttarā⁵ yevāti kathito. Tathā kāmāvacare samādhisambojjhango labbhati, avitakka-avicāro pana samādhi na labbhati. Rūpāvacara-arūpāvacaesu avitakka-avicāro samādhi labbhati, samādhi-sambojjhango pana na labbhati. Ettha pana alabbhamānakaṇ upādāya labbhamānako pi paṭikkhitto. Evam ayaṇ avitakka-avicāro samādhi⁶ kāmāvacarato pi nikkhanto rūpāvacarato pi arūpāvacarato pīti nibbattitalokuttaro yevāti kathito. Api ca lokiyaṇ gahetvā lokuttaro kātabbo. Lokuttaraṇ gahetvā lokiyo kātabbo. Ajjhattadhammesu hi sati-pavicaya-upekkhānaṇ lokuttarabhāvanākālo pi atthi. Tatr' idaṇ suttaṇ: *Ajjhattavimokkhaṇ khvāhaṇ āvuso sabbupādānakkhayaṇ vadāmi; evam ass' ime āsavā nānusenā* ti* iminā suttena lokuttarā honti. Yadā pana cankamappayogena nibbatte kāyikaviriye avupasante yeva vipassanā maggena ghaṭṭiyati, tadā taṇ⁶ lokuttaraṇ hoti. Ye pana therā kasiṇajjhāne āṇāpāṇajjhāne brahmavihārajjhāne ca bojjhange⁷ uddharanto na vāretabbo ti vadanti, tesañ vāde avitakka-avicārā pīti-samādhisambojjhangā lokiyaṇ hontīti.

Dutiyanayo.

* S. ii, 54.

¹ S.R. ajjhattaṇ tāva dhammesu. ² S.R. kadāci. ³ S.R. om.

⁴ S. om. ⁵ S.R. °lokuttaro. ⁶ B. om. ⁷ B. bojjhango.

Idāni bojḅhangānaṅ bhāvanāvasena pavattaṅ tatiyanayaṅ dassento puna satta bojḅhangā¹ ti ādim āha. Tatthāpi ayaṅ apubbapadavaṅṅanā:

Bhāveti ti vaḅḅheti; attano santāne punappunaṅ janeti abhinibbatteti.

Vivekanissitaṅ ti viveke² nissitaṅ. Viveko ti vivittatā. So c' āyaṅ³ tadangaviveko, vikkhambhana-samucchedapaṅippassaddhi-nissaraṅaviveko ti paṅcavidho. Tattha tadangaviveko nāma vipassanā. Vikkhambhanaviveko nāma aṅḅha samāpattiyo. Samucchedaviveko nāma maggo. Paṅippassaddhiviveko nāma phalaṅ. Nissaraṅaviveko nāma sabbanimittanissaṅḅiṅ nibbāṅaṅ. Evam etasmiṅ paṅcavidhe viveke nissitaṅ vivekanissitaṅ ti,⁴ tadangavivekanissitaṅ samucchedavivekanissitaṅ nissaraṅavivekanissitaṅ ca satisambojḅhangaṅ bhāvetiṅti ayam attho veditabbo.

Tathā hi ayaṅ satisambojḅhanga⁵-bhāvanānuyogam anuyutto yogi vipassanākkhaṅe kiccato tadangavivekanissitaṅ, ajḅhāsayato nissaraṅavivekanissitaṅ, maggakāle pana kiccato samucchedavivekanissitaṅ, ārammaṅato nissaraṅavivekanissitaṅ satisambojḅhangaṅ bhāveti. Paṅcavidha-vivekanissitam piṅti eke. Te hi na kevalaṅ balavavipassanā-magga-phalakkhaṅesu eva bojḅhangaṅ uddharanti, vipassanāpādakakasiṅajḅhāna-ānāpānāsuhā-brahmavihārajḅhānesu pi uddharanti; na ca paṅisiddhā aṅḅhakathācariyehi; tasmā tesāṅ matena etesaṅ jḅhānaṅ pavattikkhaṅe kiccato eva vikkhambhanavivekanissitaṅ. Yathā ca vipassanākkhaṅe ajḅhāsayato nissaraṅavivekanissitaṅ ti vuttaṅ, evaṅ paṅippassaddhivivekanissitam pi bhāvetiṅti vattuṅ vaṅḅḅati. Esa nayo virāganissitādisu. Vivekattā⁶ eva hi virāgādayo. Kevalaṅ h' ettha⁷ vossaggo duvidho pariccāgavossaggo ca paḅkkhandana-vossaggaḅcāti. Tattha pariccāgavossaggo ti vipassanākkhaṅe ca tadangavasena maggakkhaṅe ca samucchedavasena kilesappahāṅaṅ. Paḅkkhandanavossaggo ti vipassanākkhaṅe taṅninnabhāvena, maggakkhaṅe pana ārammaṅakaraṅena nibbānapaḅkkhandanaṅ. Tadubhayaṅ pi imasmiṅ lokiyalokut-

¹ Vbh. 229. ² S.R. vivekaṅ. ³ S.R. Svāyaṅ. ⁴ S.R. om.

⁵ S.R. bojḅhanga°. ⁶ S.R. vivekatthā. ⁷ S.R. c' ettha.

taramissake atthavaṇṇanānaye vaṭṭati. Tathā hi ayaṇ satisambojjhango yathāvuttena pakārena kilese pariccajati nibbānaṃ ca pakkhandati.

Vossaggaparīṇāmin ti iminā pana sakalena vacanena¹ vossaggatthaṇ parīṇamantaṇ,² parīṇataṇ ca paripaccantaṇ, paripakkaṇ cāti. Idaṇ vuttaṇ hoti: ayaṇ hi bojjhangabhāvanam anuyutto bhikkhu yathā satisambojjhango kilesa-pariccāgavossaggatthaṇ nibbānapakkhandanavossaggatthaṇ ca paripaccati, yathā ca paripakko hoti, tathā naṇ bhāvetīti.

Esa nayo sesambojjhangesu pi. Imasmim pi naye lokiyalokuttaramissakā va bojjhangā kathitā ti.

Suttantabhājanīyaṇ.

Abhidhammabhājanīye satta pi bojjhange ekato pucchitvā vissajjanassa ca pāṭiyekkaṇ pucchitvā vissajjanassa ca vasena dve nayā. Tesā atthavaṇṇanā heṭṭhā vuttanāyena' eva veditabbā.

Upekkhāsambojjhanganiddese³ pana upekkhanavasena *upekkhā*. Upekkhanākāro *upekkhanā*. Upekkhitabbayutte samappavatte dhamme ikkhati na codetīti *upekkhā*.

Puggalaṇ upekkhāpetīti *upekkhanā*. Bojjhangabhāvappattiyā lokiya-*upekkhanāya* adhikā *upekkhanā ajjupekkhanā*.

Vyāpādānāpajjanena⁴ majjhatabbhāvo *majjhattatā*. Sā pana cittassa, na sattassāti dīpetuṇ *majjhattatā cittassā* ti vuttan ti ayam ettha apubbapadavaṇṇanā.

Nayā pan' ettha gaṇetabbā. Sattannam pi hi bojjhangānaṇ ekato pucchitvā vissajjane ekekamagge nayasahassaṇ nayasahassan ti cattāri nayasahassāni vibhattāni. Pāṭiyekkaṇ pucchitvā vissajjane ekekambojjhangavasena cattāri cattārīti satta catukkā aṭṭhavīsati. Tāni purimehi catūhi saddhiṇ dvattiṇsā ti sabbāni pi Abhidhammabhājanīye dvattiṇsanayasahassāni vibhattāni kusalāna' eva. Yasmā pana phalakkhaṇe pi bojjhangā labbhanti, kusalahetukāni ca sāmāññaphalāni, tasmā tesu pi bojjhangadassanattaṇ kusalaniddesapubbangamāya eva tantiyā vipākanayo āradhho.

¹ S.R. om.

² B. parīṇamantaṇ; S.R. parīṇamaṇ.

³ Vbh. 230.

⁴ S.R. avyāpādāpajjanena.

So pi ekato pucchitvā vissajjanassa ca pāṭiyekkaṇ pucchitvā vissajjanassa ca vasena duvidho hoti. Sesam ettha heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaṇ. Vipāke pana kusalato tiguṇā nayā kātabbā ti.

Abhidhammabhājanīyaṇ.

Pañhapucchake¹ pāli-anusāren' eva bojjangānaṇ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbe p' ete appamaṇaṇ nibbānaṇ ārabba pavattito appamaṇārammaṇā eva, na maggārammaṇā. Sahajātahetuvasena pan' ettha kusalā maggahetukā. Viriyaṇ vā vīmaṇsaṇ vā jeṭṭhakaṇ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatino. Chandacittajeṭṭhakāya² maggabhāvanāya na vattabbā maggādhipatino ti; phalakāle pi na vattabbā.³ Atitādisu ekārammaṇabhāve pi na vattabbā. Nibbānaṇssa pana bahiddhādhammattā bahiddhārammaṇā nāma hontīti. Evam etasmiṇ pañhapucchake pi⁴ nibbattitalokuttarā va bojjangā kathitā. Sammāsambuddhena hi Suttantabhājanīyass' eva paṭhamanayasmiṇ lokiyā,⁵ dutiya-tatiyesu lokiyalokuttaramissakā bojjangā kathitā; Abhidhammabhājanīyassa pana catūsu pi navesu imasmiṇ ca Pañhapucchake lokuttarā yevāti. Evam ayaṇ Bojjangavibhango pi teparivaṭṭaṇ niharitvā va bhājetvā dassito ti.

Bojjangavibhanganiddeso.

¹ *Vbh.* 232.

² S.R. °jeṭṭhikāya.

³ S.R. *add eva.*

⁴ R.S. *om.*

⁵ R.S. lokikā.

MAGGAVIBHANGO

Idāni tadanantare Maggangavibhange *ariyo atthangiko maggo* ti¹ ādi sabbaṅ Saccavibhange dukkhanirodhagāmini-paṭipadāniddese vuttanayen' eva veditabbaṅ.

Bhāvanāvasena pāṭiyekkaṅ² dassite dutiyanaye pi *sam-māditthiṅ bhāveti vivekanissitan* ti ādi sabbaṅ Bojjhanga-vibhange vuttanayen' eva veditabbaṅ. Evam idaṅ dvinnam pi nayānaṅ vasena Suttantabhājanīyaṅ lokiyalokuttaramis-sakam eva kathitaṅ.

Abhidhammabhājanīye ariyo ti avatvā *atthangiko maggo* ti vuttaṅ; evaṅ avutte pi ayaṅ ariyo eva. Yāthā hi muddhā-bhisittassa rañño muddhābhisittāya deviyā kucchismiṅ jāto putto rājaputto ti avutte³ pi rājaputto yeva hoti, evam ayam pi ariyo ti avutte³ pi ariyo evāti veditabbo. Sesam idhāpi Saccavibhange vuttanayen' eva veditabbaṅ. Pañcangika-vāre pi atthangiko ti avutte³ pi atthangiko eva veditabbo. Lokuttaramaggo hi pañcangiko nāma natthi. Ayam ettha ācariyānaṅ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī pan' āha: lokuttaramaggo atthangiko nāma natthi, pañcangiko yeva hotīti. So suttaṅ āharāhīti vutto addhā aññaṅ apassanto idaṅ⁴ Mahāsālāyatanato* suttapa-desāṅ āharissati: *Yā tathābhūtassa ditthi, sāssa hoti sammā-ditthi. Yo tathābhūtassa sankappo, vāyāmo, sati, yo tathābhūtassa samādhi, svāssa hoti sammāsamādhi. Pubbe va kho pan' assa kāyakammaṅ vacīkammaṅ ājīvo suparisuddho hoti* ti. Tato etassa anantaṅ suttapadaṅ āharāti vattabbo. Sace āharati, icc' etaṅ kusalaṅ; no ce āharati, sayāṅ āharitvā: *evam ass' āyaṅ ariyo atthangiko maggo bhāvanāpāripūriṅ gacchatī* ti

* M. iii, 289.

¹ Vbh. 235.

² S.R. om.

³ S.R. avutto.

⁴ R.S. imaṅ.

iminā te Satthusāsane vādo bhinno; lokuttaramaggo pañcangiko nāma natthi, aṭṭhangiko va hotīti vattabbo.

Imāni pana tīṇi angāni pubbe parisuddhāni vattanti,¹ lokuttaramaggakkhaṇe parisuddhatarāni honti. Atha pañcangiko maggo ti idaṃ kimatthaṃ gahitaṃ ti? Atirekakkiccadassanattaṃ. Yasmiṃ hi samaye micchāvācaṃ pajahati, sammāvācaṃ pūreti, tasmiṃ samaye sammākammanta-sammā-ājīvā natthi. Imāni pañca kārāpakangāṃ' eva micchāvācaṃ pajahanti. Sammāvācā pana sayāṃ virativasena pūreti.² Yasmiṃ samaye micchākammantaṃ pajahati, sammākammantaṃ pūreti, tasmiṃ samaye sammāvācā-sammā-ājīvā natthi. Imāni pañca kārāpakangāṃ' eva micchākammantaṃ pajahanti. Sammākammanto pana³ sayāṃ virativasena pūreti.² Yasmiṃ samaye micchā-ājīvaṃ pajahati, sammā-ājīvaṃ pūreti, tasmiṃ samaye sammāvācā-sammākammantā natthi. Imāni pañca kārāpakangāṃ' eva micchā-ājīvaṃ pajahanti. Sammā-ājīvo pana sayāṃ virativasena pūreti.² Imaṃ etesaṃ pañcannaṃ kārāpakangānaṃ kiccātirekataṃ dassetuṃ pañcangiko maggo ti gahitaṃ. Lokuttaramaggo pana aṭṭhangiko va hoti, pañcangiko⁴ natthi. Yadi sammāvācādīhi saddhiṃ aṭṭhangiko ti vadatha, catasso sammāvācācetanā, tisso sammākammantacetanā, satta sammā-ājīvacetanā ti imamahā cetanābahuttā kathaṃ muccissatha? Tasmā pañcangiko va lokuttaramaggo ti. Cetanābahuttā ca⁵ pamuccissāma, aṭṭhangiko va lokuttaramaggo ti ca vakkhāma. Tvaṃ tava Mahācattālisakabhāṇako hosi na hosīti pucchitabbo. Sace na homīti vadati, tvaṃ abhāṇakattā na jānāsīti vattabbo. Sace bhāṇakosmīti vadati, suttaṃ āharatī⁶ vattabbo. Sace suttaṃ āharati, ice' etaṃ kusalaṃ, no ce āharati, sayāṃ Uparipaṇṇāsato āharitabbaṃ: *Katamā* ca bhikkhave sammāvācā? Sammāvācā 'haṃ bhikkhave dvayaṃ vadāmi atthi bhikkhave sammāvācā sāsavā puññabhāgiyā upadhivepakkā, atthi bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā magganāṃ. Katamā ca bhikkhave sammāvācā sā-*

* Cf. S. v, 35.

¹ S.R. vaṭṭanti.

² B. pūreti.

³ B. pi na.

⁴ R.S. add nāma.

⁵ B. va.

⁶ B. om.

savā puññabhāgiyā upadhivepakkā? Musāvādā veramaṇī, pisuṇavācāya veramaṇī, pharusavācāya veramaṇī, samphappalāpā veramaṇī, ayaṇ bhikkhave sammāvācā sāsavā puññabhāgiyā upadhivepakkā. Katamā ca bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā¹? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa ariyamaggasamangino ariyamaggaṇ bhāvayato catūhi vacīduccaritehi ārati virati paṭivirati veramaṇī, ayaṇ bhikkhave sammāvācā ariyā anāsavā lokuttarā maggangā¹. Katamo ca bhikkhave sammākammanto? Sammākammaṇ' āhaṇ bhikkhave dvayaṇ vadāmi . . . pe . . . upadhivepakko. Katamo ca bhikkhave sammākammanto ariyo anāsavo lokuttaro? . . . pe . . . Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo? Sammā-ājīvāhaṇ bhikkhave dvayaṇ vadāmi . . . pe . . . upadhivepakko. Katamo ca bhikkhave sammā-ājīvo ariyo anāsavo lokuttaro maggango¹? Yā kho bhikkhave ariyacittassa anāsavacittassa ariyamaggasamangino ariyamaggaṇ bhāvayato micchā-ājīvā ārati virati paṭivirati veramaṇī, ayaṇ bhikkhave sammā-ājīvo ariyo anāsavo lokuttaro maggango¹ ti.* Evam ettha catūhi vacīduccaritehi tihi kāyaduccaritehi micchājīvato cāti ekeka va virati ariyā anāsavā lokuttarā maggan ti vuttā. Kuto ettha cetanābahuttaṇ? kuto pañcangiko maggo? Idan te suttaṇ akāmakassa lokuttaramaggo aṭṭhangiko ti dīpeti. Sace ettakena sallakheti, iccetaṇ kusaṇ; no ce sallakkheti, aññāni pi kāraṇāni āharitvā saññāpetabbo. Vuttaṇ h' etaṇ² Bhagavatā: Yasmīṇ kho Subhadda dhammavinaye ariyo aṭṭhangiko maggo na upalabbhati, samaṇo pi tattha na upalabbhati . . . pe . . . imasmīṇ kho Subhadda dhammavinaye ariyo aṭṭhangiko maggo upalabbhati. Idh' eva Subhadda samaṇo . . . pe . . . suññā parappavādā samaṇehi aññe ti.† Aññesu pi anekesu suttasatesu aṭṭhangiko va maggo āgato. Kathāvatthupakarāṇe pi vuttaṇ: ‡

*Maggāṇaṭṭhangiko seṭṭho, saccānaṇ caturo padā,
virāgo seṭṭho dhammānaṇ, dvipadānaṇ ca cakkhumā ti.§*

* M. iii, 73 f.

† Kvu. xx, 5.

† D. ii, 151.

§ Dhk. ver. 273.

¹ B. 'angaṇ.

² R.S. c' etaṇ.

Atth' eva suttanto ti? Āmantā. Tena hi atthangiko maggo ti. Sace pana ettakenāpi paññattij na gacchati, gaccha vihāraṇ pavisitvā yāguṇ pivāhīti uyyojetabbo. Uttari pana kāraṇaṇ vakkhatīti atthānam etaṇ. Sesam ettha uttānattham eva.

Nayo¹ pan' ettha gaṇetabbo.² Atthangikamaggasmiṇ hi ekato pucchitvā ekato vissajjane catūsu maggesu cattāri nayasahassāni vibhattāni. Pañcangikamagge ekato pucchitvā ekato vissajjane cattāri, pāṭiyekkaṇ pucchitvā pāṭiyekkaṇ vissajjane cattārīti pañcasu angesu visati. Iti purimāni atthā imāni ca visatīti sabbāni pi maggavibhange atthavīsati nayasahassāni vibhattāni. Tāni ca kho nibbattitalokuttarāni kusalān' eva. Vipāke pana kusalato tigunā nayā kātabbā ti.

Abhidhammabhājanīyaṇ.

Pañhapucchake³ pāli-anusāren' eva maggangānaṇ kusalādhībhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbāni p' etāni appamāṇaṇ nibbāṇaṇ ārabba pavattito appamāṇārammaṇān' eva, na maggārammaṇāni. Neva hi maggo na phalaṇ maggaṇ ārammaṇaṇ karoti. Sahajātahetuvasena pan' ettha kusalāni maggaḥetukāni. Viriyaṇ⁴ vīmaṇsaṇ vā jeṭṭhakaṇ katvā maggabhāvanākāle maggādhipatīni. Chandacittajeṭṭhikāya⁵ maggabhāvanāya na vattabbāni maggādhipatīnīti. Phalakāle pi na vattabbān' eva. Atītādisu ekārammaṇabhāvena⁶ pi na vattabbāni. Nibbāṇassa pana bahiddhādhammattā bahiddhārammaṇāni nāma hontīti evam etasmiṇ pañhapucchake pi nibbattitalokuttarān' eva maggangāni kathitāni. Sammāsambuddhena hi Suttantabhājanīyasmiññ' eva lokiyalokuttarāni⁷ maggangāni kathitāni; Abhidhammabhājanīye pana Pañhapucchake ca lokuttarān' evāti. Evam ayaṇ Maggavibhango pi teparivaṭṭaṇaṇ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Maggaṇvibhanganiddeso.

¹ S.R. nayā. ² S.R. gaṇetabbā. ³ Vbh. 241. ⁴ S.R. add vā.

⁵ S.R. °jeṭṭhakāya. ⁶ S.R. °bhāve. ⁷ R.S. °lokuttara.

JHĀNAVIBHANGO

Idāni tadanantare Jhānavibhange yā tāva ayaṅ sakalassāpi Suttantabhājanīyassa paṭhamaṅ Mātikā ṭhapitā, tattha *idhā* ti¹ vacanaṅ pubbhāgākaraṇīyasampadāya sampannassa sabbapakārajjhānanibbattakassa puggalassa sannissayabhūta-sāsanaparidīpanaṅ, aññasāsanassa ca tathābhāvapaṭisedhanaṅ. Vuttaṅ h' etaṅ: *Idh' eva bhikkhave samaṇo . . . pe . . . suññā parappavādā samanehi aññe* ti.*

Bhikkhū ti tesāṅ jhānānaṅ nibbattakapuggalaparidīpanaṅ.

Pātimokkhasaṅgavarasaṅvuto ti idam assa pātimokkhasaṅgavare patiṭṭhitabhāvaparidīpanaṅ.

Viharatī ti idam assa tadanurūpa-vihārasamaṅgībhāvaparidīpanaṅ.

Ācāragocarasaṅpanno ti idam assa heṭṭhā pātimokkhasaṅgavarassa upari jhānānuyogassa ca upakāradhammaparidīpanaṅ.

Aṅgumattesu vajjesu bhayadassāvī ti idam assa pātimokkhatō acavanadhammatā-paridīpanaṅ.

Samādāyā ti idam assa sikkhāpadānaṅ anavasesato ādāna-paridīpanaṅ.

Sikkhatī ti idam assa sikkhāya samāṅgībhāvaparidīpanaṅ.

Sikkhāpadesū ti idam assa sikkhitabba-dhammaparidīpanaṅ.

Indriyesū ti idam assa guttadvāratāya bhūmīparidīpanaṅ. Rakkhitabbokāsaparidīpanan ti pi vadanti eva.

Guttadvāro ti idam assa chasu dvāresu saṅvihitārakkhabhāvaparidīpanaṅ.

Bhojane mattaññū ti idam assa santosādi-guṇaparidīpanaṅ.

Pubbarattāpararattaṅ jāgariyānuyogam anuyutto ti idam assa kārakabhāvaparidīpanaṅ.²

* A. ii, 238.

¹ Vbh. 244.

² B. kāraṇabhāva°.

Sātaccaṇ nepakkaṇ ti idam assa paññāpariggahitena viriyena sātaccakāritā¹-paridīpanaṇ.

Bodhipakkhiyānaṇ dhammānaṇ bhāvanānuyogam anuyutto ti idam assa paṭipattiyā nibbedhabhāgiyatta-paridīpanaṇ.

So abhikkante . . . pe . . . tuṅhībhāve sampajānakārī hotī ti idam assa sabbattha satisampajaññasamannāgatatta-paridīpanaṇ.

So vivittaṇ senāsanaṇ bhajāti ti idam assa anurūpa-senāsana-pariggahaparidīpanaṇ.²

Araññaṇ . . . pe . . . paṭisallānasāruppan ti idam assa senāsana ppabhedanirādīnavatānisaṇsaparidīpanaṇ.

So araññaṅato vā ti idam assa vuttappakārena senāsanaena yuttabhāvaparidīpanaṇ.

Nisīdatī ti idam assa yogānurūpa-iriyāpathaparidīpanaṇ.

Parimukhaṇ satiṇ upatthapetvā ti idam assa yogārambha-paridīpanaṇ.

So abhijjhaṇ loke pahāyā ti ādi pan' assa kammaṭṭhānānuyogena nīvaraṇappahāṇaparidīpanaṇ.

Tass' eva³ pahīnaṇīvaraṇassa *vivacc' eva kāmehī* ti ādipaṭipāṭiyā jhānuppatti-paridīpanaṇ.

Api ca *idha bhikkhū* ti imasmiṇ sāsane jhānuppādako bhikkhu.

Idāni yasmā jhānuppādakena bhikkhunā cattāri silāni sodhetabbāni. Tasmā 'ssa *pātimokkhasaṇvarasaṇvuto* ti iminā pātimokkhasaṇvarasilavisuddhiṇ upadisati.

Ācāragocarasampanno ti ādinā ājīva pārisuddhisilaṇ.

Samādāya sikkhati sikkhāpadesū ti iminā tesāṇ dvinnaṇ silānaṇ anavasesato ādānaṇ.

Indriyesu guttadvāro ti iminā indriyaṇvarasilaṇ.

Bhojane mattaññū ti iminā pacca yasannissitasilaṇ.

Pubbarattāpararattan ti ādinā sile patiṭṭhitassa jhāna-bhāvanāya upakārake dhamme.

So abhikkante ti ādinā tesāṇ dhammānaṇ aparihānāya, kammaṭṭhānassa ca asammosāya satisampajaññasamāyogaṇ.

So vivittan ti ādinā bhāvanānurūpasenāsana-pariggahaṇ.

¹ S.R.° kāribhāva.

² R.S. yogānurūpasenāsana-paridīpanaṇ.

³ S.R. evaṇ.

So araṇṇagato vā ti ādinā taṇ senāsaṇaṇ upagatassa jhānā-nurūpaṇ¹ iriyāpathaṇ ceva jhānabhāvanārambhaṇ ca.

So abhijjhan ti ādinā jhānabhāvanārambhena² jhānapaccanikadhammappahānaṇ.

So ime pañca nīvarane pahāyā ti ādinā evaṇ pahīnājjhānapaccanikadhammassa sabbajjhānānaṇ uppattikkamaṇ upadisatīti.

Mātikā-vannanā.

Idāni yathānikkhitṭaṇ³ mātikaṇ paṭipāṭiyā bhājetvā das-setuṇ *idhā ti imissā ditthiyā* ti⁴ ādi āradhhaṇ.

Tattha *imissā ditthiyā* ti ādihi dasahi padehi sikkhāttaya-sankhātaṇ Sabbaññubuddhasāsanam eva kathitaṇ. Taṇ hi Buddhena Bhagavatā ditthhattā ditthīti vuccati.

Tass' eva khamanavasena *khanti*, rucanavasena *ruci*, gahaṇavasena *ādāyo*, sabhāvaṭṭhena *dhammo*, sikkhitabbaṭṭhena *vinayo*, tadubhayaenāpi *dhammavinayo*, pavuttavasena *pāvacaṇaṇ*, setthacariyaṭṭhena *brahmacariyaṇ*, anusitthidānavasena *Satthusāsanam* ti vuccati.

Tasmā *imissā ditthiyā* ti ādisu imissā Buddhaditthiyā, imissā Buddhakhantiyā, imissā Buddharuciya, imasmiṇ Buddha-ādāye, imasmiṇ Buddhadhamme, imasmiṇ Buddha-vinaye. *Ye ca kho tvaṇ Gotamī dhamme jāneyyāsi ime dhammā sarāgāya saṇvattanti, no virāgāya, saṇyogāya saṇvattanti, no visaṇyogāya, ācayāya saṇvattanti, no apacayāya, upādānāya⁵ saṇvattanti, no paṭinissaggiyā,⁶ mahicchatāya saṇvattanti, no appicchatāya, asantutthitāya⁷ saṇvattanti, no santutthiyā, saṇṇāyāya saṇvattanti, no pavivekāya, kosajjāya saṇvattanti, no viriyārambhāya, dubbharatāya saṇvattanti, no subharatāyāti; ekaṇsena hi Gotamī dhāreyyāsi n' eso dhammo n' eso vinayo, n' etaṇ Satthusāsanam ti. Ye ca kho tvaṇ Gotamī dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṇvattanti, no sarāgāya . . . pe . . . subharatāya saṇvattanti, no dubbharatāyāti; ekaṇsena hi⁸ Gotamī dhāreyyāsi eso dhammo, eso vinayo, etaṇ Satthusāsanam ti,* evaṇ vutte imasmiṇ Buddhā-*

* Vin. ii, 258 f.

¹ R.S. °rūpa. ² R.S. om. jhāna. ³ S.R. °nikkhitṭa.

⁴ Vbh. 245. ⁵ B. upādāya; S. upādānāya upādiniyā.

⁶ S.R. paṭinissaggāya. ⁷ R.S. asantutthiyā. ⁸ B. om.

dhammavinaye, imasmiṅ Buddhapāvācane, imasmiṅ Buddha-brahmacariye, imasmiṅ Buddha-satthusāsane¹ ti evam attho veditabbo.

Api c' etaṅ sikkhāttaya-sankhātaṅ sakalaṅ sāsaṅaṅ Bhagavatā diṭṭhattā sammādiṭṭhipaccayattā sammādiṭṭhipub-bangamattā ca diṭṭhi. Bhagavato khamaṇavasena khanti. Ruccaṇavasena ruci. Gahaṇavasena ādāyo. Attano kāraṅaṅ apāyesu apatamaṇaṅ dhāretīti dhammo. Tass' eva² saṅkilesapakkaṅ vinetīti vinayo. Dhammo ca so vinayo cāti dhammavinayo. Kusalaḍḍhammehi ca akusalaḍḍhammaṇaṅ esa vinayo ti dhammavinayo. Ten' eva³ vuttaṅ: *Ye ca kho tvaṅ Gotamī dhamme jāneyyāsi, ime dhammā virāgāya saṅvat-tanti, no sarāgāya . . . pe . . . ekaṅsena Gotamī dhāreyyāsi eso dhammo, eso vinayo, etaṅ Satthusāsanaṅ* ti.* Dhammena vā vinayo, na daṅḍādīhīti dhammavinayo. Vuttam pi c' etaṅ :

*Daṅḍeṇ' eke damayanti, ankusehi kasāhi ca,
Adaṅḍeṇa asatthēna, nāgo danto mahesinā* ti.†

Tathā: *Dhammena nīyamānānaṅ, kā usūyā vijānatan* ti.†
Dhammāya vā vinayo dhammavinayo. Anavajjadhammatthaṅ h' esa vinayo, na bhavabhogāmisatthaṅ.⁴ Ten' āha Bhagavā: *Na idaṅ bhikkhave brahmacariyaṅ vussati janakuhanatthan* ti‡ vitthāro. Punnatthero pi āha: *Anupādā pari-nibbānatthaṅ kho āvuso Bhagavati brahmacariyaṅ vussatī* ti.§
Visiṭṭhaṅ vā nayatīti vinayo. Dhammato vinayo dhammavinayo. Saṅsāradhammato hi⁵ sokādi-dhammato vā esa visiṭṭhaṅ nibbānaṅ nayati. Dhammassa vā vinayo na titthakarānaṅ ti dhammavinayo. Dhammabhūto hi Bhagavā; tass' eva vinayo. Yasmā vā dhammā yeva abhiññeyyā pariññeyyā pahātabbā bhāvetabbā sacchikātabbā ca, tasmā esa dhammesu vinayo, na sattesu na jīvesu cāti dhammavinayo. Sāttha-savyañjanatādīhi aññesaṅ vacanato padhānaṅ vacanaṅ ti pavacanaṅ. Pavacanaṅ eva pāvacanaṅ. Sabbacariyāhi visiṭṭhacariyabhāvena brahmacariyaṅ. De-

* Vin. ii, 258 f. † Ibid. 196. ‡ M. i, 148. § A. ii, 26.

¹ S.R. satthusāsane.

² B. So va.

³ S.R. Tena.

⁴ S.R. °bhogādiatthaṅ.

⁵ B. ti.

vamanussānaṃ satthubhūtaṃsa Bhagavato sāsanaṃ ti Satthusaṃsanaṃ. Satthubhūtaṃ vā sāsanaṃ ti pi Satthusāsanaṃ. *So vo maṃ' accayena satthā ti** hi dhammavinayo va satthā ti vutto ti. Evam etesaṃ padānaṃ attho veditabbo.

Yasmā pana imasmiṃ yeva sāsane sabbākārājjhānanibbattako¹ bhikkhu dissati, na aññatra, tasmā tattha tattha imissā ti ca imasmiṃ ti ca ayaṃ niyamo kato ti veditabbo ti. Ayaṃ *idhā* ti Mātikāpadaniddesassa attho.

Bhikkhuniddese *samaññāyā* ti paññattiyā, vohārenāti attho. *Samaññāyā* eva hi ekacco bhikkhū ti paññāyati. Tathā hi nimantanādīmhi bhikkhūsu gāṇiyamānesu sāmaṇere pi gahe-tvā sataṃ bhikkhū, sahaṃsaṃ bhikkhū ti vadanti.

Paṭiññāyā ti attano paṭijānana. Paṭiññāyā pi hi ekacco bhikkhū ti paññāyati. Tassa: Ko etthā ti? Ahaṃ āvuso bhikkhū ti evam ādisu sambhavo daṭṭhabbo. Ayaṃ pana Ānanda-therena vuttatā dhammikā paṭiññā. Rattibhāge pana dussilā² pi paṭipathaṃ āgacchantā:³ Ko etthā ti vutte adhammikāya paṭiññāya abhūtatthāya⁴ Mayaṃ bhikkhū ti vadanti.

Bhikkhatī ti yācati. Yo hi koci bhikkhaṃ esati gavesati, so taṃ labhatu vā mā vā, atha kho bhikkhatīti bhikkhu.

Bhikkhako ti vyañjanaṃ padaṃ vaḍḍhitaṃ. Bhikkhana-dhammatāya bhikkhū ti attho.

Bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti Buddhādihi ajjhupagataṃ bhikkhācariyaṃ ajjhupagatattā bhikkhācariyaṃ ajjhupagato nāma. Yo hi koci appaṃ vā mahantaṃ vā bhogakkhandhaṃ pahāya agārasmā anagāriyaṃ pabbajito kasi-gorakkhādīhi jīvitakappaṇaṃ⁵ hitvā lingasampaṭicchanaṃ⁶ bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu*. Parapaṭibaddha-jīvikattā vā vihāramajjhe kājabhattaṃ bhujjāmaṇo pi bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu*. Piṇḍiyālopabhojanaṃ nissāya pabbajjāya ussāhajātattā vā bhikkhācariyaṃ ajjhupagato ti *bhikkhu*.

Aggha-phassa-vaṇṇabhedena bhinnāṃ paṇaṃ dhāretīti *bhinna-paṇadharo*. Tattha satthakacchedanaṃ agghabhedo veditabbo. Sahassagghanaṃ pi hi paṇo satthakena khaṇḍā-

* D. ii, 154.

¹ S.R. sabbappakāra°.

² B. dussile.

³ S.R. gacchantā.

⁴ S.R. abhūtatāya.

⁵ S.R. jīvikākappaṇaṃ.

⁶ R.S. °sampaṭicchanaṃ' eva.

khaṇḍikaṇ chinno bhinnaggho hoti, purimagghato upaḍḍham pi na agghati. Sutta-saṅsibbanena phassabhedo veditabbo; sukhasamphasso pi hi paṭo suttehi saṅsibbito bhinnaphasso hoti, kharasamphassataṇ pāpuṇāti. Sūcimalādihi vaṇṇa-bhedo veditabbo. Suparisuddho pi hi paṭo sūcikkammato paṭṭhāya sūcimalena, hatthasedamalajallikādihi, avasāne rajana-kappakaranehi ca bhinnavaṇṇo hoti, pakativavaṇṇaṇ vijahati. Evaṇ tiḥ' ākārehi bhinnapaṭadhāraṇato *bhinnapaṭadharo ti bhikkhu*. Gihivattha-visabhāganaṇ vā kāsavānaṇ dhāraṇamatten' eva bhinnapaṭadharo ti bhikkhu.

Bhindati pāpake akusale dhamme ti bhikkhū ti¹ sotāpattimaggena pañca kilese bhindatīti bhikkhu, sakadāgāmimaggena cattāro, anāgāmimaggena cattāro, arahattamaggena aṭṭha kilese bhindatīti bhikkhu. Ettāvatā cattāro maggaṭṭhā dassitā. Bhinnattā ti iminā pana cattāro phalaṭṭhā. Sotāpanno hi sotāpattimaggena pañca kilese bhinditvā ṭhito. Sakadāgāmī sakadāgāmimaggena cattāro; anāgāmī anāgāmimaggena cattāro; arahā arahattamaggena aṭṭha kilese bhinditvā ṭhito. Evam ayaṇ catubbidho phalaṭṭho bhinnattā pāpakānaṇ akusalānaṇ dhammānaṇ bhikkhu nāma.

Odhiso kilesānaṇ pahāṇā ti ettha dve odhī: maggodhi ca kilesodhi ca. Odhi nāma sīmā, mariyādā. Tattha sotāpanno maggodhinā odhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu. Tassa hi catūsu maggesu² ekena³ odhinā kilesā pahinā, na sakalena maggacatukkena. Sakadāgāmī-anāgāmīsu pi es' eva nayo. Sotāpanno ca kilesodhinā pi odhiso kilesānaṇ pahānā⁴ bhikkhu. Tassa hi pahātabbakilesesu odhinā va kilesā pahinā, na sabbena sabbaṇ.

Arahā pana *anodhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu*. Tassa hi maggacatukkena anodhinā⁵ va kilesā pahinā, na ekāya maggasīmāya. Pahātabbakilesesu ca anodhiso va kilesā pahinā. Ekā pi hi kilesasīmā ṭhitā nāma natthi. Evaṇ so ubhayathā pi anodhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu.

Sekkho it puthujjanakalyāṇakena saddhiṇ satta ariyā tisso sikkhā sikkhantīti sekkhā. Tesu yo koci sekkho bhikkhū ti veditabbo.

¹ B. om.

² S.R. om.

³ R. adds eva.

⁴ S.R. pahinattā.

⁵ R.S. anodhiso.

Na sikkhatīti *asekkho*. Sekkhadhamme atikkamma agga-phale ṭhito tato uttari sikkhitabbābhāvato khīṇāsavo *asekkho* ti vuccati.

Avaseso puthujjanabhikkhu tisso sikkhā neva sikkhati, na sikkhitvā ṭhito ti *neva sekkho*¹ *nāsekkho* ti veditabbo.

Silaggaṇ samādhaggaṇ² pañṇaggaṇ vimuttaggaṇ ti idaṇ aggaṇ patvā ṭhitattā *aggo bhikkhu* nāma.

Bhadro ti apāpako. Kalyānaputhujjanādayo hi yāva arahā tāva bhadrena sīlena samādhinā pañṇāya vimuttiyā vimuttiṇānadassanena ca samannāgatattā *bhadro bhikkhū* ti sankhyaṇ³ gacchati.

Maṇḍo bhikkhū it pasanno bhikkhu, sappimaṇḍo viya anāvilo vippasanno ti attho.

Sāro ti tehi yeva silasārādihi samannāgatattā nilasaman-nāgamena nilo paṭo viya *sāro bhikkhū* ti veditabbo. Vigata-kilesapheggubhāvato vā khīṇāsavo va *sāro* ti veditabbo.

Tattha ca *bhindati pāpake akusale dhamme ti bhikkhu*, *odhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu*, *sekkho bhikkhū* ti imesu tisu ṭhānesu satta sekkhā kathitā. *Bhinnattā pāpakānaṇ akusalānaṇ dhammānaṇ*⁴ *bhikkhu*, *anodhiso kilesānaṇ pahānā bhikkhu*, *asekkho bhikkhu*, *aggo bhikkhu*, *maṇḍo bhikkhū* ti imesu pañcasu ṭhānesu khīṇāsavo kathito. *Neva sekkhanāsekkho*⁵ ti ettha puthujjano⁶ va kathito.⁷ Sesaṭṭhānesu puthujjanakalyāṇako, satta sekkhā, khīṇāsavo ti ime sabbe pi kathitā.

Evaṇ samaññādihi bhikkhuṇ dassetvā idāni upasampadāvasena dassetuṇ *Samaggena saṅghenā* ti ādim āha. Tattha *Samaggena saṅghenā* ti sabbantimena paricchadena pañcavaggakaraṇīye kamme yāvatikā bhikkhū kammappattā, tesāṇ āgatattā chandārahānaṇ chandassa āhaṭattā sammukhībhūtānaṇ ca appaṭikkosanato ekasmiṇ kamme sammag-gabhāvaṇ upagatena.

Ñatti-catutthenā ti tihi anussāvanāhi ekāya ca ñattiyā kātabbena.

Kammenāti dhammikenā vinayakammena.

¹ B. sekkha.

³ S.R. sankhyaṇ.

⁶ S.R. °janā.

⁴ B. adds ti.

² B. samādhiggaṇ.

⁵ S.R. Vibh. neva sekkho°.

⁷ S.R. kathitā.

Akuppenā ti vatthu-ñatti-anusāvana-sīmā-parisa-sampatti-sampannattā akopetabbataṃ appaṭikkositabbataṃ upagatena.

Thānārahena ti kāraṇārahena, Satthusāsānārahena.

Upasampanno nāma uparibhāvaṃ samāpanno patto ti attho.

Bhikkhubhāvo hi uparibhāvo. Tañ c' esa yathāvuttena kammaena samāpannattā upasampanno ti vuccati. Etena yā imā ehi-bhikkhūpasampadā, saraṇagamanūpasampadā, ovādapaṭiggahaṇūpasampadā, pañhavayākaraṇūpasampadā,¹ garudhammapaṭiggahaṇūpasampadā, dūtenupasampadā,² aṭṭhavācīkūpasampadā,³ ñatticatutthakammūpasampadā ti aṭṭha upasampadā vuttā, tāsaṃ ñatticatutthakammūpasampadā, dūtenupasampadā,² aṭṭhavācīkūpasampadā⁴ ti imā tisso va thāvara. Sesā Buddhe dharamāne yeva ahesuṃ. Tāsu upasampadāsu imasmiṃ thāne ayaṃ ñatticatutthakammūpasampadā va adhippetā.

Pātimokkhasaṃvaraṇidde⁵ *pātimokkhan* ti sikkhāpada-sīlaṃ. Taṃ hi yo naṃ pāti rakkhati, taṃ mokkheti mocayati āpāyikādīhi dukkhehi; tasmā pātimokkhan ti vuttaṃ.

Sīlaṃ patitthā ti ādini tass' eva vevacanāni. Tattha *sīlan* ti kāmañ c' etaṃ saha kammavācāpariyosānena ijghanakassa pātimokkhassa vevacanaṃ. Evaṃ sante pi dhammato etaṃ sīlaṃ nāma pānātipātādīhi vā viramantassa vattapaṭipattiṃ⁶ vā pūrentassa cetanādayo dhammā veditabbā. Vuttaṃ h' etaṃ Paṭisambhidāyaṃ: *Kiṃ⁷ sīlan ti? Cetanā sīlaṃ, cetasikaṃ sīlaṃ, saṃvaro sīlaṃ, avītikkamo sīlan ti.** Tattha cetanā sīlaṃ nāma pānātipātādīhi vā viramantassa vattapaṭipattiṃ⁶ vā pūrentassa cetanā. Cetasikaṃ sīlaṃ nāma pānātipātādīhi viramantassa virati. Api ca cetanā sīlaṃ nāma pānātipātādīni pajahantassa satta kamma-pathacetanā. Cetasikaṃ sīlaṃ nāma *Abhijjhaṃ pahāya vigatābhijjhena cetasā viharatī* ti ādinā nayena Saṃyuttamahāvaggeṭ vuttā anabhijjhā-avyāpāda-sammādiṭṭhi-dhammā. Saṃvaro sīlan ti ettha pañca-vidhena saṃvaro veditabbo: pātimokkhasaṃvaro, satsaṃvaro,

* Pfs. i, 44.

† S. v, 1-62.—e.g. 30 f. ; 46 f.

¹ B. pañhā°.

² S.R. dūtena upa°.

³ S.R. °vācīkā upa°.

⁴ S.R. °vācīkā°.

⁵ Vbh. 246.

⁶ °paṭivattaṃ (?).

⁷ S.R. om.

ñāṇasaṅvaro, khantisaṅvaro, viriyasaṅvaro ti. Tassa nānā-karaṇaṅ Visuddhimagge vuttaṅ. Avītikkamo sīlan ti samā-dinnasilassa kāyikavācasiko avītikkamo. Ettha ca saṅva-rasīlaṅ avītikkamasīlan ti idam eva nippariyāyato sīlaṅ. Cetanā-sīlaṅ cetasikasīlan ti pariyāyato sīlan ti veditabbaṅ.

Yasmā pana pātīmokkhasaṅvarasīlena bhikkhu sāsane patitṭhāti nāma, tasmā taṅ *patitṭhā* ti vuttaṅ. Patitṭhahati vā ettha bhikkhu, kusaladhammā eva vā ettha patitṭhahantīti patitṭhā. Ayam attho:

*Sīle patitṭhāya naro sapañño, cittaṅ paññañ ca bhāvayaṅ,
Ātāpī nipako bhikkhu, so imaṅ vijāṭaye jāṭan ti.**

Patitṭhā mahārāja sīlaṅ sabbesaṅ kusaladhammānaṅ¹ ti ca Sīle patitṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na pari-hāyanti ti† ca ādisuttavasena veditabbo.

Tad etaṅ pubbuppatti-atthena ādi. Vuttam pi c' etaṅ: *Tasmā ti ha tvaṅ Uttiya² ādim eva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko c' ādi kusalānaṅ dhammānaṅ? Sīlañ ca suvisuddhiṅ, ditṭhi ca ujukā ti.‡* Yathā hi nagaravaḍḍhakī naga-ṅ māpetukāmo paṭhamaṅ nagaṅgāṭṭhānaṅ sodheti, tato aparabhāge vīthi-catukka-singhāṭakādi-paricchedena³ vibhājtvā nagaṅ māpeti, evam eva yogāvācaro ādito va sīlaṅ visodheti, tato aparabhāge samathavipassanā⁴-maggaphalanibbānāni sacchikaroti. Yathā vā pana rajako paṭhamaṅ tīhi khārehi vatthaṅ dhovivā parisuddhe vatthe yadicchakaṅ rangajātaṅ upaneti, yathā vā pana cheko cittakāro rūpaṅ likhitukāmo ādito va bhittiparikammaṅ karoti, tato aparabhāge rūpaṅ samuṭṭhāpeti, evam eva⁵ yogāvācaro ādito va sīlaṅ visodhetvā aparabhāge samathavipassanādayo dhamme sacchikaroti; tasmā sīlaṅ ādīti vuttaṅ.

Tad etaṅ caraṇasarikkhatāya caraṇaṅ. Carāṇā ti hi pādā vuccanti. Yathā hi chinna-caraṇassa purisassa disaṅ⁶ gama-nābhisankhāro na jāyati, paripuṇṇapādass' eva jāyati; evam eva yassa sīlaṅ bhinnaṅ hoti khaṇḍaṅ aparipuṇṇaṅ, tassa

* S. i, 13, 165; cf. *Vism.* 1. † *Mil.* 33. ‡ S. v, 166; cf. 165.

¹ S.R. kusalānaṅ dhammānaṅ.

² R.S. Udāyi.

³ R.S. °singhāṭaparicchedena.

⁴ R.S. samādhi°.

⁵ R.S. evaṅ.

⁶ disā (?).

nibbānagamaṇāya nāṇagamaṇaṇ na sampajjati. Yassa pana taṇ abhinnaṇ hoti akhaṇḍaṇ paripuṇṇaṇ, tassa nibbānagamaṇāya nāṇagamaṇaṇ sampajjati; tasmā silaṇ caraṇaṇ ti vuttaṇ.

Tad etaṇ¹ saṇyamavasena² *saṇyamo*. Saṇvaraṇavasena *saṇvaro*. Ubhayenāpi silasaṇyamo³ ceva silasaṇvaro³ ca kathito. Vacanattho pan' ettha saṇyameti vitikkamaṇ vipphandaṇaṇ, puggalaṇ vā saṇyameti, vitikkamavasena tassa vipphandituṇ na detīti *saṇyamo*. Vitikkamassa pave-sanadvāraṇ saṇvarati pidahatīti *saṇvaro*.

*Mukhaṇ*⁴ ti uttamaṇ, mukhabhūtaṇ vā. Yathā hi sat-tānaṇ catubbidho āhāro mukhena pavisitvā angamangāni pharati, evaṇ yogino pi catubhūmakakusalaṇ silamukhena pavisitvā atthasiddhiṇ sampādeti. Tena vuttaṇ *mukhaṇ*⁴ ti.

Pamukhe sādhiṭi *pāmokkhaṇ*,⁵ pubbangamaṇ seṭṭhaṇ padhānaṇ ti attho.

Kusalānaṇ dhammānāṇ samāpattiyā ti catubhūmakakusalaṇaṇ paṭilābhatthāya pāmokkhaṇ pubbangamaṇ seṭṭhaṇ padhānaṇ ti veditabbaṇ.

Kāyiko avitikkamo ti tividaṇ kāyasucaritaṇ. *Vācasiko* ti catubbidaṇ vacīsucaritaṇ. *Kāyikavācasiko* ti tadubha-yaṇ. Iminā ājīvaṭṭhamakasilaṇ pariyaḍāya dasseti.

Saṇvuto ti pihito; saṇvutindriyo pihitindriyo ti attho. Yathā hi saṇvutadvāraṇ gehaṇ saṇvutaṇ gehaṇ ti⁶ vuccati, evam idha saṇvutindriyo saṇvuto ti vutto.

Pātimokkhasaṇvarena ti pātimokkheṇa ca saṇvarena ca, pātimokkhasankhātena vā saṇvarena.

Upeto ti ādīni vuttatthān' eva.

Iriyāṭī ti ādīhi sattaḥ pi padehi pātimokkhasaṇvarasīle ṭhitassa bhikkhuno iriyāpathavihāro kathito.

Ācāragocaraṇiddese kiñcāpi Bhagavā samaṇācāraṇ samaṇagocaraṇ kathetukāmo *ācāragocarasampanno ti atthi ācāro atthi anācāro* ti padaṇ⁷ uddhari. Yathā pana maggakusalo puriso maggaṇ ācikkhanto: vāmaṇ muñca, dakkhiṇaṇ gaṇhā ti paṭhamaṇ muñcitabbaṇ sabhayamaggaṇ uppathamaggaṇ

¹ S.R. eva.

² S.R. saṇyamana°.

³ B. silaṇ°.

⁴ B. mokkhaṇ.

⁵ *Vibh.* pamukhaṇ.

⁶ S.R. saṇvutagehaṇ pihitagehaṇ ti pi.

⁷ S.R. om.

ācikkhati, pacchā gahetabbaṃ khemamaggaṃ ujumaggaṃ, evam eva maggakusalapurisasadiso Dhammarājā paṭhamaṃ pahātabbaṃ Buddhapāṭikuṭṭhaṃ anācāraṃ ācikkhitvā pacchā ācāraṃ ācikkhitukāmo *Tattha katamo anācāro* ti ādim āha. Purisena hi ācikkhitamaggo sampajjeyya vā na vā, Tathāgatena ācikkhitamaggo apanṇako Indena vissatṭhaṃ vajiraṃ viya avirajjhanako nibbānanagaraṃ yeva samosarati. Tena vuttaṃ: *Puriso maggakusalo ti kho Tissa Tathāgatass' etaṃ adhivacanaṃ Arahato Sammāsambuddhassā* ti.* Yasmā vā sasisaṃ nahānena pahīnasedamalajallikassa mālāgandhavigilepanādivibhūsana-vidhānaṃ¹ viya pahīnapāpadhammassa kalyāṇadhammasamāyogo sampannarūpo hoti, tasmā sedamalajallikaṃ viya pahātabbaṃ paṭhamaṃ anācāraṃ ācikkhitvā pahīnasedamalajallikassa mālāgandhavigilepanādivibhūsanavi-dhānaṃ² viya pacchā ācāraṃ ācikkhitukāmo pi *Tattha katamo anācāro* ti ādim āha.

Tattha kāyiko vītikkamo ti tividhaṃ kāyaduccariṇaṃ.

Vācasiko vītikkamo ti catubbidhaṃ vacīduccariṇaṃ.

Kāyikavācasiko vītikkamo ti tadubhayaṃ. Evaṃ ājīvaṭṭhamakasilass' eva vītikkamaṃ dassesi. Yasmā pana na kevalaṃ kāyavācāhi eva anācāraṃ ācarati, manasā pi ācarati eva, tasmā taṃ dassetuṃ *sabbam pi dussīlyaṃ anācāro* ti vuttaṃ.

*Tattha ekaccassa*³ anācāraṃ vibhajitvā dassento *Idh' ekacco veludānenā* ti ādim āha. *Tattha veludānenā* ti paccaya-hetukena veludānena. Vihāre utṭhitaṃ hi araṇṇato vā āharitvā rakkhitagopitaṃ veḷuṃ evaṃ me paccayaṃ dassanti upatṭhākānaṃ dātuṃ na vaṭṭati. Evaṃ hi jīvitaṃ kappento anesanāya micchājīvena jīvati. So diṭṭhe va dhamme garaṇaṃ pāpuṇāti, samparāye ca apāya-paripūrako hoti. Attano puggalika-veḷuṃ kulasangahatthāya dadanto kuladū-sakadukkaṭam⁴ āpajjati. Parapuggalikaṃ theyyacittena dadamāno bhaṇḍagghena kāretabbo. Sanghike pi es' eva nayo. Sace pana taṃ issaravatāya deti, garubhaṇḍavissajjanaṃ

* S. iii, 108.

¹ B. °vibhūsanaṃ vidhānaṃ.

² B. °vibhūsanaṃ di°.

³ S. ekavidhaṃ; R. ekacciyaṃ.

⁴ R.S. °dūsana°.

āpajjati. Kataro pana veļu garubhaṇḍaṇ hoti? kataro na hotīti? Yo tāva aropimo sayaṇ-jātaḅo, so sanghena paricchinnatthāne yeva garubhaṇḍaṇ, tato paraṇ na garubhaṇḍaṇ. Ropitatthāne sabbena sabbaṇ garubhaṇḍaṇ. So pana pamānena paricchinno: telanālippamāṇo hi¹ garubhaṇḍaṇ, na tato heṭṭhā. Yassa pana bhikkhuno telanāliyā vā kattaradaṇḍena vā attho, tena phātikammaṇ katvā gahetabbo. Phātikammaṇ tadagghanakaṇ vā atirekaṇ vā vaṭṭati, ūnakaṇ na vaṭṭati. Hatthakammam pi udakāharaṇamattaṇ vā appaharitaḅaraṇamattaṇ vā na vaṭṭati, thāvaraṇ kātuṇ vaṭṭati; tasmā pokkharāṇito vā paṇsuṇ uddharitvā sopānaṇ vā attharāpetvā visamaṭṭhānaṇ vā samaṇ katvā gahetuṇ vaṭṭati. Phātikammaṇ akatvā gahito tattha vasanten'eva paribhuṇḅitabbo. Pakkamantena sanghikaṇ katvā ṭhapetvā gantabbaṇ. Asatiyā gahetvā gatena yattha gato sarati, tato paccāharitabbo. Sace antarā bhayaṇ hoti, sampattavihāre ṭhapetvā gantabbaṇ. Manussā vihāraṇ gantvā veļuṇ yācanti; bhikkhū sanghiko ti dātuṇ na visahanti. Manussā punappaṇaṇ yācanti vā tājenti vā; tadā bhikkhūhi daṇḅakammaṇ katvā gaṇhathāti vattuṇ vaṭṭati; veļuḅānaṇ nāma na hoti. Sace te daṇḅakammatthāya vāsipharasu-āḅiṇi vā khāḅaniya²-bhojaniyaṇ vā denti, gahetuṇ na vaṭṭati. Vinayaṭṭhakathāyaṇ pana daḅḅhagehā³ manussā gaṇhitvā gacchantā na vāretabbā ti vuttaṇ. Sace sanghassa veļuḅumbe veļuḅusakā⁴ uppajjanti, taṇ akotṭāpentānaṇ⁵ veļu nassati, kiṇ kātabbaṇ ti? Bhikkhācāre manussānaṇ ācikkhitabbaṇ. Sace koṭṭetuṇ na icchanti, samabhāgaṇ labhissathāti vattabbā. Na icchanti yeva, dve koṭṭhāse labhissathāti vattabbā. Eḅam pi anicchantesu naṭṭhena attho natthi, tumhākaṇ khāṇe sati daṇḅakammaṇ karissatha, koṭṭetvā gaṇhathāti vattabbā; veļuḅānaṇ nāma na hoti. Veļuḅumbe aggimhi utṭhite⁶ pi udakena vuyhamāṇavelūsu pi es'eva nayo.

Rukkhesu pi ayam eva kathāmaggo. Rukkho pana sūcidaṇḅakappamāṇo garubhaṇḍaṇ hoti. Sanghike rukke koṭṭāpetvā sanghaṇ anāpucchitvā pi sanghikaṇ āvāsaṇ

¹ B. pi. ² R. khāḅaniyaṇ vā. ³ B. °gehe.

⁴ S.R. °ḅusikā.

⁵ B. ākoṭṭāpentānaṇ; S.R. ākoṭṭāpentānaṇ.

⁶ R. upatṭhite.

kātuṅ labhati.¹ Vacanapathacchedanatthaṅ pana āpucchitvā va kātabbo. Puggalikaṅ kātuṅ labhati² na labhatīti²? Na labhati.² Hatthakammasisena pana ekasmiṅ gehe mañcatṭhānamattaṅ labhati. Tīsu gehesu ekaṅ gehaṅ labhati. Sace dabbasambhārā puggalikā honti, bhūmi sanghikā, ekaṅ gehaṅ katvā samabhāgaṅ labhati. Dvīsu gehesu ekaṅ gehaṅ labhati. Sanghikarukkhe sanghikaṅ āvāsaṅ bādhente sanghaṅ anāpucchā³ hāretuṅ vaṭṭati na vaṭṭatīti? Vaṭṭati. Vacanapathacchedanatthaṅ⁴ pana⁵ āpucchitvā va hāretabbo. Sace rukkhaṅ nissāya sanghassa mahanto ĩābho hoti, na hāretabbo. Puggalikaṅ rukkhaṅ āvāsaṅ bādhente rukkhasāmikassa ācikkhitabbaṅ. Sace harituṅ na icchati, chedāpetvā hāretabbo. Rukkhaṅ me dethāti codentassa rukkhaṅ agghāpetvā mūlaṅ dātabbaṅ. Sanghike rukkhe puggalikāvāsaṅ, puggalike ca puggalikāvāsaṅ bādhente pi es' eva nayo. Valliyam pi ayam eva kathāmaggo. Valli pana yattha vikkayati⁶ dullabhā hoti, tattha garubhaṅḍaṅ. Sā ca kho upaḍḍhabāhuppamāṇato paṭṭhāya; tato heṭṭhā vallikhaṅḍaṅ garubhaṅḍaṅ na hoti.

Pattadānādisu pi *pattadānenāti paccayahetukena pattadānenā* ti ādi sabbāṅ veludāne vuttanayen' eva veditabbaṅ. Garubhaṅḍatāya pan' ettha ayaṅ vinicchayo: pattam pi hi yattha vikkayati,⁶ gandhikādayo⁷ gandhapalivethanādīnaṅ⁸ atthāya gaṇhanti, tādise dullabhaṭṭhāne yeva garubhaṅḍaṅ hoti. Esa tāva kiṅsupatta-kaṇṇapīlandhanatālapattādisu vinicchayo. Tālapaṇṇam pi imasmiṅ yeva ṭhāne katheṭṭabbaṅ. Tālapaṇṇaṅ pi hi sayāṅ-jāte tālavane sanghena paricchinnatṭhāne yeva garubhaṅḍaṅ, na tato paraṅ. Ropimatālesu⁹ sabbam pi garubhaṅḍaṅ. Tassa pamāṇaṅ heṭṭhimakoṭiyā aṭṭhangulappamāṇo pi rittapotthako. Tiṇam pi etth' eva pakkhipitvā kathetabbaṅ. Yattha pana tiṇaṅ natthi, tattha muñja-palāla-nālikerapaṇṇādīhi⁵ pi chāḍenti. Tasmā tāni pi tiṇen' eva sangahitāni.¹⁰ Iti muñjapalāladisu yaṅ kiñci muṭṭhippamāṇaṅ tiṇaṅ nālikerapaṇṇādisu ca eka-

1 R.S. labbhati.

2 B.S.R. labbhati.

3 S.R. anāpucchitvā.

4 S. °pacchedanatthaṅ.

5 R.S. om.

6 B. vikkāyati.

7 B. gaṇḍikādayo.

8 B. gaṇḍa°.

9 R.S. Ropita°.

10 B. sangahitā ti.

paṇṇam pi sanghassa dinnañ vā tattha jātaṇṇañ vā bahi ārāme sanghassa tiṇavatthumhi jātatiṇañ vā rakkhitagopitaṇṇañ garubhaṇṇañ hoti. Taṇṇa pana sanghakamme ca cetiyakamme ca kate atirekaṇṇañ puggalikakamme dātuṇṇ¹ vaṭṭati. Heṭṭhā vutta-velumhi pi es' eva nayo.

Pupphadāne ettakesu rukkhesu pupphāni vissajjetvā yāgubhattavatte upanentu, ettakesu senāsana-paṭisankharane² upanentūti evañ niyamitaṭṭhāne³ eva pupphāni garubhaṇṇāni honti. Saratīre⁴ sāmaṇerā pupphāni ocinitvā rāsij karonti, pañcangasamannāgato pupphabhājako bhikkhusaṅhaṇṇañ gaṇetvā koṭṭhāse karoti; so sampattaparīsāya saṅhaṇṇañ anāpucchitvā va dātuṇṇañ labhati. Asammatena pana āpucchitvā va dātabbaṇṇañ. Bhikkhu pana kassa pupphāni dātuṇṇañ labhati kassa na labhatīti? Mātāpitūnaṇṇañ gehaṇṇañ haritvā pi gehato pakkosāpetvā pi vatthupūjaṇṇañ karoṭhā ti dātuṇṇañ labhati. Pīlandhanatthāya dātuṇṇañ na labhati. Sesaṇṇātiṇañ pana haritvā na dātabbaṇṇañ, pakkosāpetvā pūjaṇṇañ karoṭhā ti dātabbaṇṇañ. Sesaṇṇanassa pūjanaṭṭhānaṇṇañ sampattassa apaccāsīṇṇsantena dātabbaṇṇañ, pupphadānaṇṇañ nāma na hoti. Vihāre bahūni pupphāni pupphanti; bhikkunā piṇḍāya carantena manusse disvā vihāre bahūni pupphāni, pūjethāti vattabbaṇṇañ, vacanamatte doṣo natthi. Manussa khādaniya⁵-bhojaniyaṇṇañ ādāya āgamissantīti cittena pana na vattabbaṇṇañ. Sace vadati, khādaniya-bhojaniyaṇṇañ na paribhuṇṇitabbaṇṇañ. Manusā attano dhammatāya vihāre pupphāni atthi it pucchitvā: asukadivase vihāraṇṇañ āgamissāma, sāmaṇerānaṇṇañ pupphāni ocinituṇṇañ mā dethāti vadanti. Bhikkhū⁶ sāmaṇerānaṇṇañ kathetuṇṇañ pamuṭṭhā.⁷ Sāmaṇerehi pupphāni ocinitvā ṭhapitāni. Manusā bhikkhū upasankamitvā: bhante mayaṇṇañ tumhākaṇṇañ asukadivase yeva ārocayimha⁸ sāmaṇerānaṇṇañ pupphāni ocinituṇṇañ mā dethāti, kasmā na vārayitthā ti? Sati me pamuṭṭhā, pupphāni ocitamattān' eva⁹, tāva na¹⁰ pūjā katā ti vattabbaṇṇañ. Gaṇhatha pūjethāti na vattabbaṇṇañ. Sace vadati, āmisāṇṇañ na paribhuṇṇitabbaṇṇañ. Aparo bhikkhu sāmaṇerānaṇṇañ ācikkhati asukagāmaṇṇasino pupphāni mā ocinitthā ti āhaṇṇsūti.

¹ B. kātuṇṇañ. ² R.S. °kharāṇesu. ³ S.R. °ṭhāṇesu. ⁴ B. Paratīre.

⁵ R.S. °niyaṇṇañ.

⁶ S.R. bhikkhu.

⁷ S.R. pamuṭṭho.

⁸ S.R. ārocayimhā.

⁹ S.R. ocinita°.

¹⁰ R.S. na tāva.

Manussā pi āmisaṅ āharitvā dānaṅ datvā vadanti: amhākaṅ manussā na bahukā, sāmaṇere pi¹ amhehi saha pupphāni ocinituṅ āṇāpethāti. Sāmaṇerehi bhikkhā laddhā, ye bhikkhācāraṅ na gacchanti, te sayam eva jānissanti upāsakā ti vattabbaṅ. Ettakaṅ nayaṅ labhitvā sāmaṇere putte vā bhātike vā katvā pupphāni ocināpetuṅ² doso natthi; pupphadānaṅ nāma na hoti.

Phaladāne phalam pi pupphaṅ viya niyमितam eva garubhaṅgaṅ hoti. Vihāre bahukamhi phalāphale sati aphāsukamanussā āgantvā yācanti. Bhikkhū sanghikaṅ ti dātuṅ na ussahanti; manussā vipptāṣārino akkosanti paribhāsanti; tattha kiṅ kātābanti? Phalehi vā rukkhehi vā paricchinditvā katikā kātābbā: asukesu³ ca rukkhesu⁴ ettakāni phalāni gaṇhantā, ettakesu vā rukkhesu phalāni gaṇhantā na vāretābbā ti. Corā pana issarā vā balakkārena gaṇhantā na vāretābbā. Kuddhā hi te sakalavihāram pi nāseyyuṅ; ādinavo pana kathetābbo ti.

Sinānadāne sinānacunṇāni koṭṭitāni na garubhaṅgaṅ. Akoṭṭito rukkhattaco va garubhaṅgaṅ. Cunṇaṅ pana agilānassa rajananipakkaṅ⁵ vaṭṭati. Gilānassa yaṅ kiṅci cunṇaṅ vaṭṭati yeva. Mattikā pi etth' eva pakkhipitvā kathetābbā. Mattikā pi yattha dullabhā hoti, tatth' eva garubhaṅgaṅ. Sā pi heṭṭhimakoṭṭiyā tiṅsa-pala⁶-gulapindappamānā va. Tato heṭṭhā na garubhaṅgaṅ ti.

Dantakaṭṭhadāne dantakaṭṭhaṅ acchinnakam eva garubhaṅgaṅ. Yesaṅ sāmaṇeraṅgaṅ sanghato dantakaṭṭhavāro pāpuṇāti, te attano ācariyupajjhāyānaṅ pāṭiyekkaṅ dātuṅ na labhanti. Ye⁷ pana ettakāni dantakaṭṭhāni āharitābbānīti paricchinditvā vāraṅ gahitā,⁸ te atirekāni ācariyupajjhāyānaṅ dātuṅ labhanti.⁹ Ekena bhikkhunā dantakaṭṭhamālakato bahūni dantakaṭṭhāni na gahetābbāni. Devasiṅgaṅ ekekam eva gahetābbaṅ. Pāṭiyekkaṅ vasantenāpi bhikkhusaṅgaṅ gaṇayitvā yattakāni attano pāpuṇanti, tattakān' eva gahetvā gantābbaṅ. Antarā āgantukesu vā

¹ B.S.R. sāmaṇerehi.

⁴ S.R. rukkhe.

⁷ B. yehi.

² ocināpentu (?).

⁵ S.R. rajanaṅ pakkaṅ.

⁸ B. gahitāni.

³ S.R. asuke.

⁶ R.S. °phala.

⁹ B. labbhanti.

āgatesu, disaṅ vā pakkamantena āharitvā gahitaṭṭhāne yeva ṭhapetabbāni.

Cātukamyatāyā ti¹ ādisu cātukamyatā vuccati attānaṅ dāsaṅ viya nīcaṭṭhāne ṭhapetvā parassa khalitavacanam pi saṅṭhapetvā piyakāmatāya paggayha vacanaṅ. *Muggasūppatāyā* ti² muggasūpasamānāya saccālikena jīvitakappaṇatāy³ etaṅ adhivacanaṅ. Yathā hi muggasūpe paccante⁴ bahū muggā pākaṅ gacchanti, thokā na gacchanti; evam eva saccālikena jīvitakappake⁵ puggale bahuṅ alikaṅ hoti, appakaṅ saccaṅ. Yathā vā muggasūpassa appavisaṇaṭṭhānaṅ⁶ nāma natthi, evam eva saccālikavuttino puggalassa appaviṭṭhavācā⁷ nāma natthi, sīṅghākaṅ viya icchicchita-dhārāya patīṭṭhāti. Ten' assa sā musāvādītā muggasūpatā⁸ ti vuttā.

*Pāribhattyatā*⁹ ti paribhaṭṭakammabhāvo. Paribhaṭṭassa hi kammaṅ pāribhaṭṭaṅ.¹⁰ Tassa bhāvo pāribhattyatā.⁹ Alan-kāraṇanādīhi dāraṅkīlāpanass' etaṅ adhivacanaṅ.

Janghapesanikaṅ ti gāmantaradesantarādisu tesāṅ tesāṅ gihinaṅ sāsanaṇṇapaṭisaṇaharaṇaṅ.¹¹ Idaṅ hi janghapesanikaṅ nāma attano mātāpitūnaṅ, ye c' assa mātāpitāro upaṭṭhahanti, tesāṅ sāsanaṅ gahetvā katthaci gamanavasena vaṭṭati. Cetiyaṅ vā saṅghassa vā attano vā kammaṅ karontānaṅ vaḍḍhakīnaṃ pi sāsanaṅ haritūṅ vaṭṭati. Manussā dānaṅ dassāma, pūjaṅ karissāma, bhikkhusaṅghassa ācikkhathāti vadanti, asukattherassa nāma dethāti piṇḍapaṭaṅ vā bhesajjaṅ vā ticivaraṅ¹² vā denti, vihāre pūjaṅ karoṭhāti mālāgandhavilepanādīni vā dhajapaṭākāni¹³ vā niyyādenti, sabbaṅ haritūṅ vaṭṭati; janghapesanikaṅ nāma na hoti. Sesānaṅ sāsanaṅ gahetvā gacchantassa padavāre padavāre doso.

Aññataraññatarena ti etesaṅ vā veḷudānādīnaṅ añña-taraññatarena, vejjakammaṅ bhaṇḍāgārikakammaṅ piṇḍapa-

¹ *Vbh.* pātu° *vv. ll.* cātu°; *Vism.* cātu°, 17, 23, 27.

² B. °supya°.

³ R.S. jīvitaṅ.

⁴ B. pacante.

⁵ S.R. jīvikā-kappake.

⁶ S.R. apavisaṇa°.

⁷ S.R. apavisaṇaṭṭhānaṅ.

⁸ S.R. °sūpiyatā.

⁹ S.R. °bhaṭṭatā.

¹⁰ S.R. °bhaṭṭaṅ.

¹¹ S.R. °āharaṇaṅ.

¹² S.R. civaraṅ.

¹³ S.R. °patākādīni.

ṭiṇḍakammaṅ saṅghuppādacetiuppādupaṭṭhāpana¹-kammaṅ ti evarūpānaṅ vā micchājīvena jīvitakappanakammaṅ² yena kenaci.

Buddhapatikutthenā ti Buddhehi garahitena paṭisiddhena.

Ayaṅ vuccatī ti ayaṅ sabbo anācāro nāma kathiyati.

Ācāraniddeso vuttapaṭipakkhanayen' eva veditabbo.

Gocaraniddese³ pi paṭhamaṅ agocarassa vacane kāraṇaṅ heṭṭhā vuttanayen' eva veditabbaṅ.

Ettha ca *gocaro* ti piṇḍapātādīnaṅ atthāya upasankamituṅ yuttatṭhānaṅ. Ayuttatṭhānaṅ *agocaro*.

Vesiyā gocaro assā ti *vesiyāgocaro*.⁴ Mittasanthavavasena upasankamitatṭhānaṅ ti attho. Tattha vesiyā⁵ nāma rūpūpajīviniyo, yena kenaci deva sulabhajjhācāratā-mittasanthavasinēhavasena upasankamanto vesiyāgocaro⁴ nāma hoti; tasmā evaṅ upasankamituṅ na vaṭṭati. Kiṅ kāraṇā? Ārakkhavipattito. Evaṅ upasankamantassa hi ciraṅ rakkhitagopito pi samaṇadhammo katipāhen' eva nassati. Sace pi na nassati, garaṇaṅ labhati. Dakkhiṇāvasena⁶ pana upasankamantena satīṅ⁷ upaṭṭhāpetvā upasankamitabbaṅ.

Vidhava vuccanti⁸ matapatikā vā pavutthapatikā⁹ vā.

Thullakumāriyo ti mahallikā anivṭṭhakumāriyo.¹⁰

Paṇḍakā ti lokāmisaniṣṭakathābahulā ussannakilesā avupasantaparilāhā napuṅsakā. Tesāṅ sabbesam pi upasankamane ādīnaṅ vuttanayen' eva veditabbo. Bhikkhuniṣu pi es' eva nayo. Api ca bhikkhū nāma ussanna-brahmacariyā honti. Tathā bhikkhuniyo. Te aññaamaññaṅ¹¹ santhavavasena katipāhen' eva rakkhitagopitaṅ¹²-samaṇadhammaṅ nāsenti. Gilānapucchakena pana gantuṅ vaṭṭati. Pupphāni labhitvā pūjanatthāya pi ovādādānatthāya pi gantuṅ vaṭṭati yeva.

Pānāgāraṇa ti surāpānaghaṇaṅ.¹³ Taṅ brahmacariyantarāyakarehi surāsoṇḍehi avivittaṅ hoti. Tattha tehi saddhiṅ

¹ S.R. °paṭṭhāpana-.

² S.R. micchājīvikākappanaka°.

³ *Vbh.* 247.

⁴ B.S.R. vesiyagocaro. ⁵ S.R. vesiyō.

⁶ B. dakkhiṇa°.

⁷ B. sati. ⁸ R. vuccatī.

⁹ B. pavutta°.

¹⁰ B. anividdha°; R.S. abhinivṭṭha°.

¹¹ R.S. °mañña.

¹² B. °gopita.

¹³ S.R. surāgāraṅ.

sahasonḍavasena upasankamituṅ na vaṭṭati, brahmacariyan-tarāyo hoti.

Saṅsattho viharati rājūhi ti ādisu rājāno ti abhisittā vā hontu anabhisittā vā, ye rajjaṅ anusāsanti.

Rājamahāmattā ti rājūnaṅ issariyasadisāya mahatiyā is-sariyamattāya samannāgatā.

Titthiyā ti viparītadassanā bāhiraparibbājakā. *Titthiya-sāvakā* ti bhattivāsena tesañ paccayadāyakā. Etehi saddhiṅ saṅsaggajāto hotīti attho.

Ananulomikena saṅsaggenā ti ananulomikasaṅsaggo nāma tissannaṅ sikkhānaṅ ananulomo paccanikasaṅsaggo, yena brahmacariyantarāyaṅ paññatti-vītikkamaṅ sallekha-parihāniṅ ca pāpuṇāti. Seyyathidaṅ? rāja-rājamahāmattedhi saddhiṅ sahasokitā,¹ sahananditā,² samasukhadukkhatā,³ uppannesu kiccakaraṇīyesu attanā vā yogaṅ āpajjanatā,⁴ titthiya-titthiyasāvakehi saddhiṅ *ekacchandarucisamācā-ratā, ekacchandarucisamācārābhāvo va hoti* sinehabahumānasanthavo. Tattha rāja-rājamahāmattedhi saddhiṅ saṅsaggo brahmacariyantarāyaṅ karoti, itarehi⁵ tesañ laddhig-gahaṅaṅ. Tesañ pana vādaṅ bhinditvā attano laddhiṅ gaṇhāpetuṅ samatthena upasankamituṅ vaṭṭati.

Idāni aparena pi pariyāyena agocaraṅ dassetuṅ yāni vā *pana tāni kulāni* ti ādi āradhaṅ.

Tattha *assaddhāni* ti Buddhādisu saddhāviraḥitāni; Bud-dho sabbaññū, dhammo niyyāniko, sangho supaṭipanno ti na saddahanti.

Appasannāni ti cittaṅ pasannaṅ anāvilaṅ kātuṅ na sak-konti.⁶

Akkosakaparibhāsakāni ti akkosakāni ceva paribhāsakāni ca, coro 'si, bālo 'si, mūlho 'si, oṭṭho 'si, goṇo 'si, gadrabho 'si, āpāyiko 'si, nerayiko 'si, tiracchānagato 'si, natthi tuyhaṅ sugatī, duggatī yeva tuyhaṅ⁷ pāṭikākhā ti evaṅ dasahi akkosavatthūhi akkosanti. Hotu, idāni taṅ paharissāma,

— R.S. ekacchanda-ruci-samācārībhāvāvaho vā.

¹ S.R. °sokikā.

² S. °nandikā.

³ S. samānasukhadukkakā; R. samāna°.

⁴ S. āpajjantā.

⁵ S.R. add titthiyasāvakehi.

⁶ sakkontāni (?).

⁷ B. om.

bandhissāma,¹ vadhissāmāti evaṃ bhayadassanena paribhāsanti cāti attho.

Anatthakāmānī ti atthaṃ na icchanti, anattam eva icchanti.

Ahitakāmānī ti ahitam eva icchanti, hitaṃ na icchanti.

Aphāsukakāmānī ti phāsukaṃ na icchanti, aphāsukam eva icchanti.

Ayogakkhemakāmānī ti catūhi yogehi khemaṃ nibbhayaṃ na icchanti, sabhayaṃ eva icchanti.

Bhikkhūnaṃ ti ettha sāmaṇerā pi sangahaṃ gacchanti.

Bhikkhunīnaṃ ti ettha sikkhamāna-sāmaṇeriyo pi. Sabbesam pi hi Bhagavantaṃ uddissa pabbajitānaṃ ceva saraṇagatānaṃ ca catunnam pi parisānaṃ tāni anattakāmāni yeva.

Tathārūpāni kulāni ti evarūpāni khattiyakulādini kulāni.

Sevatī ti nissāya jīvati.

Bhajatī ti upasankamati.

Payirupāsati ti punappunaṃ upasankamati.

Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ vesiyādigocarassa vesiyādiko, rājādisaṃsaṭṭhassa rājādiko, assaddhakulādi-sevakassa assaddhakulādiko cāti tippakāro pi ayuttagocarō agocarō² ti veditabbo. Tassa iminā pariyāyena agocaratā veditabbā: vesiyādiko tāva pañcakāmaguṇanissayato agocarō veditabbo. Yath' āha: *Ko ca bhikkhave bhikkhuno agocarō paravisayo? Yadidaṃ pañca kāmāgunā* ti.* Rājādiko jhānānyogassa anupanissayato lābhasakkārāsanicakkanipphādanato ditṭhivipattihetuto ca. Assaddhakulādiko saddhāhāni-cittasantā-sāvahanato³ agocarō ti.

Gocaraniddese *na vesiyagocarō* ti ādini vuttapaṭipakkhavasena veditabbāni.

Opānabhūtāni ti ādisu pana *opānabhūtāni* ti udapānabhūtāni, bhikkhusanghassa cātummahāpathe⁴ khatapokkharāṇi viya yathāsukhaṃ ogāhanakkhamāni, Cittamahāmatassa gegasadisāni. Tassa kira gehe kālatthambho

* S. v, 147.

¹ S.R. om. ² B. om.

³ B.S.R. °santosāvahanato (pamādo).

⁴ B.R. catummahāpathe.

yutto yeva. Gharadvāraṇ sampattānaṇ bhikkhūnaṇ pac-cayavekallaṇ nāma natthi. Ekadivasaṇ bhesajjavattam¹ eva saṭṭhikahāpaṇāni nikkhamanti.

Kāsāva-pajjotānī ti bhikkhu-bhikkhunīhi nivatthapārutānaṇ kāsāvānaṇ yeva pabhāya ekobhāsāni, Bhūtapālasaṭṭhikulasadisāni.

Isivālapaṭivātānī ti gehaṇ pavisantānaṇ nikkhamantānaṇ ca bhikkhu-bhikkhunī-sankhātānaṇ isiṇaṇ cīvaravātena ceva sammiñjanapasāraṇādi²-janitasarīravātena ca paṭivātāni pavāyitāni,³ viniddhūtakibbisāni vā.

Aṇumattesu vajesu bhayadassāvītānidese *aṇumattā*⁴ ti aṇuppanānā.

Vajjā ti dosā. *Yāni tāni vajjānī* ti yāni tāni garahitabbaṭṭhena vajjāni.

Appamattakānī ti parittamattakāni khuddakappamānāni.

Oramattakānī ti parittato pi orimappamānattā oramattakāni.

Lahusānī ti lahukāni.

Lahusammatānī ti lahūti sammatāni.

Sanjyamakaraṇīyānī ti sanjyadena kattabbapaṭikammāni.

Sanjvaranakaṇīyānī ti sanjvarantena kātabbāni, sanjvarana kattabbapaṭikammāni.

Cittuppādakaraṇīyānī ti cittuppādamattena kattabbapaṭikammāni.

Manasikārapaṭibaddhānī ti manasā āvajjitamatten' eva kattabbapaṭikammāni. Kāni pana tānīti? Dibbavihāravāsī⁵ Summatthero tāva āha: anāpattigamanīyāni cittuppādamattakāni yāni na puna evarūpaṇ karissāmīti manasā āvajjitamatten' eva sujjhanti, adhiṭṭhānāvikkammaṇ nām' etaṇ kathitan' ti. Antevāsiko pan' assa Tipiṭakacūlanāgatthero pan' āha: idaṇ pātimokkhasaṇjvarasīlass' eva bhājanīyaṇ, tasmā sabbalahukaṇ dukkaṭadubbhāsitaṇ idha vajjan ti veditabbaṇ, vuṭṭhānāvikkammaṇ nām' etaṇ kathitan ti.

Iti imesū ti evaṇ pakāresu imesu.

Vajjadassāvī ti vajjato dosato dassanasīlo.

¹ S. bhesajjamattakam; R. °mattam; bhesajjattham (?).

² B. samañchana°.

³ S.R. add paṭivāyitāni.

⁴ B. aṇumattāni.

⁵ S.R. Devivihāravāsī.

Bhayadassāvī ti catubbidhassa bhayassa kāraṇattā bhayato dassanasilo.

Ādinavadassāvī ti idha nindāvahanato, āyatiṅ dukkhavi-pākato, upari guṇānaṅ antarāyakaraṇato, vippaṭṭisārajana-nato ca etena nānappakārena ādinavato dassanasilo.

Nissaranadassāvī ti yaṅ tattha nissaraṇaṅ, tassa dassana-silo. Kim pan' ettha nissaraṇaṅ ti? Ācariyattheravāde tāva anāpattigamanīyatāya sati adhiṭṭhānāvikkammaṅ nissaraṇaṅ ti kathitaṅ. Antevāsikattheravāde tāva āpattigamanīyatā-ya¹ sati vuṭṭhānāvikkammaṅ nissaraṇaṅ ti kathitaṅ.

Tattha tathārūpo² bhikkhu aṇumattāni vajjāni vajjato bhayato passati nāma. Taṅ dassetuṅ ayaṅ nayo kathito: Paramāṇu nāma, aṇu nāma, tājjarī nāma, rathareṇu nāma, likkhā nāma, ūkā nāma, dhaññamāso nāma, angulaṅ nāma, vidatthi nāma, ratanaṅ nāma, yaṭṭhi nāma, usabhaṅ nāma, gāvutaṅ nāma, yojanaṅ nāma.

Tattha paramāṇu nāma ākāśakoṭṭhāsiko maṅsacakkhussa āpāthaṅ nāgacchati, dibbacakkhuss' eva āgacchati. Aṇu nāma bhitticchidda-tālacchiddehi pavīṭṭha-suriyarasmīsu vaṭṭi vaṭṭi hutvā paribbhamanto paññāyati. Tājjarī nāma gopatha-manussapatha-cakkapathesu chijjivā³ ubhosu pas-sesu uggantvā tiṭṭhati. Rathareṇu nāma tattha tath' eva alliyati. Likkhādayo pākātā eva. Etesu pana chatṭiṅsa paramāṇavo ekassa aṇuno pamāṇaṅ. Chatṭiṅsa anū⁴ ekāya tājjarīyā pamāṇaṅ. Chatṭiṅsa tājjarīyo eko rathareṇu. Chatṭiṅsa rathareṇū ekā likkhā. Satta likkhā ekā ūkā. Satta ūkā eko dhaññamāso. Sattadhaññamāsappamāṇaṅ ekaṅ angulaṅ. Ten' angulena dvādasangulāni vidatthi. Dve vidatthiyo ratanaṅ. Satta ratanāni yaṭṭhi. Tāya⁵ yaṭṭhiyā⁵ vīsati yaṭṭhiyo usabhaṅ. Asīti usabhāni gāvutaṅ. Cattāri gāvutāni yojanaṅ. Tena yojanena aṭṭhasaṭṭhi-yojanasata-sahassubbedho (?) sinerupabbatarājā. Yo bhikkhu aṇumat-taṅ vajjaṅ aṭṭhasaṭṭhi-yojanasatasahassubbedha-sinerupab-batasadisāṅ (?) katvā daṭṭhuṅ sakkoti, ayaṅ bhikkhu aṇumattāni vajjāni bhayato passati nāma. Yo pi bhikkhu

¹ B. °gamanīyatā.

² yathārūpo (?).

³ R.S. bhijjivā.

⁴ S.R. aṇūni.

⁵ R.S. om.

sabbalahukaṇṇa dukkaṭadubbhāsitamattaṇṇa paṭhamapārājika-sadisāṇa katvā daṭṭhuṇṇa sakkoti, ayaṇṇa aṇumattāni vajjāni vajjato¹ bhayato passati nāmāti veditabbo.

Samādāya sikkhati sikkhāpadesū ti padaniddese² bhikkhu-sikkhā ti bhikkhūhi sikkhitabbasikkhā. Sā bhikkhunīhi sādharmaṇā pi asādharmaṇā pi bhikkhusikkhā eva nāma.

Bhikkhunī-sikkhā ti bhikkhunīhi sikkhitabbasikkhā. Sā pi bhikkhūhi sādharmaṇā pi asādharmaṇā pi bhikkhunī-sikkhā eva nāma. Sāmaṇera-sikkhamāna-sāmaṇerīnaṇṇa sikkhā pi etth' eva pavitṭhā.

Upāsakasikkhā ti upāsahehi sikkhitabbasikkhā. Sā pañca-sīla-dasasilavasena vaṭṭati. *Upāsikāsikkhā*³ ti upāsikāhi sikkhitabbasikkhā. Sā pi pañcasīladasasilavasena vaṭṭati. Tattha bhikkhu-bhikkhunīnaṇṇa sikkhā yāva arahattamaggā vaṭṭati. Upāsaka-upāsikānaṇṇa sikkhā yāva anāgāmimaggā. Tatrāyaṇṇa bhikkhu attanā sikkhitabbasikkhāpadesu eva sikkhati. Sesasikkhā pana atthuddhāravasena sikkhāpadassa atthadassanattaṇṇa vuttā.

Iti imāsu sikkhāsū ti evaṇṇa pakārasu etāsu sikkhāsu.

Sabbena sabbāna ti sabbena sikkhāsamādānena sabbāṇa⁴ sikkhāṇa.

Sabbathā sabbāna ti sabbena sikkhitabbākārena sabbāṇa sikkhāṇa.

Asesaṇṇa nissesaṇṇa ti sesābhāvato asesaṇṇa. Satisammosena bhinnassa pi sikkhāpadassa puna pakatikakaraṇato nissesaṇṇa.

Samādāya vattati ti samādiyitvā gahetvā vattati.

Tena vuccati ti yena kāraṇena etaṇṇa sabbāṇa sikkhāpadaṇṇa sabbena sikkhitabbākārena samādiyitvā sikkhati pūreti, tena vuccati samādāya sikkhati sikkhāpadesūti.

Indriyesu guttadvāro, bhojane mattaññū ti padadvayassa⁵ niddese kaṇhapakkhassa paṭhamavacane payojaṇṇa ācāraniddese vuttanayaṇṇa' eva veditabbāṇa.

Tattha katamā indriyesu aguttadvāratā ti ādisu pana yaṇṇa vattabbāṇa, taṇṇa sabbāṇa Nikkhepakaṇḍavaṇṇanāyaṇṇa vuttam eva.⁶

¹ S.R. om.

² Vbh. 248.

³ B.R. upāsikasikkhā.

⁴ R. sabba.

⁵ R.S. °dvaya.

⁶ Dhs. §§ 1345 f.

Jāgariyānuyoganiddese *pubbarattāpararattan* ti ettha aḍ-
dharattisankhātāya¹ rattiyā pubbe pubbarattaṇ. Iminā
paṭhamayāmañ ceva pacchābhattañ ca gaṇhāti. Rattiyā
pacchā apararattaṇ. Iminā pacchimayāmañ ceva pure-
bhattañ ca gaṇhāti. Majjhimayāmo pan' assa bhikkhuno
niddākilamathavinodanokāso ti na gahito.

Jāgariyānuyogan ti jāgariyassa asupana-bhāvassa anuyo-
gaṇ.

Anuyutto hoti ti taṇ anuyogasankhātaṇ āsevanaṇ bhāvanaṇ
anuyutto hoti sampayutto.²

Niddese pan' assa *Idha bhikkhu divasaṇ* ti³ pubbaṇho,
majjhaṇho, sāyaṇho ti tayo pi divasakoṭṭhāsā gahitā.

Cankamena nisajjāyā ti sakalam pi divasaṇ iminā iriyā-
pathadvayan' eva⁴ viharanto cittassa āvaraṇato āvaraṇiyehi
dhammehi pañcahi pi nīvaraṇehi sabbākusaladhammehi
vā cittaṇ parisodheti, tehi dhammehi visodheti parimoceti.
Ṭhānaṇ pan' ettha kiñcāpi na gahitaṇ, cankama-nisajjā-
sannissitaṇ pana katvā gahetabbam eva.

*Paṭhamayāman*⁵ ti sakalasmim pi paṭhamayāme.

*Majjhimayāman*⁶ ti rattindivassa⁷ chaṭṭhakoṭṭhāsasankhāte⁸
majjhimayāme.

Sīhaseyyan ti ettha : kāmabhogiseyyā, petaseyyā, sīhaseyyā,
Tathāgataseyyā ti catasso seyyā. Tattha *Yebhuyyena bhik-
khave kāmabhogī sattā vāmena passena sayantī* ti^{9*} ayaṇ kāma-
bhogī-seyyā. Tesu hi yebhuyyena dakkhiṇapassena sayāno¹⁰
nāma natthi. *Yebhuyyena bhikkhave petā uttānā sayantī* ti^{9*}
ayaṇ petaseyyā. Appamaṇsalohitattā hi aṭṭhisanghāṭajaṭitā¹¹
ekena passena sayituṇ na sakkonti, uttānā va sayanti.¹² *Sīho
bhikkhave migarājā dakkhiṇena passena seyyaṇ kappeti . . .
pe . . . attamano hoti* ti* ayaṇ sīhaseyyā. Tejussadattā hi
sīho migarājā dve purimāpāde ekasmiṇ ṭhāne¹³ dve pacchima-
pāde ekasmiṇ ṭhāne ṭhapetvā nanguṭṭhaṇ antarasatthimhi

* A. ii, 244 f.

¹ R.S. °ratta°.

² R.S. payutto.

³ Vbh. 249.

⁴ S.R. °dvāren' eva.

⁵ S.R. Vibh. Paṭhaman°.

⁶ Vibh. Majjhiman°.

⁷ B. rattidivasa-.

⁸ B. chakoṭṭhāsa°.

⁹ S.R. senti.

¹⁰ S.R. sayanto.

¹¹ S.R. °jaṭikā.

¹² S.R. senti.

¹³ S.R. om.

pakkhipitvā purimapāda-pacchimapāda-nanguṭṭhānaṃ ṭhito-kāsaṃ sallakkhetvā dvinnāṃ purimapādānaṃ matthake sīsaṃ ṭhapetvā sayati, divasam pi sayitvā pabujjhamāno na uttasanto pabujjhati, sīsaṃ pana ukkhipitvā purimapādā-dīnaṃ ṭhitokāsaṃ sallakkheti. Sace kiñci ṭhānaṃ vijahitvā ṭhitaṃ hoti: na-y-idaṃ tuyhaṃ jātiyā, na sūrabhāvassa anurūpan ti anattamano hutvā tatth' eva sayati, gocarāya na¹ pakkamati. Avijahitvā ṭhite² pana: tuyhaṃ jātiyā ca sūrabhāvassa ca anurūpam idan ti haṭṭhatuṭṭho uṭṭhāya sīhavijambhitaṃ vijambhitvā kesarabhāraṃ vidhunitvā tik-khattuṃ sīhanādaṃ naditvā gocarāya pakkamati. Catutthaj-jhānaseyyā³ pana Tathāgataseyyā ti vuccati. Tāsu idha sīhaseyyā āgatā. Ayaṃ hi tejussada-iriyāpathattā uttama-seyyā nāma.

Pāde⁴ pādan ti dakkhiṇapāde vāmapādaṃ.

Accādhāyā ti⁵ ati ādhāya,⁶ īsakaṃ atikkamma ṭhapetvā. Gopphakena hi gopphake jāṇunā vā jāṇumhi sanghaṭṭiya-māne abhinhaṃ vedanā uppajjati, cittaṃ ekaggaṃ na hoti, seyyā aphāsukā hoti. Yathā pana na sanghaṭṭeti, evaṃ atikkamma ṭhapite vedanā nuppajjati, cittaṃ ekaggaṃ hoti, seyyā phāsukā hoti. Tena vuttaṃ *pāde pādaṃ accādhāyā* ti.⁵

Sato sampajāno ti satiyā ceva sampajānapaññaṃ ca samannāgato hutvā. Iminā supariiggāhakaṃ⁷ satisampajāñaṃ kathitaṃ.

Uṭṭhānasaññaṃ manasikarivā ti asukavelāya nāma uṭṭha-hissāmīti evaṃ uṭṭhānavelā-paricchedakaṃ uṭṭhānasaññaṃ citte ṭhapetvā. Evaṃ katvā nipanno hi yathāparicchinnakāle yeva uṭṭhātuṃ yutto.

Sātaccaṃ nepakkaṃ ti satataṃ pavattayitabbato sātacca-sankhātaṃ vīriyaṃ ceva paripākagatattā nepakkasankhātaṃ paññaṃ ca yutto anuyutto pavattayamāno yeva jāgariyā-nuyogaṃ anuyutto viharatīti attho. Ettha ca viriyaṃ lokiyalokuttaramissaṃ kathitaṃ. Paññaṃ pi viriyagatikā eva: viriye lokiyamhi lokiyā, lokuttare lokuttarā ti attho.

Bodhipakkhiyānaṃ⁸ dhammānaṃ ti catusaccabodhi-san-

¹ R.S. na gocarāya.

² B ṭhito.

³ S.R. catutthaseyyā.

⁴ Vibh. pādena.

⁵ B. accādhāyāti.

⁶ B.R.S. ādhāya.

⁷ S.R. pariggāhaka.

⁸ R.S. Bodha°.

khātassa maggañāṇassa pakkhe bhavānaṅ dhammānaṅ. Ettāvatā sabbe pi sattatiṅsa bodhipakkhiyadhamme samūhato gahetvā lokiyāya¹ pi bhāvanāya ekārammaṇe ekato pavattanasamatthe bojjanghe yeva dassento *satta bojjangā* ti ādim āha. Te lokiyalokuttaramissakā va kathitā ti vedittabbā. Sesam ettha heṭṭhā vuttanayattā uttānattham eva.

Abhikkante ti ādiniddese² *abhikkante paṭikkante* ti ettha tāva abhikkantaṅ vuccati purato gamanaṅ.³ Paṭikkantaṅ ti nivattanaṅ. Tadubhayam pi catusu iriyāpathesu labbhati. Gamane tāva purato kāyaṅ abhiharanto abhikkamati nāma. Paṇinivattanto⁴ paṭikkamati nāma. Thāne pi ṭhitako va kāyaṅ purato onamanto abhikkamati nāma. Pacchato apanāmento paṭikkamati nāma. Nisajjāya pi nisinnako va āsanassa purima-angābhimukho⁵ saṅsaranto abhikkamati nāma. Pacchima-angapadesaṅ⁶ paccosaranto paṭikkamati nāma. Nipajjāya pi es' eva nayo.

Sampajānakārī hoti ti sampajāññaena sabbakiccakārī, sampajāññass' eva vā kārī. So hi abhikkantādisu sampajāññaṅ karot' eva, na katthaci sampajāññavirahito⁷ hoti. Taṅ pana sampajāññaṅ yasmā sati-sampayuttam eva hoti,⁸ ten' assa niddese *sato sampajāno abhikkamati, sato sampajāno paṭikkamati* ti vuttaṅ. Ayaṅ hi abhikkamanto paṭikkamanto vā na muṭṭhassatī asampajāno hoti, satiyā pana samannāgato paññāya ca sampajāno yeva abhikkamati ceva paṭikkamati ca; sabbesu abhikkamādisu catubbidhaṅ sampajāññaṅ otāreti.

Catubbidhaṅ hi sampajāññaṅ: sātthakasampajāññaṅ, sapāyasampajāññaṅ, gocarasampajāññaṅ, asammohasampajāññaṅ ti. Tattha abhikkamanacitte uppanne cittavasen' eva agantvā: kiṅ nu me ettha gatena attho atthi, natthi ti atthānatthaṅ pariggahetvā⁹ atthapariggaṇhanaṅ¹⁰ sātthakasampajāññaṅ. Tattha ca¹¹ attho ti cetiyadassana-bodhidassana-sanghadassana-theradassana-asubhadassanādivasena dhammato vaḍḍhi. Cetiyaṅ vā bodhiṅ vā disvā pi hi Bud-

¹ S.R. lokikāya.

² *Vbh.* 250.

³ S.R. kamaṇaṅ.

⁴ B. °nivattento.

⁵ R. °mukhaṅ.

⁶ S.R. pacchimaṅ°.

⁷ R.S. °rahito.

⁸ R.S. om.

⁹ R.S. pariggaṇhitvā.

¹⁰ R.S. °gahaṇaṅ.

¹¹ R.S. om.

dhārammaṇaṇ pītiṅ¹ sanghadassanena sanghārammaṇaṇ pītiṅ uppādetvā tad eva khayato² sammasanto arahattaṇ pāpuṇāti. There disvā tesañ ovāde patitṭhāya asubhaṇ disvā tattha paṭhamajjhānaṇ uppādetvā tad eva khayato sammasanto arahattaṇ pāpuṇāti. Tasmā etesaṇ dassanaṇ sātthaṇ. Keci pana āmisato pi vaḍḍhi attho yeva, taṇ nissāya brahmacariyānuggahāya paṭipannattā ti vadanti. Tasmiṅ pana gamane sappāyāsappāyaṇ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṇ sappāyasampajaññaṇ. Seyyathīdaṇ? Cetiyaḍassanaṇ tāva sātthaṇ. Sace pana cetiyassa mahatiyā pūjāya dasadvādasayojanantare³ parisā sannipatati, attano vibhāvānurūpaṇ itthiyo pi purisā pi alankatapaṭiyattā cittakamma rūpakāni viya sañcaranti, tatra c' assa itṭhe ārammaṇe lobho, anitṭhe paṭigho, asamapekkhane⁴ moho uppajjati, kāyasaṇsaggāpattiṅ vā⁵ āpajjati, jivita-brahmacariyānaṇ vā antarāyo hoti; evaṇ taṇ ṭhānaṇ asappāyaṇ hoti. Vuttapakāra-antarāyābhāve sappāyaṇ.

Bodhidassane pi es' eva va nayo. Sanghadassanam pi sātthaṇ. Sace pana anto gāme mahāmaṇḍapaṇ kāretvā sabbarattiṅ dhammasavaṇaṇ karontesu manussesu vuttappakāren' eva janasannipāto ceva antarāyo ca hoti, evaṇ taṇ ṭhānaṇ asappāyaṇ. Antarāyābhāve sappāyaṇ hoti. Mahāparisaparivārānaṇ⁶ therānaṇ dassane pi es' eva nayo.

Asubhadassanam pi sātthaṇ. Tadatthadīpanatthañ ca idaṇ vatthu: Eko kira daharabhikkhu sāmaṇeraṇ gahetvā dantakatṭhatthāya gato. Sāmaṇero maggā okkamitvā purato gacchanto asubhaṇ disvā paṭhamajjhānaṇ nibbattetvā tad eva pādakaṇ katvā sankhāre sammasanto tīni phalāni sacchikatvā uparimaggatthāya kammaṭṭhānaṇ pariggahe-tvā aṭṭhāsi. Daharo taṇ apassanto sāmaṇerā ti pakkosi. So mayā pabbajitadivasato paṭṭhāya bhikkhunā saddhiṅ dve kathā nāma na kathitapubbā, aññaṣmiṅ divase upari visesaṇ nibbattessāmīti cintetvā: kiṅ bhante ti paṭivacanaṇ adāsi. Ehīti ca vutto ekavacanen' eva āgantvā: bhante, iminā tāva maggena gantvā mayā ṭhitokāse muhuttaṇ purat-

¹ R.S. om.² S.R. add vayato.³ R.S. °yojanabbhantare.⁴ S.R. °pekkhanena.⁵ S.R. om.⁶ S. Mahāparivārānaṇ.

thābhimukho ṭhatva olokethā ti āha, So tathā katvā tena pattavisesam eva¹ pāpuṇi. Evaṇ ekaṇ asubhaṇ dvinnaṇ janānaṇ atthāya jātaṇ. Evaṇ sāttham pi pan' etaṇ purisassa mātuḡamāsubhaṇ asappāyaṇ; mātuḡamassa ca purisāsubhaṇ. Sabhāgam² eva sappāyan ti evaṇ sappāyapariggaṇhanaṇ³ sappāyasampajaññaṇ nāma.

Evaṇ pariggahita-sātthasappāyassa pana aṭṭhatiṇsāya kammatṭhānesu attano cittarucikaṇ⁴ kammatṭhānasankhātaṇ gocaraṇ uggahetvā bhikkhācāragocare taṇ gahetvā va gamanaṇ gocarasampajaññaṇ nāma. Tass' āvibhāvattaṇ idaṇ catukkaṇ veditabbaṇ: idh' ekacco bhikkhu harati na paccāharati, ekacco na harati paccāharati, ekacco pana neva harati na paccāharati, ekacco harati ca paccāharati ca.

Tattha yo bhikkhu divasaṇ cankamena nisajjāya āvaraṇiye hi dhamme hi cittaṇ parisodhetvā, tathā rattiyaṇ paṭhamamajjhimaṇ seyyaṇ kappetvā, pacchimayaṇ⁵ pi nisajjācankame hi vitināmetvā, pageva cetiyangaṇabodhiyangaṇavattaṇ katvā, bodhirukkhe udakaṇ āsiṇcitvā, pāṇiyaṇ paribhojaniyaṇ paccupaṭṭhāpetvā, ācariyupajjhāyavattādini sabbāni khandhavattāni⁶ samādāya vattati; so sariraparikkamaṇ katvā senāsanaṇ pavisitvā dve tayo pallanke usumaṇ gāhāpento kammatṭhānam anuyuñjitvā bhikkhācāraṇavelāya uṭṭhahitvā kammatṭhānasisen' eva pattacivaram ādāya senāsanaṇto nikkhamitvā kammatṭhānaṇ manasikaronto va cetiyangaṇaṇ gantvā sace Buddhānussatikammattṭhānaṇ hoti, taṇ avissajjetvā va cetiyangaṇaṇ pavisati; aññaṇ ce kammatṭhānaṇ hoti, sopāṇamūle ṭhatvā hatthena gahitabhaṇḍaṇ viya taṇ ṭhapetvā Buddhārammaṇaṇ pīṇiṇ gahetvā cetiyangaṇaṇ āruya mahantaṇ cetiyaṇ ce⁷ tikkhattuṇ padakkhiṇaṇ katvā catūsu ṭhānesu vanditabbaṇ. Khudakaṇ ce tath' eva padakkhiṇaṇ katvā aṭṭhasu ṭhānesu vanditabbaṇ. Cetiyaṇ vanditvā bodhiyangaṇaṇ pattenāpi Buddhassa Bhagavato sammukhā viya nipaccākāraṇ dassetvā bodhi vanditabbā. So evaṇ cetiyaṇ ca bodhiṇ ca vanditvā paṭisāmitaṭṭhānaṇ gantvā paṭisāmitaṇ⁸ bhaṇḍakaṇ hatthena

¹ R.S. om.

² B. Sabhāvam.

³ R.S. °pariggahanaṇ.

⁴ B.S.R. cittaruciyaṇ.

⁵ °yāmaṇ (?).

⁶ B. khandhaka°. ⁷ S.R. om.

⁸ S.R. °sāmita-.

gaṇhanto viya nikkhattakammaṭṭhānaṅ gaḥetvā gāmasamīpe kammaṭṭhānasisen' eva cīvaraṅ pārupitvā gāmaṅ piṇḍāya pavisati. Atha naṅ manussā disvā ayyo no āgato ti paccugantvā pattaṅ gaḥetvā āsanasālāya vā gehe vā nisidāpetvā yāguṅ datvā yāva bhattaṅ na niṭṭhāti, tāva pāde dhovitvā telena¹ makkhetvā purato nisiditvā paṇhaṅ vā pucchanti, dhammaṅ vā sotukāmā honti. Sace pi na kathāpentī, jana-sangahattaṅ dhammakathā nāma kātabbā yevāti Aṭṭhaka-thācariyā vadanti. Dhammakathā hi kammaṭṭhānavinimuttā² nāma natthi, tasmā kammaṭṭhānasisen' eva dhammakathaṅ kathetvā kammaṭṭhānasisen' eva³ āhāraṅ pari-bhuñjitvā anumodanaṅ vatvā⁴ nivattiyamānehi⁵ pi manussehi anugato va⁶ gāmato nikkhamitvā tattha te nivattetvā maggaṅ paṭipajjati. Atha naṅ puretaraṅ nikkhamitvā bahigāme katabhattakiccā sāmaṇeradahaṅ abhikkhū disvā paccugantvā pattacīvaram assa gaṇhanti. Porānakabhikkhū kira amhākaṅ upajjhāyo ācariyo ti na mukhaṅ oloketvā vattaṅ karonti, sampattapariccheden' eva karonti. Te taṅ pucchanti: bhante, ete manussā tumhākaṅ kiṅ honti, mātīpakkhato sambandhā, pitīpakkhato ti? Kiṅ disvā pucchathāti? Tumhesu etesaṅ⁷ pemaṅ bahumānaṅ ti. Āvuso yaṅ mātāpitūhi pi dukkaṅ, taṅ ete manussā amhākaṅ karonti; pattacīvaram pi no etesaṅ santakam eva; etesaṅ ānubhāvena neva bhaye bhayaṅ, na chātāke chātakaṅ jānāma; edisā nāma amhākaṅ upakārino natthī ti tesāṅ guṇe kathento gacchati. Ayaṅ vuccati harati na paccāharatīti.

Yassa pana pageva vuttappakāraṅ vattapaṭivattaṅ⁸ karontassa kammajatejo pajjalati, anupādinnaṅ muñcitvā upādinnaṅ gaṇhāti, sarīrato sedā muccanti, kammaṭṭhānaṅ⁹ vīthiṅ nārohati, so pageva pattacīvaram ādāya vegasā va cetiyaṅ vanditvā gorūpānaṅ nikkhamanavelāyam eva gāmaṅ yāgubhikkhāya pavisitvā yāguṅ labhitvā āsanasālaṅ gantvā pivati. Ath' assa dvattikkhattuṅ ajjhohara-namatten' eva kammajatejodhātu¹⁰ upādinnaṅ muñcitvā

¹ S.R. telaṅ. ² S.R. °vimuttā. ³ B. om. ⁴ S.R. katvā.

⁵ B. °māno; S.R. nivattaya°. ⁶ S.R. om. ⁷ R. tesāṅ.

⁸ B. vattapaṭipattiṅ. ⁹ B. kammaṭṭhāna-. ¹⁰ R.S. °tejo.

anupādinnaṅ gaṇhāti. Ghaṭasatena nahāto¹ viya tejo-dhātuparilāhanibbāṇaṅ patvā kammaṭṭhānasīsena yāguṅ paribhuñjitvā pattaṅ ca mukhaṅ ca dhovivā antarābhatte kammaṭṭhānaṅ manasikatvā avasesaṭṭhāne piṇḍāya caritvā kammaṭṭhānasīsena āhāraṅ paribhuñjitvā tato paṭṭhāya ponkhānuponkhaṅ upaṭṭhahamānaṅ kammaṭṭhānaṅ gahetvā va āgacchati. Ayaṅ vuccati paccāharati na haratīti. Edisā ca bhikkhū yāguṅ pivivā vipassanaṅ ārabhitvā Buddhasāsane arahattaṅ pattā nāma gaṇanapathaṅ vītivattā. Siha-lādīpe yeva tesu tesu gāmesu āsanasālāya na taṅ āsanaṅ atthi yattha yāguṅ pivivā arahattaṅ pattā bhikkhū² natthī ti.

Yo³ pamādavihari hoti nikkhattadhuro sabbavattāni bhinditvā pañcavidhacetovinibaddhacitto viharanto kammaṭṭhānaṅ nāma atthī ti pi saññaṅ akatvā gāmaṅ piṇḍāya pavisitvā ananulomikena gihisaṅsaggena saṅsaṭṭho caritvā ca bhūñjitvā ca tuccho nikkhamati; ayaṅ vuccati neva harati na paccāharatīti.

Yo pan' āyaṅ harati ca paccāharati cāti vutto, so gata-paccāgatikavattavasena veditabbo. Atthakāmā hi kula-puttā sāsane pabbajitvā dasa⁴ pi vīsam pi tiṅsam (?) pi cattā-lisam⁵ pi paññāsam pi satam pi ekato vasantā katikavattaṅ katvā viharanti: āvuso tumhe na iṇaṭṭā, na bhayaṭṭā, na jivītapakata⁶ pabbajitā; dukkhā muñcitukāmā pan' ettha pabbajitā; tasmā gamane uppannakilesaṅ gamane yeva niggaṇhatha. Thāne, nisajjāya, sayane uppannakilesaṅ sayane yeva niggaṇhathāti. Te evaṅ katikāvattaṅ⁷ katvā bhikkhācāraṅ gacchantā aḍḍhausabha-usabha-aḍḍhagāvuta-gāvutantaresu pāsānā honti, tāya saññāya kammaṭṭhānaṅ manasikarontā va gacchanti. Sace kassaci gamane kilesa uppajjati, tatth' eva niggaṇhāti. Tathā asakkonto tiṭṭhāti. Ath' assa pacchato āgacchanto pi tiṭṭhāti. So: ayaṅ bhikkhu tuyhaṅ uppannaṅ⁸ vitakkaṅ jānāti, ananucchavikaṅ te etan ti attānaṅ paṭicodetvā vipassanaṅ vaḍḍhetvā ariyabhūmiṅ okkamati. Tathā asakkonto nisīdati. Ath' assa pacchato āgacchanto nisīdatīti so eva nayo. Ariya-

¹ S.R. °satenānusitto.

² S. patta-bhikkhu.

³ R.S. *add* pana.

⁴ B. dasam.

⁵ S.R. *om*.

⁶ S.R. jīvika°.

⁷ B.S.R. katika°.

⁸ R.S. uppanna.

bhūmiṅ okkamituṅ asakkonto pi taṅ kilesaṅ vikkhambhetvā kammatṭhānaṅ manasikaronto va gacchati, na kammatṭhānavippayuttena cittena pādaṅ uddharati. Uddharati ce, paṭinivattitvā purimapadesaṅ yeva eti, Ālindakavāsī¹ Mahāphussadevatthero viya. So kira ekūnavīsati vassāni gata-paccāgatavattaṅ pūrento eva vihāsi. Manussā pi² antarāmagge kassantā³ ca vapantā⁴ ca maddantā kammāni karontā therāṅ tathā gacchantaṅ disvā: ayaṅ thero punappunaṅ nivattivā gacchati, kiṅ nu kho maggamūlho udāhu kiñci pa-muṭṭho ti samullapanti. So taṅ anādiyitvā kammatṭhānayuttacitten' eva samaṇadhammaṅ karonto vīsativassabbhantare arahattaṅ pāpuni. Arahattappattadivase c' assa cankamana-koṭiyaṅ adhivatthā devatā angulīhi dīpaṅ ujjāletvā aṭṭhāsi. Cattāro pi³ Mahārājāno Sakko ca devānamindo Brahmā ca Sahampati upaṭṭhānaṅ āgamaṅsu. Tañ ca obhāsaṅ disvā Vanavāsī Mahātissatthero taṅ dutiyadivase pucchi: rattibhāge āyasmato santike obhāso ahosi, kiṅ so obhāso ti? Thero vikkhepaṅ karonto obhāso nāma dīpobhāso pi hoti maṇi-obhāso pīti evam ādim āha. Tato paṭicchādetha tumhe ti nibaddho⁵ āmāti paṭijānitvā ārocesi. Kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgattthero viya ca. So pi kira gatapaccāgatavattaṅ pūrento paṭhamaṅ tāva Bhagavato mahāpadhānaṅ pūjessāmiti sattavassāni ṭhānacankamam eva adhiṭṭhāsi. Puna solasa vassāni gatapaccāgatavattaṅ pūretvā arahattaṅ pāpuni. So kammatṭhānayutten' eva cittena pādaṅ uddharanto vippayuttena cittena uddhaṭe paṭinivattanto⁶ gāmasamīpaṅ⁷ gantvā gāvī nu kho, pabbajito nu kho ti āsankaniyapadesa ṭhatvā cīvaraṅ pārupitvā Kacchakadahato⁸ udakena pattāṅ dhovitvā udakagaṇḍusaṅ karoti. Kiṅ kāraṇā? Mā me bhikkaṅ dātuṅ vā vandituṅ vā āgate manusse dighāyukā hothāti vacanamattenāpi kammatṭhānavikkhepo⁹ ahosīti. Ajja bhante katamī¹⁰ ti divasaṅ vā bhikkhugaṇaṅ vā pañhaṅ vā pucchito pana udakaṅ gīlitvā āroceti. Sace divasādi-pucchakā na honti, nikkhamanavelāyaṅ gāmadvāre niṭṭhu-

¹ S. Ālindavāsī.

² S.R. *add* sudaṅ.

³ S.R. *om*.

⁴ B. vappantā.

⁵ B. nibbaddho.

⁶ B. paṭinivattento.

⁷ R.S. °sīmaṅ.

⁸ B. Kacchakaraṇḍato.

⁹ S.R. kammatṭhānā°.

¹⁰ B. katimī.

hitvā¹ va yāti. Galambutitthavihāre² vassūpagatā paññāsa bhikkhū viya ca. Te kira Āsāhīpunnamāya katikavattaṅ akaṅsu: arahattaṅ appatvā aññamaññaṅ nālapissāmāti. Gāmañ ca piṇḍāya pavisantā udakagaṇḍusaṅ katvā pavasiṅsu. Divasādisu pucchitesu vuttanayena paṭipajjiṅsu. Tattha manussā niṭṭhuhanaṭṭhānaṅ³ disvā jāniṅsu: ajja eko āgato, ajja dve ti. Evañ ca cintesuṅ: kiṅ nu kho ete amheh' eva saddhiṅ na sallapanti, udāhu aññamaññaṃ pi? Yadi aññamaññaṃ pi na sallapanti, addhā vivādajātā bhavissanti; etha⁴ ne⁵ aññamaññaṅ khamāpessāmāti sabbe vihāraṅ gantvā paññāsāya bhikkhūsu dve pi bhikkhū ekokāse nāddasaṅsu. Tato yo tesu cakkhumā puriso, so āha: na bho kalahakārakānaṅ vasanokāso īdiso hoti; susammaṭṭhaṅ cetiyangaṇabodhiyangaṇaṅ,⁶ sunikkhittā⁷ sammajjaniyo, sūpaṭṭhāpitaṅ⁸ pāniyaparibhojaniyan ti. Te tato va nivattā. Te pi⁹ bhikkhū anto-temāse yeva arahattaṅ patvā mahāpavāraṇāya visuddhi-pavāraṇaṅ pavāresuṅ.

Evaṅ Kālavallimaṇḍapavāsī Mahānāgatthero viya, Galambhutitthavihāre vassūpagatabhikkhū viya ca kammaṭṭhānayaṭṭhen' eva cittaṅ pādaṅ uddharanto gāmasamīpaṅ gantvā¹⁰ udakagaṇḍusaṅ katvā vīthiyo sallakketvā yattha surāsoṇḍadhuttādayo kalahakārakā caṇḍa-hatthi-assādayo vā natthi, taṅ vīthiṅ paṭipajjati. Tattha piṇḍāya caramāno na turita-turito viya javena gacchati. Na hi javanapiṇḍapātikadhutangaṅ nāma kiñci atthi. Visamabhūmibhāgappattaṅ pana udakasakaṭaṅ viya niccalo hutvā gacchati. Anughaṅ paviṭṭho¹¹ ca dātukāmaṅ¹² vā adātukāmaṅ¹² vā sallakkhetuṅ tadanurūpaṅ kālaṅ āgamento bhikkhaṅ gahetvā antogāme vā bahigāme vā vihāram eva vā āgantvā yathāphāsuke patirūpe okāse nisīditvā kammaṭṭhānaṅ manasikaronto āhāre paṭikkūlasaññaṅ upaṭṭhapetvā akkhabbhañjana-vaṇālepana-puttamaṅsūpamavasena paccavekkhanto aṭṭhangasamannāgataṅ āhāraṅ āhāreti, neva davāya, na madāya, na maṇḍanāya, na vibhūsanāya. Bhuttāvī ca udakakiccaṅ katvā mu-

¹ S. niṭṭhubhitvā.

² S.R. Galamba°.

³ S.R. niṭṭhubhanaṅ.

⁴ S.R. atha kho.

⁵ R. te.

⁶ S.R. cetiyangaṇaṅ°.

⁷ S.R. sunihitā.

⁸ B.R. suppatitṭhitaṅ.

⁹ B.R. om.

¹⁰ R.S. patvā.

¹¹ B. pavitṭhā.

¹² °kāmataṅ (?).

huttaṅ bhattakilamathaṅ paṭippassambhetvā yathā purebhattaṅ, evaṅ pacchābhattaṅ purimayāmaṅ pacchimayāmaṅ¹ ca kammaṭṭhānam eva manasikaroti. Ayaṅ vuccati harati ca pacchāharati cāti.

Imaṅ pana haraṇapacchāharaṇasankhātaṅ gatapaccāgataṅgataṅ pūrento yadi upanissayasampanno hoti, paṭhamavaye eva arahattaṅ pāpuṇāti. No ce paṭhamavaye pāpuṇāti, atha majjhimavaye. No ce majjhimavaye pāpuṇāti,² atha pacchimavaye. No ce pacchimavaye pāpuṇāti,² atha maraṇasamaye. No ce maraṇasamaye pāpuṇāti, atha devaputto hutvā. No ce devaputto hutvā pāpuṇāti, anuppanne Buddhe nibbatto paccakabodhiṅ sacchikaroti. No ce paccakabodhiṅ sacchikaroti, atha Buddhānaṅ sammukhibhāve khippābhiñño vā hoti, seyyathā pi thero Bāhiyo Dāruciṛiyo. Mahāpāñño vā, seyyathā pi thero Sāriputto. Mahiddhiko vā, seyyathā pi thero Mahāmoggallāno. Dhutangadharo³ vā, seyyathā pi thero Mahākassapo. Dibbacakkhuko vā, seyyathā pi thero Anuruddho. Vinayadharo vā, seyyathā pi thero Upāli. Dhammakathiko vā, seyyathā pi thero Punno Mantāniputto. Ārañṇako⁴ vā, seyyathā pi thero Revato. Bahussuto vā, seyyathā pi thero Ānando. Sikkhākāmo vā, seyyathā pi thero Rāhulo Buddhaputto ti.⁵ Iti imasmiṅ catukke yvāyaṅ harati ca paccāharati ca, tassa gocarasampajaññaṅ sikhāpattaṅ hoti.

Abhikkamādisu⁶ pana asammuyhanaṅ asammohasampajaññaṅ, taṅ evaṅ veditabbaṅ: Idha bhikkhu abhikkamanto vā paṭikkamanto vā yathā andhabālaputhujjanā abhikkamādisu: attā abhikkamati,⁷ attanā abhikkamo nibbattito ti vā, ahaṅ abhikkamāmi, mayā abhikkamo nibbattito ti vā sammuyhanti, tathā asammuyhanto abhikkamāmīti citte uppajjamāne ten' eva cittena saddhiṅ cittasamuṭṭhāna-vāyodhātu viññattiṅ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriya-vāyodhātu⁸-vipphāra-vasena ayaṅ kāyasammato aṭṭhisanghāto⁹ abhikkamati. Tass' evaṅ abhikkamato ekekapāduddharaṇe paṭhavīdhātu āpodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā; itarā dve

¹ S.R. majjhimayāmaṅ.

² S.R. om.

³ S.R. dhutadharo.

⁴ R.S. Arañṇako.

⁵ A. i, 24 f.

⁶ Sum. V. i, 192-202.

⁷ S. abhikkami.

⁸ B. cittakiriya^o.

⁹ B. °sanghāto.

adhimattā honti balavatiyo. Tathā atiharāṇa-vītiharāṇesu. Vossajjane tejodhātu vāyodhātūti dve dhātuyo omattā honti mandā; itarā dve adhimattā honti balavatiyo. Tathā sannikkhepanasannirumbhanesu.¹ Tattha uddharāṇe pavattā rūpārūpadhammā atiharāṇaṇ na pāpuṇanti. Tathā atiharāṇe pavattā vītiharāṇaṇ, vītiharāṇe pavattā vossajjanaṇ, vossajjane pavattā sannikkhepanaṇ, sannikkhepane pavattā sannirumbhanaṇ² na pāpuṇanti; tattha tath' eva pabbaṇ³ pabbaṇ, sandhi sandhi, odhi odhi hutvā tattakapāle pakkhitatilā⁴ viya katakaṭayantā⁵ bhijjanti.

Tattha ko eko abhikkamati? Kassa vā ekassa abhikkamaṇaṇ? Paramatthato hi dhātūnaṇ yeva gamanaṇ, dhātūnaṇ ṭhānaṇ, dhātūnaṇ nisajjā, dhātūnaṇ sayanaṇ. Tasmiṇ tasmiṇ hi koṭṭhāse saddhiṇ rūpehi:

Aññaṇ uppajjati⁶ cittaṇ, aññaṇ cittaṇ nirujjhati.
Avicim anusambandho, nadīsoto va vattati ti.⁷

Evāṇ abhikkamādisu asammuyhanaṇ asammohasampajaññaṇ nāmāti.

Niṭṭhito *abhikkante paṭikkante sampajāṇakarī hoti* ti padassa attho.

Ālokite vilokite ti ettha pana ālokitaṇ⁸ nāma purato pekkhanaṇ. Vilokitaṇ nāma anudisā pekkhanaṇ. Aññāni pi heṭṭhā, upari, pacchato pekkhanavasena olikita-ullokita-palokitāni nāma honti, tāni idha na gahitāni. Sārūppavasena pana imān' eva dve gahitāni. Iminā vā mukhena sabbāni pi tāni gahitān' evāti.

Tattha ālokessāmīti citte uppanne cittavasen' eva anoloketvā atthapariggaṇhanaṇ sātthakasampajaññaṇ āyasmantaṇ Nandaṇ kāyasakkhiṇ katvā veditabbaṇ. Vuttaṇ h' etaṇ Bhagavatā: *Sace bhikkhave Nandassa puratthimā disā āloketabbā hoti, sabbaṇ cetaso samannāharitvā Nando puratthimaṇ disaṇ āloketi, evāṇ me puratthimaṇ disaṇ ālokeyato na abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssavissanti* ti^{9*} iti

* A. iv, 167.

¹ B. °sannirujjhanesu. ² B. sannirujjhanaṇ. ³ S. pabba-.

⁴ B. °tilaṇ. ⁵ S.R. tatataṭāyantaṇ. ⁶ S.R. uppajjate.

⁷ B. pavattīti. ⁸ B. ālotitaṇ. ⁹ S.R. anvāssavanti.

sātthakasampajāno¹ hoti. *Sace bhikkhave Nandassa pacchimā disā, uttarā disā, dakkhiṇā disā, uddhaṇ, adho, anudisā āloketabbā hoti, sabbaṇ cetaso samannāharitvā Nando anudisaṇ āloketi, evaṇ me anudisaṇ ālokayato . . . pe . . . sampajāno hoti ti.** Api ca idhā pi pubbe vutta-cetiyadassanādivasen' eva sātthakatā ca sappāyatā ca veditabbā.

Kammaṭṭhānassa pana avijahanam² eva gocarasampajaññaṇ. Tasmā khandha-dhātu-āyatanakammaṭṭhānikēhi attano kammaṭṭhānavasen' eva, kasiṇādi-kammaṭṭhānikēhi vā pana kammaṭṭhānasisen' eva ālokanavilokanaṇ kātabbaṇ. Abbhantare attā nāma āloketā vā viloketā vā natthi. Ālokessāmīti pana citte uppajjamāne ten' eva cittenā sadhīṇ cittasamuṭṭhānā vāyodhātu viññattiṇ janayamānā uppajjati. Iti cittakiriya³-vāyodhātu-vipphāravasena heṭṭhimaṇ akkhidalaṇ adhosidati, uparimaṇ uddhaṇ langheti; koci yantakena vivaranto nāma natthi; tato cakkhuviññāṇaṇ dassanakiccaṇ sādheṇtaṇ uppajjati evaṇ pajānanaṇ pan' ettha asammohasampajaññaṇ nāma. Api ca mūlapariññā-āgantuka-tāvakālikabhāvavasena pan' ettha asammohasampajaññaṇ veditabbāṇ. Mūlapariññāvasena tāva:

Bhavaṅgāvajjanaṇ ceva, dassanaṇ sampaticchanaṇ, santīraṇaṇ votthapanāṇ,⁴ javanaṇ bhavati sattaṃaṇ.

Tattha bhavaṅgaṇ uppattibhavassa angakiccaṇ sādheyamānaṇ pavattati. Taṇ āvaṭṭetvā⁵ kiriyāmanodhātu⁶ āvajjanakiccaṇ sādheyamānā. Taṇ-nirodhā cakkhuviññāṇaṇ dassanakiccaṇ sādheyamānaṇ. Taṇ-nirodhā vipākamanodhātu sampaticchanaṇ sādheyamānā. Taṇ-nirodhā vipākamanoviññāṇadhātu santīraṇakiccaṇ sādheyamānā. Taṇ-nirodhā kiriyāmanoviññāṇadhātu votthapanakiccaṇ sādheyamānā. Taṇ-nirodhā sattakkhattuṇ javanaṇ javati.⁷ Tattha paṭhamajavane pi ayaṇ iṭṭhī, ayaṇ puriso ti rajjana-dussanamuyhanavasena ālokitavilokitaṇ na hoti. Dutiyajavane pi . . . pe . . . sattaṃajavane pi. Etesu pana yuddhā-

* A. iv, 167.

¹ S. tattha sampajāno.

² S.R. avijahitam eva.

³ B. °kiriya.

⁴ B. votthabbanāṇ.

⁵ B.R. āvaṭṭetvā.

⁶ B. kriyamānodhātu.

⁷ Cf. *Compendium*, pt. iv, § 3.

maṇḍale yodhesu viya heṭṭhūpariyavasena bhijjitvā patitesu : ayaṇ itthī, ayaṇ puriso ti rajjanādi-vasena ālokitavilokitaṇ hoti. Evaṇ tāv' ettha mūlapariññāvasena asammoahasampajaññaṇ veditabbaṇ.

Cakkhudvāre pana rūpe āpāthagate bhavangacalanato uddhaṇ saka-sakakiccanipphādanavasena āvajjanādisu uppajjitvā niruddhesu avasāne javanaṇ uppajjati. Taṇ pubbe uppannānaṇ āvajjanādīnaṇ gehabhūte cakkhudvāre āgantukapuriso¹ viya hoti. Tassa² yathā paragehe kiñci yācituṇ pavitṭhassa āgantukapurisassa gehasāmikesu pi tuṇhīmāsīnesu ānākaṇaṇ na yuttaṇ, evaṇ āvajjanādīnaṇ gehabhūte cakkhudvāre āvajjanādisu arajjantesu adussantesu amuyhantesu ca rajjana-dussana-muyhanaṇ ayuttan ti evaṇ āgantukabhāvavasena asammoahasampajaññaṇ veditabbaṇ.

Yāni pan' etāni cakkhudvāre votthapanapariyosānāni³ cittāni uppajjanti, tāni saddhiṇ sampayuttadhammehi tattha tatth' eva bhijjanti, aññaṇaṇ na passantīti ittarāni tāvakālikāni honti. Tattha yathā ekasmiṇ ghare sabbesu mānusaṇ matesu avasesassa ekakassa⁴ tankhaṇaṇ yeva maraṇadhammassa na yuttā naccagītādisu abhirati nāma, evam eva ekadvāre sasampayuttesu āvajjanādisu tattha tatth' eva matesu avasesassa tankhaṇaṇ eva maraṇadhammassa javanassāpi rajjana-dussana-muyhanavasena abhirati nāma na yuttā ti evaṇ tāvakālikabhāvavasena asammoahasampajaññaṇ veditabbaṇ.

Api ca khandhāyatana-dhātu-paccaya-paccavekkhanavasena p' etaṇ veditabbaṇ. Ettha hi cakkhu ceva rūpāni ca rūpakkhandho. Dassanaṇ viññāṇakkhandho. Taṇ sampayuttā vedanā vedanākkhandho. Saññā saññākkhandho. Phassādiko sankhārakkhandho. Evam etesaṇ pañcannaṇ khandhānaṇ samavāye ālokanavilokanaṇ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu cakkhāyatanaṇ; rūpaṇ rūpāyatanaṇ; dassanaṇ manāyatanaṇ; vedanādayo taṇ-sampayuttā dhammā dhammāyatanaṇ. Evam etesaṇ catunnaṇ āyatanānaṇ sam-

¹ B. āgantupuriso.

³ B. votthabbana°.

² S.R. Tattha.

⁴ R. ekassa.

avāye ālokanavilokanaṅ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu¹ cakkhudhātu; rūpaṅ rūpadhātu; dassanaṅ cakkhuviññādhātu; taṅ-sampayuttā vedanādayo dhammā dhammadhātu. Evam etesaṅ catunnaṅ dhatūnaṅ samavāye ālokanavilokanaṅ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketi ?

Tathā cakkhu nissayapaccayo; rūpaṅ ārammanapaccayo; āvajjanaṅ anantara-samanantara-anantarūpanissaya-natthivigatapaccayo; āloko upanissayapaccayo; vedanādayo saha-jātādipaccayā. Evam etesaṅ paccayānaṅ samavāye ālokanavilokanaṅ paññāyati. Tattha ko eko āloketi, ko viloketīti evam ettha khandhāyatanadhātupaccayapaccavekkhānavasenaṅ pi asammohasampajaññaṅ veditabbaṅ.

*Sammiñjite*² *pasārite* ti pabbānaṅ sammiñjanapasāraṇe.³ Tattha cittavasene⁴ eva sammiñjanapasāraṇaṅ³ akatvā hatthapādānaṅ sammiñjanapasāraṇapaccayā³ atthānatthaṅ pariggaṇhitvā tattha attha-pariggaṇhanaṅ sātthakasampajaññaṅ. Tattha hatthapāde aticiraṅ sammiñjitvā⁴ pasāretvā eva vā t̥hitassa khāne khāne vedanā uppajjanti, cittaṅ ekaggataṅ⁵ na labhati, kammat̥thānaṅ paripatati, visesaṅ nādhigacchati. Kāle sammiñjantassa⁶ kāle pasārentassa pana tā vedanā nuppajjanti, cittaṅ ekaggaṅ hoti, kammat̥thānaṅ phātiṅ gacchati, visesam adhigacchatīti evaṅ atthānattha-pariggaṇhanaṅ veditabbaṅ.

Atthe pana sati pi sappāyāsappāyaṅ pariggaṇhitvā sappāyapariggaṇhanaṅ sappāyasampajaññaṅ. Tatrāyaṅ nayo: Mahācetiyaṅ kira daharabhikkhū sajjhāyaṅ gaṇhanti, tesāṅ piṭṭhipasse daharabhikkhuniyo dhammaṅ sunanti. Tatr' eko daharo hatthaṅ pasārento kāyasaṅsaggaṅ patvā ten' eva kāraṇena gihi jāto. Aparo bhikkhu pādaṅ pasārento aggimhi pasāresi. At̥ṭhiṅ āhacca pādo jhāyi. Aparo bhikkhu⁷ vammike pasāresi, so āsīvisena daṭṭho. Aparo bhikkhu cīvarakuṭidaṅḍake pasāresi, taṅ maṅsappo ḍasi.⁸ Tasmā

¹ B. om.

² B. samañchite.

³ B. samañchana°.

⁴ B. samañchitvā,

⁵ S.R. ekaggaṅ.

⁶ B. samañchantassa.

⁷ R. om.

⁸ B. daṅsi.

evarūpe asappāye appasāretvā sappāye pasāretabbaṃ. Idam ettha sappāyasampajaññaṃ.

Gocarasampajaññaṃ pana Mahātheravattthunā dipetabbaṃ. Mahāthero kira divāṭhāne nisinno antevāsikehi saddhiṃ ka-thayamāno sahasā hatthaṃ sammiñjitvā¹ puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṅikaṃ sammiñjesi.¹ Taṃ antevāsikā pucchisū : kasmā bhante sahasā hatthaṃ sammiñjitvā¹ puna yathāṭhāne ṭhapetvā saṅikaṃ sammiñjathāti?¹ Yato paṭṭhāya mayā² āvuso kammaṭṭhānaṃ manasikātuṃ āraddho, na me kammaṭṭhānaṃ muñcitvā hattho sammiñjitaḥpubbo.¹ Idāni pana me tumhehi saddhiṃ kathayamānena kammaṭṭhānaṃ muñcitvā sammiñjito,¹ tasmā puna yathāṭhāne ṭhapetvā sammiñjāmīti.¹ Sādhu bhante bhikkhunā nāma evarūpena bhavitabbaṃ ti. Evam etthāpi kammaṭṭhānavijāhanam eva gocarasampajañ-ñaṃ ti veditabbaṃ.

Abbhantare attā nāma koci sammiñjento³ vā pasāren-to vā natthi. Vuttappakāracittakriyavāyodhātuvipphārena pana suttakāḍḍhanavasena dāruyantassa hatthapādacalanāṃ viya sammiñjanapasāraṇaṃ hotīti pariḷānanaṃ paṇ' ettha asammosasampajaññaṃ ti veditabbaṃ.

Sanghātipattacīvaradhāraṇe ti ettha sanghāticīvaraṇaṃ nivā-sanapārūpanavasena, pattassa bhikkhāpaṭiggahaṇādivasena paribhogō dhāraṇaṃ nāma. Tattha sanghāticīvaradhāraṇe tāva nivāsetvā pārūpitvā ca piṇḍāya carato āmisalābho, sītassa paṭighātāyāti ādinā nayena Bhagavatā vuttappakāro yeva ca attho attho⁴ nāma. Tassa vasena sātthakasampajañ-ñaṃ veditabbaṃ. Uṇhapakatikassa pana dubbalassa ca cīvaraṃ sukhamaṃ sappāyaṃ. Sītālukassa ghaṇaṃ⁵ dupaṭṭaṃ. Viparītaṃ asappāyaṃ. Yassa kassaci jīṇṇaṃ asappāyam eva. Aggalādidānena hi 'ssa taṃ palibhodhakaṃ hoti. Tathā Paṭṭuṇṇa-dukūlādi-bhedāṃ corāṇaṃ lobhanīyacīvaraṃ. Tā-disaṃ hi araṇṇe ekakassa nivāsantarāyakaṃ jīvitantarāya-karaṇā cāpi hoti. Nippariyāyena pana yaṃ nimittakammādi-micchājīvasasena uppannaṃ, yaṃ c' assa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṃ

¹ B. samañch°.

² R.S. ahaṃ.

³ S.R. sammiñjanto; B. samañchanto. ⁴ R.S. om. ⁵ S.R. khaṇaṃ.

asappāyaṅ.¹ Viparītaṅ sappāyaṅ. Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṅ. Kammatṭhānāvijahanavasen' eva² ca gocarasampajaññaṅ veditabbaṅ. Abbhantare attā nāma koci cīvaraṅ pārupanto natthi, vuttappakāra-cittakiriya-vāyodhātuvipphāren' eva³ pana cīvarapārupanaṅ hoti. Tattha cīvaram pi acetanaṅ, kāyo pi acetano. Cīvaraṅ na jānāti mayā kāyo pāruto ti; kāyo pi na jānāti ahaṅ cīvarena pāruto ti; dhātuyo va dhātusamūhaṅ paṭicchādenti paṭapilotikāya potthakarūpapaṭicchādane viya. Tasmā neva sundaraṅ cīvaraṅ labhitvā somanassaṅ kātabbaṅ. Na asundaraṅ labhitvā domanassaṅ. Nāgavammika-cetiyarukkhādisu hi keci mālā-gandha-dhūma⁴-vatthādīhi sakkāraṅ karonti, keci gūtha-mutta-kaddama-daṇḍa-satthappahārādīhi asakkāraṅ. Na te nāgavammika-rukkhādayo somanassaṅ vā domanassaṅ vā karonti; evam eva neva sundaraṅ cīvaraṅ labhitvā somanassaṅ kātabbaṅ, na asundaraṅ labhitvā domanassaṅ ti. Evaṅ pavattapaṭisankhānavasen' ettha asammoahasampajaññaṅ veditabbaṅ.

Pattadhāraṇe pi pattaṅ sahasā va agahetvā imaṅ gahetvā piṇḍāya⁵ caramāno bhikkhaṅ labhissāmīti evaṅ pattagahaṇapaccayā paṭilabhitabba-atthavasena sātthakasampajaññaṅ veditabbaṅ. Kisadubbalasarīrassa pana garupatto asappāyo. Yassa kassaci catupañcagaṅṭhikāhato dubbisodhaniyo asappāyo va. Duddhotapatto hi⁶ na vaṭṭati. Taṅ dhovantass' eva c' assa⁷ palibodho hoti. Maṇivaṇṇapatto pana lobhaniyo cīvare vuttanayen' eva asappāyo. Nimittakammādivasena pana laddho,⁸ yañ c' assa sevamānassa akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, ayaṅ ckantāsappāyo va. Viparīto sappāyo. Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṅ, kammatṭhānāvijahanavasen' eva gocarasampajaññaṅ veditabbaṅ. Abbhantare attā nāma koci pattaṅ⁹ gaṇhanto natthi, vuttappakāra-cittakriyavāyodhātuvipphāravasen' eva pana pattagahaṇaṅ nāma hoti.

Tattha patto pi acetano, hatthā pi acetanā. Patto na jānāti ahaṅ hatthehi gahito ti; hatthā pi na jānanti patto

¹ R.S. ekanta-asappāyaṅ.

² B. Kammatṭhāna°.

³ S.R. °vipphāravasen' eva.

⁴ S.R. °dhūpa-.

⁵ S.R. bhikkhāya.

⁶ R.S. pi. ⁷ S.R. om.

⁸ S.R. laddho pana.

⁹ R.S. taṅ.

amhehi gahito ti; dhātuyo va dhātusamūhaṇ gaṇhanti saṇḍā-sena aggivaṇṇapattagahaṇe viyāti evaṇ pavattapaṭṭisaṅkhaṇavasen' ettha asammoahasampajaññaṇ veditabbaṇ. Api ca yathā chinnahatthapāde vaṇamukhehi paggharitaṇpubbalohitakimikule nīlamakkhikasamparikiṇṇe anāthasālāyaṇ¹ anāthamanusse disvā dayālukā purisā tesāṇ vaṇapaṭṭacolakāni² ceva kapālādihi ca bhesajjāni upanāmenti. Tattha colakāni pi kesañci saṇhāni, kesañci thūlāni pāpuṇanti; bhesajjakapālakāni pi kesañci susaṇṭhānāni, kesañci dussaṇṭhānāni pāpuṇanti. Na te tattha sumanā vā honti dummanā vā. Vaṇapaṭṭicchādanamatten' eva hi colakena bhesajjapaṭṭiggaṇamatten³ eva ca kapālakena tesāṇ attho. Evam eva yo bhikkhu vaṇacolakaṇ viya cīvaraṇ, bhesajjakapālakaṇ viya ca pattaṇ, kapāle bhesajjam iva ca patte⁴ laddhabhikkhaṇ sallakkheti, ayaṇ sanghāṭipattacīvaradhāraṇe asammoahasampajaññaṇ uttamasampajānakārī ti veditabbo.

Asitādisu *asite* ti piṇḍapātādi-bhojane.

Pīte ti yāgu-ādipāne.

Khāyite ti piṭṭhakhajjakādi-khādane.

Sāyite ti madhuhāṇitādisāyane.

Tattha neva davāyāti ādinā nayena vutto aṭṭhavidho pi attho attho nāma. Tassa vasena sātthakasampajaññaṇ veditabbaṇ. Lūkha-paṇita-titta-madhurādisu pana yena bhōjanena yassa aphāsu hoti, taṇ tassa asappāyaṇ. Yaṇ pana nimittakammādivasena paṭiladdhaṇ, yaṇ c' assa bhuñjato akusalā dhammā abhivaḍḍhanti, kusalā dhammā parihāyanti, taṇ ekantaṇ⁵ asappāyam eva. Viparītaṇ sappāyaṇ. Tassa vasen' ettha sappāyasampajaññaṇ, kammaṭṭhānavijahana-vasen' eva ca gocarasampajaññaṇ veditabbaṇ. Abbhantare attā nāma koci bhuñjako natthi; vuttappakāracittairiyavāyodhātuvipphāren' eva pana pattapaṭṭiggaṇaṇ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāren' eva hatthassa patte otaraṇaṇ nāma hoti. Cittakiriyavāyodhātuvipphāren' eva ālopakaraṇaṇ ālopa-uddharaṇaṇ mukhavivaraṇaṇ ca hoti. Na koci kuñcikāya na yantakena hanukaṭṭhiṇ vīvarati, citta-

¹ R.S. °sālāya.

² S.R. °vaṇabandhana°.

³ B.S.R. °pariggahana°.

⁴ B. patto (pamādo).

⁵ R.S. ekanta.

kiriyavāyodhātuvipphāren' eva ālopassa mukhe t̥hapanāṇ, upari dantānaṇ musalakiccasādhanaṇ, heṭṭhā dantānaṇ udukkhalakiccasādhanaṇ, jivhāya hatthakiccasādhanaṇ ca hoti. Iti naṇ tattha aggajivhāya tanukakhelo mūlajivhāya bahalakhelo makkheti. Taṇ heṭṭhā danta-udukkhale jivhā-hatthaparivattitaṇ, khela-udaka-temitaṇ, upari dantamusala-sañcunnitaṇ koci kaṭacchunā vā dabbiyā vā anto pavesento¹ nāma natthi; vāyodhātuyā va² pavisati. Pavitṭhaṇ pavitṭhaṇ koci palālasantharaṇ³ katvā dhārento nāma natthi. Vāyodhātuvasen' eva tiṭṭhati. T̥hitaṇ t̥hitaṇ⁴ koci uddhanaṇ katvā aggiṇ jāletvā pacanto nāma natthi; tejo dhātuyā va paccati. Pakkaṇ pakkaṇ koci daṇḍakena vā yaṭṭhiyā vā bahi nīhārako nāma natthi; vāyodhātu yeva nīharati. Iti vāyodhātu atiharati ca, vītiharati ca, dhāreti ca, parivatteti ca, sañcunṇeti ca, visoseti ca, nīharati ca. Paṭhavidhātu dhāreti ca, parivatteti ca, sañcunṇeti ca, visoseti⁴ ca, nīharati ca. Āpodhātu sneheti⁵ ca, allattaṇ ca anupāleti. Tejo dhātu anto pavitṭhaṇ paripāceti. Ākāsadhātu añjaso hoti. Viññāṇadhātu tattha tattha sammāpayogam anvāya ābhujatīti evaṇ pavattapaṭisankhānavasen' ettha asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ. Api ca gamanato, pariyesanato, paribhogato, āsayato, nidhānato, aparipakkato, paripakkato, phalato, nissandato, sammakkhaṇato ti evaṇ dasavidhaṇ paṭikkūlabhāvaṇ paccavekkhaṇato p' ettha asammohasampajaññaṇ veditabbaṇ. Vitthārakathā pan' ettha Visuddhimagge Āhārapaṭikkūlasaññānidhesato gahetabbā.

Uccārapassāvakamme ti uccārassa ca passāvassa ca karaṇe. Tattha pakkakāle uccārapassāvaṇ akarontassa sakalasarīrato sedā muccanti, akkhīni bhamanti, cittaṇ na ekaggaṇ hoti, aññe ca rogā uppajjanti. Karontassa pana sabbaṇ taṇ na hotīti ayam ettha attho. Tassa vasena sātthakasampajaññaṇ veditabbaṇ. Aṭṭhāne uccārapassāvaṇ karontassa pana āpatti hoti, ayaso vadḍhati, jīvitantarāyo hoti. Patirūpe⁶ t̥hāne² karontassa sabbaṇ taṇ na hotīti idam ettha sappāyaṇ. Tassa vasena sappāyasampajaññaṇ, kammaṭṭhānāvijahana-

¹ B. pavisanto.

² B. om.

³ R.S. °santhāraṇ.

⁴ R.S. om.

⁵ B. seneheti.

⁶ B. Patirūpena.

vasen' eva gocarasampajaññaṅ veditabbaṅ. Abbhantare attā nāma uccārapassāvakammaṅ¹ karonto natthi, cittakiriya-vāyodhātuvasen' eva² pana uccārapassāvakammaṅ hoti. Yathā vā³ pana pakke gaṇḍe gaṇḍabhedenā pubbalohitaṅ akāmatāya nikkhamati, yathā ca atibharitā udakabhājanā udakaṅ akāmatāya nikkhamati, evaṅ pakkāsaya-muttavattāsu sannicitā uccāra-passāvā vāyuvegasamuppīlitā akāmatāya pi nikkhamanti. So pan' āyaṅ evaṅ nikkhamanto uccārapassāvo neva tassa bhikkhuno attano hoti, na parassa; kevalaṅ pana sarīranissando va hoti. Yathā kiṅ? Yathā³ udakatumbato purāna-udakaṅ chaḍḍentassa neva taṅ attano hoti, na paresaṅ; kevalaṅ paṭijagganamattam⁴ eva hoti, evan ti; evaṅ pavattapaṭisankhānavasen' ettha asammoha-sampajaññaṅ veditabbaṅ.

Gatādisu *gate* ti gamane.

Thite ti thāne.

Nisinne ti nisajjāya.

Sutte ti sayane.

Tattha abhikkamantādisu⁵ vuttanayen' eva sampajānā-kāritā veditabbā. Ayaṅ pan' ettha aparo pi nayo: Eko hi bhikkhu gacchanto aññaṅ cintento aññaṅ vitakkento gacchati. Eko kammaṭṭhānaṅ avissajjetvā va gacchati. Tathā eko tiṭṭhanto, nisīdanto, sayanto aññaṅ cintento aññaṅ vitakkento sayati. Eko kammaṭṭhānaṅ avissajjetvā va sayati. Ettakena pana na pākaṅ hotīti cankamena dīpa yiṅsu. Yo hi bhikkhu cankamaṅ otarivā cankamanakoṭiyaṅ thito pariggaṇhāti: Pācīnacankamanakoṭiyaṅ pavattā rūpārūpadhammā pacchimacankamanakoṭiṅ appatvā etth eva niruddhā; Pacchimacankamanakoṭiyaṅ pavattā pi pācīnacankamanakoṭiṅ appatvā etth' eva niruddhā. Cankamanavemajjhe pavattā ubho koṭiyo appatvā etth' eva⁶ niruddhā. Cankamane pavattā rūpārūpadhammā thānaṅ appatvā etth' eva niruddhā. Thāne pavattā nisajjaṅ, nisajjāya pavattā sayanaṅ appatvā etth' eva niruddhā ti evaṅ pariggaṇhanto pariggaṇhanto yeva bhavangaṅ otāreti.⁷ Uṭṭha-

¹ S.R. °passāvaṅ.

³ B. om. ⁴ B. paṭijaggamattam.

⁶ R.S. tatth' eva.

² S.R. °dhātuviṭṭhāren' eva.

⁵ R.S. abhikkantādisu.

⁷ S.R. otarati.

hanto kammaṭṭhānaṅ gahetvā va uṭṭhāti. Ayaṅ bhikkhu gatādisu sampajānakārī nāma hotīti.

Evaṅ pana sutte kammaṭṭhānaṅ avibhūtaṅ hoti; kammaṭṭhānaṅ avibhūtaṅ na kātabbaṅ. Tasmā yo bhikkhu yāva sakkoti, tāva cankamitvā ṭhatvā nisīditvā sayamāno evaṅ pariggahetvā sayati: Kāyo acetano, mañco acetano. Kāyo na jānāti ahaṅ mañce sayito ti. Mañco pi na jānāti mayi kāyo sayito ti. Acetano¹ kāyo acetane mañce sayito ti evaṅ pariggaṅhanto pariggaṅhanto yeva cittaṅ bhavaṅgaṅ otāreti. Pabujjhamāno kammaṭṭhānaṅ gahetvā va pabujjhatīti ayaṅ sutte sampajānakārī nāma hoti.

Jāgarite ti jāgaraṇe. Tattha kiriyāmayapavattassa² appavattiyā sati jāgaritaṅ³ nāma na hoti. Kiriyāmayapavattavalañje² pavattante jāgaritaṅ nāma hotīti pariggaṅhanto bhikkhu jāgarite sampajānakārī nāma hoti.

Api ca rattiṇḍivaṅ⁴ cha koṭṭhāse katvā pañca koṭṭhāse jagganto pi jāgarite sampajānakārī nāma hoti.

Bhāsīte ti kathane. Tattha upādārūpassa saddāyatanassa appavatte sati bhāsitaṅ nāma na hoti, tasmiṅ pavattante hotīti pariggāhako bhikkhu bhāsīte sampajānakārī nāma hoti. Vimuttāyatanasīsenā dhammaṅ desento pi battiṅsa tiracchānakathā pahāya dasakathāvatthu-nissitakathaṅ⁵ kathento pi bhāsīte sampajānakārī nāma hoti.

Tuṅhībhāve ti akathane. Tattha upādārūpassa saddāyatanassa pavattiyaṅ sati tuṅhībhāvo nāma natthi, appavattiyaṅ hotīti pariggāhako bhikkhu tuṅhībhāve sampajānakārī nāma hoti. Aṭṭhatiṅsāya⁶ ārammaṅesu cittaruciyaṅ kammaṭṭhānaṅ gahetvā nisīno pi⁷ dutiyajjhānaṅ samāpanno pi tuṅhībhāve sampajānakārī yeva nāma hoti.⁸

Ettha ca eko iriyāpatho dvisu ṭhānesu āgato. So heṭṭhā *abhikkante paṭikkante* ti ettha bhikkhācāragāmaṅ gacchato ca āgacchato ca addhānagamanavasena kathito.

Gate thīte nisīne ti ettha vihāre cuṅṅikapāduddhāra-iriyāpathavasena kathito ti veditabbo.

Tattha katamā satī ti ādi sabbaṅ uttānattham eva.

¹ B. na acetano.

² S.R. kiriyā°.

³ R.S. jāgariyaṅ.

⁴ B. rattidivaṅ.

⁵ R.S. °nissitaṅ°.

⁶ S.R. aṭṭhatiṅsa-.

⁷ S. viya.

⁸ S.R. om.

So vivittan ti iminā kiṃ dasseti? Etassa bhikkhuno upāsanaṭṭhānaṃ yogapathaṃ¹ sappāyaseṇāsaṇaṃ dasseti. Yassa hi abbhantare ettakā guṇā atthi, tassa anucchaviko araṇṇāvāso. Yassa paṇ'ete natthi, tassa ananucchaviko. Evarūpassa hi araṇṇāvāso kāmakkata-accha-taraccha-dīpimigādīnaṃ aṭavivāsasadiṣo hoti. Kasmā? Icchāya ṭhatvā pavitṭhattā. Tassa hi araṇṇāvāsamūlako koci attho natthi. Araṇṇāvāsaṃ ceva āraṇṇake² ca dūseti, sāsane appasādaṃ uppādeti. Yassa paṇa abbhantare ettakā guṇā atthi, tass'eva anucchaviko. So hi araṇṇāvāsaṃ nissāya vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ gaṇhitvā parinibbāti, sakala-araṇṇāvāsaṃ upasobheti, āraṇṇakānaṃ² sīsaṃ dhovati, sakalāsāsaṇaṃ pasādeti;³ tasmā Satthā evarūpassa bhikkhuno upāsanaṭṭhānaṃ yogapathaṃ sappāyaseṇāsaṇaṃ dassento *so vivittaṃ senāsanaṃ bhajati* ti⁴ ādim āha. Tattha *vivittan* ti suṇṇaṃ appasaddaṃ appanigghosaṃ.

Etam eva hi atthaṃ dassetuṃ *taṇ ca anākiṇṇan* ti ādi vuttaṃ. Tattha *anākiṇṇan* ti asaṅkiṇṇaṃ, asambādhaṃ. Tattha yassa senāsanaṃ samantā gāvutaṃ pi aḍḍhayaṃjanam pi pabbatagahaṇaṃ vanagahaṇaṃ nadigahaṇaṃ hoti, na koci avelāya upasankamituṃ sakkoti, idaṃ santike pi anākiṇṇaṃ nāma. Yaṃ paṇa aḍḍhayaṃjanikaṃ vā yojanikaṃ vā hoti, idaṃ dūratāya eva anākiṇṇaṃ nāma hoti.

Seti ceva āsati ca etthāti *senāsanaṃ*.

Tassa pabhedāṃ dassetuṃ *mañco, piṭhan* ti ādi vuttaṃ. Tattha *mañco* ti cattāro mañcā masārako, bundikābaddho,⁵ kulīrapādako, āhaccapādako ti. Tathā piṭhaṃ.

Bhisi ti pañca bhisiyo uṇṇabhisi,⁶ colabhisi, vākabhisi, tiṇabhisi, paṇṇabhisi ti.

*Bimbohanan*⁷ ti sīsūpadhānaṃ⁸ vuttaṃ. Taṃ vitthārato vidatthi-caturangulaṃ vaṭṭati. Dīghato mañcavitthārappamāṇaṃ.⁹

Vihāro ti samantā parihārapathaṃ anto yeva rattitṭhāna-divāṭhānāni dassetvā katasenāsanaṃ.

¹ S.R. yogapatha-

⁴ *Vbh.* 251.

⁷ B. bibbohanaṃ.

⁹ B. pañca° (duppāṭho).

² S.R. araṇṇa°.

⁵ B. phundikā°.

⁸ B.R. sīsappamāṇaṃ (duppāṭho).

³ B. pasāreti.

⁶ B. uṇṇā°.

Aḍḍhayogo ti supañnavankagehaṇ.

Pāsādo ti dve kaṇṇikāni gahetvā kato dīghapāsādo.

Atto ti paṭirājādi-paṭibāhanatthaṇ iṭṭhakāhi kato bahala-bhittiko catupañcabhūmiko patissaya-viseso.

Mālo ti bhojanasālāsadiso¹ maṇḍalamālo. Vinayaṭṭha-kathāyaṇ pana² ekakūṭasangahito caturassapāsādo ti vuttaṇ.

Lenan ti pabbataṇ khaṇitvā vā pabbhārassa appahonakaṭṭhāne kuḍḍaṇ³ uṭṭhāpetvā vā katasenāsaṇaṇ.

Guhā ti bhūmidarī vā, yattha rattinḍivaṇ⁴ dīpaṇ laddhuṇ vaṭṭati; pabbataguhā vā bhūmiguhā vā.

Rukkhamūlan ti rukkhassa heṭṭhā parikkhittaṇ vā aparikkhittaṇ vā.

Velugumbo ti veḷugaccho.

Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantī ti ṭhapetvā vā etāni mañcādīni yattha bhikkhū sannipatanti, yaṇ tesāṇ sannipātārahaṭṭhānaṇ, sabbam etaṇ senāsaṇaṇ.

Bhajatī ti upeti. *Sambhajatī* ti tattha abhirativasena anukaṇṭhito suṭṭhu upeti.

Sevatī ti nivasanavasena sevati. *Nisevatī* ti anukkaṇṭhamāno sannissito hutvā sevati. *Sanjevati* ti senāsanavattaṇ sampādentō sammā sevati.

Idāni yaṇ taṇ vivittan ti vuttaṇ, tassa pabhedāṇ dassetuṇ araṇṇaṇ rukkhamūlan ti ādi āraddhaṇ.

Ettha araṇṇan ti vinayapariyāyena tāva ṭhapetvā gāmaṇ ca gāmūpacāraṇ ca avasesaṇ araṇṇan ti āgataṇ. Suttanta-pariyāyena āraṇṇakaṇ⁵ bhikkhuṇ sandhāya : āraṇṇakaṇ nāma senāsaṇaṇ pañcadhanusatikaṇ pacchiman ti āgataṇ. Vinaya-suttantā pana ubho pi pariyāyadesanā nāma. Abhidhammo nipariyāyadesanā ti Abhidhammapariyāyena araṇṇaṇ dassetuṇ nikkhamitvā bahi indakhilā ti vuttaṇ. Indakhilato bahi nikkhamitvā ti attho.

Rukkhamūlādīnaṇ pakatiyā ca suviññeyyabhāvato rukkhamūlan yeva rukkhamūlan ti ādi vuttaṇ. Api c' ettha rukkhamūlan ti yaṇ kiñci sītacchāyaṇ⁶ vivittaṇ rukkhamūlaṇ.

Pabbatan ti selaṇ. Tattha hi udakasonḍisu udakakiccaṇ

¹ B. °sālasadiso.

² B. om.

³ B. kuṭṭaṇ.

⁴ B. rattidivaṇ.

⁵ S.R. āraṇṇaka-

⁶ R.S. sandacchāyaṇ.

katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnassa nānādisāsu khāya-mānāsu sitena vātena vijīyamānassa cittaṅ ekaggaṅ hoti.

Kandaran ti kaṅ vuccati udakaṅ, tena daritaṅ,¹ udakena bhinnaṅ pabbatappadesaṅ. Yaṅ nitambaṅ² ti pi nadikuñjaṅ³ ti pi vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā honti; matthake maṇivitaṅ viya vanagahaṅ; maṇikkhandhasadisā udakaṅ sandati. Evarūpaṅ kandaṅ oruḥa pāniyaṅ pivitvā gattāni sitaṅ katvā vālikaṅ ussāpetvā paṅsukūlacivaraṅ paññāpetvā nisinnassa samaṇadhammaṅ karoto cittaṅ ekaggaṅ hoti.

Giriḡuhan ti dvinnaṅ pabbatānaṅ antaraṅ. Ekasmiṅ yeva vā ummaggasadisāṅ⁴ mahāvivaraṅ.

Susānalakkhaṅ Visuddhimagge vuttaṅ.⁵ *Vanapatthan* ti gāmaṅ atikkamitvā manussānaṅ anupacāraṭṭhānaṅ,⁶ yattha na kasanti na vapanti. Ten' ev' assa niddese *vanapatthan* ti *dūrānam etaṅ senāsānānaṅ adhvācānaṅ* ti ādi vuttaṅ. Yasmā vā rukkhāmūlādisu idam ev' ekaṅ bhājetvā dassitaṅ, tasmā 'ssa nikkhepaṭipāṭiyā niddesaṅ akatvā sabbapariyante niddeso kato ti veditaḡbo.

Abbhokāsan ti acchannaṅ. Ākankhamāno paṅ' ettha cīvarakuṭiṅ katvā vasati.

Palālapuñjaṅ ti palālarāsi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṅ nikkāḡḡhitvā pabbhāraṅasādisaḡ ālaye karonti. Gacchagumbādinam pi upari palālaṅ pakkhipitvā heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṅ karonti. Taṅ sandhā' etaṅ vuttaṅ.

Vanapatthaniddese *salomahaṅsānaṅ* ti yattha pavittaḡassa lomahaṅso uppajjati, evarūpānaṅ bhīsaṅakasaṅsānaṅ.⁷

Pariyāntānaṅ ti dūrabhāvena pariyaṅte ṭhitaṅ.

Na manussūpacārānaṅ ti kasana-vapaṅavasena⁸ manussehi upacariṭṭhaṅ vanantaṅ atikkamitvā ṭhitaṅ.

Durabhisambhāvānaṅ ti aladdhāvivekassādehi abhibhūya⁹ vasituṅ na sakkuneyyānaṅ.

Appasaddādiniddese *appasaddaṅ* ti vacanaṅsaddena appasaddaṅ.

Appanigghosaṅ ti nagaraṅnigghosaṅsaddena appanigghosaṅ.

¹ R.S. dāritaṅ.

² B. nitumbaṅ.

³ nikuñjaṅ (?).

⁴ B. umanga°.

⁵ *Vism.* 76.

⁶ S. anupajāṅatṭhānaṅ.

⁷ B. bhīsaṅaka°.

⁸ B. kassaṅavappaṅa°.

⁹ S.R. abhibhūya.

Yasmā pana ubhayam p' etaṇ saddatṭhena ekaṇ, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṇ appasaddaṇ tad eva taṇ appanigghosaṇ* ti vuttaṇ.

Vijanavātan ti anusañcaraṇajanassa sarīravātena virahitaṇ. *Vijanavādan* ti pi pāṭho. Anto-janavādena rahitaṇ ti attho.

Yasmā pana yaṇ appanigghosaṇ, tad eva janasañcaraṇena ca janavādena ca virahitaṇ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṇ appanigghosaṇ tad eva taṇ vijanavātan* ti vuttaṇ.

Manussarāhaseyyakan ti manussānaṇ rahassakiriyaṭṭhānīyaṇ. Yasmā pana taṇ janasañcaraṇarahitaṇ hoti, ten' assa niddese *yad eva taṇ vijanavātaṇ, tad eva taṇ manussarāhaseyyakan* ti vuttaṇ.

Paṭisallānasāruruppan ti vivekānurūpaṇ. Yasmā pana taṇ niyamen' eva manussarāhaseyyakaṇ hoti, tasmā 'ssa niddese *yad eva taṇ manussarāhaseyyakaṇ tad eva taṇ paṭisallānasāruruppan* ti vuttaṇ.

Araññagatādi-niddese araññaṇ vuttam eva. Tathā rukhamūlaṇ. Avasesaṇ pana sabbam pi senāsanaṇ suññāgārena sangahitaṇ.

Pallankaṇ ābhujīvā ti samantato ūrubaddhāsanaṇ bandhitvā.

Ujuṇ kāyaṇ paṇidhāyā ti uparimaṇ sarīraṇ ujuṇ ṭhapetvā, aṭṭhārassa piṭṭhikaṇṭake koṭiyā koṭiṇ paṭipādetvā. Evaṇ hi nisinnassa camma-maṇsa-nhārūni na paṇamanti. Ath' assa yā tesāṇ panamanapaccayā khaṇe khaṇe vedanā uppajjeyyuṇ, tā nuppajjanti; tāsu na uppajjamānāsu cittaṇ ekaggaṇ hoti; kammaṭṭhānaṇ na¹ paripatati, vuḍḍhiṇ phātiṇ upagacchati.

Ujuko hoti kāyo ṭhito paṇihito ti idam pi hi imam ev' atthaṇ sandhāya vuttaṇ.

Parimukhaṇ satiṇ upaṭṭhapetvā ti kammaṭṭhānābhimukhaṇ satiṇ ṭhapayitvā, mukhasamīpe vā¹ katvā ti attho. Ten' eva vuttaṇ: *ayaṇ sati upaṭṭhitā hoti, sūpaṭṭhitā, nāsikagge vā mukhanimutte vā* ti. *Mukhanimittan* ti c' ettha uttarotṭhassa vemajjhappadeso daṭṭhabbo, yattha nāsikāvāto² paṭihaññati.

¹ B. om.

² B. nāsika°.

Atha vā: *Parī ti pariggahattho. Mukhan ti niyyānattho. Saṭi ti upatthānattho. Tena vuccati parimukhaṇ satin ti.* Evaṇ Paṭisambhidāyaṇ vuttanayena* p' ettha attho daṭṭhabbo. Tatrāyaṇ sankhepo: pariggahitaniyyānaṇ satin katvā ti.

Abhijjhāniddeso uttānattho yeva. Ayaṇ pan' ettha sankhepavaṇṇanā: *abhijjhaṇ loke pahāyā* ti lujjanapalujjanaṭṭhena pañcupādānakkhandhā loko; tasmā pañcasu upādānakkhandhesu rāgaṇ pahāya kāmaccandaṇ vikkhambhetvā ti ayam ettha attho. *Vigatābhijjhenā* ti vikkhambhanavasena pahinattā vigatābhijjhena, na cakkhuviññāṇasadise-nāti attho.

Abhijjhāya cittaṇ parisodheti ti abhijjhāto cittaṇ parisodheti.¹ Yathā naṇ sā muñcati ceva muñcitvā ca na puna gaṇhāti, evaṇ karotiti attho. Niddesapade² pan' assa āsevanto *sodheti*, bhāvento *visodheti*, bahulikaronto *parisodheti* ti evam attho veditabbo.

Mocetī ti ādisu pi es 'eva nayo.

Vyūpādapadosaṇ pahāyā ti ādinam pi iminā va upāyena attho veditabbo. Vyāpajjati iminā cittaṇ, pūtikummāsādayo viya pakatiṇ jahatīti vyāpādo. Vikārappattiyā padussati, paraṇ vā padūseti vināsetīti padoso. Ubhayam etaṇ kodhass' evādhivacanaṇ. Ten' eva vuttaṇ *yo vyāpādo so padoso, yo padoso so vyāpādo* ti. Yasmā c' esa sabbasangāhikavasena niddiṭṭho, tasmā sabbapāṇabhūtahitānukampī ti avatvā *avyāpannacitto* ti ettakam eva vuttaṇ.

Thīnaṇ cittagelaññaṇ; middhaṇ cetasikagelaññaṇ. Thīnañ ca middhañ ca *thīnamiddhaṇ*.³

Santā honī ti ime dve pi dhammā nirodhasantatāya santā honti. Idaṇ sandhāy' ettha vacanabhedo kato.

Ālokasaññī ti rattim pi divā pi diṭṭha-ālokasaññānana-samatthāya vigatanivaraṇāya parisuddhāya saññāya saman-nāgato.

Sato sampajāno ti satiyā ca ñāṇena ca samannāgato. Idaṇ ubhayaṇ ālokasaññāya upakārakattā vuttaṇ.

* Pts. i, 176.

¹ S.R. parimoceti.
1.

² R.S. °padesu.

³ Vbh. 253.
24

Vigatathīnamiddhatāya pana ālokasaññāya niddesapadesu *cattattā* ti ādīni aññamaññavevacanān' eva. Tattha *cattattā* ti cattakāraṇā. Sesapadesu pi es' eva nayo. Cattattā ti idaṅ pan 'ettha sakabhāvapariccajanavasena vuttaṅ.

Vantattā ti idaṅ puna anādiyanabhāvadassanavasena.

Muttattā ti idaṅ santatito vinimocanavasena.

Pahīnattā ti idaṅ muttassāpi katthaci ṭhānābhāvavasena.

Paṭinissatṭhattā ti idaṅ pubbe ādinnapubbassa nissaggadassanavasena; paṭimuñcato vā nissaṭṭhattā, bhāvanābalena abhibhuyya nissaṭṭhattā ti attho. *Pahīnapaṭinissatṭhattā* ti yathā vikkhambhanavasena pahānaṅ hoti, punaṅ punaṅ santatiṅ na ajjhāruhati, tathā paṭinissatṭhattā ti.

Āloko hoti ti sappabhā hoti.

Nirāvaraṇaṭṭhena *vivatā*.

Nirupakkilesaṭṭhena *parisuddhā*.

Pabhassaraṭṭhena *pariyodātā*.

Uddhaccakukkuccan ti¹ ettha uddhatākāro uddhaccaṅ. Ārammaṇe anicchayatāya vatthujjhācāro kukkuccaṅ.

Idhāpi *santā honṭi* ti purimanayen' eva vacanabhedo veditabbo.

Tinnavicikiccho ti vicikicchaṅ taritvā atikkamitvā ṭhito. Niddese pi 'ssa *tinno* ti idaṅ vicikicchāya animuggabhāvadassanavasena² vuttaṅ.

Uttinno ti idaṅ tassā atikkamadassanavasena.

Nitinno ti idaṅ bhāvanābalena abhibhuyya upaddave³ tiṇṇabhāvadassanavasena.

Pāraṅ gato ti nibbicikicchābhāvasankhātāṅ vicikicchāpāraṅ gato.

Pāram anuppatto ti tad eva pāraṅ bhāvanānuyogena patto ti. Evam assa paṭipattiyā saphalataṅ dasseti.

Akathaṅkathī ti katham idaṅ katham idan ti evaṅ pavattāya kathaṅkathāya virahito.

Kusalesu dhammesū ti anavajjadhammesu.

Na kankhatī ti ime nu kho kusalā ti kankhaṅ na uppādeti. *Na vicikicchati* ti te dhamme sabhāvato vinicchetaṅ na kicchati, na kilamati. *Akathaṅkathī hoti* ti kathaṅ nu kho ime

¹ Vbh. 254.

² B. animuggabhāvaṅ.

³ R.S. upaddava.

kusalā ti kathaṅkathāya rahito hoti. *Nikkathaṅkathā vigata-kathaṅkatho* ti tass' eva vevacanaṅ. Vacanattho pan' ettha kathaṅkathāto nikkhanto ti nikkathaṅkatho. Vigatā kathaṅkathā assāti vigatakathaṅkatho.

Upakkilese ti upakkilesabhūte. Te hi cittaṅ upagantvā kilissanti (?), tasmā upakkilesā ti vuccanti.

Paññāya dubbalikarane ti yasmā ime nīvaraṇā uppajjamānā anuppannāya lokiya lokuttarāya paññāya uppajjitūṅ na denti, uppannā¹ api aṭṭha samāpattiyo pañca vā abhiññā upacchin-ditvā pātentī, tasmā paññāya dubbalikaraṇā ti vuccanti.

Anuppannā ceva paññā na uppajjati, uppannā ca paññā nirujjhatī ti² idam pi hi imam ev' atthaṅ sandhāya vuttaṅ. Sesam ettha sabbaṅ heṭṭhā tattha tattha pakāsitattā uttā-nattham eva.

Vivicc' eva kāmehi ti ādisu pi niddesesu yaṅ vattabbaṅ siyā, taṅ heṭṭhā Cittuppādakaṅde Rūpāvacaraniddese idh' eva ca tattha tattha vuttam eva.³ Kevalaṅ hi dutiyatatiyacatut-thajjhānaniddesesu yathā tāni jhānāni heṭṭhā *ti-vangikaṅ jhānaṅ hoti, du-vangikaṅ jhānaṅ hotī* ti vuttāni,⁴ evaṅ avatvā *ajjhattaṅ sampasādanan* ti ādi-vacanato pariya-yena sampasādādihi saddhiṅ tāni angāni gahetvā: jhānan ti sampasādo pīti sukhaṅ cittass' ekaggaṭā ti ādinā nayena taṅ taṅ jhānaṅ niddiṭṭhan ti ayam ettha viseso. *Yaṅ taṅ ariyā ācikkhantī* ti⁵ padaniddese pana kiñcāpi *ācikkhanti desentī* ti ādini sabbān' eva aññamañña-vevacanāni; evaṅ sante pi *upekkhako satimā sukhavihārī* ti ādi-uddesavasena *ācikkhanti*, niddesavasena *desenti*, paṭiniddesavasena *paññāpenti*, tena tena pakārena atthaṅ ṭhapetvā⁶ *paṭṭhapenti*, tassa tass' atthassa kāraṇaṅ dassentā *vivaranti*, vyañjanavibhāgaṅ dassentā *vibhajanti*, nikkujjitabhāvaṅ gambhīrabhāvaṅ ca haritūṅ vā soṭūnaṅ nānassa patiṭṭhaṅ janayantā *uttānīkarontī*.⁷ Sab-behi pi imehi ākārehi soṭūnaṅ aññāṇandhakāraṅ vidhamentā *pakāsentī* ti evam attho daṭṭhabbo. Samatikkamaniddese⁸ pi tattha tattha tehi tehi dhammehi vuṭṭhitattā *atikkanto*,

¹ S.R. *add* pana.

² *Vbh.* 256.

³ *Dhs.* §§ 160 f.

⁴ *Vbh.* 263, 264.

⁵ *Ibid.* 259.

⁶ ṭhapentā (?).

⁷ B. uttānīṅ karontī.

⁸ *Vbh.* 261; S.R. Samatikkamana°.

uparibhūmippattiyā *vītikkanto*, tato aparihānibhāvena *sam-
atikkanto* ti evam attho dattḥabbo.

Suttantabhājanīyaṃ.

Abhidhammabhājanīye¹ heṭṭhā Cittuppādakande āga-
tanayen' eva tanti ṭhapitā. Tasmā tattha sabbesam pi
kusalavipākakiriyavasena niddiṭṭhānaṃ jhānānaṃ tattha vut-
tanayen' eva attho veditabbo. Suddhikanavakādi-bhedo pi
sabbo tattha vuttasadiṣo yevāti.

Abhidhammabhājanīyaṃ.

Pañhapucchake² pāli-anusāren' eva jhānānaṃ kusalādi-
bhāvo veditabbo. Ārammanattikesu pana tiṇṇaṃ jhānānaṃ
nimittārammaṇattā parittārammaṇādi-bhāvena na-vattab-
batā veditabbā. Lokuttarā pan' ettha maggakāle phala-
kāle vā siyā appamaṇārammaṇā.

Catutthajjhānaṃ siyā parittārammaṇan ti ettha kusalato
terasa catutthajjhānāni: sabbattha-pādakacatutthaṃ, iddhi-
vidhacatutthaṃ, dibbasotañānacatutthaṃ,³ cetopariyañāna-
catutthaṃ, pubbenivāsañānacatutthaṃ, dibbacakkhuñānaca-
tutthaṃ, yathākammūpagañānacatutthaṃ, anāgataṃsañāna-
catutthaṃ, ākāsañācāyatanādicatutthaṃ, lokuttaracatu-
tthan ti.

Tattha sabbattha-pādakacatutthaṃ na-vattabbāramma-
ṇam eva hoti. Iddhividhacatutthaṃ cittavasena kāyaṃ
pariñāmentassa, adissamānena kāyena pāṭihāriyakaraṇe kā-
yārammaṇattā parittārammaṇaṃ; kāyavasena cittaṃ pari-
ñāmentassa, adissamānena kāyena pāṭihāriyaṃ katvā brah-
malokaṃ gacchantassa, samāpatticittārammaṇattā mahag-
gatārammaṇaṃ. Dibbasotañānacatutthaṃ saddārammaṇattā
parittārammaṇaṃ. Cetopariyañānacatutthaṃ kāmāvacaracit-
tajānanakāle parittārammaṇaṃ, rūpāvacarārūpāvacaracitta-
jānanakāle mahaggatārammaṇaṃ, lokuttaracittajānanakāle
appamaṇārammaṇaṃ.

Cetopariyañānalābhī pana puthujjano puthujjanānaṃ yeva
cittaṃ jānāti, na ariyānaṃ. Sotāpanno sotāpannassa ceva
putthujjanassa ca. Sakadāgāmi sakadāgāmino ceva heṭṭhi-

¹ *Vbh.* 263.

² *Ibid.* 269.

³ S.R. dibbasotacatutthaṃ.

mānañ ca dvinnaṇ. Anāgāmī anāgāmīno ceva heṭṭhimānañ ca tiṇṇaṇ. Khīṇāsavo sabbesam pi jānāti. Pubbenivāsañāṇacatutthaṇ kāmāvacarakkhandhānussaraṇakāle parit-tārammaṇaṇ; rūpāvacarārūpāvacarakkhandhānussaraṇakāle mahaggatārammaṇaṇ; atīte Buddha - paccekabuddha - khī-ṇāsavā maggaṇ bhāvayaṇsu phalaṇ sacchikariṇsūti anus-saraṇakāle appamāṇārammaṇaṇ; nāma-gottānussaraṇakāle na-vattabbārammaṇaṇ. Dibbacakkuṇāṇacatutthaṇ¹ vaṇ-ṇārammaṇattā parittārammaṇaṇ. Yathākammūpagañāṇa-catutthaṇ kāmāvacarakammānussaraṇakāle parittāramma-ṇaṇ, rūpāvacarārūpāvacarakammānussaraṇakāle² mahag-gatārammaṇaṇ. Anāgataṇsañāṇacatutthaṇ anāgate kāma-dhātuyā nibbattijānanakāle parittārammaṇaṇ; rūpārūpa-bhavesu nibbattijānanakāle mahaggatārammaṇaṇ; anā-gate Buddha - paccekabuddha - khīṇāsavā maggaṇ bhāves-santi, phalaṇ sacchikarissantīti jānanakāle appamāṇāram-maṇaṇ; anāgate Sankho nāma rājā bhavissatīti ādinā nayena nāma - gottānussaraṇakāle na - vattabbārammaṇaṇ. Ākāsā-nañcāyatana - ākiñcaññāyatana-catutthaṇ na - vattabbāram-maṇaṇ. Viññāṇañcāyatana - nevasaññānāsaññāyatana-catut-thaṇ mahaggatārammaṇaṇ. Lokuttaracatutthaṇ appamā-ṇārammaṇaṇ.

Kiriyato pi tesañ³ dvādasannaṇ jhānaṇaṇ idam eva āram-maṇavidhānaṇ. *Tīni jhānāni na maggārammaṇā* ti pac-cavekkhanañāṇaṇ vā⁴ cetopariyādiñāṇaṇ vā maggaṇ āram-maṇaṇ kareyya, tiṇi jhānāni tathā appavattito na⁵ mag-gārammaṇā. Sahajātahetuvasena pana siyā maggahetukā. Viriyajetṭhikāya vīmaṇsajetṭhikāya vā maggabhāvanāya maggādhipatino. Chandacittajetṭhakakāle phalakāle ca na-vattabbā.

Catutthajjhānan ti idhāpi kusalato terasasu catutthaj-jhānesu sabbatthapādaka - iddhividha - dibbasota - dibbacak-khu-yathākammūpagañāṇacatutthañ ceva catubbidhañ ca āruppacatutthaṇ⁶ maggārammaṇādibhāvena na vattabbāṇ. Cetopariya - pubbenivāsa - anāgataṇsañāṇacatutthaṇ pana

¹ S.R. dibbacakkhucacatutthaṇ.

² R.S. rūpārūpabhavesu nibbatti-jānanakāle.

⁴ S.R. *add* hi.

⁵ B. *om.*

³ S.R. p' etesaṇ.

⁶ R.S. arūpa°.

maggārammaṇaṇ hoti. Na vattabbaṇ maggahetukaṇ maggādhīpatīti vā. Lokuttaracattutthaṇ maggārammaṇaṇ na hoti. Maggakāle pana saha-jāta-hetuvasena maggahetukaṇ; viriya - vīmaṇsā-jēṭṭhikāyamaggabhāvanāya maggādhīpati; chandacittajēṭṭhikāya ceva maggabhāvanāya phalakāle ca na-vattabbaṇ. Kiriyaṭo pi dvādasasu jhānesu ayam eva nayo. *Tīni jhānāni na vattabbā* ti atītādisu ekadhammam pi ārabha appavattito na vattabbā ti veditabbā.

Cattutthajjhānan ti kusalato terasasu cattutthajjhānesu sabbatthapādakacattutthaṇ na-vattabbārammaṇam eva. Iddhi-vidhacattutthaṇ kāyavasena cittapariṇāmane samāpatticit-tārammaṇattā atītārammaṇaṇ; anāgate imāni pupphāni mā milāyiṇsu, dīpā mā nibbāyiṇsu, eko aggikkhandho samuṭṭhātu, pabbato samuṭṭhātūti adhiṭṭhānakāle anāgatārammaṇaṇ; cittavasena kāyapariṇāmane kāyārammaṇattā paccuppannārammaṇaṇ. Dibbasotacattutthaṇ saddārammaṇattā paccuppannārammaṇaṇ. Cetopariyaññacattutthaṇ atīte sattadivasabbhantare uppajjivā niruddhacittajānanakāle atītārammaṇaṇ; anāgate sattadivasabbhantare uppajjana-kacittajānanakāle¹ anāgatārammaṇaṇ. *Yathā imassa bhoto manosankhārā parihiṭṭā, tathā imassa cittassa anantarā asukaṇ nāma vitakkaṇ vitakkessatīti so bahū ce pi ādisati,*² *tath' eva taṇ hoti, no aññathā* ti* iminā hi suttēna cetopariyaññass' eva pavatti pakāsītā. Addhāpaccuppanna-santatipaccuppannavasē' eva paccuppannaṇ³ ārabha pavattikāle paccuppannārammaṇaṇ.

Vitthārakathā pan' ettha heṭṭhā Aṭṭhakathākāṇḍavaṇṇanāyaṇ vuttanayē' eva veditabbā. Pubbenivāsāññacattutthaṇ atītakkhandhānussaraṇakāle atītārammaṇaṇ; nāmagottānussaraṇakāle na-vattabbārammaṇaṇ. Dibbacakkuññacattutthaṇ vaṇṇārammaṇattā paccuppannārammaṇaṇ. Yathā-kammūpagaññacattutthaṇ atītakammam⁴ eva ārammaṇaṇ karotīti atītārammaṇaṇ. Anāgataṇsaññacattutthaṇ anāgatikkhandhānussaraṇakāle anāgatārammaṇaṇ; nāmagottānus-

* D. iii, 104.

¹ S.R. uppajjamāna°.

² B. ādisati.

³ R.S. Addhānapaccuppannavasēna santatipaccuppannaṇ.

⁴ S.R. atītārammaṇaṇ.

saraṇakāle navattabbārammaṇaṇ. Ākāsānañcāyatana-ākiñcaññāyatana-catutthaṇ navattabbārammaṇam eva. Viññānañcāyatana - nevaśaṇñānāsaṇñāyatana-catutthaṇ atītārammaṇam eva. Lokuttaracatutthaṇ navattabbārammaṇam eva. Kiriyaṭo pi dvādasasu catutthajjhānesu es' eva nayo.

Tīṇi jhānāni bahiddhārammaṇā ti ajjhattato bahiddhābhūtaṇ nimittaṇ ārabba pavattito bahiddhārammaṇā.

Catutthajjhānan ti idhāpi kusalato terasasu catutthajjhānesu sabbatthapādakacatutthaṇ bahiddhārammaṇam eva. Iddhividhacatutthaṇ kāyavasena citta-pariṇāmane pi citta-vasena kāyapariṇāmane pi attano va kāyacittārammaṇattā ajjhattārammaṇaṇ; bahiddhā hatthim pi dassetīti ādinā nayena pavattakāle bahiddhārammaṇaṇ.

Dibbasotaññācatutthaṇ¹ attano kucchigatasaddārammaṇakāle ajjhattārammaṇaṇ; parassa saddārammaṇakāle bahiddhārammaṇaṇ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaṇ. Cetopariyaññācatutthaṇ bahiddhārammaṇam eva.

Pubbenivāsaññācatutthaṇ attano khandhānussaraṇakāle ajjhattārammaṇaṇ; parassa khandhānañ ceva nāmagottassa ca anussaraṇakāle bahiddhārammaṇaṇ. Dibbacakkhuññācatutthaṇ² attano rūpārammaṇakāle ajjhattārammaṇaṇ; parassa rūpārammaṇakāle bahiddhārammaṇaṇ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaṇ. Yathākammūpaṇñācatutthaṇ attano kammajānanakāle ajjhattārammaṇaṇ; parassa kammajānanakāle bahiddhārammaṇaṇ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaṇ.

Anāgataṇsaññācatutthaṇ attano anāgate nibbattijānanakāle ajjhattārammaṇaṇ; parassa khandhānussaraṇakāle ceva nāmagottaṇ³ samanussaraṇakāle ca bahiddhārammaṇaṇ; ubhayavasenāpi ajjhattabahiddhārammaṇaṇ. Ākāsānañcāyatana-catutthaṇ bahiddhārammaṇaṇ. Ākiñcaññāyatana-catutthaṇ navattabbārammaṇaṇ. Viññānañcāyatana-nevaśaṇñānāsaṇñāyatana-catutthaṇ ajjhattārammaṇaṇ. Lokuttaracatutthaṇ bahiddhārammaṇam eva. Kiriyaṭo pi dvādasasu jhānesu ayam eva nayo ti.

Pañhapucchakaṇ.

¹ S.R. Dibbasotacatutthaṇ.

² R.S. Dibbacakkhucututthaṇ.

³ S. °gotta.

Imasmiṅ pana Jhānavibhange Sammāsambuddhena Suttantabhājaniye pi lokiyalokuttaramissakān' eva jhānāni kathitāni, Abhidhammabhājaniye pi, Pañhapucchake pi. Tayo pi hi ete nayā tebhūmakadhammamissakattā ekaparicchedā eva. Evam ayaṅ Jhānavibhango pi teparivaṭṭaṅ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Jhānavibhanganiddeso.

APPAMAÑÑĀVIBHANGA

Idāni tadanantare Appamaññāvibhange *catasso* ti¹ gaṇana-paricchedo; *appamaññāyo* ti pharaṇa-appamaṇavasena appamaññāyo. Etāyo hi ārammaṇavasena appamaṇe vā satte pharanti, ekasattam pi vā anavasesapharaṇavasena² pharantīti pharaṇa-appamaṇavasena appamaññāyo ti vucanti.

Idha bhikkhū ti imasmiṇ sāsane bhikkhu.

Mettāsahagatenā ti mettāya samannāgatena.

Cetasā ti cittena.

Ekaṇ disaṇ ti ekissā disāya. Paṭhamapariggahitaṇ sattaṇ upādāya ekadisāpariyāpannasattapharaṇavasena³ vuttaṇ.

Pharitvā ti phusitvā, ārammaṇaṇ katvā.

Viharaṭī ti brahmavihārādhiṭṭhitaṇ iriyāpathavihāraṇ pavatteti.

Tathā dutiyan ti yathā puratthimādisu disāsu yaṇ kiñci ekaṇ disaṇ pharitvā viharati, tath' eva tadanantaraṇ dutiyaṇ tatiyaṇ catutthaṇ cāti attho.

Iti uddhan ti ten' eva⁴ ca nayena uparimaṇ disaṇ ti vuttaṇ hoti.

Adho tiriyan ti adho disaṇ pi tiriyaṇ disaṇ pi evaṇ eva. Ettha ca *adho* ti heṭṭhā. *Tiriyan* ti anudisā. Evaṇ sabbadisāsu assamaṇdale assam iva mettāsahagataṇ cittaṇ sāreti pi paccāsāreti pīti.⁵ Ettāvataṇ ekam ekaṇ disaṇ pariggahetvā odhiso mettāpharaṇaṇ dassitaṇ.

Sabbadhī ti ādi pana anodhiso dassanatthaṇ vuttaṇ. Tattha *sabbadhī* ti sabbattha. *Sabbattatāyā* ti sabbesu hīnamajjhimukkaṭṭha-mitta-sapatta-majjhattādippabhedesu at-tatāya, ayaṇ parasatto ti vibhāgaṇ akatvā attasamatāyā ti vuttaṇ hoti. Atha vā sabbattatāyā ti sabbena cittabhāvena,

¹ Vbh. 272.

³ B. ekadisa°.

⁴ R.S. eten' eva.

² S.R. anavasesaṇ.

⁵ S.R. pi.

isakam pi bahi avikkhipamāno ti vuttaṇ hoti. *Sabbāvantaṇ* ti sabbasattavantaṇ, sabbasattayuttan ti attho.

Lokaṇ ti sattalokaṇ.

Vipulenāti evamādi-pariyāyadassanato pan' ettha puna *mettāsahagatenā* ti vuttaṇ. Yasmā vā ettha odhiso pharaṇe viya puna tathā-saddo, iti-saddo vā na vutto, tasmā puna *mettāsahagatena cetasā* ti vuttaṇ. Nigamanavasena vā etaṇ vuttaṇ. *Vipulenā* ti ettha ca pharaṇavasena vipulatā daṭṭhabbā.

Bhūmivasena pana taṇ *mahaggataṇ*.

Pagunavasena *appamāṇaṇ*. Sattārammaṇavasena ca *appamāṇaṇ*.

Vyāpādapaccatthikappahānena *averaṇ*. Domanassappahānato *avyāpajjaṇ*,¹ niddukkhan ti vuttaṇ hoti. Ayaṇ tāva *mettāsahagatena cetasā* ti ādinā nayena ṭhapitāya mātikāya attho.

Idāni yad etaṇ *Kathaṇ ca bhikkhave mettāsahagatena cetasā* ti ādinā nayena vuttaṇ padabhājanīyaṇ, tattha yasmā idaṇ kammaṭṭhānaṇ dosacaritassa sappāyaṇ, tasmā yathārūpe puggale ayaṇ mettā appaṇaṇ pāpuṇāti, taṇ mettāya vatthubhūtaṇ² puggalaṇ tāva dassetuṇ *seyyathā pi nāma ekaṇ puggalan* ti ādi vuttaṇ. Tattha *seyyathā pi nāmā* ti opammatthe nipāto. Yathā ekaṇ puggalan ti attho.

Piyaṇ ti pemaṇiyaṇ.

Manāpan ti hadayavuḍḍhikaraṇ.³ Tattha⁴ pubbe va san-nivāsena paccuppannahitena vā piyo nāma hoti. Silādi-guṇasamāyogena manāpo nāma. Dāna-samānattatāhi vā piyatā, piyavacana-atthacariyatāhi⁵ manāpatā veditabbā. Yasmā c' ettha piyatāya imassa vyāpādassa pahānaṇ hoti; tato mettā sukhaṇ pharati; manāpatāya udāsīnatā na saṅṭhāti, hirottappaṇi ca paccupaṭṭhāti; tato hirottappānupālitāmettā na parihāyati; tasmā taṇ upamaṇ katvā idaṇ vuttaṇ *piyaṇ manāpan* ti.

Mettāyeyyā ti mettāya phareyya. Tasmiṇ puggale mettaṇ kareyya pavatteyyāti attho.

¹ S.R. avyāpajjaṇ.

² S.R. cakkhu°.

³ S.R. °karaṇaṇ.

⁴ S. Tatth' assa.

⁵ B. °caritāhi.

*Evam evaṅ sabbe satte*¹ ti yathā piyaṅ puggalaṅ mettāyeyya, evaṅ tasmiṅ puggale appaṇāppattāya vasībhavaṅ upagatāya mettāya majjhattaverisankhāte pi sabbe satte anukkamena pharātīti attho.

Metti mettāyanā ti ādini vuttatthān' eva.

Vidisaṅ vā ti padaṅ *tiriyaṅ vā* ti etassa atthavibhāvanatthaṅ vuttaṅ. *Pharivā* ti ārammaṇakaraṇavasena phusitvā.

*Adhimuccitvā*² ti adhikabhāvena muccitvā.³ Yathā muttaṅ sumuttaṅ hoti suppasāritaṅ suvitthataṅ,⁴ tathā muñcitvā ti attho.

Sabbadhi-ādiniddese⁵ yasmā tīṇi pi etāni padāni sabbasangaḥikāni, tasmā nesaṅ ekato va atthaṅ dassetuṅ *sabbena sabbān* ti ādi vuttaṅ. Tass' attho heṭṭhā vutto yeva.

Vipulādi-niddese yasmā yaṅ appaṇāppattaṅ hutvā ananta-sattapharaṇavasena vipulaṅ, taṅ niyamato bhūmivasena mahaggaṅ hoti. Yaṅ ca mahaggaṅ, taṅ appamaṇagocara-vasena appamaṇaṅ. Yaṅ appamaṇaṅ, taṅ paccatthikavighā-tavasena averaṅ. Yaṅ ca averaṅ, taṅ vihatavyāpajjatāya⁶ avyāpajjaṅ.⁷ Tasmā *yaṅ vipulaṅ taṅ mahaggaṅ* ti ādi vuttaṅ. Avero avyāpajjo⁸ ti c' ettha lingavipariyāyena vuttaṅ. Manena vā saddhiṅ yojanā kātābhā: Yaṅ appamaṇaṅ cittaṅ, so avero mano; yo avero, so avyāpajjo⁸ ti. Api c' ettha heṭṭhimaṅ heṭṭhimaṅ padaṅ uparimassa uparimassa, uparimaṅ vā uparimaṅ heṭṭhimassa heṭṭhimassa attho ti pi veditabbo.

Seyyathā pi ekaṅ puggalaṅ duggataṅ durupetaṅ ti idam pi karaṇāya vatthubhūtaṅ puggalaṅ dassetuṅ vuttaṅ. Evarūpasmiṅ hi puggale balavakāruṇṇaṅ uppajjati.

Tattha *duggataṅ* ti dukkhena samangībhavaṅ gataṅ.

Durupetaṅ ti kāyaduccaritādīhi upetaṅ. Gati-kula-bhogā-divasena vā tamabhāve ṭhito puggalo duggato. Kāyaduccaritādīhi upetattā tamaparāyanabhāve ṭhito durupeto ti evam ettha attho veditabbo.

Ekaṅ puggalaṅ piyaṅ manāpan ti⁹ idam pi muditāya vatthubhūtaṅ puggalaṅ dassetuṅ vuttaṅ.

¹ B. sabbasatte.

² B.S. Adhimuñcitvā.

³ B.S. muñcitvā.

⁴ S.R. suvimuttaṅ.

⁵ Vbh. 273.

⁶ S.R. °vyāpajjhatāya.

⁷ S.R. avyāpajjhaṅ.

⁸ S.R. avyāpajjho.

⁹ Vbh. 274.

Tattha gati-kula-bhogādivasena jotibhāve t̥hito piyo.

Kāyasucaritādīhi upetattā jotiparāyanabhāve t̥hito manāpo ti daṭṭhabbo.

Neva manāpaṇa na amanāpan ti¹ idam pi upekkhāya vatthubhūtaṇ puggalaṇ dassetuṇ vuttaṇ. Tattha mittabhāvaṇ asampattatāya *neva manāpo*. Amittabhāvaṇ asampattatāya *na amanāpo* ti veditabbo. Sesam ettha yaṇ vattabbaṇ siyā, taṇ sabbaṇ heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe vuttam eva.

Bhāvanāvīdhānam pi etesaṇ kammaṭṭhānānaṇ Visuddhimagge² vitthārato kathitam evāti.

Suttantabhājanīyaṇ.

• Abhidhammabhājanīyaṇ kusalato pi vipākato pi kiriyato pi³ heṭṭhā Cittuppādakaṇḍe bhājitanāyena' eva bhājitaṇ. Attho pi 'ssa tattha vuttanāyena' eva veditabbo.

Pañhapucchake⁴ pāli-anusārena' eva mettādīnaṇ kusalādi-bhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana sabbā pi tīsu tikesu na-vattabbārammaṇā eva; ajjhattārammaṇattike bahiddhārammaṇā ti.

Pañhapucchakaṇ.

Imasmiṇ pana Appamaññāvibhange Sammāsambuddhena Suttantabhājanīye pi lokiyā eva appamaññāyo⁵ kathitā, Abhidhammabhājanīye pi Pañhapucchake pi. Tayo pi hi ete nayā lokiyattā⁶ ekaparicchedā eva. Evam ayaṇ Appamaññāvibhango pi teparivaṭṭaṇ nīharitvā va bhājetvā dassito ti.

Appamaññāvibhanganiddeso.

¹ *Vbh.* 275.

² *Vism.* ch. ix.

³ *Vbh.* 281 f.

⁴ *Ibid.* 282.

⁵ S.R. appamaññā.

⁶ R.S. lokikattā.

SIKKHĀPADAVIBHANGO

Idāni tadanantare Sikkhāpadavibhange *pañcā*¹ ti gaṇana-paricchedo. *Sikkhāpadānī* ti sikkhitabbapadāni, sikkhākoṭṭhāsā ti attho. Api ca upari āgatā sabbe pi kusalā dhammā sikkhitabbato sikkhā. Pañcasu pana silangesu yaṅ kiñci angaṅ tāsāṅ sikkhānaṅ patitṭhaṭṭhena padan ti sikkhānaṅ padattā sikkhāpadāni.

Pāṇātipātā ti pāṇassa atipātā, ghātanā māraṇā ti attho.

Veramaṇī ti virati.

Adinnādānā ti adinnassa ādānā, parapariggahitassa haraṇā ti attho.

Kāmesū ti vatthukāmesu.

Micchācārā ti kilesakāmasavasena lāmakācārā.

Musāvādā ti abhūtavādato.

Surāmerayamajjapamādatṭhānā ti ettha surā ti piṭṭhāsūrā, pūvasūrā, odanasūrā, kiṇṇapakkhittā, sambhārasaṅyuttā ti pañca *surā*. Merayan ti pupphāsavo, phalāsavo, gulāsavo, madhvāsavo, sambhārasaṅyutto ti pañca āsavā. Tad ubhayam pi madaniyaṭṭhena majjaṅ. Yāya cetanāya taṅ pivanti, sā pamādakāraṇattā pamādatṭhānaṅ. Tasmā surāmerayamajjamhi² pamādatṭhānā. Ayaṅ tāv' ettha mātikā-nikkhepassa attho. Padabhājanīye pana *Yasmiṅ samaye kāmāvacaran* ti ādi sabbaṅ heṭṭhā vuttanayattā uttānattham eva. Yasmā pana na kevalaṅ virati yeva sikkhāpadaṅ, cetanā pi sikkhāpadam eva, tasmā taṅ dassetuṅ dutiyanayo. Yasmā ca na kevalaṅ ete yeva dve dhammā sikkhāpadaṅ, cetanāsampayuttā pana paropaṇṇāsadhammā pi sikkhitabbakoṭṭhāsato sikkhāpadam eva, tasmā tatiyanayo pi dassito.

Tattha duvidhaṅ sikkhāpadaṅ pariyāyasikkhāpadaṅ nipariyāyasikkhāpadaṅ ca.

Tattha virati nipariyāyasikkhāpadaṅ. Sā hi *pāṇātipātā*

¹ Vbh. 285.

² R.S. °majja.

veramaṇī ti pāliyaṅ āgatā, no cetanā. Viramanto ca tāya eva tato tato viramati, na cetanāya. Cetanaṅ¹ pana āharitvā dassesi. Tathā sesacetanāsampayuttadhamme. Vītikka-kāle hi² veracetanā dussilyaṅ nāma, tasmā sā viratikāle pi susilyavasena vuttā. Phassādayo taṅsampayuttattā gahitā ti.

Idāni etesu sikkhāpadesu nāṇasamuttejanatthaṅ imesaṅ pāṇātipātādīnaṅ *dhammato*, *koṭṭhāsato*, *ārammaṇato*, *vedanāto*, *mūlato*, *kammato*, *sāvajjato*, *payogato* ca vinicchayo veditabbo.

Tattha *dhammato* ti pañca p' ete pāṇātipātādayo cetanā-dhammā va honti.

Koṭṭhāsato pañca pi kamma-pathā eva.

Ārammaṇato pāṇātipāto jīvitindriyārammaṇo. Adinnādānaṅ sattārammaṇaṅ vā sankhārārammaṇaṅ vā. Micchācāro itthi-purisārammaṇo. Musāvādo sattārammaṇo vā sankhārārammaṇo vā. Surāpānaṅ sankhārārammaṇaṅ.

Vedanāto pāṇātipāto dukkhavedano. Adinnādānaṅ tivedanaṅ. Taṅ hi haṭṭhatuṭṭhassa adinnaṅ ādiyato sukhave-danaṅ hoti; bhītakāle dukkhavedanaṅ; majjhataṅ hutvā gaṇhato adukkhamasukhave-danaṅ. Micchācāro sukhave-dano vā adukkhamasukhave-dano vā. Musāvādo adinnādānaṅ viya tivedano. Surāpānaṅ sukhamajjhataṅ vedanaṅ.

Mūlato pāṇātipāto dosa-mohamūlo. Adinnādānaṅ kiñcikāle lobhamohamūlaṅ, kiñcikāle dosa-mohamūlaṅ. Micchācāro lobha-mohamūlo. Musāvādo kiñcikāle lobha-mohamūlo, kiñcikāle dosa-mohamūlo. Surāpānaṅ lobha-mohamūlaṅ.

Kammato musāvādo c' ettha vacikkamaṅ. Sesā kāyakkamma eva.

Vajjato pāṇātipāto atthi appasāvajjo, atthi mahāsāvajjo. Tathā adinnādānādīni. Tesāṅ nānākaṅgaṅ heṭṭhā dasitaṃ eva.

Ayaṅ pana aparo nayo: kunthakipillikassa hi vadho appasāvajjo; tato mahantatarassa mahāsāvajjo. So pi appasāvajjo; tato mahantarāya sakunīkāya mahāsāvajjo; tato godhāya; tato sasakassa; tato migassa; tato gavayassa³; tato assassa; tato hatthissa vadho mahāsāvajjo; tato pi dussīla-

¹ S.R. *add* pi.

² R. *om*.

³ S.R. *gavassa*.

manussassa; tato gorūpasīlakamanussassa; tato saraṇagata-
tassa; tato pañcasikkhāpadikassa; tato sāmaṇerassa; tato put-
hujjanabhikkhuno; tato sotāpannassa; tato sakadāgāmissa;
tato anāgāmissa; tato khīṇāsavassa vadho atimahāsāvajjo
yeva.

Adinnādānaṃ dussilassa santake appasāvajjaṃ; tato gorū-
pasīlakassa santake mahāsāvajjaṃ; tato saraṇagataṃ, pañca-
sikkhāpadikassa, sāmaṇerassa, puthujjanabhikkhuno, sotā-
pannassa, sakadāgāmissa; tato anāgāmissa santake mahāsā-
vajjaṃ; tato khīṇāsavassa santake atimahāsāvajjaṃ yeva.

Micchācāro pi dussīlaya itthiyā vītikkamo¹ appasāvajjo;
tato gorūpasīlakāya mahāsāvajjo; tato saraṇagatāya, pañca-
sikkhāpadikāya, sāmaṇerāya,² puthujjanabhikkhuniyā, sotā-
pannāya, sakadāgāminiyā; tato anāgāminiyā vītikkamo
mahāsāvajjo. Khīṇāsavāya pana ekantamahāsāvajjo va.

Musāvādo kākaṇikamattassa atthāya musākathane appa-
sāvajjo; tato aḍḍhamāsakassa, māsakassa, pañcamāsakassa,
aḍḍhakahāpaṇassa, kahāpaṇassa; tato anagghaniyabhaṇḍassa
atthāya musākathane mahāsāvajjo. Musā kathetvā pana
sanghaṃ bhindantassa ekantamahāsāvajjo va.

Surāpānaṃ pasatamattassa pāne appasāvajjaṃ; añjalimat-
tassa pāne mahāsāvajjaṃ; kāyacālanasamatthaṃ pana bahuṃ
pivitvā gāmaghāta-nigamaghātakammaṃ³ karontassa ekan-
tamahāsāvajjam eva.

Pāṇātipātaṃ hi patvā khīṇāsavassa vadho mahāsāvajjo.
Adinnādānaṃ patvā khīṇāsavasantakassa haraṇaṃ. Mic-
chācāraṃ patvā khīṇāsavāya⁴ bhikkhuniyā vītikkamaṇaṃ.
Musāvādaṃ patvā musāvādena sanghabhedo. Surāpānaṃ
patvā kāyacālanasamatthaṃ bahuṃ pivitvā gāmanigama-
ghātanaṃ mahāsāvajjaṃ. Sabbehi pi pan' etehi musāvādena
sanghabhedanam eva mahāsāvajjaṃ. Taṃ hi kappāṃ niraye
pācanasamatthaṃ mahākibbisaṃ.

Payogato ti pāṇātipāto sāhatthiko pi hoti ānattiko pi.
Tathā adinnādānaṃ. Micchācāra-musāvāda-surāpānāni sā-
hatthikān' evāti.

¹ S.R. vītikkamane.

² S.R. sāmaṇeriyā.

³ S.R. gāmaghātakammaṃ.

⁴ S.R. khīṇāsava-.

Evam ettha paṇātipātādinaṃ dhammādivasena vinicchayaṃ
ñatvā paṇātipātā¹ veramaṇī ti ādinam pi dhammato koṭ-
ṭhāsato ārammaṇato vedanāto mūlato kammato khaṇḍato
samādānato payogato ca vinicchayo veditabbo. Tattha
dhammato ti pariyaṃsilavasena paṭipāṭiyā pañca cetaṇā-
dhammā va.

Koṭṭhāsato ti pañca pi kamma-pathā eva.

Ārammaṇato ti paṇātipātā veramaṇī parassa jīvitindriyaṃ
ārammaṇaṃ katvā attano veracetanāya viramati.

Itarāsu pi es' eva nayo. Sabbā pi hi etā vitikkamitabba-
vatthūṃ ārammaṇaṃ katvā veracetanāhi yeva viramanti.

Vedanāto ti sabbā pi sukhavedanā vā honti majjhattave-
danā vā.

Mūlato ti ñānasampayuttacittena viramantassa alobha-
adosa-amohamūlā honti. Ñānavippayuttacittena viraman-
tassa alobha-adosamūlā honti.²

Kammato ti musāvādā veramaṇī yev' ettha vacikkammaṃ.
Sesā kāyakammaṃ.

Khaṇḍato ti gahaṭṭhā yaṃ yaṃ vitikkamanti, taṃ tad eva
khaṇḍaṃ hoti bhijjati, avasesaṃ na bhijjati. Kasmā ?
Gahaṭṭhā hi anibaddhasilā honti, yaṃ yaṃ sakkonti, taṃ tad
eva gopenti. Sāmaṇeraṇaṃ pana ekasmiṃ vitikkamante³
sabbāni bhijjanti. Na kevalaṃ ca etāni, sesasilāni pi bhij-
janti yeva. Tesāṃ pana vitikkamo daṇḍakammavatthuko.
Puna evarūpaṃ na karissāmīti daṇḍakamme kate silaṃ pari-
puṇṇaṃ hoti.

Samādānato ti sayam eva pañcasilāni adhiṭṭhahāmīti
adhiṭṭhahantena pi pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ⁴ samādiyantena pi
samādinnaṃ honti. Aññassa santike nisiditvā pañca silāni
samādiyāmīti samādiyantena pi pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ⁴
samādiyantena pi samādinnaṃ' eva honti.

Payogato sabbāni pi sāhatthikapayogaṃ' evāti veditabbāni.

Idāni yasaṃ sikkhānaṃ koṭṭhāsabhāvena imāni pañca sik-
khāpadāni vuttāni, tāni dassetuṃ *Katame dhammā sikkhā* ti⁵
ayaṃ sikkhāvāro āradhho.

¹ S. om.

² S.R. °mūlā ti.

³ S.R. vitikkante.

⁴ S.R. om.

⁵ Vbh. 290.

Tattha yasmā sabbe pi catubhūmakakusalā dhammā sikkhitabbabhāvato sikkhā, tasmā te dassetuṅ *yasmiṅ samaye kāmāvacaran* ti ādi vuttaṅ. Tattha heṭṭhā Cittuppāda-kaṇḍe vuttanayen' eva pāliṅ vitthāretvā attho veditabbo. Idha pana mukhamattam eva dassitan ti.

Abhidhammabhājanīyaṅ.

Pañhapucchake¹ pāli-anusāren' eva sikkhāpadānaṅ kusalādibhāvo veditabbo. Ārammaṇattikesu pana yāni sikkhāpadāni ettha sattārammaṇānīti vuttāni, tāni yasmā satto ti sankhyaṅ² gate sankhāre yeva ārammaṇaṅ karonti; yasmā ca sabbāni pi etāni³ sampattavirativasen' eva niddiṭṭhāni, tasmā *parittārammaṇā* ti ca *paccuppannārammaṇā* ti ca vuttaṅ. Yato pana viramati, tassa vatthuno accantabahiddhattā sabbesam pi bahiddhārammaṇatā veditabbā ti.

Pañhapucchakaṅ.

Imasmiṅ pana Sikkhāpadavibhange Sammāsambuddhena Abhidhammabhājanīye pi Pañhapucchake pi lokiyān' eva sikkhāpadāni kathitāni. Ubho pi hi ete nayā lokiyattā⁴ eka-paricchedā eva. Evam ayaṅ Sikkhāpadavibhango dveparivattaṅ niharitvā va⁵ bhājetvā dassito ti.

Sikkhāpadavibhanganiddeso.

¹ *Vbh.* 291.

² S.R. sankhyaṅ.

³ S.R. om.

⁴ S.R. lokikattā.

⁵ R. om.

PATISAMBHIDĀVIBHANGO

Idāni tadanantare Paṭisambhidāvibhange *Catasso* ti¹ gaṇa-naparicchedo.

Paṭisambhidā pabhedā. Yasmā pana parato *atthe nāṇaṇ atthapaṭisambhidā* ti ādim āha, tasmā na aññassa kassaci pabhedā, nāṇass' eva pabhedā ti veditabbā. Iti *Catasso paṭisambhidā* ti padena cattāro nāṇappabhedā ti ayam attho saṅgahito.

Atthapaṭisambhidā ti atthe paṭisambhidā. Atthappabhedassa sallakkhaṇa - vibhāvana - vavatthānakaraṇasamatthaṇ atthe pabhedagataṇ nāṇaṇ ti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Dhammappabhedassa hi sallakkhaṇa-vibhāvana-vavatthānakaraṇasamatthaṇ dhamme pabhedagataṇ nāṇaṇ *dhammapaṭisambhidā* nāma.

Niruttippabhedassa sallakkhaṇa - vibhāvana - vavatthānakaraṇasamatthaṇ niruttābhilāpe pabhedagataṇ nāṇaṇ *niruttipaṭisambhidā* nāma.

Paṭibhāṇappabhedassa sallakkhaṇa-vibhāvana-vavatthānakaraṇasamatthaṇ paṭibhāṇe pabhedagataṇ nāṇaṇ *paṭibhāṇapaṭisambhidā* nāma.

Idāni yathānikkhittā paṭisambhidā bhājetvā dassento *Atthe nāṇaṇ atthapaṭisambhidā* ti ādim āha.

Tattha *attho* ti sankhepato hetuphalaṇ. Taṇ hi hetuvasena araṇiyaṇ gantabbaṇ pattaṇ, tasmā attho ti vuccati. Pabhedato pana yaṇ kiñci paccayasamuppannaṇ, nibbāṇaṇ, bhāsitattho, vipāko, kiriyā ti ime pañca dhammā attho ti veditabbo. Taṇ atthaṇ paccavekkhantassa tasmiṇ atthe pabhedagataṇ nāṇaṇ *atthapaṭisambhidā*.

Dhammo ti sankhepato paccayo. So hi yasmā taṇ taṇ vidahati pavatteti ceva pāpeti ca, tasmā dhammo ti vuccati. Pabhedato pana yo koci phalanibbattako hetu, ariyamaggo,

¹ *Vbh.* 293.

bhāsitaṅ, kusalaṅ, akusalaṅ ti ime pañca dhammā dhammo ti veditabbo. Taṅ dhammaṅ paccavekkhantassa tasmiṅ dhamme pabhedagataṅ ñāṇaṅ *dhammapaṭisambhidā*.

*Tattha*¹ *dhammaniruttābhilāpe ñāṇaṅ* ti tasmiṅ atthe ca dhamme ca yā sabhāvanirutti, tassā abhilāpe taṅ sabhāvaniruttisaddaṅ² ārammaṇaṅ katvā paccavekkhantassa tasmiṅ sabhāvaniruttābhilāpe pabhedagataṅ ñāṇaṅ *niruttiṭṭisambhidā*. Evam ayaṅ niruttiṭṭisambhidā saddārammaṇā nāma jātā, na paññatti-ārammaṇā. Kasmā? Yasmā saddaṅ sutvā ayaṅ sabhāvanirutti, ayaṅ na sabhāvaniruttīti jānanti. Paṭisambhidāppatto hi phasso ti vutte ayaṅ sabhāvaniruttīti jānāti. Phassā ti vā phassan ti vā vutte pana ayaṅ na sabhāvaniruttīti jānāti. Vedanādisu pi es' eva nayo. Aññaṅ pan' esa nāma-ākhyāta-upasagga-vyañjanasaddaṅ jānāti, na jānātīti? Yad-aggena saddaṅ sutvā ayaṅ sabhāvanirutti, ayaṅ na sabhāvaniruttīti jānāti, tad-aggena tam pi jānissatīti. Taṅ pana na-y-idaṅ paṭisambhidākiccaṅ ti paṭikkhipitvā idaṅ vatthu kathitaṅ: Tissadattatthero kira Bodhimaṅḍe suvaṇṇasalākaṅ gahetvā aṭṭhārasasu bhāsasu katarabhāsāya kathemīti pavāresi. Taṅ pana tena attano uggahe ṭhatvā pavāritaṅ, na paṭisambhidāyaṅ ṭhitena. So hi mahāpaññatāya taṅ taṅ bhāsaṅ kathāpetvā kathāpetvā uggaṅhi. Tato uggahe ṭhatvā evaṅ pavāresi. Bhāsaṅ nāma sattā uggaṅhantīti vatvā ca pan' ettha idaṅ kathitaṅ: mātāpitaro hi daharakāle kumārake mañce vā piṭhe vā nipajjāpetvā taṅ taṅ kathayamānā tāni tāni kiccāni karontī. Dārakā tesāṅ taṅ taṅ bhāsaṅ vavatthāpentī iminā idaṅ vuttaṅ, iminā idaṅ vuttan ti. Gacchante gacchante³ kāle sabbam pi bhāsaṅ jānanti. Mātā Damiḷī, pitā Andhako; tesāṅ jāto dārako sace mātukathaṅ paṭhamaṅ suṇāti, Damiḷabhāsaṅ bhāsissati; sace pitukathaṅ paṭhamaṅ suṇāti, Andhakabhāsaṅ bhāsissati. Ubhinnam pi pana kathaṅ asuṇanto Māgadhabhāsaṅ⁴ bhāsissati. Yo pi agāmake mahāaraññe nibbatto, tattha⁵ añño kathento nāma natthi, so pi attano dhammatāya vacanaṅ samuṭṭhāpentī Māgadhabhā-

¹ S.R. Attha-

² B. °niruttiṅ saddaṅ.

³ S. om.

⁴ S.R. Māgadhika°.

⁵ R.S. yattha.

sam eva bhāsissati. Niraye, tiracchānāyoniyaṇ, pettivisaye, manussaloke, devaloke ti sabbattha Māgadhabhāsā¹ va ussannā.

Tattha sesā Oṭṭa-Kirāta-Andhaka-Yonaka-Damīlabhāsā-dikā aṭṭhārasa bhāsā parivattanti, ayam ev' ekā yathābhucca-brahmavohāra-ariyavohārasankhātā Māgadhabhāsā¹ na parivattati. Sammāsambuddho pi tepitakaṇ Buddhavacanaṇ tantīṇ āropento Māgadhabhāsāya eva āropesi. Kasmā? Evaṇ hi atthaṇ āharitūṇ sukhaṇ hoti. Māgadhabhāsāya hi tanti ārūlhassa Buddhavacanassa paṭisambhidāppattānaṇ sotapathāgamanam eva papañco. Sote pana sanghaṭṭitamatte yeva nayasatena nayasahassena attho upaṭṭhāti. Aññāya pana bhāsāya tantīṇ ārūlhaṇ² pothetvā pothetvā³ uggahetabbaṇ hoti. Bahum pi uggahetvā pana puthujjanassa paṭisambhidāpatti nāma natthi. Ariyasāvako no paṭisambhidāppatto nāma natthi.

Nānesu nānaṇ ti sabbatthakaññaṇ ārammaṇaṇ katvā nānaṇ paccavekkhantassa pabhedagataṇ nānaṇ *paṭibhāna-paṭisambhidā* ti.

Imā pana catasso pi paṭisambhidā dvīsu ṭhānesu pabhedāṇ gacchanti, pañcahi kāraṇehi visadā hontīti veditabbā. Katamesu dvīsu? Sekkhabhūmiyañ ca asekkhabhūmiyañ ca. Tattha Sāriputtattherassa Mahāmoggallānattherassa Mahākassapattherassa Mahākaccāyanattherassa Mahākoṭṭhitattherassā ti asītiyā pi Mahātherānaṇ paṭisambhidā asekkhabhūmiyaṇ pabhedāṇ gatā. Ānandattherassa Cit-tassa gahapatino Dhammikassa upāsakassa Upālissa gahapatino Khujjattarāya upāsikāyāti evam ādīnaṇ paṭisambhidā sekkhabhūmiyaṇ pabhedāṇ gatā ti imāsu dvīsu bhūmisu pabhedāṇ gacchanti.

Kātamehi pañcahi kāraṇehi visadā hontīti? Adhigamena, pariyattiyā, savaṇena, paripucchāya, pubbayogena. Tattha adhigamo nāma arahattaṇ. Taṇ hi pattassa paṭisambhidā visadā hontī. Pariyatti nāma Buddhavacanaṇ. Taṇ hi uggaṇhantassa paṭisambhidā visadā hontī. Savaṇaṇ nāma dhammasavaṇaṇ. Sakkaccaṇ hi⁴ dhammaṇ sunantassa⁵

¹ S.R. Māgadhabhāsā.

² S.R. ārūlhakaṇ.

³ S.R. om.

⁴ R.S. om.

⁵ R.S. add hi.

paṭisambhidā visadā honti. Paripucchā nāma atthakathā. Uggahitapāliyā¹ atthaṅ kathentassa hi paṭisambhidā visadā honti. Pubbayogo nāma pubbayogāvacaratā, atītabhave haraṇapaccāharaṇanayena pariggahitakammaṭṭhānatā.² Pubbayogāvacarassa hi paṭisambhidā visadā honti. Tattha arahattappattiyā Punabbasu-kuṭumbikaputtassa³ Tissattherassa paṭisambhidā visadā ahesuṅ.

So kira Tambapaṇṇidīpe Buddhavacanaṅ uggaṇhitvā paratīraṅ gantvā Yonaka-Dhammarakkhitattherassa santike Buddhavacanaṅ uggaṇhitvā āgacchanto nāvaṅ abhiruhantitthe ekasmiṅ pade uppannakankho yojanasatamaggaṅ⁴ nivattitvā ācariyassa santikaṅ gacchanto antarāmagge ekassa kuṭumbikassa paṇhaṅ kathesi. So pasīditvā satasahassagghanakaṅ kambalaṅ adāsi. So pi taṅ āharitvā ācariyassa adāsi. Thero vāsiyā koṭṭetvā nisīdanatṭhāne paribhaṇḍaṅ kāresi. Kimatthāyāti? Pacchimāya janatāya anuggahatthāyāti. Evaṅ kir' assa ahosi: amhākaṅ gatamaggaṅ āvajjitvā⁵ anāgate sabrahmacārino paṭipattiṅ pūretabbaṅ maññissantīti. Tissatthero pi ācariyassa santike kankhaṅ chinditvā Jambukolapaṭṭane orūya cetiyangaṅaṅ sammajjanavelāya Vālikavihāraṅ patvā sammajji. Tassa sammajjitatṭhānaṅ disvā idaṅ vītarāgassa bhikkhuno sammatṭhatṭhānaṅ⁶ ti therassa vīmaṅsanatthāya paṇhaṅ pucchiṅsu. Thero paṭisambhidāppattatāya pucchitapucchite⁷ paṇhe kathesīti.

Pariyattiyā pana Tissadattattherassa ceva Nāgasenattherassa ca paṭisambhidā visadā ahesuṅ. Sakkaccadhammasavaṇena Sudhammasāmaṇerassa paṭisambhidā visadā ahesuṅ. So kira Talangaravāsī⁸ Dhammadinnattherassa bhāgineyyo khuragge yeva arahattaṅ patto. Mātulattherassa dhammavinichayaṭṭhāne⁹ nisīditvā suṇanto yeva tīṇi piṭakāni paṅṇāni akāsi. Uggahitapāliyā atthaṅ kathentassa pana Tissadattattherassa paṭisambhidā visadā ahesuṅ. Gata-paccāgatavattaṅ¹⁰ pana pūretvā yāva anulomaṅ¹¹ kammaṭ-

¹ S.R. atthakathā uggaṇhetvā pāliyā.

² S.R. parihaṭa°.

³ S.R. °kuṭumbiyāputta-. ⁴ S.R. °sataṅ maggaṅ.

⁵ R.S. āvajjetvā.

⁶ S.R. sammajjitatṭhānaṅ.

⁷ S.R. pucchite.

⁸ B. Vāḷankara°.

⁹ S.R. om. dhamma.

¹⁰ S.R. °dhammaṅ.

¹¹ S. anulomā.

ṭhānaṃ ussukkāpetvā āgatānaṃ visadabhāvappattapaṭisambhidānaṃ pubbayogāvacarānaṃ anto natthi.

Ētesu pana kāraṇesu pariyatti, savānaṃ, paripucchā ti imāni tīni pabhedass' eva balavakāraṇāni. Pubbayogo adhigamassa balavapaccayo. Pabhedassa hoti na hotīti? Hoti. Na pana tathā. Pariyatti-savāna-paripucchā hi pubbe hontu vā mā vā, pubbayogena pubbe ceva etarahi ca sankhārasammasanaṃ vinā paṭisambhidā nāma natthi. Ime pana dve pi ekato hutvā paṭisambhidā upatthambhetvā visadā karontīti.

Sangahavāraṇṇanā.

Idāni ye sangahavāre pañca atthā ca dhammā ca sangahitā, tesāṃ pabhedadassananayena paṭisambhidā vibhajitūṃ puna *Catasso* ti ādinā nayena pabhedavāro āraddho. So saccavāra - hetuvāra-dhammavāra-paccayākāravāra-pariyattivāra vasena pañcavidho. Tattha paccayasamuppānassa dukkhasaccassa paccayena pattabbassa nibbānassa ca atthabhāvaṃ, phalanibbattakassa samudayassa nibbānasampāpakassa ariyamaggassa ca¹ dhammabhāvaṃ ca dassetuṃ saccavāro vutto. Yassa kassaci pana hetuphalanibbattakassa hetuno dhammabhāvaṃ, hetuphalassa ca atthabhāvaṃ dassetuṃ hetuvāro vutto. Tattha ca hetuphalakkamavasena uppaṭipāṭiyā paṭhamaṃ dhammapaṭisambhidā niddiṭṭhā. Ye pana dhammā tamhā tamhā rūpārūpappabhedā hetuto jātā, tesāṃ atthabhāvaṃ, tassa tassa ca rūpārūpadhammappabhedassa² hetuno dhammabhāvaṃ dassetuṃ dhammavāro vutto. Jarāmarañādināṃ pana atthabhāvaṃ jarāmarañādi-samudayasankhātānaṃ jāti-ādīnaṃ ca dhammabhāvaṃ dassetuṃ paccayākāravāro vutto. Tato pariyattisankhātassa tassa tassa bhāsītassa dhammabhāvaṃ, bhāsītāsankhātēna paccayena pattabbassa bhāsītattassa ca atthabhāvaṃ dassetuṃ pariyattivāro vutto.

Tattha ca yasmā bhāsitaṃ ñatvā tass' attho ñāyati, tasmā bhāsītabhāsītattakkamena uppaṭipāṭiyā paṭhamaṃ dhammapaṭisambhidā niddiṭṭhā. Pariyattidhammassa ca pabhedadassanatthaṃ *tattha kāmā dhammapaṭisambhidā* ti

¹ R.S. om.

² R.S. dhammabhedassa.

pucchāpubbangaṃ paṭiniddesavāro vutto. Tattha suttā-dihī¹ navahi angehi nippadesato tanti gahitā. Ayaṅ imassa bhāsitassa attho, ayaṅ imassa bhāsitassa attho ti imasmim pi ṭhāne bhāsitavasena nippadesato tanti eva gahitā ti.

Suttantabhājanīyaṅ.

Tattha tisso paṭisambhidā lokiya; atthapaṭisambhidā lokiyalokuttaramissakā. Sā hi nibbānārammaṇānaṅ mag-gaphalaññānaṅ vasena lokuttarā pi hoti. Abhidham-mabhājanīye² kusalākusalavipākakiriyaṅ vasena catūhi vārehi vibhattaṅ. Tattha³ yattakāni heṭṭhā Cittuppāda-kaṇḍe kusalacittāni vibhattāni, tesāṅ sabbesam pi vasena ekekaṣmiṅ cittaniddese catasso catasso paṭisambhidā vedi-tabbā. Akusalacittesu pi es' eva nayo. Vipākakiriyaṅ vipākakiriyaṅ atthena sangahitattā dhammapaṭisambhi-daṅ chaḍḍetvā ekekaṣmiṅ vipākacitte ca kiriyaṅcette ca tisso tisso va⁴ paṭisambhidā vibhattā. Pāli pana mukhamattam eva dassetvā sankhittā. Sā heṭṭhā āgatavittāravasena' eva veditabbā. Kasmā pana yathā kusalākusalavāresu tesāṅ vipāke nānaṅ atthapaṭisambhidā ti⁵ vuttaṅ, evam idha: yesāṅ dhammānaṅ ime vipākā, tesu nānaṅ dhammapaṭisambhidā ti evaṅ na vuttan ti? Heṭṭhā vuttattā. Yadi evaṅ tesāṅ vipāke nānaṅ atthapaṭisambhidā ti heṭṭhā vuttattā ayaṅ atthapaṭisambhidā pi idha na vattabbā siyā ti? No na vattabbā. Kasmā? Heṭṭhā vipākakiriyaṅcittuppādavāsena avuttattā. Kiriyaṅvāre ca yesāṅ dhammānaṅ ime kiriyaṅ ti vacanam eva na yujjati dvisu pi imesu vāresu tisso tisso va paṭisambhidā vibhattā. Tattha yāya niruttīyā tesāṅ dham-mānaṅ paññatti hoti, yāya niruttīyā tesāṅ phasso hoti ti⁶ ādinā nayena vuttānaṅ dhammānaṅ ayaṅ phasso, ayaṅ vedanā ti evaṅ paññatti hoti.

Tattha dhammaniruttābhilāpe nānaṅ ti⁶ tasmiṅ atthe⁷ dham-me ca vattamānāya tassā dhammaniruttīyā sabhāvapaññati-yā abhilāpe nānaṅ. Abhilāpasaddaṅ ārammaṅ katvā uppannañānaṃ eva idhāpi kathitaṅ.

Yena nānenā ti yena paṭibhāṇapaṭisambhidāñānena.

¹ S.R. suttan ti ādhi. ² Vbh. 294. ³ S.R. add ca. ⁴ R.S. om.

⁵ Vbh. 295.

⁶ Ibid. with tatra for tattha.

⁷ S.R. add ca.

Tāni nāṇāni jānāti ti itarāni tiṇi paṭisambhidāṇāṇāni jānāti.

Idāni yathā yaṇ nāṇaṇ tāni nāṇāni jānāti, tathā tassa tesu pavattiṇ dassetuṇ *imāni nāṇāni idam atthajotakānī* ti vuttaṇ.

Tattha *idam atthajotakānī* ti imassa atthassa jotakāni pakāsakāni. Imaṇ nāma atthaṇ jotenti pakāsenti paricchindantīti attho.

Iti nāṇesu nāṇan ti iminā ākārena pavattaṇ tīsu nāṇesu nāṇaṇ paṭibhānapaṭisambhidā nāma. Tattha kiñcāpi ayaṇ paṭibhānapaṭisambhidā imissā idaṇ kiccaṇ, imissā idaṇ kiccaṇ ti itarāsaṇ paṭisambhidānaṇ kiccaṇ jānāti, sayāṇ pana tāsaṇ kiccaṇ kātuṇ na sakkoti. Bahussutadhammakathiko viya appassutadhammakathikassa. Dve kira bhikkhū eko bahussuto, eko appassuto. Te ekato va ekaṇ dhammakathāmaggaṇ uggaṇhiṇsu. Tattha appassuto sarasampanno ahoṣi, itaro mandassaro. Tesu appassuto gatagataṭṭhāne attano sarasampattiyaṇ sakalaparisaṇ khobhetvā dhammaṇ kathesi. Dhammaṇ suṇamānā haṭṭhatuṭṭhamānasā¹ hutvā: yathā esa dhammaṇ kathesi, eko² tipīṭakadharo pañño³ bhavissatīti vadanti. Bahussutabhikkhu pana: dhammasavaṇe jānissatha ayaṇ tipīṭakadharo vā no vā ti āha. So kiñcāpi evam āha, yathā pana so⁴ sakalaparisaṇ khobhetvā dhammaṇ kathetuṇ sakkoti, evam assa kathanasamatthatā natthi. Tattha kiñcāpi paṭibhānapaṭisambhidā bahussuto viya appassutassa itarāsaṇ kiccaṇ jānāti, sayāṇ pana taṇ kiccaṇ kātuṇ na sakkotīti veditabbaṇ. Sesaṇ uttānattham eva.

Evaṇ kusalacittuppādādivasena paṭisambhidā vibhajitvā idāni tāsaṇ uppattiṭṭhānabhūtaṇ khettaṇ dassetuṇ puna *catasso paṭisambhidā* ti⁵ ādim āha. Tattha *tisso paṭisambhidā kāmāvacarakusalato catūsu nāṇasampayuttacītesū* ti idaṇ sekkhānaṇ vasena vuttaṇ. Tesāṇ hi⁶ dhammapaccavekkhanakāle⁷ heṭṭhā vuttaṇ pañcappakāraṇ dhammaṇ ārammaṇaṇ katvā catūsu nāṇasampayuttakusalacītesu dhammapaṭisambhidā uppajjati. Tathā niruttiṇ⁸ paccavekkhanakāle saddaṇ ārammaṇaṇ katvā niruttiṇpaṭisambhidā. Nāṇaṇ⁹

¹ S.R. °manā.

⁴ B. om.

⁷ R.S. om dhamma.

² S.R. eso.

⁵ Vbh. 303.

⁸ S.R. nirutti.

³ B. maññe.

⁶ S.R. pi.

⁹ S. nāṇa.

paccavekkhanakāle sabbatthakañāṇaṅ¹ ārammaṇaṅ katvā paṭibhānapaṭisambhidā ti.

Kiriyato catūsū ti idaṅ pana asekkhānaṅ vasena vuttaṅ. Tesāṅ hi² dhammaṅ³ paccavekkhanakāle heṭṭhā vuttaṅ pañcappakāraṅ dhammaṅ ārammaṇaṅ katvā catūsū ñānasampayuttakiriyacittesu dhammapaṭisambhidā uppajjati. Tathā niruttiṅ⁴ paccavekkhanakāle saddaṅ ārammaṇaṅ katvā niruttiṅpaṭisambhidā. Ñāṇaṅ⁵ paccavekkhanakāle sabbatthakañāṇaṅ⁶ ārammaṇaṅ katvā paṭibhānapaṭisambhidā ti.

Atthapaṭisambhidā etesu ceva uppajjati ti idaṅ pana sekkhāsekkhānaṅ vasena vuttaṅ. Tathā hi sekkhānaṅ atthaṅ⁷ paccavekkhanakāle heṭṭhā vuttappabhedāṅ atthaṅ ārammaṇaṅ katvā catūsū ñānasampayuttakusalacittesu ayaṅ uppajjati. Maggaphalakāle ca maggaphalesu. Asekkhassa pana atthaṅ⁷ paccavekkhanakāle heṭṭhā vuttappabhedam eva atthaṅ ārammaṇaṅ katvā catūsā ñānasampayuttakiriyacittesu uppajjati. Phalakāle ca upariṭṭhime sāmaññaphale ti evam etā sekkhāsekkhānaṅ uppajjamānā imāsu bhūmīsu uppajjantīti bhūmidassanattaṅ ayaṅ nayo dassito ti.

Abhidhammabhājanīyaṅ.

Pañhapucchake⁸ pāli-anusāren' eva catunnaṅ paṭisambhidānaṅ kusalādibhāvo vedītabbo. Ārammaṇattikesu pana niruttiṅpaṭisambhidā saddam eva ārammaṇaṅ karotīti parittārammaṇā. Atthapaṭisambhidā kāmāvacaravipākakiriyasankhātāñ ceva paccayasamuppannañ ca atthaṅ paccavekkhantassa parittārammaṇā; vuttappabhedam eva rūpāvacarārūpāvacaraṅ atthaṅ paccavekkhantassa mahaggatārammaṇā; lokuttaravipākatthañ ceva paramatthañ ca nibbānaṅ paccavekkhantassa appamānārammaṇā.

Dhammapaṭisambhidā kāmāvacaraṅ kusaladhammaṅ⁹ akusaladhammaṅ⁹ paccayadhammañ ca¹⁰ paccavekkhantassa parittārammaṇā; rūpāvacarārūpāvacaraṅ kusaladhammaṅ⁹ paccayadhammañ ca paccavekkhantassa mahaggatāram-

¹ R. sabbatthakaṅ°.

² S.R. pi. ³ S. dhamma.

⁴ S.R. nirutti.

⁵ S. ñāṇa.

⁶ R.S. sabbatthakaṅ°.

⁷ S.R. attha.

⁸ Vbh. 303.

⁹ S.R. °laṅ dhammaṅ.

¹⁰ R. om.

maṇā, lokuttaraṇ kusalaṇ dhammaṇ paccayadhammaṇ ca paccavekkhantassa appamāṇārammaṇā.

Paṭibhāṇapaṭisambhidā kāmāvacarakusalavipākakiriyaṇāṇāni paccavekkhantassa parittārammaṇā; rūpāvacarārūpāvacarāni kusalavipākakiriyaṇāṇāni paccavekkhantassa, tāsaṇ ārammaṇāni vijānantassa mahaggatārammaṇā; lokuttarāni kusalavipākāṇāṇāni paccavekkhantassa appamāṇārammaṇā. Atthapaṭisambhidā sahaṇātaḥetuvasena siyā maggahetukā; viriyajeṭṭhikāya maggabhāvanāya siy¹ maggādhipati; chanda-cittajeṭṭhikāya navattabbā. Phalakāle pi navattabbā eva. Dhammapaṭisambhidā maggaṇ¹ paccavekkhanakāle maggārammaṇā; maggaṇ garuṇ katvā paccavekkhantassa ārammaṇādhipativasena maggādhipati. Paṭibhāṇapaṭisambhidā maggaṇāṇaṇ² paccavekkhanakāle maggārammaṇā. Maggaṇ garuṇ katvā paccavekkhantassa maggādhipati. Sesaṇāṇaṇ³ paccavekkhanakāle na-vattabbārammaṇā. Niruttipaṭisambhidā paccuppannam eva saddaṇ ārammaṇaṇ karotīti paccuppannārammaṇā.

Atthapaṭisambhidā atītaṇ vipākatthaṇ kiriyatthaṇ ca paccayasamuppannaṇ ca paccavekkhantassa atītārammaṇā;⁴ anāgataṇ paccavekkhantassa anāgatārammaṇā; paccuppannaṇ paccavekkhantassa paccuppannārammaṇā; lokuttaraṇ paramatthaṇ paccavekkhantassa na-vattabbārammaṇā. Dhammapaṭisambhidā atītaṇ kusalaṇ akusalaṇ paccayadhammaṇ⁵ ca paccavekkhantassa atītārammaṇā; anāgataṇ paccavekkhantassa anāgatārammaṇā; paccuppannaṇ paccavekkhantassa paccuppannārammaṇā. Paṭibhāṇapaṭisambhidā atītaṇ kusalaṇāṇaṇ vipākāṇāṇaṇ⁶ kiriyaṇāṇaṇ paccavekkhantassa atītārammaṇā; anāgataṇ paccavekkhantassa anāgatārammaṇā; paccuppannaṇ paccavekkhantassa paccuppannārammaṇā.

Niruttipaṭisambhidā saddārammaṇattā bahiddhārammaṇā. Itarāsu tīsu atthapaṭisambhidā ajjhattaṇ vipākatthaṇ kiriyatthaṇ paccayasamuppannaṇ ca paccavekkhantassa ajjhattārammaṇā. Bahiddhā paccavekkhantassa bahiddhārammaṇā. Ajjhattabahiddhā paccavekkhantassa ajjhatta-

¹ S.R. magga.

² S.R. maggaṇāṇa.

³ S.R. sesaṇāṇa.

⁴ B. °rammaṇaṇ.

⁵ R.S. om.

bahiddhārammaṇā. Paramatthaṇ paccavekkhantassa bahiddhārammaṇā eva. Dhammapaṭisambhidā ajjhattaṇ kusalākusalaṇ paccayadhammaṇ paccavekkhanakāle ajjhattārammaṇā. Bahiddhā . . . pe . . . ajjhattabahiddhā kusalākusalaṇ paccayadhammaṇ paccavekkhanakāle ajjhattabahiddhārammaṇā. Paṭibhānapaṭisambhidā ajjhattaṇ kusalavipākakiriyañāṇaṇ paccavekkhanakāle ajjhattārammaṇā. Bahiddhā . . . pe . . . ajjhattabahiddhā kusalavipākakiriyañāṇaṇ paccavekkhanakāle ajjhattabahiddhārammaṇā ti.

Pañhapucchakaṇ.

Idhāpi tisso paṭisambhidā lokiyā. Atthapaṭisambhidā lokiyalokuttarā. Imasmiṇ hi Paṭisambhidāvibhange Sammāsambuddhena tayo pi nayā lokiyalokuttaramissakattā ekaparicchedā va kathitā. Tīsu pi hi etesu tisso paṭisambhidā lokiyā. Atthapaṭisambhidā lokiyalokuttarā ti evam ayaṇ Paṭisambhidāvibhaṅgo pi te parivaṭṭaṇ niharitvā va bhājetvā dassito ti.

Paṭisambhidāvibhanganiddeso.

ÑĀṄAVIBHANGA

Idāni tad-anantare Ñāṇavibhange *Ekavidhena nāṇavattḥū* ti¹ ādinā nayena paṭhamaṇ ekavidhādihi dasavidhapariyosānehi dasahi paricchedehi mātikaṇ ṭhapetvā nikkhittapa-dānukkamena niddeso kato.

Tattha *ekavidhenā* ti ekappakārena, ekakoṭṭhāsena vā.

Ñāṇavattḥū ti ettha pana ṇaṇaṇ ca taṇ vatthu ca nāṇappa-kārāṇaṇ sampattinan ti ṇāṇavatthu. Okāsaṭṭhena ṇāṇassa vatthūti pi ṇāṇavatthu. Idha pana purimen' ev' atthena vatthu veditabbaṇ. Ten' eva ekavidhaparicchedāvasāne *yāthāvakavattḥuvibhāvanā paññā*, *evaṇ ekavidhena nāṇavattḥū* ti vuttaṇ.²

Pañcaviññānā ti cakkhuviññāṇādiṇi pañca. *Na hetū* ti ādiṇi heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhakaṭṭhāyaṇ vuttanayen' eva veditabbāni. Sankhepato pan' ettha yaṇ vattabbaṇ, taṇ niddesavāre āvibhavissati. Yathā c' ettha, evaṇ dukamātikādipadesu pi yaṇ vattabbaṇ, taṇ tatth' eva āvibhavissati.

Nikkheparicchedamattaṇ pan' ettha evaṇ veditabbaṇ. Ettha hi *na hetu*, *ahetukā* ti ādihi tāva Dhammasangahamātikāvasena,³ *aniccā*, *jarābhūbhūtā* ti ādihi amātikāvasenā ti sankhepato duvidhehi bhedato aṭṭhasattatiyā padehi ekakamātikā nikkhittā. Dukānurūpehi pana pañcatiṅsāya dukehi dukamātikā nikkhittā.

Tikānurūpehi *cintāmayā paññā* ti⁴ ādihi catūhi bāhirattikehi, *vipākapaññā* ti ādihi aniyamitapaññāvasena vuttehi cuddasahi mātikātikehi, vitakkattike paṭhamapadena niyamitapaññāvasena vuttehi terasahi, dutiyapadena niyamitapaññāvasena vuttehi sattahi, tatiyapadena niyamitapaññāvasena vuttehi dvādasahi, pītittike ca paṭhamapadena niyamitapaññāvasena vuttehi terasahi. Tathā dutiyapadena. Tatiyapadena niyamitapaññāvasena vuttehi dvādasahīti aṭṭhāsītiyā tikehi tikamātikā nikkhittā.

¹ *Vbh.* 306.

² *Vbh.* 308.

³ *Dhs.* § 584.

⁴ *Vibh.* 310.

Catukkamātikā pana *kammassakatañ ñāṇan* ti¹ ādihi eka-visatiyā catukkehi, pañcakamātikā dvihi pañcakehi, chakkamātikā ekena chakkena, sattakamātikā *sattasattati ñāṇavathūnī* ti² evaṇ sankhepato vuttehi ekādasahi sattakehi, aṭṭhakamātikā ekena aṭṭhakena, navakamātikā ekena navakena, dasakamātikā *dasa Tathāgatassa Tathāgatabalānī* ti³ ādinā eken' eva dasakena nikkhittā.

Tattha *dasā* ti gaṇanaparicchedo. *Tathāgatassā* ti yathā Vipassī-ādayo pubbakā isayo āgatā, tathā āgatassa. Yathā ca te yatā, tathā gatassa. *Tathāgatabalānī* ti aññehi asādhāraṇāni Tathāgatass' eva balāni. Yathā vā pubba Buddhānaṇ balāni puññussayasampattiyā āgatāni, tathā āgatabalānīti pi attho.

Tattha duvidhaṇ Tathāgatassa balaṇ kāyabalaṇ ca ñāṇabalaṇ ca. Tesu kāyabalaṇ hatthikulānusārena veditabbaṇ. Vuttaṇ h' etaṇ Porāṇehi:—

Kālāvakaṇ ca Gangeyyaṇ, Paṇḍaraṇ Tamba-Pingalaṇ,
Gandha-Mangala-Hemaṇ ca Uposatha-Chaddant' ime
dasā ti.

Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha Kālāvakan ti pakati-hatthikulaṇ daṭṭhabbaṇ. Yaṇ dasannaṇ purisānaṇ kāyabalaṇ, taṇ ekassa Kālāvakahatthino. Yaṇ dasannaṇ Kālāvakānaṇ balaṇ, taṇ ekassa Gangeyyassa. Yaṇ dasannaṇ Gangeyyānaṇ, taṇ ekassa Paṇḍarassa. Yaṇ dasannaṇ Paṇḍarānaṇ, taṇ ekassa Tambassa. Yaṇ dasannaṇ Tambānaṇ, taṇ ekassa Pingalassa. Yaṇ dasannaṇ Pingalānaṇ, taṇ ekassa Gandhahatthino. Yaṇ dasannaṇ Gandhahatthīnaṇ, taṇ ekassa Mangalassa. Yaṇ dasannaṇ Mangalānaṇ, taṇ ekassa Hemavatassa.⁴ Yaṇ dasannaṇ Hemavatānaṇ,⁵ taṇ ekassa Uposathassa. Yaṇ dasannaṇ Uposathānaṇ, taṇ ekassa Chaddantassa. Yaṇ dasannaṇ Chaddantānaṇ, taṇ ekassa Tathāgatassa, Nārāyana-sanghāṭabalan⁶ ti pi idam eva vuccati.

Tad⁷ etaṇ pakatihatthīnaṇ⁸ gaṇanāya hatthikoṭisahasānaṇ⁹ purisagaṇanāya dasannaṇ purisakoṭisahasānaṇ balaṇ hoti. Idaṇ tāva Tathāgatassa kāyabalaṇ.

¹ Vbh. 315.

² Vbh. 316.

³ Vbh. 317.

⁴ R.S. Hemassa.

⁵ R.S. Hemānaṇ.

⁶ S.R. °sankhāta.

⁷ R.S. yad.

⁸ R.S. °hatthi.

⁹ R.S. hatthīnaṇ°.

Ñāṇabalaṇ pana idha tāva¹ pāliyaṇ āgatam eva dasabalañāṇaṇ, Mahāsīhanāde* dasabalañāṇaṇ, catuvesārajjāñāṇaṇ, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇaṇ, catuyoniparicchedakañāṇaṇ, pañcagatiparicchedakañāṇaṇ; Saṅyuttake²† āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati³ ñāṇānīti³ evaṇ aññāni anekāni ñāṇasahassāni, etaṇ ñāṇabalaṇ nāma. Idha pi ñāṇabalam eva adhippetāṇ. Ñāṇaṇ hi akampiyatṭhena upatthambha-kaṭṭhena ca balan ti vuttaṇ.

Yehi balehi samannāgato ti⁴ yehi dasahi ñāṇabalehi upeto samupeto.³

Āsabhañṭhānaṇ ti seṭṭhaṭṭhānaṇ uttamaṭṭhānaṇ. Āsabhā vā pubba-Buddhā. Tesaṇ ṭhānaṇ ti attho. Api ca gavasatajeṭṭhako usabho. Gavasahassajeṭṭhako vasabho. Gavasatajeṭṭhako vā usabho. Gavasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho sabbaparissaya-saho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehi pi akampaniyo⁵ nisabho. So idha usabho ti adhippeto. Idam pi hi tassa pariyāyavacanaṇ. Usabhassa idan ti *āsabhaṇ*. *Ṭhānaṇ* ti catūhi pādehi paṭhaviṇ uppīletvā acalaṭṭhānaṇ. Idaṇ pana āsabhaṇ viyāti⁶ āsabhaṇ. Yath' eva hi nisabhasankhāto usabho usabhabalena saman-nāgato catūhi pādehi paṭhaviṇ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṇ Tathāgato pi dasahi Tathāgatabalehi saman-nāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhaparisaṭṭhaviṇ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṇ tiṭṭhamāno ca taṇ āsabhañṭhānaṇ paṭijānāti upagacchati, na paccakkhāti, attani āropeti. Tena vuttaṇ *āsabhañṭhānaṇ paṭijānāti* ti.

Parisāsū ti aṭṭhasu parisāsu.

Sīhanādaṇ nadati ti seṭṭhanādaṇ abhītanādaṇ⁷ nadati. Sīhanādasadisāṇ⁸ vā nādaṇ nadati. Ayam attho Sīhanādasuttēna dīpetabbo.* Yathā vā siho sahanato ca hananato ca siho ti vuccati, evaṇ Tathāgato lokadhammānaṇ sahanato parappavādañ ca hananato siho ti vuccati. Evaṇ vuttassa sīhassa nādaṇ *sīhanādaṇ*.

* M. i, 71. † S. ii, 56.

¹ R.S. idh' eva.

² R.S. Saṅyutte.

³ S.R. om.

⁴ Vibh. 317.

⁵ S.R. asampakampa°.

⁶ S.R. viya.

⁷ S.R. asamhita°.

⁸ S.R. Sīhasadisāṇ.

Tattha yathā siho sihabalena samannāgato sabbattha vi-
sārado vigatalomahaṅso sihanādaṅ nadati, evaṅ Tathāgata-
siho pi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visā-
rado-vigatalomahaṅso iti rūpan ti ādinā nayena nānāvidha-
desanāvilāsasampannaṅ sihanādaṅ¹ nadati. Tena vuttaṅ
parisāsu sihanādaṅ nadatī ti.

Brahmacakkaṅ pavatteti ti ettha brahman ti seṭṭhaṅ uttamaṅ
visuddhaṅ. Cakkasaddo ca panāyaṅ:

Sampattiyaṅ lakkhaṇe ca, rathange, iriyāpathe,
dāne ca ratana²-dhamma-khuracakkādisu³ dissati,
dhammacakke idha mato, taṅ ca dvedhā vibhāvaye.

*Cattār' imāni bhikkhave cakkāni, yehi samannāgatānaṅ deva-
manussānaṅ* ti* ādisu hi ayaṅ sampattiyaṅ dissati. *Pāda-
talesu cakkāni jātāni* ti† ettha lakkhaṇe. *Cakkaṅ va vahato
padan* ti‡ ettha rathange. *Catucakkaṅ navadvāraṅ* ti§ ettha
iriyāpathe. *Khāda⁴ bhūñja, mā ca pamādo, cakkaṅ vattassu⁵
sabbapāninan* ti|| ettha dāne. *Dibbaṅ cakkaratanaṅ pā-
turahosī* ti¶ ettha ratanacakke. *Mayā pavattitaṅ cakkān* ti**
ettha dhammacakke. *Ichchāhatassa posassa, cakkaṅ bhamati
matthake* ti†† ettha khuracakke. *Khurapariyantena ce pi
cakkēnā* ti‡‡ ettha paharaṇacakke. *Asani⁶ cakkān* ti§§ ettha
asaniṃḍale. Idha panāyaṅ dhammacakke mato. Taṅ
pana dhammacakkaṅ duvidhaṅ hoti paṭivedhañāṇaṅ ca
desanāñāṇaṅ ca. Tattha paññāpabhāvitaṅ attano ariya-
phalāvahaṅ paṭivedhanāṅ. Karuṇāpabhāvitaṅ sāvakānaṅ
ariyaphalāvahaṅ desanāñāṅ.

Tattha paṭivedhañāṅ uppajjamānaṅ uppannaṅ ti
duvidhaṅ. Taṅ hi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā
uppajjamānaṅ, phalakkhaṇe uppannaṅ nāma. Tusita-
bhavanato vā yāva mahābodhipallanke arahattamaggā

* A. ii, 32.

† D. iii, 143.

‡ Dh. p. 1.

§ S. i, 16, 63.

|| . . .

¶ D. iii, 61.

** Sn. 557.

†† Jā. i, 414.

‡‡ D. i, 52.

§§ Cf. S. ii, 229.

¹ S.R. samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṅso sampan-
nasihanādaṅ.

² S.R. ratane.

³ B. adds ca.

⁴ S.R. dadaṅ.

⁵ S.R. vattaya.

⁶ S.R. add va.

uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Dīpanka-ravyākaraṇato paṭṭhāya vā¹ yāva arahattamaggā uppajjamānaṃ, phalakkhaṇe uppannaṃ nāma. Desanāññaṃ pi pavattamānaṃ pavattaṃ² ti duvidhaṃ. Taṃ hi yāva Aññāsi-Koṇḍañña³ sotāpattimaggā pavattamānaṃ, phalakkhaṇe pavattaṃ nāma. Tesu paṭivedhaññaṃ lokuttaraṃ, desanāññaṃ lokiyaṃ; ubhayam pi paṇ' etaṃ aññehi asā-dhāraṇaṃ, Buddhānaṃ yeva orasaññaṃ.

Idāni yehi dasahi balehi samannāgato Tathāgato āsa-bhaṇṭhānaṃ paṭijānāti, yāni ādito Tathāgatassa Tathāgatabalanīti nikkhittāni, tāni vitthārato dassetaṃ *Katamāni dasa?* *Idha Tathāgato thānaṃ ca thānato* ti ādim āha. Tattha *thānaṃ ca thānato* ti kāraṇaṃ ca kāraṇato. Kāraṇaṃ hi yasmā tattha phalaṃ tiṭṭhati, tadāyattavuttitāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā thānaṃ ti vuccati. Taṃ Bhagavā *ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ hetū paccayā uppādāya,*⁴ *taṃ taṃ thānaṃ; ye ye dhammā yesaṃ yesaṃ dhammānaṃ na hetū paccayā uppādāya,*⁴ *taṃ taṃ aṭṭhānaṃ*⁵ ti pajānato thānaṃ ca thānato aṭṭhānaṃ ca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti.

Yam pī ti yena ñāṇena.

Idam pi Tathāgatassā ti idam pi thānaṭṭhānaññaṃ Taṭhāgatassa Tathāgatabalaṃ nāma hotīti attho. Evaṃ sabba-padesu yojanā veditabbā.

Kammasamādānānaṃ ti samādiyitvā katānaṃ kusalākusalakammānaṃ, kammam eva vā kammamādanaṃ.

Thānaso hetuso ti paccayato ceva hetuto ca. Tattha gati-upadhi-kāla-payogā vipākassa thānaṃ; kammaṃ hetu.

Sabbatthagāminin ti sabbagatigāminiṃ ca agatigāminiṃ ca.

Paṭipadan ti maggaṃ.

Yathābhūtaṃ pajānāti ti bahūsu pi manussesu ekam eva pāṇaṃ ghātentesu imassa cetanā nirayagāmini bhavissati, imassa tiracchānayaṇigāmini ti iminā nayena ekavattusmim pi kusalākusalacetanāsankhātānaṃ paṭipattinaṃ aviparītaṃ sabhāvaṃ pajānāti.

¹ S.R. om.

² S.R. pavattitaṃ. ³ S.R. Añña-Koṇḍañña.

⁴ B. uppādāya.

⁵ B. thānaṃ ti; Vbh. 338.

Anekadhātun ti cakkhudhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā bahudhātuṃ.

Nānādhātun ti tāsañ yeva dhātūnaṃ vilakkaṇattā nānapakāradhātuṃ.

Lokaṇ ti khandhāyatanadhātulokaṃ.

Yathābhūtaṃ pajānāṭi ti tāsañ tāsañ dhātūnaṃ aviparītato sabhāvaṃ paṭivijjhati.

Nānādhimuttikatan ti hīnādihi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṃ.

Parasattānaṇ ti padhānasattānaṃ.

Parapuggalānaṇ ti tato paresañ hīnasattānaṃ. Ekattham eva vā etaṃ padadvayaṃ veneyyavasena dvedhā vuttaṃ.

Indriyaparopariyattan ti saddhādīnaṃ indriyānaṃ parabhāvaṃ ca aparabhāvaṃ ca, vuḍḍhiṃ ca hāniṃ cāti attho.

Jhāna-vimokkha-samādhī-samāpattīnaṇ ti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānaṇaṃ. *Rūpī rūpāni passatī* ti ādīnaṃ aṭṭhan-naṃ vimokkhānaṃ, savitakka-savicarādīnaṃ tinnaṃ samādhīnaṃ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnaṃ ca navannaṃ anupubbasamāpattīnaṃ.

Sankilesaṇ ti hānabhāgiyadhammaṃ.

Vodānaṇ ti visesabhāgiyadhammaṃ.

Vuṭṭhānaṇ ti yena kāraṇena jhānādihi vuṭṭhahanti, taṃ kāraṇaṃ.

Pubbenivāsānussatīnaṇ ti pubbe nivuṭṭhakkhandhānussaraṇaṃ.

Cutūpapātaṇ ti cutiṃ ca upapātaṃ ca.

Āsavānaṃ khayanaṃ ti kāmāsavādīnaṃ khayasankhātaṃ āsavanirodhaṃ nibbānaṃ.

Imānī ti yāni heṭṭhā *dasa Tathāgatassa Tathāgatabalānī* ti avoca, imāni tānīti appaṇaṃ karotīti.

Evam ettha anupadavaṇṇanaṃ ṇatvā idāni yasmā Tathāgato paṭhamaṃ yeva ṭhānāṭhānaṇāṇena veneyyasattānaṃ āsavakkhayādhiḡamassa ceva¹ anadhīḡamassa¹ ca ṭhānāṭhānabhūtaṃ kilesāvaraṇābhāvaṃ passati, lokiyasammādiṭṭhiṭṭhidassanato niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca; atha nesaṃ kammavipākāṇāṇena vipākāvaraṇābhāvaṃ passa-

ti, tihetukapaṭisandhi-dassanto; sabbatthagāminīpaṭipadā-
ñāṇena kammāvaraṇābhāvaṇ passati, ānantariyakammābhā-
vadassanato; evaṇ anāvaraṇānaṇ anekadhātu-nānādhātu-
ñāṇena anukūladhammadesanattaṇ cariyāvisesaṇ passati,
dhātuvemattadassanato.

Atha nesaṇ nānādhimuttikatañāṇena adhimuttiṇ passati,
payogaṇ anādiyivā pi adhimuttivasena dhammadesanattaṇ.
Ath' evaṇ diṭṭhādhimuttīnaṇ yathā-satti yathā-balaṇ
dhammaṇ desetuṇ indriyaparopariyattañāṇena¹ indriyaparo-
pariyattaṇ² passati, saddhādīnaṇ tikkhamudubhāvadassanato.
Evaṇ pariññātindriyaparopariyattā pi pan' ete³ sace dūre
honti, atha jhānādipariññāṇena⁴ jhānādisu vasībhūtattā iddhi-
visesena khippaṇ upagacchati. Upagantvā ca nesaṇ pub-
benivāsānussatiñāṇena pubbe jātabhāvaṇ,⁵ dibbacakkhānu-
bhāvato pattabbena cetopariyañāṇena sampati⁶ cittavisesaṇ
passanto āsavakkhayañāṇānubhāvena āsavakkhayaḡāminiyā
paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayaḡa dhammaṇ
deseti.

Tasmā iminā anukkamena imāni dasabalāni vuttānīti
veditabbāni.

Ayaṇ tāva mātikāya atthavaṇṇanā.

Idāni yathānikkhittāya mātikāya pañca viññāṇā na hetum
evā ti ādinā nayena āradḡhe niddesavāre na hetum evā ti⁷
sādhāraṇahetupaṭikkhepaniddeso.⁸ Tattha hetu-hetu, pac-
cayahetu, uttamahetu, sādhāraṇahetūti catubbidho hetūti*
ādinā nayena yaṇ vattabbaṇ siyā, taṇ sabbaṇ Rūpakāḡe
sabbāṇ rūpaṇ na hetum evā ti† ādīnaṇ atthavaṇṇanāyaṇ
vuttam eva.

Ahetukā-m-eva ti ādisu vyañjanasandhivasena makāro vedi-
tabbo. Ahetukā evāti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.
Api ca hetū dhammā na hetū dhammā ti ādisu dhamma-
koṭṭhāsesu pañcaviññāṇāni hetū dhammā ti vā sahetukā

* *Asl.* 303.

† *Dhs.* § 595.

¹ B.S.R. °pariyatti°.

² B.S.R. °pariyattiṇ.

³ S.R. pana te.

⁴ S.R. jhānaviññāṇena.

⁵ S.R. pubbajātibhāvaṇ; B. pubbe jātibhāvaṇ.

⁶ B.R. sampatti (duppāṭho).

⁷ *Vibh.* 319.

⁸ B. °paṭipakkhepa°.

dhammā ti vā na honti. Ekantena pana na hetū yeva, ahetukā evāti iminā nayan' ettha sabbapadesu attho vedittabbo.

Avyākataṃ evā ti padaṃ vipākāvyākatavasena vuttaṃ.

Sārammaṇaṃ evā ti olubbhārammaṇavasena. Paccayārammaṇaṃ, olubbhārammaṇaṃ ti hi duvidhaṃ ārammaṇaṃ. Imasmiṃ pana tḥāne olubbhārammaṇaṃ eva dhuraṃ. Paccayārammaṇaṃ pi labbhati yeva. *Acetasikaṃ evā* ti padaṃ cittaṃ rūpaṃ nibbānaṃ ti tīsu acetasikesu cittaṃ eva sandhāya vuttaṃ.

No apariyāpannaṃ evā ti gatipariyāpanna-cutipariyāpanna-saṅsāra vaṭṭabhaya pariyāpannabhāvato¹ pariyāpannā eva, no apariyāpannā. Lokato vaṭṭato na niyyantīti aniyyānikā.

Uppanna²-manoviññānaviññeyyaṃ evāti Rūpakaṇḍe cakkhuviññāṇādīnaṃ paccuppannāṃ' eva rūpādīni ārabha pavatīti atitādivisayamanoviññāṇaṃ pi pañcaviññāṇasotapatītam eva katvā *uppannaṃ chahi viññāṇehi viññeyyaṃ* ti vuttaṃ. Pañcaviññāṇā³ pana yasmā paccuppannā⁴ pi cakkhuvīññāṇādīnaṃ ārammaṇā⁵ na honti, manoviññāṇassa' eva honti, tasmā manoviññāṇaviññeyyaṃ evāti vuttaṃ.

Aniccaṃ evā ti hutvā abhāvaṭṭhena aniccā eva.

Jarābhībhūtaṃ evā ti jarāya abhibhūtatā jarābhībhūtā eva.

Uppanna vatthukā uppannārammaṇā ti anāgatapaṭikkhepo. Na hi te anāgatesu vatthārammaṇesu uppajjanti.

Purejātavatthukā purejātārammaṇā ti sahuppatti-paṭikkhepo. Na hi te⁶ sahuppannaṃ⁷ vatthūṃ vā ārammaṇaṃ vā paṭicca uppajjanti. Sayaṃ pana pacchājātā hutvā purejātesu vatthārammaṇesu uppajjanti.

Ajjhattikavatthukā ti ajjhatajjhattavasena⁸ vuttaṃ. Tāni hi ajjhattike pañca pasāde vatthūṃ katvā uppajjanti.

Bāhirārammaṇā ti bāhirarūpādi-ārammaṇā. Tattha cattukkaṃ vedittabbaṃ. Pañcaviññāṇā hi pasādavatthukattā ajjhattikā ajjhattikavatthukā; manoviññāṇaṃ hadayarūpaṃ vatthūṃ katvā uppajjanakāle ajjhattikaṃ bāhiravatthukaṃ; pañcaviññāṇasampayuttā tayo khandhā bāhirā ajjhattikavat-

¹ S.R. °saṅsārabhaya°. ² B. uppannaṃ. ³ S.R. °viññāṇāni.

⁴ S.R. °pannāni. ⁵ S.R. ārammaṇāni. ⁶ S.R. tassa.

⁷ S.R. saha°. ⁸ S.R. ajjhattavasena.

thukā; manoviññānasampayuttā tayo khandhā hadayarūpaṇ vatthuṇ katvā uppajjanakāle bāhirā bāhiravatthukā.

Asambhinnavatthukā ti aniruddhavatthukā. Na hi te niruddhaṇ atītaṇ vatthuṇ paṭicca uppajjanti. Asambhinnārammaṇatāya pi es' eva nayo.

Aññaṇ cakkhuvīññāṇassa vatthu ca ārammaṇaṇ cā ti ādisu cakkhuvīññāṇassa hi aññaṇ vatthu, aññaṇ ārammaṇaṇ; aññaṇ sotaviññāṇādīnaṇ. Cakkhuvīññāṇaṇ sotapasādādisu aññatarāṇ vatthuṇ, saddādisu vā aññatarāṇ ārammaṇaṇ katvā kappato kappāṇ gantvā pi na uppajjati,¹ cakkhupasādam eva pana vatthuṇ katvā rūpaṇ ca ārammaṇaṇ katvā uppajjati. Evam assa vatthu pi dvāram pi ārammaṇam pi nibaddhaṇ; aññaṇ vatthuṇ vā dvāraṇ vā ārammaṇaṇ vā na sankamati. Nibaddhavatthu nibaddhadvāraṇ nibaddhārammaṇam eva hutvā uppajjati. Sotaviññāṇādisu pi es' eva nayo.

Na aññaṇamaññaṇssa gocaravisayaṇ paccaṇubhontī ti ettha aññaṇam aññaṇssa, cakkhu sotassa, sotaṇ vā cakkhussāti evaṇ ekaṇ ekassa gocaravisayaṇ na paccaṇubhotiti attho. Sace hi nilādibhedāṇ rūpārammaṇaṇ samodhānetvā sotindriyassa upaneyya: ingha tāva naṇ vavatthapehi, vibhāvehi kiṇ nām' etaṇ ārammaṇaṇ ti; cakkhuvīññāṇaṇ vinā pi mukhena atano dhammatāya evaṇ vadeyya: are andhabāla! vassasatam pi vassasahassam pi paridhāvamāno aññaṇtra mayā kuhiṇ etassa jānanaṇ labhissasi; āhara naṇ cakkhupasāde upanehi; aham etaṇ ārammaṇaṇ jānissāmi yadi vā nīlaṇ, yadi vā pītaṇ; na hi eso aññaṇssa visayo, mayham ev' eso visayo ti. Sesaviññāṇesu pi es' eva nayo. Evam ete aññaṇamaññaṇssa gocaravisayaṇ na paccaṇubhontī nāma.

Samannāharantassā ti² āvajjanen' eva samannāharantassa.

Manasikarontassā ti āvajjanen' eva manasikarontassa. Etāni hi cittāni āvajjanena samannāhaṭakāle manasikatakāle yeva uppajjanti.

Na abbokiṇṇā ti aññaṇena viññāṇena abbokiṇṇā nirantarā va nuppajjanti. Etena nesāṇ anantaratā paṭikkhittā.

Na apubbaṇ acariman ti etena sabbesam pi sahuppatti paṭikhittā.

¹ B. uppajjanti.

² B. samannārahantassa, *Vibh.* 320.

Na aññamaññassa samanantarā ti etena samanantaratā paṭikkhittā.

Āvattanā¹ vā ti ādini cattāri pi āvajjanass' eva nāmāni. Taṅ hi bhavangassa āvaṭṭanato āvaṭṭanā. Tass' eva ābhujanato ābhogo. Rūpādīnaṅ samannāharaṇato samannāhāro. Tesāṅ yeva manasikaraṇato manasikāro ti vuccati. Evam ettha sankhepato pañcannaṅ viññāṇaṅ āvajjanatṭhāne tṭatvā² āvajjanādikiccaṅ³ kātuṅ samatthabhāvo paṭikkhitto.

Na kiñci dhammaṅ paṭivijānāti ti manopubbangamā dhammā ti evaṅ vuttaṅ ekam pi kusalaṅ vā akusalaṅ vā na paṭivijānāti.

Aññatra abhinipātamattā ti tṭapetvā rūpādīnaṅ abhinipātamattaṅ. Idaṅ vuttaṅ hoti: supaṇḍito pi puriso tṭapetvā āpāthagatāni rūpādīni aññaṅ kusalākusalesu ekadhammam pi pañcahi viññāṇehi na paṭivijānāti. Cakkhuvīññāṇaṅ pan' ettha dassanamattam eva hoti. Sotavīññāṇādīni savaṇa-ghāyana-sāyana-phusanamattān' eva. Dassanādimitato pana muttā aññā etesaṅ kusalādi-paṭivīññatti nāma natthi.

Manodhātuyā pi ti sampaṭicchana-manodhātuyā pi. Sampiṇḍanattho c' ettha pi-kāro. Tasmā manodhātuyā pi tato parāhi manovīññāṇadhātūhi pīti sabbehi pi pañcadvārikavīññāṇehi na kiñci kusalākusalaṅ dhammaṅ paṭivijānātīti evam ettha attho daṭṭhabbo.

Na kiñci iriyāpathaṅ kappeti ti ādisu pi es' eva nayo. Na hi pañcadvārikavīññāṇehi gamanādisu kiñci iriyāpathaṅ kappeti. Na kāyakammaṅ, na⁴ vacīkammaṅ paṭṭhapeti; na kusalākusalaṅ dhammaṅ samādiyati; na samādhīṅ samāpajjati lokiyaṅ vā lokuttaraṅ vā; na samādhito vuṭṭhāti lokiyaṅ vā lokuttarā vā; na bhavato cavati; na bhavantare upapajjati; sabbam pi h' etaṅ kusalākusalaḍhammapaṭivijānanādi cavanapariyosānaṅ kiccaṅ manodvārikacitten' eva hoti, na pañcadvārikenāti sabbassāp' etassa kiccassa karaṇe sahajavanakāni vīthicittāni paṭikkhittāni. Yathā

¹ Vibh. 321: āvajjanā.

³ S.R. āvaṭṭanādi°.

² B. tṭapetvā.

⁴ S.R. om.

c' etesaṅ etāni kiccāni natthi, evaṅ niyāmokkamādini pi. Na hi¹ pañcadvārikajavanena micchattaniyāmaṅ okkamati, na sammattaniyāmaṅ. Na c' etaṅ javanaṅ nāmagottam ārabha javati, na kasinādipaṇṇattiṅ, na lakkhaṇārammaṇi-kavipassanāvasena pavattati, na vuṭṭhānagāminībalavavipassanāvasena, na rūpārūpadhamme ārabha javati, na nibbānaṅ; na c' etena saddhiṅ paṭisambhidāñānaṅ uppajjati, na abhiññāñānaṅ,² na sāvaka-pāramiñānaṅ, na paccekabodhiñānaṅ, na sabbaññutañānaṅ. Sabbo pi pan' esa pabhedo manodvārikajavane yeva labbhati.

Na supati, na paṭibujjhati, na supinaṅ passatī ti³ sabbenāpi ca pañcadvārikacittena n' eva niddaṅ okkamati, na niddāyati, na paṭibujjhati, na kiñci supinaṅ passatīti imesu tīsu ṭhānesu saha javanena vīthiccitaṅ paṭikhittaṅ. Niddāyantassa hi mahāvattiṅ jāletvā dīpe cakkhusamīpe upanīte paṭhamaṅ cakkhudvārikaṅ āvajjanaṅ bhavaṅgaṅ nāvatteti, manodvārikam eva āvatteti. Atha javanaṅ javitvā bhavaṅgaṅ otarati. Dutiyavāre cakkhudvārikaṅ⁴ āvajjanaṅ bhavaṅgaṅ āvatteti. Tato cakkhuvīññānādini javanapariyosānāni pavattanti, tadanantaraṅ bhavaṅgaṅ pavattati. Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavange āvattite manodvārikajavanaṅ javati. Tena cittena kiṅ ayaṅ imasmiṅ ṭhāne āloko ti jānāti. Tatthā niddāyantassa kaṇṇasamīpe turiyesu paggaḥitesu, ghāṇasamīpe sugandhesu vā duggandhesu vā pupphesu upanītesu, mukhe sappimhi vā phāṇite vā pakkhitte, piṭṭhiyaṅ paṇinā pahāre dinne paṭhamaṅ sota-dvārikādini āvajjanāni bhavaṅgaṅ na āvattenti, manodvārikam eva āvatteti. Atha javanaṅ javitvā bhavaṅgaṅ otarati. Dutiyavāre sotadvārikādini āvajjanāni bhavaṅgaṅ āvattenti. Tato sota-ghāṇa-jivhā-kāyaviññānādini javanapariyosānāni pavattanti. Tadanantaraṅ bhavaṅgaṅ pavattati.⁵ Tatiyavāre manodvārika-āvajjanena bhavange āvattite manodvārikajavanaṅ javati. Tena cittena űatvā: kiṅ ayaṅ imasmiṅ ṭhāne saddo, sankhasaddo bherisaddo⁶ ti vā; kiṅ ayaṅ imasmiṅ ṭhāne gandho, mūlagandho sāragandho⁶ ti vā;

¹ S. Iti na; R. Iti.

² Vbh. 322.

³ S.R. āvattati.

⁴ B. abhiññānaṅ.

⁵ S.R. °dvārikapavattaṅ.

⁶ S.R. om.

kiṅ idaṅ mayhaṅ mukhe pakkhittaraṇaṅ,¹ sappīti vā phānitan ti vā; kena 'mhi piṭṭhiyaṅ pahaṭo,² atithaddo me pahāro ti vā vattā³ hoti.⁴ Evaṅ manodvārikajavanen' eva paṭibujjhati, na pañcadvārikena. Supinam pi ten' eva passati, na pañcadvārikena.

Tañ ca pan' etaṅ supinaṅ passanto catūhi kāraṇehi passati: dhātukkobbhato vā anubhūtapubbato vā devatopasaṅhārato vā pubbanimittato vā ti. Tattha⁵ pittādīnaṅ khobhakaṇapaccayayogena khubhitadhātuko dhātukkobbhato supinaṅ passati, passanto ca nānāvidhaṅ supinaṅ passati: pabbatā patanto viya, ākāseṇa gacchanto viya, vālamiga-hatthi-corādīhi anubaddho viya hoti.

Anubhūtapubbato passanto pubbe anubhūtapubbaṅ ārammaṇaṅ passati. Devatopasaṅhārato passantassa devatā atthakāmatāya vā anattakāmatāya vā atthāya vā anattāya vā nānāvidhāni ārammaṇāni upasaṅharanti. So tāsaṅ devatānaṅ ānubhāvena tāni ārammaṇāni passati. Pubbanimittato passanto puññāpuññavasena uppajjitukāmassa atthassa vā anattassa vā pubbanimittabhūtaṅ supinaṅ passati: Bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittaṅ, Bodhisatto viya pañcamahāsupine, Kosalarājā viya solasa supine ti.

Tattha yaṅ dhātukkobbhato anubhūtapubbato ca supinaṅ passati, na taṅ saccaṅ hoti. Yaṅ devatopasaṅhārato passati, taṅ saccaṅ vā hoti alikaṅ vā. Kuddhā hi devatā upāyena vināsetukāmā viparītam pi katvā dassenti. Tatā' idaṅ vatthu: Rohaṇe kira Nāgamahāvihāre Mahāthero bhikkhusaṅhaṅ anapaloketvā va ekaṅ nāgarukkhaṅ chindāpesi. Rukkhe addivatthā devatā therassa kuddhā paṭhamam eva naṅ palobhetvā pacchā: ito te sattadivasamatthake upaṭṭhāko rājā marissati ti supine ārocesi. Thero taṅ kathaṅ āharitvā rājorodhānaṅ ācikkhi. Tā ekappahāren' eva mahāviraṇaṅ viraviṅsu. Rājā: kiṅ etaṅ ti pucchi. Tā evaṅ therena vuttan ti ārocaviṅsu. Rājā divase gaṇāpetvā sattāhe vītivatte kujjhitvā therassa hatthapāde chindāpesi. Yaṅ pana pubbanimittato passati, taṅ ekanta-saccam eva hoti. Etesaṅ ca

¹ S.R. pakkhittaṅ.

⁴ B. honti.

² S.R. paharito.

⁵ S. Ettha.

³ B. vattāro.

catunnaṅ mūlakāraṇānaṅ saṅsaggabhedato pi supinabhedo hoti yeva.

Tañ ca pan' etaṅ catubbidhaṅ supinaṅ sekkhaputhujjanā va¹ passanti, appahīnavipallāsattā. Asekkhā na passanti, pahīnavipallāsattā. Kiṅ pana taṅ² passanto sutto passati? paṭibuddho? udāhu neva sutto passati na paṭibuddho ti? Kiñc' ettha yadi tāva sutto passati, Abhidhammavirodho āpajjati. Bhavāngacittena hi supati. Tañ ca rūpanimittādi-ārammaṇaṅ, rāgādi-sampayuttaṅ vā na hoti. Supinaṅ passantassa ca īdisāni cittāni uppajjanti. Atha paṭibuddho passati, vinayavirodho āpajjati. Yaṅ hi paṭibuddho passati, taṅ sabbohārikacittena³ passati. Sabbohārikacittena³ ca kate vitikkame anāpatti nāma natthi. Supinaṅ passantena pana kate vitikkame ekantaṅ anāpatti eva.⁴ Atha neva sutto na paṭibuddho passati, na supinaṅ⁵ nāma passati. Evaṅ hi sati supinassābhāvo va āppajjati. Na abhāvo. Kasmā? Yasmā kapimiddhapareto passati. Vuttaṅ h' etaṅ: *Kapimiddhapareto kho mahārāja supinaṅ passati* ti.* Kapimiddhapareto ti makkaṭṭaniddāya yutto. Yathā hi makkaṭṭassa niddā lahuparivattā hoti, evaṅ yā niddā punappunaṅ kusalādicittavokiṇṇattā lahuparivattā, yassā pavattiyaṅ punappunaṅ bhavāngato uttaraṅ hoti, tāya yutto supinaṅ passati. Ten' āyaṅ supino kusalo pi hoti akusalo pi avyākato pi.

Tattha supinante cetiyavandana-dhammasavaṇa-dhammadesanādini karontassa kusalo. Pānātipātādini karontassa akusalo. Dvīhi antehi mutto āvajjana-tadārammaṇakhaṇe avyākato ti veditabbo. Supinen' eva diṭṭhaṅ viya me, suttaṅ viya me ti kathanakāle pi avyākato yeva. Kiṅ pana supine kataṅ kusalākusalaṅ kammaṅ savipākaṅ avipākaṅ ti? Savipākaṅ. Dubbalattā pana paṭisandhiṅ ākaḍḍhituṅ na sakkoti. Dinnāya aññakamma⁵ paṭisandhiyā pavatte vedaniyaṅ hoti. Evaṅ yāthāvaka vatthuvibhāvanā paññā ti pañcannaṅ viññānaṅ na hetvatṭho,⁶ yāthāvattṭho.

* *Mūl.* 300 f.

¹ B. om.

² S. pan' etaṅ.

³ S.R. saṅvohārika°.

⁴ B. evaṅ.

⁵ S.R. om.

⁶ S.R. hetukatṭho.

Taṇ yāthavaṭṭhaṇ vibhāvetīti yāthāvakaṇvatthuvibhāvanā. Tathā pañcannaṇ viññānaṇaṇ ahetukaṭṭho jarābhībhūtaṭṭho na supinaṇ passanaṭṭho, yāthavaṭṭho. Taṇ¹ yāthavaṭṭhaṇ vibhāvetīti yāthāvakaṇvatthuvibhāvanā. Iti yā heṭṭhā yāthāvakaṇvatthuvibhāvanā paññā ti mātikāya nikkhittā, sā evaṇ² yāthāvakaṇvatthuvibhāvanā paññā ti veditabbā.

Yassā ca vasena evaṇ ekavidhena ñānavatthū ti evaṇ ekakakoṭṭhāsena³ ñānagananā, ekena vā ākārena ñānaparicchedo hotīti.⁴

Ekakaṇ.

Duvidhena ñānavatthuniddese catūsu bhūmīsu kusale ti sekkhaputthujanānaṇ catubhūmakakusalapaññā.⁵ Paṭi-sambhidāvibhange vuttetu pañcasu atthesu attano attano bhūmipariyāpannaṇ vipākasankhātaṇ atthaṇ jāpeti⁶ janeti pavattetīti atthaṇjāpikā. Arahato abhiññāṇ uppādentassa samāpattiṇ uppādentassa kiriyāvīyākatā⁷ ti abhiññāya ceva samāpatiyā ca parikammasamaye kāmāvacarakiriyapaññā. Sā hi abhiññā-samāpattippabhedāṇ kiriyasankhātaṇ atthaṇ jāpeti⁶ janeti pavattetīti atthaṇjāpikā paññā ti vuttā.

Ayaṇ pana aparo pi pālimuttako aṭṭhakathānayo: yā pi hi purimā kāmāvacarakiriyā pacchimāya kāmāvacarakiriyāya anantarādivasena paccayo hoti, sā pi taṇ kiriyatthaṇ jāpetīti⁶ atthaṇjāpikā paññā nāma. Rūpāvacarārūpāvacaresu pi es' eva nayo.

Dutiyapadaniddese catūsu bhūmīsu vipāke ti kāmāvacaravipāke paññā sahaṇjātādipaccayavasena kāmāvacaravipākatthaṇ jāpetvā ṭhitā ti jāpitatthā. Rūpāvacarādivipākapaññāsu⁸ pi es' eva nayo. Sabbā pi vā esā attano attano kāraṇehi jāpitā janitā pavattitā sayam pi atthabhūtā ti jāpitatthā.⁹ Arahato uppānnāya abhiññāya uppānnāya samāpattiyā ti vuttakiriyapaññāya pi es' eva nayo.

Ayaṇ pana aparo pi pālimuttako aṭṭhakathānayo: kāmāvacarakiriyapaññā pi hi sahaṇjātādivasena kāmāvacarakiriyasankhātaṇ atthaṇ jāpetvā ṭhitā ti jāpitatthā.⁹ Rūpāvacarā-

¹ B. om.

⁴ B. hoti.

⁷ Vibh. 324, °kate.

² S.R. eva.

⁵ S.R. °kusale°.

⁸ S.R. °vipākādīsu.

³ S.R. eka°.

⁶ S.R. ñāpeti.

⁹ S. jāpikatthā.

rūpāvacarakiriyapaññāsu pi es' eva nayo. Sabbā pi vā esā attano attano kāraṇehi jāpitā janitā pavattitā, sayañ ca atthabhūtā ti pi jāpikatthā.¹

Sesam ettha sabbaṅ Dhammasangahaṭṭhakathāyaṅ vuttanayattā pākaṭam evāti.*

Dukaṅ.

Tividhena nānavatthuniddese *yogavihitesū* ti yogo vuccati paññā. Paññāvihitesu paññāparināmitesū ti attho.

Kammāyatanesū ti ettha kammam eva kammāyatanaṅ. Atha vā kammañ ca taṅ² āyatanañ ca ājivādīnan ti pi kammāyatanaṅ. Sippāyatane pi es' eva nayo. Tattha duvidhaṅ kammaṅ hīnañ ca ukkaṭṭhañ ca. Tattha hīnaṅ nāma vaḍḍhakikammaṅ pupphachaddakakammaṅ ti evam ādi. Ukkaṭṭhaṅ nāma kasi, vañijjā, gorakkhan ti evam ādi. Sippam³ pi duvidhaṅ hīnañ ca ukkaṭṭhañ ca. Tattha hīnaṅ sippaṅ nāma naḷakārasippaṅ pesakārasippaṅ kumbhakārasippaṅ cammakārasippaṅ nahāpitasippaṅ ti evam ādi. Ukkaṭṭhaṅ nāma sippaṅ muddā, gaṇanā, lekhañ cāti evam ādi. Vijjā va *vijjāthānaṅ*. Taṅ dhammikam eva gahitaṅ, Nāgamaṇḍalaparittasadiṣaṅ phudhamanakamantasadiṣaṅ.⁴ Sālākiyaṅ sallakattiyaṅ ti ādini pana vejjasatthāni icchām' ahaṅ ācariya sippaṅ sikkhitun ti sippāyatane pavitṭhattā na gahitāni.

Tattha eko paṇḍito manussānaṅ phāsuvihāratthāya attano ca⁵ dhammatāya geha-pāsāda-yāna-nāvādīni uppādeti. So hi: ime manussā vasaṅgaṭṭhānena vinā dukkhitā ti hitakiriyāya ṭhatvā dighacaturassādibhedāṅ gehaṅ uppādeti; sītuṅhaṭṭhāyā ekabhūmaka-dvībhūmakādibhede pāsāde karoti; yāne asati anusaṅcaraṅ nāma dukkhan ti janghākilamathapaṭivīnodanatthāya⁶ vayha-sakaṭa-sandamānikādīni uppādeti; nāvāya asati samuddādisaṅcāro nāma natthīti nāppakāraṅ nāvaṅ uppādeti. So sabbam p' etaṅ neva aññehi kariyamānaṅ⁷ passati, na kataṅ uggaṇhāti,

* *Asl.* 305 f.

¹ S. jāpikatthā.

² B. *om.*

³ B. Sabbam (pamādo).

⁴ S.R. supanaka°.

⁵ S.R. va.

⁶ S.R. kilamathavinoda°.

⁷ S.R. kayiramānaṅ.

na kathentānaṃ suṇāti, attano pana dhammatāya cintāya karoti. Paññavatā hi attano dhammatāya katam pi aññehi uggaṇhitvā karontehi katasadisam eva hoti. Ayaṃ tāva hinakamme nayo.

Ukkaṭṭhakamme pi kasikamme¹ asati manussānaṃ jīvitāṃ na pavattatīti eko paṇḍito manussānaṃ phāsuvihāratthāya yuganangalādini kasibhaṇḍāni uppādeti. Tathā nānappa-kāraṃ vāṇijjakammaṃ² gorakkaṃ ca uppādeti. So sabbam p' etaṃ neva aññehi kariyamānaṃ³ passati . . . pe . . . katasadisam eva hoti. Ayaṃ ukkaṭṭhakamme nayo. Duvidhe pi pana sippāyatane eko paṇḍito manussānaṃ phāsuvihāratthāya naḷakārasippādini hinasippāni, hatthamuddagaṇanasankhātāṃ⁴ muddaṃ, acchinnakasankhātāṃ⁵ gaṇanaṃ, mātikā-pabhedaṃ ca lekhaṃ uppādeti. So sabbam p' etaṃ neva aññehi kariyamānaṃ³ passati . . . pe . . . katasadisam eva hoti. Ayaṃ sippāyatane nayo. Ekacco pana paṇḍito amanussa-siriṇsapādīhi⁶ upaddutānaṃ manussānaṃ tikicchanatthāya dhammikāni Nāgamaṇḍalamantādini vijjāṭhānāni uppādeti. Tāni neva aññehi kariyamānāni⁷ passati, na katāni uggaṇhāti, na kathentānaṃ suṇāti, attano pana dhammatāya cintāya karoti. Paññavatā hi attano dhammatāya katam pi aññehi uggaṇhitvā karontehi katasadisam eva hoti.

Kammassakataṃ vā ti idaṃ kammaṃ sattānaṃ sakaṃ, idaṃ no sakan ti evaṃ jānanañānaṃ.

Saccānulomikaṃ vā ti vipassanañānaṃ. Taṃ hi catunnaṃ saccānaṃ anulomanato saccānulomikaṃ ti vuccati. Idān' issa pavattanākāraṃ dassetuṃ rūpaṃ aniccaṃ ti vā ti ādi vuttaṃ. Ettha ca aniccalakkhaṇam eva āgataṃ, na dukkhalakkhaṇa-anattalakkhaṇāni. Atthavasena pana āgatān' evāti daṭṭhabbāni. Yaṃ hi aniccaṃ, taṃ dukkhaṃ; yaṃ dukkhaṃ, tadanaṭṭhā ti. *Yaṃ evarūpiṃ* ti yaṃ evaṃ heṭṭhā niddiṭṭhasabhāvaṃ. *Anulomikaṃ khantī* ti ādini sabbāni paññāvevacanān' eva. Sā hi heṭṭhā vuttānaṃ kammāyatanādīnaṃ pañcanāṃ kāraṇānaṃ apaccanikadassanena anulometīti anulomikā.

¹ S.R. kasivaṇijjakammesu.

² S.R. vāṇijjakam pi.

³ S.R. kayiramānaṃ.

⁴ S.R. °muddāya gaṇana°.

⁵ S. acchiddaka°. ⁶ B. °sarisaṇḍapādīhi.

⁷ S.R. kayiramānāni.

Tathā sattānaṃ hitacariyāya anulometi, maggasaccassa anulometi, paramatthasaccassa nibbānassa anulomanato¹ anulometi pi anulomikā.

Sabbāni pi etāni kāraṇāni khamati, sahati, daṭṭhuṃ sakotīti *khanti*.

Passatīti *ditthi*.

Rocetīti *ruci*.

Mudatīti² *muti*.³

Pekkhatīti *pekkhā*.

Sabbe pi 'ssa⁴ te kammāyatanādayo dhammā nijjhānaṃ khamanti. Visesato ca pañcakkhandhasankhātā dhammā punappunaṃ anicca-dukkha-anattavasena⁵ nijjhāyamānā taṃ nijjhānaṃ khamantīti *dhammanijjhānakhanti*.

Parato asutvā paṭilabhatī ti aññassa upadesavacanaṃ⁶ asutvā sayam eva cintento paṭilabhati.

Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ cintāmayā paññā nāma vuccati. Sā pan' esā na yesaṃ kesañci uppajjati, abhiññātānaṃ pana mahāsattānam eva uppajjati. Tatthāpi saccānulomikañānaṃ dvinnaṃ yeva Bodhisattānaṃ uppajjati. Sesapaññā sabbesam pi pūritapāramīnaṃ mahāpaññānaṃ uppajjatīti veditabbā.

Parato sutvā paṭilabhatī ti ettha kammāyatanādīni parena kariyamānāni⁷ vā katāni vā disvā pi yassa kassaci kathayamānassa vacanaṃ sutvā pi ācariyassa santike ugghetvā pi paṭiladdhā sabbā parato sutvā yeva paṭiladdhā nāmāti veditabbā.

Samāpannassā ti samāpatti-samangissa antosamāpattiyaṃ pavattā paññā bhāvanāmayā nāmāti attho.

Dānaṃ ārabbhā ti dānaṃ paṭicca. Dānacetanāpaccayā ti attho. *Dānādhiyacchā* ti dānaṃ adhiyacchantassa,⁸ paṇantassāti attho.

Yā uppajjatī ti yā evaṃ dānacetanāsampayuttā paññā uppajjati, ayaṃ dānamayā paññā nāma. Sā pan' esā dānaṃ dassāmīti cintentassa, dānaṃ dentassa, dānaṃ datvā taṃ

¹ S.R. anulomato.

² S.R. anutīti.

³ B. mudi.

⁴ S.R. pi 'ssa.

⁵ S.R. °dukkhānatta°.

⁶ S.R. vacanaṃ.

⁷ S.R. kayiramānāni.

⁸ B. adhiyacchassa.

paccavekkhantassa pubbacetanā muñcanacetanā¹ aparacetanā ti tividhena uppajjati.

Sīlaṅ ārabha sīlādhiḡacchā ti idhā pi sīlacetanāsampayuttā va sīlamayā paññā ti adhippetā. Ayam pi sīlaṅ pūressāmīti cintentassa, sīlaṅ pūrentassa, sīlaṅ pūretvā taṅ paccavekkhantassa pubbacetanā, muñcanacetanā,² aparacetanā ti tividhen' eva uppajjati. Bhāvanāmayā heṭṭhā vuttā yeva.

Adhisīlapaññādisu sīlādīni duvidhena veditabbāni: sīlaṅ, adhisīlaṅ; cittaṅ, adhicittaṅ; paññā, adhipaññā ti. Tattha *Uppādā vā Tathāgatānaṅ anuppādā vā Tathāgatānaṅ tḡitā va sā dhātu dhammatḡhitatā dhammānīyāmatā* ti* imāya tantiyā sangahitavasena pañca pi sīlāni dasa pi sīlāni sīlaṅ nāma. Taṅ hi Tathāgate uppanne pi anuppanne pi hoti. Anuppanne ke paññāpentīti? Tāpasaparibbājakā Sabbaññubodhisattā cakkavattirājāno ca paññāpentī. Uppanne Sammāsambuddhe bhikkhusangho bhikkhunīsangho upāsakā upāsīkayo ca paññāpentī.

Pātīmokkhasaṅvarasīlaṅ pana sabbasīlehi adhikaṅ, uppanne yeva Tathāgate uppajjati, no anuppanne. Sabbaññubuddhā yeva ca naṅ paññāpentī. Imasmiṅ vatthusmiṅ vītikkame idaṅ nāma hotīti paññāpanaṅ hi aññesaṅ avisayo, Buddhānaṅ yeva esa visayo, Buddhānaṅ balaṅ. Iti yasmā pātīmokkhasaṅvarō adhisīlaṅ, tasmā taṅ adhisīlapaññaṅ dassetuṅ *pātīmokkhasaṅvaraṅ saṅvarantassā* ti³ ādi vuttaṅ.

Heṭṭhā vuttāya eva pana tantiyā sangahitavasena vaṭṭapādīkā aṭṭha samāpattīyo cittaṅ nāma. Taṅ hi Tathāgate uppanne pi hoti, anuppanne pi. Anuppanne ke nibbattentīti? Tāpasaparibbājakā ceva Bodhisattā ca cakkavattirājāno ca. Uppanne Bhagavati bhavavisesatḡhikā⁴ bhikkhūādayo pi nibbattenti yeva. Vipassanāpādīkā pana aṭṭha samāpattīyo sabbacittehi adhīkā; uppanne yeva Tathāgate uppajjanti, no anuppanne. Sabbaññubuddhā eva ca etā

* S. ii, 25.

¹ B.R. muñcacetanā.

² B.S.R. muñcacetanā.

³ Vibh. °saṅvarasaṅvutassa.

⁴ S.R. visatḡhikā.

paññāpenti. Iti yasmā aṭṭhasamāpatticcitaṅ adhiccitaṅ, tasmā adhiccitapaññaṅ dassetuṅ rūpāvacaṅrūpāvacaṅrasamāpattiṅ samāpajjantassā ti ādi vuttaṅ.

Heṭṭhā vuttāya eva pana tantiyā sangahitavasena kammassakataññaṅ¹ paññā nāma. Taṅ hi Tathāgate uppanne pi hoti anuppanne pi. Anuppanne Velāmadāna-Vessantara-dānādivasena uppajjati. Uppanne tena ñāṇena mahādānaṅ pavattentānaṅ pamānaṅ natthi. Maggaphalapaññā pana sabbapaññāhi adhikā, uppanne yeva Tathāgate vitthārikā hutvā pavattati, no anuppanne. Iti yasmā maggaphalapaññā adhipaññā, tasmā atirekapaññāya² paññaṅ dassetuṅ *catusu maggesū* ti ādi vuttaṅ.

Tattha siyā: sīlaṅ, adhisīlaṅ; cittaṅ, adhiccitaṅ; paññā, adhipaññā ti imesu chasu koṭṭhāsesu vipassanāpaññā katarasannissitā ti? Adhipaññāsannissitā. Tasmā yathā omakatarappamaṅaṅ chattaṅ vā dhajaṅ vā upādāya atirekappamaṅaṅ atichattaṅ, atidhajo ti vuccati, evam idam pi pañcasīlaṅ dasasīlaṅ upādāya pātimokkhasaṅvarasīlaṅ adhisīlaṅ nāma. Vaṭṭapādikā aṭṭha samāpattiyo upādāya vipassanāpādikā aṭṭha samāpattiyo adhiccitaṅ nāma. Kammassakatapaññaṅ upādāya vipassanāpaññā³ maggapaññā³ phalapaññā ca adhipaññā nāmāti veditabbā.

Āyakoṣallādi-niddese⁴ yasmā āyo ti vuḍḍhi. Sā anattahānito atthupattito ca duvidhā. Apāyo ti avaḍḍhi.⁵ Sā pi atthahānito ca⁶ anattupattito ca duvidhā, tasmā taṅ dassetuṅ *ime dhamme manasikaroto* ti ādi vuttaṅ.

Idaṅ vuccatī ti yā imesaṅ akusaladhammānaṅ anuppattipahānesu kusaladhammānaṅ ca uppattiṭṭhitisu paññā, idaṅ āyakoṣallaṅ nāma vuccati. Yā pan' esā kusaladhammānaṅ anuppajjana-nirujjhānesu akusaladhammānaṅ ca uppattiṭṭhitisu paññā, idaṅ apāyakoṣallaṅ nāmāti attho. Āyakoṣallaṅ tāva paññā hotu, apāyakoṣallaṅ kathaṅ paññā nāma jātā ti? Paññāvā yeva hi: mayhaṅ evaṅ manasikaroto anuppannā kusalā dhammā nuppajjanti, uppannā nirujjhanti; anuppannā akusalā dhammā uppajjanti, uppannā pavaḍ-

¹ B. kammassataññaṅ.

² S.R. adhipaññāya.

³ B. *adds* ca.

⁴ *Vbh.* 325.

⁵ S.R. avuḍḍhi.

⁶ S.R. *om.*

dhantīti pajānāti. So evaṇ ñatvā anuppannānaṇ akusalānaṇ dhammānaṇ uppajjituṇ na deti, uppanne pajahati. Anuppanne kusale uppādeti, uppanne bhāvanā-pāripūriṇ pāpeti. Evaṇ apāyakosallam pi paññā evāti veditabbaṇ.

Sabbā pi tatṛ' upāyapaññā upāyakosallan ti idaṇ pana accāyikakicce vā bhaye vā uppanne tassa tikicchanatthaṇ ṭhānuppattiya¹-kāraṇajānanavasen' eva veditabbaṇ. Sesaṇ sabbattha uttānattham² evāti.

Tikaṇ.

Catubbidhena ñānavatthuniddese *atthi dinnan* ti ādisu dinnapaccayā phalaṇ atthī ti iminā upāyena attho veditabbo.

Idaṇ vuccatī ti yaṇ ñānaṇ idaṇ kammaṇ sakaṇ, idaṇ no sakan ti jānāti, idaṇ kammassakatañānaṇ nāma vuccatīti attho. Tattha tividhaṇ kāyaduccaritaṇ, catubbidhaṇ vacīduccaritaṇ, tividhaṇ manoduccaritan ti idaṇ na-sakakammaṇ nāma. Tīsu dvāresu dasavidham pi sucaritaṇ sakakammaṇ nāma. Attano vā pi hotu parassa vā, sabbam pi akusalaṇ na-sakakammaṇ nāma. Kasmā? Atthabhañjanato anattahajananato ca. Attano vā hotu parassa vā, sabbam pi kusalaṇ sakakammaṇ nāma. Kasmā? Anattabhañjanato atthahajananato ca. Evaṇ jānanasamatthe imasmiṇ kammassakatañāṇe ṭhatvā bahuṇ dānaṇ datvā silaṇ pūretvā uposathaṇ samādiyivvā sukkena sukhaṇ sampattiyā sampattiṇ anubhavitvā nibbānaṇ pattānaṇ gaṇanaparicchedo natthi. Yathā hi sadhano puriso pañcasu sakaṭasatesu sappi-madhu-phāṇitādīni³ ceva loṇa-tila-taṇḍulādīni ca āropetvā kantāramaggaṇ paṭipanno kenacid-eva atthe uppanne sabbesaṇ upakaraṇānaṇ gahitattā na cinteti na paritassati, sukhen' eva khemantaṇ pāpunāti, evam eva imasmim pi kammassakatañāṇe ṭhatvā bahuṇ dānaṇ datvā . . . pe . . . nibbānaṇ pattānaṇ gaṇanapatho natthi.

Ṭhapetvā saccānulomikaṇ ñānan ti maggasaccassa paramatthasaccassa ca anulomato saccānulomikan ti laddhānāmaṇ vipassanāñānaṇ ṭhapetvā avasesā sabbā pi sāsavā kusalā paññā kammassakatañāṇam evāti attho.

Maggasamāngissa ñānaṇ dukkhe p' etaṇ ñānan ti ettha ekam

¹ S.R. ṭhānuppattiyā.

² S.R. uttānam.

³ R. °phāṇitāni.

eva maggañāṇaṇ catūsu saccesu ekapaṭivedhavasena catūsu ṭhānesu sangahitaṇ.

Dhamme ñāṇan ti ettha maggapaññā tāva catunnaṇ saccānaṇ ekapaṭivedhavasena dhamme ñāṇaṇ nāma hotu; phalapaññā kathaṇ dhamme ñāṇaṇ nāmāti? Nirodhasaccavasena. Duvidhā pi h' eṣā paññā aparappaccaye attapaccakkhe¹ ariyasaccadhamme kiccato ca ārammaṇato ca pavattattā dhamme ñāṇan ti veditabbā.

So iminā dhammenā ti ettha maggañāṇaṇ dhammagocarattā gocaravohārena dhammo ti vuttaṇ. Upayogathe vā karaṇavacanaṇ. Imaṇ dhammaṇ ñātenāti attho. Catusaccadhammaṇ jānitvā ṭhitena maggañāṇenāti vuttaṇ hoti.

Ditthenā ti dassanena, dhammaṇ passitvā ṭhitenāti attho.

Pattenā ti cattāri saccāni patvā ṭhitattā dhammaṇ pattena.

Viditenā ti maggañāṇena cattāri saccāni viditāni pākāṭāni katāni, tasmā taṇ dhammaṇ viditaṇ nāma hoti. Tena viditadhammena.

Pariyogāḷhenā ti catusaccadhammaṇ pariyogāhetvā ṭhitena.

Nayaṇ neti ti atīte ca anāgate ca nayaṇ neti harati peseti. Idaṇ pana na maggañāṇassa kiccaṇ, paccavekkhanañāṇassa kiccaṇ.

Satthārā pana maggañāṇaṇ atītānāgate naya-nayanasa-disaṇ kataṇ. Kasmā? Maggamūlakattā. Bhāvitamaggassa hi paccavekkhanā nāma hoti. Tasmā Satthā maggañāṇam eva naya²-nayanasadisaṇ akāsi.³ Api ca evam ettha⁴ attho daṭṭhabbo: Yad etaṇ iminā catusaccagocaraṇ maggañāṇaṇ adhigataṇ, tena ñāṇena kāraṇabhūtena atītānāgate paccavekkhanañāṇasankhātaṇ nayaṇ neti.

Idāni yathā tena nayaṇ neti, taṇ ākāraṇ dassetuṇ *ye hi keci atītānāgatam addhānan*⁵ ti ādim āha.

Tattha *abbhaññāṇsu* ti jāniṇsu paṭivijjiṇsu.

Imaṇ yevā ti yaṇ dukkhaṇ atīte abbhaññāṇsu, yañ ca anāgate abhijānissanti, na taṇ yeva imaṇ; sarikkhatṭhena pana evaṇ vuttaṇ. Atīte pi hi ṭhapetvā tanhaṇ tebhūmakakkhandhe yeva dukkhasaccan ti paṭivijjiṇsu. Taṇhaṇ

¹ B. attha°.

² B. nayaṇ.

³ S.R. akāsīti.

⁴ S.R. p' ettha.

⁵ R.S. *Vibh.* atītam addhānan.

yeva samudayasaccan ti, nibbānam eva nirodhasaccan ti, ariyamaggam eva maggasaccan ti paṭivijjhiṃsu. Anāgate pi evam eva paṭivijjhissanti. Etarahi pi evam eva paṭivijjhantīti sarikkhatṭhena imaṃ yevā ti vuttaṃ.

Idaṃ vuccati anvaye ñānan ti idaṃ anugamañānaṃ nayanañānaṃ kāraṇañānan ti vuccati.

*Paricchedañānan*¹ ti cittaparichedañānaṃ.

Parasattānan ti ṭhapetvā attānaṃ sesasattānaṃ. Itaraṃ tass' eva vevacanaṃ.

Cetasā ceto paricca pariḷānāti ti attano cittena tesāṃ cittaṃ sarāgādivasena paricchinditvā nānappakārato jānāti.

Sarāgaṃ vā ti ādisu yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā Satipaṭṭhānavibhange vuttam eva.

Ayaṃ pana viseso: idha *anuttaraṃ vā cittaṃ, vimuttaṃ vā cittaṃ* ti ettha lokuttaram pi labbhati. Avipassanūpagam pi hi paracittaṃ ñānassa visayo hoti yeva.

Avasesā paññā ti² dhamme ñānādikā tisso paññā ṭhapetvā sesā sabbā pi paññā ñānan ti sammatattā *sammutiñānaṃ*³ nāma hoti. Vacanattho pan' ettha sammutimhi ñānan ti sammutiñānaṃ.

Kāmāvacarakusale paññā ti ayaṃ hi ekantena vaṭṭasmiṃ cutipaṭisandhiṃ ācinat' eva,⁴ tasmā *ācayāya, no apacayāyā* ti vuttā. Lokuttaramaggapaññā⁵ pana yasmā cutipaṭisandhiṃ apacinat' eva, tasmā *apacayāya, no ācayāyā* ti vuttā. Rūpāvacarārūpāvacarapaññā⁶ cutipaṭisandhim pi ācinati, vikkhambhanavasena kilese ceva kilesamūlake ca dhamme apacinati, tasmā *ācayāya ceva apacayāya cā* ti vuttā. Sesā neva cutipaṭisandhiṃ ācinati, na apacinati, tasmā *neva ācayāya, no apacayāyā* ti vuttā.

Na ca abhiññāyo paṭivijjhatī ti idaṃ paṭhamajjhānapaññaṃ sandhāya vuttaṃ. Sā h' issa kāmavivekena pattabbattā kilesanibbidāya saṅvattati. Tāya c' esa kāmesu vitarāgo hoti. Abhiññāpādakabhāvaṃ pana appattatāya neva pañca abhiññāyo paṭivijjhati; nimittarammaṇattā na saccāni paṭivijjhati. Evam ayaṃ paññā nibbidāya hoti, no paṭivedhāya.

¹ *Vibh.* paricce ñānan.

² *Vbh.* 330.

³ *V^h.* sammatī°.

⁴ S.R. ācinati eva.

⁵ S.R. lokuttarañānaṃ.

⁶ R. °vacarā.

Sv' evā ti paṭhamajjhānaṃ patvā t̥hito.

Kāmesu vītarāgo samāno ti tathā vikkhambhitānaṃ yeva kāmānaṃ vasena vītarāgo.

Abhiññāyo paṭivijjhātī ti pañca abhiññāyo paṭivijjhātī. Idaṃ catutthajjhānapaññaṃ sandhāya vuttaṃ. Catutthajjhānapaññā hi abhiññāpādakabhāvenāpi pañca abhiññāyo paṭivijjhātī, abhiññābhāvappattiyā pi paṭivijjhātī eva; tasmā sā¹ paṭivedhāya hoti. Paṭhamajjhānapaññāya eva pana kilesesu pi nibbindattā² no nibbidāya. Yā panāyaṃ dutiyatāyajjhānapaññā, sā katarakoṭṭhāsaṃ bhajatīti? Somanasavasena paṭhamajjhānam pi bhajati, avitakkavasena catutthajjhānam pi. Evam esā paṭhamajjhānasannissitā vā catutthajjhānasannissitā vā kātabbā.

Nibbidāya ceva paṭivedhāya cāti maggapaññā sabbasmim pi vaṭṭe nibbindanato nibbidāya, chaṭṭhaṃ abhiññāṃ paṭivijjhānato paṭivedhāya ca hoti.

Paṭhamassa jhānassa lābhī ti ādisu yvāyaṃ appaṇaṇassa paṭhamajjhānassa lābhī, taṃ tato vuṭṭhitaṃ ārammaṇavasena kāmasahagatā hutvā saññā manasikārā samudācaranti codenti tudanti.³ Tassa kāmānupakkhandānaṃ saññāmanasikārānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā hāyati parihāyati, tasmā *hānabhāginī* ti vuttā. *Tad-anudhammatā* ti tad-anurūpasabhāvā. *Sati santīṭṭhātī* ti idaṃ micchāsatiṃ sandhāya vuttaṃ, na sammāsatiṃ. Yassa hi paṭhamajjhānānurūpasabhāvā, paṭhamajjhānaṃ santato paṇītato disvā assādayamānā, abhinandamānā nikanti uppajjati, tassa nikantivasena sā paṭhamajjhānapaññā neva hāyati, na vaḍḍhati, t̥hitiakoṭṭhāsikā hoti. Tena vuttaṃ *t̥hitiabhāginī paññā* ti.

Avitakkasahagatā ti avitakkaṃ dutiyajjhānaṃ santato paṇītato manasikaroto ārammaṇavasena avitakkasahagatā. *Samudācarantī* ti paṇāto paṭhamajjhānato vuṭṭhitaṃ dutiyajjhānādhighamatthāya tudanti, codenti. Tassa upari dutiyajjhānānupakkhandānaṃ saññāmanasikārānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā visesabhūtassa dutiyajjhānassa uppatīṭṭhānatāya⁴ *visesabhāginī* ti vuttā. *Nibbidāsahagatā* ti

¹ S.R. eva sā.

² nibbinnattā (?).

³ S.R. om.

⁴ S.R. uppattipadatt̥hānatāya.

tam eva paṭhamajjhānato vuṭṭhitaṃ nibbidāsankhātena vipassanāñānena sahaḡatā. Vipassanāñānaṃ hi jhānanga-
bhede vattante nibbindati ukkaṇṭhati, tasmā nibbidā ti
vuccati. *Samudācarantī* ti nibbānasacchikiriyatthāya co-
denti tudenti. *Virāgūpasanhitā* ti virāgasankhātena nibbā-
nena upasanhitā. Vipassanāñānaṃ hi sakkā iminā maggena
virāgaṃ nibbānaṃ sacchikātuṃ ti pavattito viragūpasan-
hitaṃ ti vuccati. Taṃ-sampayuttā saññāmanasikārā pi
virāgūpasanhitā eva nāma. Tassa tesā saññāmanasikā-
rānaṃ vasena sā paṭhamajjhānapaññā ariyamaggapaṭive-
dhassa padaṭṭhānatāya *nibbedhabhāginī* ti vuttā. Evaṃ
catusu ṭhānesu paṭhamajjhānapaññā va kathitā. Dut-
tīyajjhānapaññādisu pi iminā va nayena attho veditabbo.

Kicchena kasirena samādhīṃ uppādentassā ti¹ lokuttara-
samādhīṃ uppādentassa pubbabhāge āgamanakāle kicchena
kasirena dukkhena sasankhārena sappayogena kilamantassa
kilese vikkhambhetvā āgatassa.

Dandhaṃ tanṭhānaṃ abhijānantassā ti vikkhambhitesu
kilesesu vipassanāparivāse ciraṃ vasitvā taṃ lokuttarasamā-
dhisankhātaṃ ṭhānaṃ dandhaṃ sanikaṃ abhijānantassa paṭi-
vijjhantassa pāpuṇantassāti attho.

Ayaṃ vuccati ti yā esā evaṃ uppajjati, ayaṃ kilesavikkham-
bhanapaṭipadāya dukkhattā, vipassanāparivāsapaññāya ca
dandhattā maggakāle ekacittakkhaṇe uppannā pi paññā
āgamanavasena *dukkhā paṭipadā dandhābhīññā* nāmāti vuc-
cati. Upari tīsu padesu pi iminā va nayena attho veditabbo.

Samādhissa na nikāmalābhissā ti yo samādhissa na nikā-
malābhī hoti, so tassa na nikāmalābhī nāma. Yassa samādhi
uparūpari samāpajjanatthāya ussakkituṃ paccayo na hoti,
tassa appaṇajjhānalābhissāti attho.

Ārammaṇaṃ thokaṃ pharantassā ti paritte suppatte vā
sarāvamatte² vā² ārammaṇe parikkamaṃ katvā tatth' eva
appaṇaṃ patvā taṃ avadḍhitaṃ thokaṃ eva ārammaṇaṃ
pharantassāti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Na-nikāmalābhī-paṭipakkhato hi paṇajjhānalābhī ettha
nikāmalābhī ti vutto. Avadḍhitārammaṇapaṭipakkhato ca
vadḍhitārammaṇaṃ *vipulaṃ* ti vuttaṃ. Sesāṃ tādīsam eva.

¹ Vbh. 332.

² S.R. om.

Jarāmarane p' etaṇ nānan ti¹ nibbānam eva ārammaṇaṇ katvā cātunnaṇ saccānaṇ ekapaṭivedhavasena etaṇ² vuttaṇ. *Jarāmaranaṇ ārabbhā* ti ādini pana ekekaṇ vatthun ārabbhā pavattikāle pubbabhāge saccavavatthāpanavasena vuttāni. Sesāṇ sabbattha uttānattham³ evāti.

Catukkaṇ.

Pañcavidhena nānavatthuniddese pītipharaṇatādisu pīti⁴ pharamānā uppajjatīti *dvīsu jhānesu paññā pītipharaṇatā* nāma.

Sukhaṇ pharamānā uppajjatīti *tīsu jhānesu paññā sukha-pharaṇatā* nāma.

Paresaṇ ceto pharamānā uppajjatīti *cetopariyapaññā cetopharaṇatā* nāma.

Ālokapharaṇe uppajjatīti *dibbacakkhupaññā ālokapharaṇatā* nāma.

Paccavekkhanañāṇaṇ *paccavekkhanānimittaṇ* nāma. Ten' eva⁵ vuttaṇ: *dvīsu jhānesu*⁶ *paññā pītipharaṇatā* ti ādi. Tattha ca pītipharaṇatā sukhapharaṇatā dve pādā viya, cetopharaṇatā ālokapharaṇatā dve hatthā viya, abhiññā-pādakajjhānaṇ majjhimakāyo viya, paccavekkhanānimittaṇ sīsaṇ viya. Iti Bhagavā pañcangikaṇ sammāsamādhiṇ angapaccangasampannaṇ purisaṇ viya katvā dassesi.⁷

Ayaṇ pañcangiko sammāsamādhi ti ayaṇ hatthapādasīsasa-disehi pañcahi angehi yutto sammāsamādhi ti pādakajjhānaṇ⁸ samādhiṇ kathesi.

Ayaṇ samādhi paccuppannasukho cevā ti ādisu arahatta-phalasaṇ samādhi adhippeto. So hi appitappitakkhane sukhattā paccuppannasukho.

Purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā *āyatiṇ sukhavipāko*. Santaṇ sukhumaṇ phala-cittaṇ paṇitaṇ madhurarūpaṇ samuṭṭhāpeti. Phalasaṇ pattiyaṇ vuṭṭhitassa sabbakāyānugataṇ sukhasaṇ phassaṇ phoṭṭhabbaṇ paṭicca sukhasaṇ hagataṇ kāyaviññānaṇ uppajjati. Iminā pi pariyaṇena āyatiṇ sukhavipāko.

¹ *Vbh.* 333.

² S.R. evaṇ.

³ S.R. uttānam.

⁴ pītiṇ (?).

⁵ S.R. Tena.

⁶ B. nāṇesu.

⁷ B. dasseti.

⁸ S. °jhāna-; R. pādajjhāna-.

Kilesehi ārakattā ariyo.

Kāmāmisa-vaṭṭāmisa-lokāmisanāṇaṇ abhāvā *nirāmisō*.

Buddhādīhi mahāpurisehi sevitattā *mahāpurisasevito*.¹

Angasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca *santo*.

Atapaniyaṭṭhena² *pañīto*. Kilesapaṭippassaddhiyā laddhattā kilesapaṭippassaddhibhāvassa³ vā laddhattā *paṭippassaddhiladdho*.⁴ Paṭippassaddhaṇ paṭippassaddhiti hi idaṇ atthato ekaṇ. Paṭippassaddhakilesena vā arahatā-laddhattā pi paṭippassaddhiladdho.⁴

Ekodibhāvena adhigatattā, ekodibhāvam eva vā adhigatattā *ekodibhāvādhigato*.

Appaṇasāsavasamādhi viya sasankhārena sappayogena cittena paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā *na sasankhāraniggayhavāritagato*. Tañ ca samādhiṇ samāpajjanto tato vā vuṭṭhahanto satīvepullappattattā sato va samāpajjati, sato va vuṭṭhahati. Yathā-paricchinna-kālavasena vā sato samāpajjati sato vuṭṭhahati. Tasmā yad ettha ayaṇ samādhi paccuppannasukho ceva āyatīñ ca sukhavipāko ti evaṇ paccavekkhamānassa paccattaṇ yeva aparappaccayaṇ ñāṇaṇ uppajjati, taṇ ekam angaṇ. Esa nayo sesesu pi.

Evam imehi pañcahi paccavekkhanañāṇehi ayaṇ samādhi *pañcañāṇiko sammāsamādhi* nāma vutto ti.

Pañcakaṇ.

Chabbidhena ñāṇavatthuniddese *iddhividhe ñāṇan* ti *eko pi hutvā bahudhā hotī* ti* ādinayappavatte iddhividhe ñāṇaṇ. Iminā avitakkāvicārā upekkhāsahagatā rūpāvacarā bahudhābhāvādisādhikā⁵ ekacittakkaṇikā appaṇāpaññā va kathitā.

Sotadhātuvissuddhiyā ñāṇan ti dūrasantikādibheda-saddārammaṇāya dibbasotadhātuyā ñāṇaṇ. Iminā pi avitakkāvicārā upekkhāsahagatā rūpāvacarā pakatisotavisayātītasaddārammaṇā ekacittakkaṇikā appaṇāpaññā va kathitā.

* *D. i, 78 etc.; M. ii, 18 etc.; S. ii, 121 etc.*

¹ R.S. *Vibh. akāpurisasevito*.

² B.R. *atappa°*.

³ S.R. *passaddhabhāvaṇ*. ⁴ S.R. *paṭippassaddha°*. ⁵ B. *bahuta°*

Paracitte nāṇan ti parasattānaṃ cittaparicchede nāṇaṃ. Iminā pi yathāvuttappakārā paresaṃ sarāgādicittārammaṇā ekacittakkhanikā appanāpaññā va kathitā.

Pubbenivāsānussatiñāṇan ti pubbenivāsānussatisampayuttaṃ nāṇaṃ. Iminā pi yathāvuttappakārā pubbe nivutthakhandhānussaraṇasatisampayuttā ekacittakkhanikā appanāpaññā va kathitā.

Sattānaṃ cutūpapāte nāṇan ti sattānaṃ cutiyaṃ ca¹ upapāte ca nāṇaṃ. Iminā pi yathāvuttappakārā cavanaka-upapajjanakānaṃ sattānaṃ vannadhātu-ārammaṇā ekacittakkhanikā appanāpaññā va kathitā.

Āsavānaṃ khaye nāṇan ti saccaparicchedajānanañāṇaṃ. Idaṃ lokuttaram eva. Sesāni lokiyānīti.²

Chakkaṃ.

Sattavidhena nāṇavatthuniddese *jātipaccayā jarāmarāṇan* ti³ ādinā nayena pavatti-nivatti-vasena ekādasasu paṭiccasamuppādangesu ekekasmiṃ kālattayabhedato paccavekkhanañāṇaṃ vatvā puna *yam p' issa taṃ dhammatthitiñāṇan* ti evaṃ tad eva nāṇaṃ sankhepato khayadhammatādihi pakārehi vuttaṃ.

Tattha *jātipaccayā⁴ jarāmarāṇaṃ, asati jātiyā natthi jarāmarāṇan* ti nāṇadvayaṃ paccuppannaddhavasena⁵ vuttaṃ.

Ātītam pi addhānaṃ, anāgatam pi addhānan ti evaṃ atīte nāṇadvayaṃ anāgate nāṇadvayaṃ ti cha, tāni dhammatthitiñāṇena saddhiṃ satta.

Tattha *dhammatthitiñāṇan* ti paccayākārañāṇaṃ. Paccayākāro hi dhammānaṃ pavattaṭṭhiti-kāraṇattā dhammatthitīti vuccati. Tattha nāṇaṃ *dhammatthitiñāṇaṃ*. Etass' eva⁶ chabbidhassa nāṇass' etaṃ adhivacanaṃ.

Evaṃ ekekasmiṃ ange imāni⁷ satta satta katvā ekādasasu angesu sattasattati honti.

Tattha *khayadhamman* ti khayagamanasabhāvaṃ.⁸

Vayadhamman ti vayagamanasabhāvaṃ.⁹

¹ S.R. om.

² S.R. lokikānīti.

³ Vbh. 334.

⁴ B. jātiyā paccayā.

⁵ S.R. paccuppannavasena.

⁶ S.R. etassa.

⁷ S.R. om.

⁸ S.R. khayagamana°.

⁹ S.R. vayagamana°.

Virāgadhamman ti virajjanasabhāvaṇ.

Nirodhadhamman ti nirujjhanasabhāvaṇ.

Iminā kiṇ kathitaṇ? Aparavipassanāya purimavipassanā-sammasanaṇ kathitaṇ. Tena kiṇ kathitaṇ hoti? ¹Sattakkhattuṇ vipassanāpaṭivipassanā kathitā. Paṭhamañānena hi sabbasaṅkhāre aniccā dukkhā anattā ti disvā taṇ ñānaṇ dutiyena daṭṭhuṇ vaṭṭati, dutiyaṇ tatiyena, tatiyaṇ catutthena, catutthaṇ pañcamena, pañcamaṇ chaṭṭhena, chaṭṭhaṇ sattamena. Evaṇ satta vipassanā-paṭivipassanā² kathitā hontiti.

Sattakaṇ.

Aṭṭhavidhena ñānavatthuniddese *sotāpattimamme paññā* ti³ sotāpattimaggamhi paññā. Iminā sampayuttapaññā⁴ va kathitā. Sesapadesu pi es' eva nayo ti.

Aṭṭhakaṇ.

Navavidhena ñānavatthuniddese *anupubbavīhārasamāpattisū* ti anupubbavīhārasankhātāsu samāpattisu. Tāsaṇ anupubbena anupaṭipāṭiyā vīhātabbaṭṭhena⁵ anupubbavīhāratā; samāpajjitabbaṭṭhena samāpattitā daṭṭhabbā.

Tattha *paṭhamajjhānasamāpattiyā paññā* ti ādayo aṭṭha sampayuttapaññā veditabbā. Navamā paccavekkhana-paññā. Sā hi nirodhasamāpattiṇ santato paṇītato paccavekkhamānassa pavattati. Tena vuttaṇ: *saññāvedayitaniroddhasamāpattiyā vutṭhitassa paccavekkhanañānaṇ* ti.

Navakaṇ.

Dasavidhena ñānavatthuniddese *aṭṭhānaṇ* ti hetupaṭikkhepo.

Anavakāso ti paccayapaṭikkhepo. Ubhayenāpi kāraṇam eva paṭikkhipati. Kāraṇaṇ hi tadāyattavuttitāya attano phalassa ṭhānaṇ ti ca avakāso ti ca vuccati.

Yan ti yena kāraṇena.

Ditṭhisampanno ti maggadiṭṭhiyā sampanno sotāpanno ariyasāvako.

¹ S.R. hotiti. ² S.R. om. paṭivipassanā.

³ Vbh. 335.

⁴ S.R. sampayuttadhammā paññā.

⁵ B. vīhāritabba°.

Kiñci sankhāraṇ ti catubhūmakeṣu sankhata-sankhāreṣu¹ kiñci ekaṇ² sankhāram pi.

Niccato upagaccheyyā ti nicco ti³ gaṇheyya. *N' etaṇ* *thānaṇ vijjati* ti etaṇ kāraṇaṇ natthi, na upalabbhati.

Yaṇ puthujjano ti yena kāraṇena puthujjano.

Thānam etaṇ vijjati ti etaṇ kāraṇaṇ atthi. Sassetaditṭhiyā hi so tebhūmakeṣu sankhāreṣu kiñci sankhāraṇ niccato gaṇheyyā ti attho. Catutthabhūmakasankhāro⁴ pana tejjussadattā divasa⁵-santatto ayogulo viya makkhikānaṇ ditṭhiyā vā aññesaṇ vā akusalānaṇ ārammaṇaṇ na hoti.

Iminā nayena *kiñci sankhāraṇ sukhato* ti ādisu pi attho veditabbo.

Sukhato upagaccheyyā ti "ekantasukhī attā hoti, arogo paraṇ maraṇā"⁶ ti evaṇ attaditṭhivasena sukhato gāhaṇ sandhāy' etaṇ vuttaṇ. Ditṭhivippayuttacittena pana ariyasāvako parilāhābhībhūto parilāhavupasamanatthaṇ⁶ matta-hatthiparitasito⁷ viya, sucikāmo bhokkhi⁸ brāhmaṇo gūthaṇ viya⁹ kiñci sankhāraṇ sukhato upagacchati. Attavāde kasiṇādi-paṇṇatti-sangahatthaṇ sankhāraṇ ti avatvā kiñci dhammaṇ ti vuttaṇ.

Idhā pi ariyasāvakaṣa catubhūmakavasena paricchedo veditabbo. Puthujjanaṣa tebhūmakavasena. Sabbavāreṣu vā ariyasāvakaṣāpi tebhūmakavasena' eva paricchedo vaṭṭati. Yaṇ hi 'ssa¹⁰ puthujjano gaṇhāti, tato tato ariyasāvako gāhaṇ vinivetheti. Puthujjano hi yaṇ yaṇ niccaṇ sukhaṇ attā ti gaṇhāti, taṇ taṇ ariyasāvako aniccaṇ dukkhaṇ anattā ti gaṇhanto gāhaṇ vinivetheti.

Mātaraṇ ti ādisu janikā va mātā.¹¹

Manussabhūto va khīṇāsavo arahā ti adhippeto. Kiṇ pana ariyasāvako aññaṇ jīvitā voropeyyāti? Etam pi aṭṭhānaṇ. Sace pi bhavantaragataṇ ariyasāvakaṇ attano ariyasāvakaḥvaṇ ajānantam pi koci evaṇ vadeyya: Imaṇ kunthākipillikaṇ jīvitā voropetvā sakalacakkavālagabbhe cakkavattirajjaṇ paṭipajjāhīti. Neva so taṇ jīvitā voropeyya.

¹ S.R. om. sankhta.

² S.R. eka-.

³ S.R. niccato.

⁴ B. catubhūmaka° (pamādo).

⁵ B. divasaṇ.

⁶ B. °upasatthaṇ. ⁷ B. madda°.

⁸ Sic.

⁹ S.R. om. from sucikāmo.

¹⁰ B. yaṇ hi yaṇ; yaṇ yaṇ hi (?).

¹¹ S.R. add Janako pitā.

Athavā pi naṅ evaṅ vadeyyuṅ: Sace imaṅ na ghāteṣṣasi, sīsaṅ te chindissāmāti. Sīsam ev' assa chindeyyuṅ, no¹ so taṅ ghāteyya. Puthujjanabhāvassa pana mahāsāvajjabhāvadassanattaṅ ariyasāvakaṣṣa ca baladīpanattham etaṅ vuttaṅ. Ayaṅ h' ettha adhippāyo: sāvajjo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma puthujjano mātughātādīni pi ānantariyāni karissati. Mahābalo² ariyasāvako. So etāni kammāni na karotīti.

Dutthena cittenā ti dosasampayuttena³ vadhakacittena.

Lohitaṅ uppādeyyā ti jīvamānakasarīre khuddakamak-khikāya pīvanamattam pi lohitaṅ uppādeyya.

Saṅghaṅ bhindeyyā ti samānasaṅvāsakaṅ samānasīmāyaṅ⁴ ṭhitaṅ pañcahi kāraṇehi saṅghaṅ bhindeyya. Vuttaṅ h' etaṅ⁵: *Pañcahi, Upāli, ākārehi saṅgho bhijjati: kammena, uddesena, voharantena,*⁶ *anusāvanena, salākaggāhenā* ti.*

Tattha kammēnā ti apalokanādisu catūsu kammesu aññātarena kammēna. *Uddesēnā* ti pañcasu pātīmokkhuddesesu aññātarena uddesena. *Voharantēnā* ti⁷ kathayanto, tāhi tāhi upapattīhi adhammaṅ dhammo ti ādīni aṭṭhārasa bhedakaravattthūni dipento. *Anusāvanēnā* ti: nanu tumhe jānātha na⁸ mayhaṅ uccākulā pabbajitabhāvaṅ bahussutabhāvaṅ ca; mādiso uddhammaṅ ubbinayaṅ satthusāsanaṅ gāheyyāti⁹ cittaṃ pi uppādetuṅ tumhākaṅ yuttaṅ? Kiṅ mayhaṅ avīci niluppalavanaṅ viya sītalo? Kim ahaṅ apāyato na bhāyāmīti ādinā nayena kaṅṅamūle vacībhedāṅ katvā anusāvanena.

Salākaggāhenā ti evaṅ anusāvetvā tesāṅ cittaṅ upatthambhetvā anivattanadhamme katvā: gaṇhatha imaṅ salākaṅ ti salākaggāhena. Ettha ca kammam eva uddeso vā pamāṇaṅ. Vohārānusāvana-salākaggāhā pana pubbabhāgā. Aṭṭhārasavattthudīpanavasena hi voharantena tattha rucijananattaṅ anusāvetvā salākāya gāhitāya pi abhinno va hoti saṅgho. Yadā pana evaṅ cattāro vā atīrēkā vā salākaṅ gahetvā¹⁰ āveṇikaṅ kammaṅ vā uddesaṅ vā karonti, tadā

* *Vin. V, 202. Cf. below, 428.*

¹ S.R. neva. ² S.R. add va. ³ S.R. °sampayutta-. ⁴ S.R. °sīmāya.

⁵ S.R. c' etaṅ. ⁶ S.R. voharanto. ⁷ S.R. voharanto ti.

⁸ S.R. om. ⁹ S.R. gaṇheyyāti. ¹⁰ gahetvā *all MSS.*

sangho bhinno nāma hoti. Evaṃ diṭṭhisampanno puggalo sanghaṃ bhindeyyā ti n' etaṃ ṭhānaṃ vijjati. Ettāvata mātughātādini pañca ānantariyakammāni dassitāni honti. Yāni puthujjano karoti, na ariyasāvako. Tesaṃ āvibhāvattāṃ:

Kammato dvārato ceva, kappatṭhitiyato tathā,
pāka-sādhāraṇādīhi, viññātabbo vinicchayo.

Tattha kammato tāva, ettha hi manussabhūtaṃ eva manussabhūtaṃ mātaṃ pitaṃ vā api parivattalingaṃ¹ jīvitā voropentassa kammaṃ ānantariyaṃ hoti. Tassa vipākaṃ paṭibāhissāmīti sakalacakkavālaṃ mahācetiyaṃ pamaṇehi kañcanathūpehi pūretvā pi, sakalacakkavālaṃ pūretvā nisinna-bhikkhusanghassa mahādānaṃ datvā pi, Buddhassa Bhagavato sanghāṭikannaṃ amuñcitvā va vicarivā pi kāyassa bhedā nirayam eva uppajjati.

Yo pana sayāṃ manussabhūto tiracchānabhūtaṃ mātaṃ pitaṃ vā, sayāṃ vā tiracchānabhūto manussabhūtaṃ, tiracchāno yeva vā tiracchānabhūtaṃ jīvitā voropeti, tassa kammaṃ ānantariyaṃ na hoti, bhāriyaṃ pana hoti, ānantariyaṃ āhacc' eva tiṭṭhati.

Manussajātikānaṃ pana vasena ayaṃ pañho kathito. Ettha elakacattukkaṃ, sangāmacattukkaṃ, coracattukkaṃ ca kattettabbaṃ. Elakaṃ māremīti abhisandhināpi hi elakattṭhāne ṭhitaṃ² manusso manussabhūtaṃ mātaṃ pitaṃ vā³ mārento ānantariyaṃ phusati. Elakābhisandhinā pana mātāpiti-abhisandhinā vā elakaṃ mārento ānantariyaṃ na phusati. Mātāpiti-abhisandhinā mātā-pitāro mārento phusati' eva.

Esa⁴ nayo itarasmim pi cattukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evaṃ arahante pi etāni cattukkāni vedittabāni. Manussa-arahantaṃ eva ca⁵ māretvā ānantariyaṃ phusati, na yakkhabhūtaṃ.

Kammaṃ pana bhāriyaṃ ānantariyasadisam eva. Manussa-arahantassa ca puthujjanakāle yeva sathhappahāre vā vise vā dinne pi yadi so arahattaṃ patvā ten' eva marati, arahantaḡhāto hoti yeva. Yaṃ pana puthujjanakāle dinnāṃ⁵ dānaṃ

¹ S.R. aparivattitalingaṃ.

² S.R. ṭhita.

³ S.R. om.

⁴ S.R. es' eva.

⁵ S.R. dinna-.

arahattaṃ patvā paribhuñjati, puthujjanass' eva taṃ dinnāṃ¹ hoti. Sesa-ariyapuggale mārentassa ānantariyaṃ natthi; kammaṃ pana bhāriyaṃ ānantariyasadisam eva.

Lohituppāde Tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakkame-na cammacchedaṃ katvā lohitapaggharaṇaṃ nāma natthi. Sarīrassa pana anto yeva ekasmiṃ ṭhāne lohitaṃ samosarati. Devadattena paviddhasilāto² bhijjivā gatā sakalikā³ pi Tathāgatassa pādantaṃ pahari. Pharasunā pahaṭo viya pādo anto-lohito yeva ahoṣi. Tathā karontassa ānantariyaṃ hoti. Jīvako pana Tathāgatassa ruciyā satthakena cammaṃ chinditvā tamhā ṭhānā duṭṭhalohitaṃ nīharitvā phāsukam akāsi. Tathā karontassa puññakammaṃ eva hoti.

Atha ye ca⁴ parinibbute Tathāgate cetiyaṃ bhindanti, bodhiṃ chindanti, dhātumhi upakkamanti, tesaṃ kiṃ hotīti? Bhāriyaṃ kammaṃ hoti ānantariyasadiṣaṃ. Sadhātukaṃ pana thūpaṃ vā paṭimaṃ vā bādhayamānaṃ bodhisākhaṃ ca chindituṃ vaṭṭati. Sace pi tattha nilinā sakunā cetiye vaccaṃ pāṭenti, chindituṃ vaṭṭati yeva. Paribhogacetiyaṭo hi sarīracetiyaṃ mahantataṃ. Cetiyaṭatthuṃ bhinditvā gacchantaṃ bodhimūlam pi chinditvā harituṃ⁵ vaṭṭati. Yā pana bodhiyā⁶ sākha bodhigharaṃ bādhati, taṃ geharakkhanatthaṃ chindituṃ na labbhati. Bodhi-atthaṃ hi gehaṃ, na gehatthāya bodhi. Āsanaghare pi es' eva nayo. Yasmiṃ pana āsanaghare dhātu nīhitā⁷ hoti, tassa rakkhanatthāya bodhisākhaṃ chindituṃ vaṭṭati. Bodhijagganatthaṃ ojo-haraṇasākhaṃ⁸ vā pūtiṭṭhānaṃ vā chindituṃ vaṭṭati yeva. Sarīrapaṭijaggane viya puññaṃ pi hoti.

Sanghabhede sīmaṭṭhakasaṅghe asannipatite viṣuṃ pariṣaṃ gahevā katavohārānusāvana-salākaggāhakammaṃ⁹ vā karontassa uddesaṃ vā uddisantassa bhedo ca hoti, ānantariyakammaṃ ca. Samaggasaññāya pana vaṭṭatīti saññāya vā karontassa bhedo va¹⁰ hoti, na ānantariyakammaṃ. Tathā navato ūnāparisāya. Sabbantimena pana paricchedena navannaṃ janānaṃ yo sanghaṃ bhindati, tassa ānantariya-

¹ S.R. dānaṃ.

² B. paṭividdha°.

³ B. sakkhalikā.

⁴ S.R. om.

⁵ S.R. nīharituṃ.

⁶ S.R. bodhi.

⁷ S.R. nidahitā.

⁸ S.R. ojahaṇa°.

⁹ S.R. °gāhassa kammaṃ.

¹⁰ S.R. neva bhedo ca.

kammaṃ hoti. Anuvattakānaṃ adhammavādīnaṃ mahāsāvajjaṃ kammaṃ, dhammavādīno anavajjā.

Tattha navannam eva sanghabhede idaṃ suttaṃ: *Ekato Upāli cattāro honti, ekato cattāro, navamo anusāveti, salākaṃ gāhetai: ayaṃ dhammo, ayaṃ vinayo, idaṃ Satthu sāsanaṃ; idaṃ ganhatha, idaṃ rocethāti. Evaṃ kho Upāli sangharāṇi ceva hoti sanghabhedo ca. Navannaṃ vā Upāli atirekanavannaṃ vā sangharāṇi ceva hoti sanghabhedo cā ti.** Etesu pana pañcasu sanghabhedo vacīkammaṃ. Sesāni kāyakammāni. Evaṃ kammato pi viññātabbo vinicchayo.

Dvārato ti sabbān' eva c' etāni kāyadvārato pi vacīdvārato pi samuṭṭhahanti. Purimāni pan' ettha cattāri ānattika-vijjāmaya-payogavasena vacīdvārato samuṭṭhahitvā pi kāyadvāram eva pūrenti. Sanghabhedo hatthamuddāya bhedaṃ karontassa kāyadvārato samuṭṭhahitvā pi vacīdvāram eva pūretīti. Evam ettha dvārato pi viññātabbo vinicchayo.

Kappaṭṭhitiyato ti sanghabhedo yeva c' ettha kappaṭṭhitiyo. Saṅghahante hi kappe kappavemajjhe vā sanghabhedaṃ katvā kappavināse yeva muccati. Sace pi hi sve kappo vinassissatīti ajja sanghabhedaṃ karoti, sve yeva muccati. Ekadivasam eva niraye paccati. Evaṃ kāraṇaṃ¹ pana natthi. Sesāni cattāri kammāni ānantariyaṃ' eva honti, na kappaṭṭhitiyānīti. Evam ettha kappaṭṭhitiyato pi viññātabbo vinicchayo.

Pākato ti yena ca pañca p' etāni kammāni katāni honti, tassa sanghabhedo yeva paṭisandhivasena vipaccati; sesāni ahosi kammaṃ, nāhosi kammavipāko ti evam ādisu sankhyaṃ² gacchanti. Sanghabhedābhāve lohituppādo. Tad-abhāve arahantaghāto.³ Tad-abhāve sace⁴ pitā silavā hoti, mātā dussilā, no vā tathā silavatī, pitughāto paṭisandhivasena vipaccati. Sace mātā, mātughāto. Dvīsu pi silena vā dussilena vā samānesu mātughāto va paṭisandhivasena vipaccati. Mātā hi dukkarakārīni bahūpakārā ca puttānaṃ ti. Evam ettha vipākato pi viññātabbo vinicchayo.

* Vin. ii, 203 (slightly different).

¹ B. karaṇaṃ.

² S.R. sankhyaṃ.

³ B.S.R. °ghātako.

⁴ B. adds pi.

Sādhāraṇādihīti purimāni cattāri sabbesam pi gahaṭṭha-pabbajitānaṃ sādharmaṇāni. Sanghabhedo pana: *Na kho Upāli, bhikkhunī sanghaṃ bhindati. Na sikkhamānā. Na sāmaṇero. Na sāmaṇerī. Na upāsako. Na upāsikā sanghaṃ bhindati. Bhikkhu kho Upāli, pakatatto samānasayvāsako samānasīmāyaṃ thūlo sanghaṃ bhindatī* ti* vacanato vuttappakārassa bhikkhuno va hoti, na aññassa. Tasmā asādhāraṇo. Ādi-saddena sabbe p' ete dukkhavedanāsahagatā dosamohasampayuttā cāti evam ettha sādharmaṇādihī pi viññātabbo vinicchayo.

Aññaṃ satthāraṇa ti ayaṃ me satthā satthu-kiccaṃ kātuṃ samattho ti bhavantare pi aññaṃ tittakaraṇaṃ ayaṃ me satthā ti evaṃ¹ ganheyya, n' etaṃ ṭhānaṃ vijjatīti attho.

Atthamaṃ bhavaṃ nibbatteyyā ti sabbamandapañño pi sattamaṃ bhavaṃ atikkamitvā atthamaṃ nibbatteyya; n' etaṃ ṭhānaṃ vijjati. Uttamakotiyaṃ hi sattamabhavaṃ² sandhāy' ev' esa *niyato sambodhiparāyano* ti vutto. Kiṃ pana taṃ niyāmeti? Kiṃ pubbahetu niyāmeti, udāhu paṭiladdhamaggo, udāhu upari tayo maggā ti? Sammāsambuddhena gahitaṃ³ nāmaṃtaṃ etaṃ. Puggalo pana niyato nāma natthi. Pubbahetu niyāmetīti vutte hi⁴ upari tīṇṇaṃ maggānaṃ upanissayo vutto hoti; paṭhamamaggassa upanissayābhāvo āpajjati. Icc' assa ahetu appaccayā nibbattiṃ⁵ pāpuṇāti. Paṭiladdhamaggo niyāmetīti vutte upari tayo maggā akiccakā honti, paṭhamamaggo va sakiccako; paṭhamamaggen' eva kilese khepetvā parinibbāyitabbaṃ hoti. Upari tayo maggā niyāmetīti vutte paṭhamamaggo akiccako hoti; upari tayo maggā va sakiccakā; paṭhamamaggaṃ anibbattetvā upari tayo maggā nibbattetabbā honti; paṭhamamaggen' eva anuppajjitvā⁶ (?) va kilesā khepetabbā honti. Tasmā na añño koci niyāmeti, upari tīṇṇaṃ maggānaṃ vipassanā va niyāmeti. Sace hi tesāṃ vipassanā tikkhā sūrā hutvā vahati, ekaṃ yeva bhavaṃ nibbattitvā⁷ arahattaṃ

* *Vin.* ii, 204.

¹ S.R. om.

² S.R. sattamaṃ.

³ S.R. gahita.

⁴ S.R. pi.

⁵ nibbatti (?).

⁶ S.R. °maggē ca pajjitvā va.

⁷ B.R.S. nibbattetvā.

patvā parinibbāti. Tato mandatarapañño dutiye vā tatiye vā catutthe vā pañcame vā chaṭṭhe vā bhava arahattaṇ patvā¹ parinibbāti. Sabbamandapañño sattamaṇ bhavaṇ nibbattitvā² arahattaṇ pāpuṇāti; aṭṭhame bhava paṭisandhi na hoti. Iti Sammāsambuddhena gaḥitaṇ nāmamattam etaṇ.

Satthā hi Buddhatulāya tuletivā³ sabbaññutañāṇena paricchinditvā: ayaṇ puggalo sabbamahāpañño tikkhavipassako ekam eva bhavaṇ nibbattitvā² arahattaṇ gaṇhissatīti *ekabījī* ti* nāmaṇ akāsi. Ayaṇ puggalo dutiyaṇ tatiyaṇ catutthaṇ pañcamaṇ chaṭṭhaṇ bhavaṇ nibbattitvā² arahattaṇ gaṇhissatīti *kolaṇkolo* ti* nāmaṇ akāsi. Ayaṇ puggalo sattamaṇ bhavaṇ nibbattitvā² arahattaṇ gaṇhissatīti *sattakhattuparamo* ti* namāṇ akāsi.

Koci pana puggalo sattannaṇ bhavānaṇ niyato nāma natthi. Ariyasāvako pana yena kenaci pi ākārena mandapañño samāno aṭṭhamaṇ bhavaṇ appatvā antarā va parinibbāti. Sakkasadiṣo pi vaṭṭābhīrato sattamaṇ yeva bhavaṇ gacchati. Sattame bhava sabbākārena pamādavihārino pi vipassanāñāṇaṇ paripākaṇ gacchati. Appamattake pi ārammaṇe nibbinditvā nibbutiṇ pāpuṇāti. Sace pi hi 'ssa sattame bhava uddhaṇ vā okkamantassa⁴ parammukhaṇ vā gacchantassa pacchato ṭhatvā tikhinena asinā koci d-eva siṣaṇ pāteyya, uḍaḍe vā otāretvā⁵ māreyya, asani vā pan' assa siṣe pāteyya, evarūpe pi kāle sappāṭisandhikā kālakiriya nāma na hoti; arahattaṇ patvā va parinibbāti. Tena vuttaṇ aṭṭhamaṇ bhavaṇ nibbotteyya, n' etaṇ ṭhānaṇ vijjati ti.

Ekissā lokadhātuyā ti dasasahassilokadhātuyā. Tīṇi hi khettāni: jātikhettaṇ, āṇākhettaṇ, visayakhettaṇ ti. Tattha jātikhettaṇ nāma dasasahassī lokadhātu. Sā hi Tathāgataṣṣa mātukucci-okkamanakāle nikkhamanakāle sambodhikāle Dhammacakkappavattane āyusankhārossajjane⁶ parinibbāṇe ca kampaṭi. Koṭisatasahassacakkavālaṇ pana āṇākhettaṇ nāma. Āṭānāṭiya†-Moraparitta-Dhajagga-Rata-

* A. i, 233.

† Cf. *Dialogues of the Buddha*, iii, 185 f.¹ S.R. arahattappatto. ² B.R.S. nibbattetvā. ³ S.R. tulayitvā.⁴ okkantassa (?).⁵ B.S.R. osāretvā.⁶ S.R. °ra-vossajjane.

naparittādinaṅ¹ hi ettha ānā vattati.² Visayakhattassa pana parimāṇaṅ natthi. Buddhānaṅ hi *yāvatakaṅ ñānaṅ tāvatakaṅ neyyaṅ*,³ *yāvatakaṅ neyyaṅ³ tāvatakaṅ ñānaṅ, ñānapariyantikaṅ neyyaṅ,³ neyyapariyantikaṅ ñānaṅ* ti* vacanato avisayo nāma natthi.

Imesu pana tisu khettesu t̥hapetvā imaṅ cakkavālaṅ aññasmiṅ cakkavāle Buddhā uppajantīti suttaṅ natthi; nuppajantīti⁴ pana atthi. Tīni Piṭakāni: Vinayaṭṭakāṅ, Suttantaṭṭakāṅ, Abhidhammaṭṭakāṅ ti. Tisso sangītiyo: Mahākassapaṭṭherassa⁵ sangīti, Yasattherassa⁵ sangīti, Moggaliputtatissattherassa⁵ sangīti. Imā tisso sangītiyo ārūlḥe tepītake Buddhavacane imaṅ cakkavālaṅ muñcitvā aññattha Buddhā uppajantīti suttaṅ natthi; nuppajantīti⁴ pana atthi.

Apubbaṅ acariman ti apure apacchā ekato nuppajjanti, pure vā pacchā vā uppajantīti vuttaṅ hoti. Tattha bodhipallanke bodhiṅ appatvā na uṭṭhahissāmīti nisinnakālato paṭṭhāya yāva mātukucchismiṅ paṭisandhiggaṇaṅ tāva pubban ti na veditabbaṅ. Bodhisattāssa hi paṭisandhiggaṇaṅ dasasahassacakkavālakampanen' eva jātikhettaṭṭapariggaho⁶ kato, aññassa Buddhassa uppatti nivāritā hoti. Parinibbānato paṭṭhāya ca yāva sāsapamattā pi dhātu tiṭṭhati, tāva pacchā ti na veditabbaṅ. Dhātūsu hi t̥hitāsu Buddhā t̥hitā va honti. Tasmā etth' antare aññassa Buddhassa uppatti nivāritā va hoti. Dhātuparinibbāne pana jāte aññassa Buddhassa uppatti na nivāritā.

Tīni hi antaradhānāni nāma: pariyaṭṭi-antaradhānaṅ, paṭivedha-antaradhānaṅ, paṭipatti-antaradhānaṅ ti. Tattha⁷ pariyaṭṭīti tīni piṭakāni. Paṭivedho ti saccapaṭivedho. Paṭipattīti paṭipadā. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hoti pi na hoti pi. Ekasmiṅ hi kāle paṭivedhakarā bhikkhū bahū honti, esa bhikkhu puthujjano ti anguliṅ pasāretvā dassetabbo hoti. Imasmiṅ yeva dīpe ekavāraṅ kira pu-

* *Pi.* ii, 195.

¹ S.R. °Dhajaggaparittādinaṅ.

² S.R. pavattati.

³ S.R. ñeyyaṅ.

⁴ S.R. na up°.

⁵ S.R. °thera.

⁶ S.R. khettaṭṭapariggaho.

⁷ S.R. *add* hi.

thujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakā pi kadāci bahū honti, kadāci appā. Iti paṭivedho ca paṭipatti ca hoti pi na hoti pi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyatti pamāṇaṅ. Paṇḍito hi tepiṭakaṅ sutvā dve pi pūreti. Yathā amhākaṅ Bodhisatto Ālarassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyaṅ parikammaṅ pucchi. So na jānāmīti āha. Tato Uddakassa santikaṅ gantvā adhigatavisesaṅ saṅsandetvā nevasaññānāsaññāyatanaṅ¹ parikammaṅ pucchi. So ācikkhi. Tassa vacanasamanantaram eva mahāsatto taṅ sampādesi. Evam eva paññavā bhikkhu pariyattiṅ sutvā dve pi pūreti. Tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṅ ṭhitaṅ hoti. Yadā pana sā antaradhāyati tadā paṭhamaṅ Abhidhammapiṭakaṅ nassati. Tattha Paṭṭhānaṅ sabbapaṭhamaṅ antaradhāyati. Anukamena pacchā Dhammasangaho. Tasmiṅ antarahite itaresu dvisu Piṭakesu ṭhitesu pi sāsanaṅ ṭhitam eva hoti.

Tattha Suttantapiṭake antaradhāyamāne paṭhamaṅ Anguttaranikāyo ekādasakato paṭṭhāya yāva ekakā antaradhāyati. Tad-antaraṅ Saṅyuttanikāyo Cakkapeyyā lato paṭṭhāya yāva Oghataraṇā antaradhāyati. Tad-antaraṅ Majjhimanikāyo Indriyabhāvanato paṭṭhāya yāva Mūlapariyāyā antaradhāyati. Tadanantaraṅ Dighanikāyo Dasuttarato paṭṭhāya yāva Brahmajālā antaradhāyati. Ekissā pi dvinnam pi gāthānaṅ pucchā addhānaṅ gacchati, sāsanaṅ dhāretuṅ na sakkoti, Sabhiyapucchā viya Alavakapucchā viya ca. Etā kira Kassapabuddhakālikā antarā sāsanaṅ dhāretuṅ na sakkhiṅsu. Dvisu pana piṭakesu antarahitesu pi Vinayapiṭake ṭhite sāsanaṅ tiṭṭhati. Parivāra-Khandhakesu antarahitesu Ubhatovibhange ṭhite ṭhitam eva hoti. Ubhatovibhange antarahite mātikāya ṭhitāya pi ṭhitam eva hoti. Mātikāya antarahitāya pātimokkha-pabbajjā-upasampadāsu ṭhitāsu sāsanaṅ tiṭṭhati.

Lingaṅ addhānaṅ gacchati. Setavatthasamaṇavaṅso pana Kassapabuddhakā lato paṭṭhāya sāsanaṅ dhāretuṅ nāsakkhi. Pacchimakassa pana saccapaṭivedhato pacchimakassa silābhedato ca paṭṭhāya sāsanaṅ osakkitaṅ nāma hoti. Tato paṭṭhāya aññassa Buddhassa uppatti na vāritā.²

¹ S. R. °yatana.

² S. R. nivāritā.

Tīni parinibbānāni nāma: kilesaparinibbāṇaṅ, khandhaparinibbāṇaṅ, dhātuparinibbāṇan ti. Tattha kilesaparinibbāṇaṅ bodhipallanke ahoṣi; khandhaparinibbāṇaṅ Kusiṇārāyaṅ, dhātuparinibbāṇaṅ anāgate bhavissati.

Sāsanassa kira osakkanakāle imasmiṅ Tambapaṇṇidīpe dhātuyo sannipatitvā Mahācetiyaṅ gamissanti. Mahācetiyaṅ Nāgadīpe Rājāyatanacetiyaṅ, tato Mahābodhipallankaṅ gamissanti. Nāgabhavanato pi devalokato pi Brahmaloḷokato pi dhātuyo Mahābodhipallankam eva gamissanti. Sāsapamattā pi dhātu na antarā nassissati.¹ Sabbā² dhātuyo Mahābodhipallanke rāsibhūtā suvaṇṇakkhandho viya ekaḡhaṇā hutvā chabbaṇṇarasmiyo³ vissajjessanti. Tā dasasahassilokadhātuṅ pharissanti. Tato dasasahassacakkavāla-devatā⁴ sannipatitvā: ajja Satthā parinibbāti; ajja sāsaṇaṅ osakkati; pacchimadassanaṅ dāni idaṅ amhākan ti Dasabalassa parinibbutadivasato mahantataṇaṅ kāruṇṇaṅ karissanti; ṭhapetvā anāgāmi-khīṇāsava avasesā sakabhāvena sandhāretuṅ⁵ na sakkhissanti. Dhātūsu (?) tejoḡhātu utṭahitvā yāva Brahmaloḷkā uggacchissati; sāsapamattāya⁶ pi dhātūyā sati ekajālā va bhavissati;⁷ dhātūsu pariyādānaṅ gatāṇu pacchijjissati.⁷ Evaṅ mahantaṅ ānubhāvaṅ dassetvā dhātūsu antarahitāsu sāsaṇaṅ antarahitaṅ nāma hoti.

Yāva evaṅ na antaradhāyati tāva *acarimaṅ* nāma hoti. Evaṅ apubbaṅ acarimaṅ uppajjeyyuṅ n' etaṅ ṭhānaṅ vijjati. Kasmā pana apubbaṅ acarimaṅ nuppajjanti? Anacchariyattā. Buddhā hi acchariyamanussā. Yath' āha: *Ekapuggalo bhikkhave loke uppajjamāno uppajjati acchariyamanusso. Katamo ekapuggalo? Tathāgato bhikkhave arahaṅ sammāsambuddho* ti.* Yadi ca dve vā cattāro vā aṭṭha vā solasa vā ekato uppajjeyyuṅ, na acchariyā bhavessuṅ. Ekasmiṅ hi vihāre dvinnaṅ cetiyānam pi⁸ lābhasakkāro ulāro na hoti; bhikkhū pi bahutāya na acchariyā jātā. Evaṅ Buddhā pi bhavessuṅ; tasmā nuppajjanti.⁹

* A. i, 22.

¹ B. nasissati.

² S.R. sabba-.

³ S.R. °raṇsiyo.

⁴ S.R. °cakkavāle devatā.

⁵ saṅṭhātuṅ (?).

⁶ S.R. °mattiyā.

⁷ B.S.R. °santi.

⁸ S.R. om.

⁹ S.R. na uppajjanti.

Desanāya ca visesābhāvato. Yaṅ hi Satipaṭṭhānādibhedāṅ dhammaṅ eko deseti, aññena uppajjitvā pi so va desetabbo siyā; tato anacchariyo siyā. Ekasmiṅ pana dhammaṅ desente desanā pi acchariyā hoti. Vivādābhāvato ca. Bahūsu ca Buddhesu uppannesu bahūnaṅ¹ ācariyānaṅ antevāsikā viya: amhākaṅ Buddho pāsādikō, amhākaṅ Buddho madhurassaro, lābhī, puññavā ti vivadeyyuṅ; tasmā pi evaṅ nuppajjanti.²

Api c' etaṅ kāraṇaṅ Milindaraññā puṭṭhena Nāgasenattheṇa vitthāritam eva. Vuttaṅ hi tattha: Bhante Nāgasena, bhāsitam ev' etaṅ Bhagavatā *atthānam etaṅ bhikkhave anavakāso yaṅ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā apubbaṅ acarimaṅ uppajjeyyuṅ, n' etaṅ thānaṅ vijjati ti.** Desentā ca (bhante Nāgasena) sabbe pi Tathāgatā sattatiṅsa bodhipakkhiyadhamme desenti, kathayamānā ca cattāri ariyasaccāni kathenti, sikkhāpentā ca tīsu sikkhāsu sikkhāpenti, anusāsamānā ca appamādapatiṅgiyaṅ³ anusāsanti. Yadi bhante Nāgasena sabbesam pi Tathāgatānaṅ ekuddeso ekakathā ekasikkhā ekānusiṭṭhi, kena kāraṇena dve Tathāgatā ekakkhaṇe nuppajjanti? Ekena pi tāva Buddhuppādena ayaṅ loko obhāsajāto. Yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, dvinnaṅ pabhāya ayaṅ loko bhiyyosomattāya obhāsajāto bhaveyya. Ovodantā ca dve Tathāgatā sukhaṅ ovadeyyuṅ, anusāsamānā ca sukhaṅ anusāseyyuṅ. Tattha me kāraṇaṅ dassahi, yathāhaṅ nissaṅsayo bhaveyya ti. Ayaṅ mahārāja, dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī,⁴ ekass' eva Tathāgatassa guṇaṅ dhāreti. Yadi dutiyo Buddho uppajjeyya, nāyaṅ dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya⁵ onameyya vinameyya vikireyya vidhameyya vidhaṅseyya,⁶ na thānam upagaccheyya. Yathā mahārāja nāvā ekapurisasandhāraṇī⁷ bhaveyya, ekasmiṅ⁸ purise abhirūlhe sā nāvā samapādikā⁹ bhaveyya. Atha dutiyo puriso

* *Mil.* 236-39 (*slightly different*); *A.* i, 27.

¹ S.R. bahunnaṅ.

² S.R. na uppajjanti.

³ S.R. °yā.

⁴ B. °dharaṇī.

⁵ S.R. om.

⁶ S.R. om.; vidhaṅseyya (?).

⁷ S.R. °santāraṇī.

⁸ S.R. eka-.

⁹ S.R. samuppādikā. *Mt.*: samaṅ uddhaṅ pajjatīti *sāmapādikā*.

āgaccheyya tādiso āyunā vaṇṇena vayena pamāṇena kisa-
thūlena sabbangapaccangena, so taṇ nāvaṇ abhiruheyya;
api nu sā mahārāja, nāvā dvinnam pi dhāreyyāti? Na hi
bhante dhāreyya, caleyya kampeyya nameyya¹ onameyya
vinameyya vikireyya vidhameyya vidhaṇṣeyya, na ṭhānam
upagaccheyya, osīdeyya uduke ti. Evam eva kho mahārāja,
ayaṇ dasasahassī lokadhātu ekabuddhadhāraṇī, ekass' eva
Tathāgatassa guṇaṇ dhāreti. Yadi dutiyo Buddho uppaj-
jeyya, na dasasahassī lokadhātu dhāreyya, caleyya . . .
pe . . . na ṭhānam upagaccheyya. Yathā vā pana mahā-
rāja puriso yāvadatthaṇ bhojanaṇ bhuñjeyya chādentāṇ
yāva kaṇṭhaṇ abhipūrayitvā.² So tato³ piṇito paripuṇṇo
nirantaro tandigato⁴ anonamitadaṇḍajāto puna-d-eva tāva-
takaṇ bhojanaṇ bhuñjitvā api nu kho so mahārāja, puriso
sukhito bhaveyyāti? Na hi bhante; sakiṇ bhutto va marey-
yāti. Evam eva kho mahārāja, ayaṇ dasasahassī loka-
dhātu ekabuddhadhāraṇī . . . pe . . . na ṭhānam upagac-
cheyyāti. Kiṇ nu kho bhante Nāgasena, atidhammabhārena
paṭhavī calatiti? Idha mahārāja, dve sakaṭā ratanapari-
pūritā bhaveyyuṇ yāva mukhasamā, ekassa sakaṭato⁵ ratanaṇ
gahetvā ekamhi sakaṭe ākireyyuṇ; api nu taṇ mahārāja, sa-
kaṭaṇ dvinnam pi sakaṭānaṇ ratanaṇ dhāreyyāti? Na hi
bhante, nābhi pi tassa caleyya, arā pi tassa bhijjeyyuṇ, nemi
pi tassa opāteyya, akkho pi tassa bhijjeyyāti. Kiṇ nu
kho mahārāja, atiratanabhārena sakaṭaṇ bhijjatiti? Āma
bhante ti. Evam eva kho mahārāja, atidhammabhārena
paṭhavī calati. Api ca mahārāja, idaṇ⁶ kāraṇaṇ Buddha-
balaparidīpanāya osāritaṇ.

Aññaṃ pi tattha patirūpaṇ kāraṇaṇ suṇohi, yena kāra-
ṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi
uppajjeyyuṇ, parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṇ Buddho,
amhākaṇ Buddho ti ubhato pakkhajātā bhaveyyuṇ. Yathā
mahārāja, dvinnaṇ balavāmaccānaṇ parisāya vivādo uppaj-
jati: tumhākaṇ amacco, amhākaṇ amacco ti ubhato pakkha-
jātā honti, evam eva kho mahārāja, dve Sammāsambuddhā

¹ S.R. om. ² S.R. patipūra°. ³ S. dhāto. ⁴ S.R. tandikato.

⁵ eka-sakaṭato (?). *Mt.*: ekassā ti ekasmā. ⁶ S.R. imaṇ.

ekakkhaṇe uppajjeyyū, parisāya vivādo uppajjeyya: tumhākaṃ Buddho amhākaṃ Buddho ti ubhato pakkhajātā bhavēyyū. Idaṃ paṭhamaṃ kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Aparam pi uttari kāraṇaṃ suṇohi, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti. Yadi mahārāja, dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe uppajjeyyū, aggo Buddho ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavēyya; jeṭṭho Buddho ti, seṭṭho Buddho ti, viṣiṭṭho Buddho ti,¹ uttamo Buddho ti, pavaro Buddho ti, asamo Buddho ti, asamasamo Buddho ti, appaṭisamo² Buddho ti, appaṭibhāgo Buddho ti, appaṭipuggalo Buddho ti yaṃ vacanaṃ, taṃ micchā bhavēyya. Imam pi kho tvaṃ mahārāja, kāraṇaṃ tathato sampaṭiccha, yena kāraṇena dve Sammāsambuddhā ekakkhaṇe nuppajjanti.

Api ca mahārāja, Buddhānaṃ sabhāvapakatīka³ esā yaṃ eko yeva loke uppajjati. Kasmā? Kāraṇamahantattā sabbaññubuddhaguṇānaṃ. Aññaṃ pi mahārāja, yaṃ mahantaṃ hoti, taṃ ekaṃ yeva hoti. Paṭhavī mahārāja mahantā, sā ekā yeva. Sāgaro mahanto, so eko yeva. Sineru-girirājā seṭṭho mahanto, so eko yeva. Ākāso mahanto, so eko yeva. Sakko mahanto, so eko yeva. Brahmā mahanto, so eko yeva. Tathāgato arahaṃ sammāsambuddho mahanto, so eko yeva. Yattha te uppajjanti, tattha aññesaṃ okāso na hoti. Tasmā Tathāgato Arahaṃ Sammāsambuddho eko yeva loke uppajjatīti. Sukathito Bhante Nāgasena paṇho opammehi kāraṇehīti.

Ekissā lokadhātuyā ti ekasmiṃ cakkavāle. Heṭṭhā iminā va padena dasacakkavālasahassāni gahitāni. Etāni⁴ pi ekacakkavālen' eva paricchinditū vaṭṭanti.⁵ Buddhā hi uppajjamānā imasmiṃ yeva cakkavāle uppajjanti. Uppajjanaṭṭhāne pana vārite ito aññesu cakkavālesu nuppajjantīti vāritam eva hoti. *Apubbaṃ acariman* ti ettha cakkaratana-pātubhāvato pubbe pubbaṃ. Tass' eva antaradhānato pacchā carimaṃ. Tattha dvidhā cakkaratanaṃ antaradhānaṃ hoti: cakkavattino kālakiriyāya vā pabbajjāya vā. Antarahāyamānaṃ ca pana taṃ kālakiriyato vā pabbajjato vā sat-

¹ S.R. om.² S.R. appaṭimo.³ °pakatitā (?).⁴ S.R. om.⁵ S.R. vaṭṭati.

tame divase antaradhāyati. Tato paraṇ cakkavattino pātu-bhāvo avārito. Kasmā pana ekacakkavāle dve cakkavat-tino nuppajjantīti? Vivādupacchedato, anacchariyabhāvato,¹ cakkaranassa mahānubhāvato ca. Dvīsu hi² uppajjan-tesu: amhākaṇ rājā mahanto, amhākaṇ rājā mahanto ti vi-vādo uppajjeyya; ekasmiṇ dipe cakkavattī, ekasmiṇ dipe cakkavattī ti ca anacchariyo bhavēyya. Yo cāyaṇ cakkara-tanassa dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu issari-yānuppadānasamattho mahānubhāvo, so pariḥāyeyya. Iti vivādupacchedato anacchariyabhāvato¹ cakkaranassa ma-hānubhāvato ca na ekacakkavāle dve uppajjantī.

Yaṇ itthi arahaṇ assa Sammāsambuddho ti ettha tiṭṭhatu tāva sabbaññuḡuṇe nibbattetvā lokatāraṇasamattho³ Bud-dhabhāvo, paṇidhānamattam pi itthiyā na sampajjati.

Manussattaṇ lingasampatti, hetu Satthāradassanaṇ,
pabbajjā guṇasampatti, adhikāro ca chandatā,
aṭṭha dhammasamodhānā, abhinīhāro samijjhatīti.

Imāni hi paṇidhānasampatti-kāraṇāni. Iti paṇidhānam pi sampādetuṇ asamatthāya itthiyā kuto Buddhabhāvo ti atthānam etaṇ anavakāso yaṇ itthi arahaṇ assa Sammāsam-buddho ti vuttaṇ. Sabbākāraparipūro vā puññussayo sabbā-kāraparipūram eva attabhāvaṇ nibbattetīti puriso va arahaṇ hoti Sammāsambuddho.

Na itthi rājā assa cakkavattī ti ādisu⁴ yasmā itthiyā koso-hitavathaguyhatādīnaṇ abhāvena lakkhaṇāni na pūrenti,⁵ itthiratanābhāvena sattaratanasamangitā na sampajjati, sabbamanussehi ca adhiko attabhāvo na hoti, tasmā atthā-nam etaṇ anavakāso yaṇ itthi rājā assa cakkavattī ti vuttaṇ. Yasmā ca Sakkattādīni pi tīṇi ṭhānāni uttamāni, itthilingaṇ ca hīnaṇ, tasmā tassā Sakkattādīni pi paṭisiddhāni.

Nanu ca yathā itthilingaṇ, evaṇ purisalingam pi Brahmaloke natthi, tasmā: yaṇ puriso Brahmattaṇ kāreyya,⁶ ṭhānam etaṇ vijjatīti pi na vattabbaṇ siyā ti? No na vattabbaṇ. Kasmā? Idha purisassa tattha nibbattanato. Brahma-ttan ti hi Mahābrahmattaṇ adhippetāṇ. Itthi ca idha jhānaṇ

¹ S.R. acchariyabhāvato. ² S.R. om. ³ S.R. ālokakaraṇasamattho.

⁴ S.R. add pi.

⁵ S.R. paripūrenti.

⁶ S.R. kareyya.

bhāvetvā kālaṅkatvā Brahmaṇpārisajjānaṅ saḥavyataṅ uppajjati, na Mahābrahmānaṅ. Puriso pana tattha na uppajjatīti na vattabbo. Samāne pi c' ettha ubhayalingābhāve purisa-saṅṭhānā va Brahmāno, na itthisaṅṭhānā; tasmā suvuttam ev' etaṅ.

Kāyaduccaritassā ti¹ ādisu yathā nimbabija-kosātakībijādīni madhuraṅ phalaṅ na nibbattenti, asātaṅ amadhuram eva nibbattenti, evaṅ kāyaduccaritādīni madhuraṅ vipākaṅ na nibbattenti, amadhuram eva nibbattenti. Yathā ca ucchubija-sālibijādīni madhurasādurasam² eva phalaṅ nibbattenti, na asātaṅ kaṭukaṅ; evaṅ kāyasucaritādīni madhuram eva vipākaṅ nibbattenti, na amadhuraṅ. Vuttam pi c' etaṅ:

*Yādisaṅ vapate bījaṅ, tādīsaṅ harate phalaṅ :
kalyāṇakārī kalyāṇaṅ, pāpakārī ca pāpakan ti.**

Tasmā atthānam etaṅ anavakāso yaṅ kāyaduccaritassā ti ādi vuttaṅ. *Kāyaduccaritasamaṅgī*³ ti ādisu *samaṅgī* ti pañcavidhā samangitā: āyūhanasamangitā, cetanāsamangitā, kammaṣamangitā, vipākaṣamangitā, upaṭṭhānaṣamangitā ti. Tattha kusalākusalakammāyūhanakkhaṇe āyūhanasamangitā ti vuccati. Tathā cetanāsamangitā. Yāva pana arahattaṅ na pāpuṇanti, tāva sabbe pi sattā pubbe upacitaṅ vipākārahaṅ kammaṅ sandhāya kammaṣamangino ti vuccanti; eṣā kammaṣamangitā. Vipākaṣamangitā pana vipākakkhaṇe yeva veditabbā. Yāva pana sattā arahattaṅ na pāpuṇanti, tāva tesāṅ tato tato cavitvā niraye tāva uppajjamānānaṅ aggijāla-lohakumbhi-ādīhi upaṭṭhānākārehi nirayo, gabbhaseyyakattaṅ āpajjamānānaṅ mātukucchi, devesu uppajjamānānaṅ kapparukkha-vimānādīhi upaṭṭhānākārehi devaloko ti evaṅ uppattinimittaṅ upaṭṭhāti. Iti nesaṅ iminā uppattinimittupaṭṭhānena aparimuttatā upaṭṭhānaṣamangitā nāma. Sā calati, sesā niccalā. Niraye hi upaṭṭhite pi devaloko upaṭṭhāti. Devaloke upaṭṭhite pi nirayo upaṭṭhāti. Manussa-loke upaṭṭhite pi tiracchānayoni upaṭṭhāti. Tiracchānayoniyā ca upaṭṭhitāya pi manussaloko upaṭṭhāti yeva.

* S. i, 227.

¹ Vbh. 337. ² S.R. madhuraṅ°. ³ B. °duccaritassa samaṅgī.

Tatr' idaṇ vatthu: Soṇagiripāde kira Pippalivihāre¹ Soṇatthero nāma eko dhammakathiko. Tassa pitā sunakha-vājjiko nāma² luddako² ahoṣi. Thero taṇ paṭibāhanto pi saṇvare ṭhapetaṇ asakkonto: mā nassi varāko ti mahallakakāle akāmakaṇ pabbājesi. Tassa gilānaseyyāya nipannassa nirayo upaṭṭhāsi. Soṇagiripādato mahantā mahantā sunakhā āgantvā khāditukāmā viya samparivāresuṇ. So mahābhayabhīto: vārehi tāta Soṇa, vārehi tāta Soṇāti āha. Kiṇ mahātherā ti? Na passasi tātā ti taṇ pavattiṇ ācikkhi. Soṇatthero: kathaṇ hi nāma mādisassa pitā niraye nibbattisati, paṭiṭṭho 'ham assa³ bhavissāmīti sāmaṇerehi nānāpupphāni āharāpetvā cetiyangaṇa-bodhiyangaṇesu taḷasanthārapūjaṇ⁴ āsanapūjaṇ ca kāretvā pitaṇ mañcena cetiyangaṇaṇ haritvā mañce nipajjāpetvā: ayaṇ me mahāthera, pūjā tumhākaṇ atthāya katā; ayaṇ me Bhagavā duggatapaṇṇākāro ti vatvā Bhagavantaṇ vanditvā cittaṇ pasādehīti āha. So² mahāthero pūjaṇ disvā tathā karonto cittaṇ pasādesi.⁵ Tāvad ev' assa devaloko⁶ upaṭṭhāsi; Nandavana-Cittalatāvana-Missakavana-Phārusakavana-vimānāni ceva devanātakāni ca parivāretvā ṭhitāni viya ahesuṇ. So: apetha Soṇa, apetha Soṇā ti āha. Kim idaṇ therā ti? Etā te mātarō āgacchantīti. Thero saggo upaṭṭhito mahātherasāti cintesi. Evaṇ upaṭṭhānasamangitā calatīti veditabbā. Etāsu samangitāsu idha āyūhana-cetanā-kammasamangitavasena kāyaduccaritasamangī ti ādi vuttaṇ. Sesāṇ sabbattha uttānattham evāti.

Pathamabalaniddeso.

Dutiyabalaniddese *gatisampattipatibāḷhānī* ti⁷ gatisampattiyā paṭibāhitāni, vāritāni, paṭisedhitāni. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Ettha ca *gatisampattī* ti sampannā gati, devaloko ca manussaloko ca. *Gativipattī* ti vipannā gati, cattāro apāyā. *Upadhīsampattī* ti attabhāvasamiddhi. *Upadhivipattī* ti hīna-attabhāvatā. *Kālasampattī* ti surāja-sumanussakā-

¹ S.R. Sabbagiri°.

² S.R. om.

³ S.R. paṭiṭṭhāssa.

⁴ B. mālasanthāra°; S. sālāsanthāra°; R. mālāsanthāra°.

⁵ B. pasādeti.

⁶ B. °loke.!

⁷ Vbh. 338.

lasankhāto sampannakālo. *Kālavipattī* ti durāja-dumanus-sakālasankhāto vipannakālo. *Payogasampattī* ti sammāpayogo. *Payogavipattī* ti micchāpayogo.

Tattha ekaccassa bahūni pāpakammāni honti. Tāni gativipattiyaṃ ṭhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena gatisampattiyaṃ devesu vā¹ manussesu vā nibbatto. Tādise ca ṭhāne akusalassa vāro natthi, ekantaṃ² kusalass' eva vāro ti, evam assa tāni kammāni gatisampatti-
paṭibālhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassā pi bahūni pāpakammāni honti. Tāni upadhivipattiyaṃ ṭhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena upadhisampattiyaṃ ṭhito susaṅghitangapaccango abhirūpo dassaniyo Brahmavacchasadisō. Sace pi dāsiyā kucchismiṃ dāsajāto hoti, evarūpo attabhāvo kiliṭṭhakammassa nānucchaviko ti hatthimeṇḍa-assagopakakammādini³ taṃ na kārenti; sukhumavatthāni nivāsāpetvā bhaṇḍāgārikaṭṭhānādisu ṭhapenti. Sace itthi hoti, hatthibhattapacanādini na⁴ kārenti. Vatthālankāraṃ datvā sayanapālikaṃ vā naṃ karonti, Sāmadeviṃ viya vallabhaṭṭhāne vā ṭhapenti. Bhātikarājakāle kira gomaṃsakhādake bahujane gahetvā rañño dassesuṃ. Te: daṇḍaṃ dātuṃ sakkothā ti puṭṭhā na sakkomāti vadiṃsu. Atha ne rājangaṇasodhake⁵ akaṃsu. Tesāṃ ekā dhītā abhirūpā dassaniyā¹ pāsādikā. Taṃ disvā rājā antepuraṃ atinetvā⁶ vallabhaṭṭhāne ṭhapesi. Sesaṇātakā pi tass' ānubhāvena sukhaṃ jīviṃsu. Tādisasmiṃ hi attabhāve pāpakammāni vipākaṃ dātuṃ na sakkontīti, evaṃ upadhisampatti-
paṭibālhāni na vipaccantīti pajānāti.

Ekassa bahūni pāpakammāni honti. Tāni kālavipattiyaṃ ṭhitassa vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena paṭhamakappikānaṃ vā cakkavattirañño vā Buddhānaṃ vā uppattisamayā surāja-sumanussakāle nibbatto. Tādise ca kāle nibbattesu⁷ akusalassa vipākakaṃ dātuṃ okāso natthi, ekantaṃ² kusalass' eva okāso ti evaṃ kālasampatti-
paṭibālhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni payogavi-

¹ S.R. om. ² S.R. ekanta. ³ S.R. °assabandhaka-gopālaka°.

⁴ S.R. add taṃ.

⁵ B. rājangane°.

⁶ S.R. abhinetvā.

⁷ B. nibbatta-.

pattiyaṅ ʃhitassa vipacceyyuṅ. So pana ekena kalyāṇakammena payogasampattiyaṅ ʃhito pānātipātādihi virato kāyavacīmanosucaritāni pūreti. Tādise ʃhāne akusalassa vipaccanokāso natthi. Ekantaṅ¹ kusalass' eva okāso ti evaṅ payogasampattipaṭibālhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni gatisampattiyaṅ ʃhitassa na vipacceyyuṅ. So pan' ekena pāpakammena gativipattiyaṅ yeva nibbatto. Tatth' assa tāni kammāni upagantvā vārena vārena² vipākaṅ denti. Kālena niraye nibbattāpenti, kālena tiracchānayoṇiyaṅ, kālena pettivisaṅ, kālena asurakāye. Dighenāpi addhunā apāyato sisaṅ ukkhipituṅ na denti. Evaṅ gatisampattipaṭibāhitattā vipākaṅ dātuṅ asakkontāni gativipattiṅ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni upadhisampattiyaṅ ʃhitassa na vipacceyyuṅ. So pana ekena pāpakammena upadhivipattiyaṅ yeva ʃhito³ dubbaṅno durūpo dussaṅʃhito bībhaccho⁴ pisācasadiso. So sace dāsīyā kucchiyaṅ dāsajāto, imāni etassa anucchavikānīti sabbāni naṅ kiliṭṭhakammāni kārenti, antamaso pupphachaddakammaṅ⁵ upādāya. Sace itthi hoti, imāni etiṣṣā anucchavikānīti sabbāni naṅ hatthibhattapacanādīni kiliṭṭhakammāni kārenti. Kulagehe jātam pi baliṅ sādhayamānā rājapurisā⁶ gehadāsī ti saññaṅ katvā bandhitvā gacchanti. Kotalavāpīgāme⁷ mahākuṭumbikassa gharāṇi viya. Evaṅ upadhisampattipaṭibāhitattā vipākaṅ dātuṅ asakkontāni upadhisampattiyaṅ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni kālasampattiyaṅ nibbattassa na vipacceyyuṅ. So pana ekena pāpakammena kālavipattiyaṅ durāja-dumanussakāle kasate niroje dasavassāyukakāle nibbatto. Yadā pañca gorasā pacchijjanti, kudrūsakaṅ aggabhōjanaṅ hoti. Kiñcāpi manussaloke nibbatto, migapasu-sarikkhājīviko pana hoti. Evarūpe kāle kusalassa vipaccanokāso natthi. Ekantaṅ¹ akusalass' eva hotīti, evaṅ kālasampattipaṭibāhitattā vipā-

¹ S.R. ekanta-.

⁴ B. vībhaccho.

⁶ S.R. purisā.

² S.R. om.; vāraṅ (?).

⁵ B. pubba°.

⁷ S.R. Kālavāpi°.

³ B. patitṭhito.

kaṇ dātuṇ asakkontāni kālaviṇṇaṇ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni pāpakammāni honti. Tāni payoga-sampattiyaṇ ṭhitassa na vipacceyyuṇ. So pana payogavi-pattiyaṇ ṭhito pānātipātādīni dasa akusalakammāni karoti, tam enaṇ sahoḍḍaṇ¹ gahetvā rañño dassenti. Rājā bahu-kammakāraṇāni kāretvā ghātāpeti. Evaṇ payogasampatti-paṭibāhitattā vipākaṇ dātuṇ asakkontāni payogaviṇṇaṇ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Evaṇ catūhi sampattihi paṭibāhitaṇ pāpakammaṇ vipākaṇ adatvā catasso vipattiyo āgamma deti. Yathā hi koci d-eva puriso kenacid-eva kammaena rājānaṇ ārādheyya. Ath' assa rājā ṭhānantaraṇ datvā janapadaṇ dadeyya. So taṇ sammā paribhuñjituṇ asakkonto makkaṭena gahitabhatta-puṇaṇ viya bhindeyya. Yassa yaṇ yānaṇ vā vāhanaṇ vā dāsaṇ² vā dāsiṇ vā ārāmaṇ vā vatthuṇ vā sampan-narūpaṇ passati, sabbaṇ balakkārena guṇheyya. Manussā rājavallabho ti kiñci vattuṇ na sakkuṇeyyuṇ. So aññassa vallabhatarassa rājamahāmattassa virajjheyya. So naṇ gahetvā supothitaṇ pothāpetvā bhūmiṇ piṭṭhiyā ghaṇ-sāpento³ nikkaddhāpetvā rājānaṇ upasankamitvā: asuko nāma te deva, janapadaṇ bhindatīti gaṇhāpeyya. Rājā bandhanāgāre bandhāpetvā: asukena nāma kassa kiṇ avahaṭaṇ ti nagare bheriṇ carāpeyya. Manussā āgantvā: mayhaṇ idaṇ gahitaṇ, mayhaṇ idaṇ gahitaṇ ti virava-sahassaṇ upaṭṭhāpeyyuṇ. Rājā bhiiyosomattāya kuddho nānappakārena taṇ bandhanāgāre kilametvā ghātāpetvā: gacchatha naṇ susāne chaḍḍetvā sankhalikā āharathā ti vadeyya. Evaṇ sampadam idaṇ datṭhabbaṇ. Tassa hi purisassa kenaci deva kammaena rājānaṇ ārādhētā vā ṭhānan-taraṇ laddhakālo viya puthujjanassāpi⁴ kenaci deva puñ-ṇakammaena sagge nibbattakālo. Tasmiṇ janapadaṇ bhin-ditvā manussānaṇ santakaṇ guṇhante kassaci kiñci vattuṇ avisahanakālo viya imasmim pi⁴ sagge nibbatte akusalassa vipaccanokāsa⁵-alabhanakālo. Tassa ekadivasaṇ ekasmiṇ

¹ sahoḍḍaṇ (?).

² B. om.

³ B. °petvā.

⁴ S.R. om.

⁵ S.R. °kāsaṇ.

rājavallabhe virajjhivā tena kuddhena naṅ¹ pothāpetvā¹ rañño ārocetvā bandhanāgāre bandhāpitakālo viya imassa saggato cavitvā niraye nibbattakālo. Manussānaṅ mayhaṅ idaṅ gahitaṅ, mayhaṅ idaṅ gahitaṅ ti viravakālo viya tasmiṅ niraye nibbatte sabbākusalakammānaṅ sannipatitvā gahaṅakālo. Susāne chaḍḍetvā sankhalikānaṅ āharaṅakālo viya ekekasmiṅ kamme khīṇe itarassa itarassa² vipākena nirayato sīsaṅ anukkipitvā sakalakappaṅ nirayamhi paccanakālo. Kappaṭṭhitikakammaṅ hi katvā ekakappaṅ³ nirayamhi paccanakasattā neva eko, na dve, na sataṅ, na sahasaṅ. Evaṅ paccanakasattā kira gaṇanapathaṅ vītivattā.

*Atth' ekaccāni kalyāṇāni kammamādānāni gativipatti-
paṭibālhāni na vipaccantī* ti ādisu pi evaṅ yojanā veditabbā. Idh' ekaccassa bahūni kalyāṇakammāni⁴ honti. Tāni gatisampattiyaṅ ʔhitassa vipacceyyuṅ. So pana ekena pāpakamma gativipattiyaṅ niraye vā asurakāye vā nibbatto. Tādise ca ʔhāne kusalaṅ vipākaṅ dātuṅ na sakkoti; ekantaṅ⁵ akusalam eva sakkotīti evam assa tāni kammāni gativipatti-
paṭibālhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni upadhisampattiyaṅ ʔhitassa vipacceyyuṅ. So pana ekena pāpakamma upadhivipattiyaṅ paṭiṭṭhito dubbaṅṅo hoti piśacasadiso. So sace pi rājakule nibbatto, pitu-accayena: kiṅ imassa nissirikassa rajjena ti rajjaṅ na labhati. Senāpati-gehādisu nibbatto pi senāpatiṭṭhānādīni⁶ na labhati. Imassa pan' atthassa vibhāvanatthaṅ Diparājavatthu kathetabbaṅ: Rājā kira putte jāte deviyā pasīditvā varaṅ adāsi. Sā varaṅ gahetvā ʔhapesi. Kumāro sattaṭṭhavassakāle va¹ rājan-
gaṇe kukkuṭe yujjhāpesi. Eko kukkuṭo uppatitvā kumārassa akkhiṅ⁷ bhindi. Kumāramātā devī puttassa paṅṅarasa-
solasavassakāle rajjaṅ dhāressamīti⁸ rājānaṅ upasankamitvā āha: deva, tumhehi kumārassa jātakāle varo dinno; mayā⁹
gahetvā ʔhapito; idāni naṅ guṇhāmīti. Sādhu devī gaṇhā-
hīti. Mayā deva, tumhākaṅ santikā kiñci aladdhaṅ nāma

¹ S.R. om.

² B. om.

³ S.R. evaṅ kappaṅ.

⁴ S.R. puññakammāni.

⁵ S.R. ekanta-.

⁶ S.R. senāpatiṭṭhāna-setṭhiṭṭhānādīni.

⁷ B. akkhīni.

⁸ vāressāmīti (?).

⁹ S. adds so.

natthi; idāni pana mama puttassa rajjaṇ dehī ti.¹ Devī, tava putto angavikalo, na sakkā tassa rajjaṇ dātun ti. Tumhe mayhaṇ rucanakavaraṇ dātuṇ asakkontā kasmā varaṇ adatthā ti? Rājā ativiya nippīyamāno: na sakkā tuyhaṇ puttassa sakala-Lankādīpe rajjaṇ dātuṇ, Nāgadīpe pana chattaṇ ussāpetvā vasatūti Nāgadīpaṇ pesesi. So Dīparājā nāma ahosi. Sace cakkhuvikalo nābhavissā, tiyojanasatike sakala-Tambapaṇṇidīpe sabbasampattiparivāraṇ rajjaṇ alabhissā.² Evaṇ upadhivipattipaṭibālhāni no vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni kālasampattiyaṇ ṭhitassa vipacceyyuṇ. So pana ekena pāpakammena kālavipattiyaṇ durāja-dumanussakāle kasāṭe niroje appāyuke gatikoṭṭike³ nibbatto. Tādise ca kāle kalyāṇakammaṇ vipākaṇ dātuṇ na sakkotīti evaṇ kālavipatti-paṭibālhāni na vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni payogasampattiyaṇ ṭhitassa vipacceyyuṇ. Ayaṇ pana payogavipattiyaṇ ṭhito pāṇaṇ hanati, . . . pe . . . sabbaṇ dussīlyaṇ pūreti; tathā tena saddhiṇ samajātikāni⁴ pi kulāni āvāha-vivāhaṇ na karonti: itthidhutto surādhutto akkha-dhutto ayaṇ pāpapuriso ti ārakā parivajjenti; kalyāṇakammāni vipaccitūṇ na sakkonti. Evaṇ payogavipattipaṭibālhāni na vipaccantīti pajānāti. Evaṇ catasso sampattiyo āgamma vipākadāyakaṇ kalyāṇakammaṇ catūhi vipattihi paṭibāhitattā na vipaccati.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni gativipattiyaṇ ṭhitassa na vipacceyyuṇ. So pana ekena kalyāṇakammena gatisampattiyaṇ yeva nibbatto. Tatth' assa tāni kammāni upagantvā vārena vārena vipākaṇ denti, kālena manussaloke nibbattāpenti, kālena devaloke. Evaṇ gativipattipaṭibāhitattā vipākaṇ dātuṇ asakkontāni gatisampattiṇ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni upadhivipattiyaṇ ṭhitassa na vipacceyyuṇ. So pana ekena

¹ S.R. dhāremīti; vāremīti (?).

³ S.R. katakoṭṭite.

² S.R. alabhittha.

⁴ S.R. samāna.°

kalyāṇakammena upadhisampattiyaṃ yeva paṭiṭṭhito abhirūpo . . . pe . . . Brahmavacchasadiso. Tassa upadhisampattiyaṃ ṭhitattā kalyāṇakammāni vipākaṃ denti. Sacerājakule nibbattati,¹ aññesu jeṭṭhakabhātikesu santesu pi: etassa attabhāvo samiddho, etassa chatte ussāpīte lokassa phāsu bhavissatīti tam eva rajje abhisiñcanti. Uparājagehādisu nibbatto pitu accayena oparajjaṃ, senāpaṭiṭṭhānaṃ, bhaṇḍāgārikatṭhānaṃ² labhati. Evaṃ upadhivipattiapaṭibāhitattā vipākaṃ dātuṃ asakkontāni upadhisampattiṃ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni kāvīpattiyaṃ ṭhitassa na vipacceyyuṃ. So pana ekena kalyāṇakammena kālasampattiyaṃ nibbatto surāja-sumanussakāle. Tādisāya kālasamiddhiyā nibbattassa kalyāṇakammaṃ vipākaṃ deti. Tat' idaṃ Mahāsoṇattherassa vatthu kathetabbaṃ: Brāhmaṇatissabhaye kira Cittalapabbate dvādasabhikkhusahassāni paṭivasanti. Tathā Tissamahāvihāre. Dvīsu pi³ vihāresu tinnaṃ vassānaṃ vaṭṭaṃ; taṃ ekaratten' eva⁴ mahāmūsikāyo khāditvā thusamattam eva ṭhapesuṃ. Cittalapabbate bhikkhusaṅgho: Tissamahāvihāre vaṭṭaṃ⁵ vattissati, tattha gantvā vasissāmāti vihārato nikkhami. Tissamahāvihāre pi bhikkhusaṅgho: Cittalapabbate vaṭṭaṃ⁵ vattissati, tattha gantvā vasissāmāti vihārato nikkhami. Ubhato pi ekissā gambhīrakandarāya tīre samāgatā pucchitvā vaṭṭassa⁶ khīṇabhāvaṃ ṇatvā tattha gantvā kiṃ karissāmāti catuvisati-bhikkhusahassāni gambhīrakandaraṇaṃ⁷ pavisitvā nisinnanihāren' eva⁸ anupādisesāya nibbāna-dhātuyā parinibbāyiṃsu. Pacchā bhaye vūpasante bhikkhusaṅgho Sakkaṃ devarājānaṃ gahe tvā dhātuyo saṃharitvā cetiyaṃ akāsi.

Brāhmaṇatissacoro pi janapadaṃ viddhaṃsesi.⁹ Saṅgho sannipativā mantetvā¹⁰ coraṃ paṭibāhatūti Sakkasantikaṃ aṭṭha there pesesi. Sakko devarājā: bhante, uppanno coro

¹ B. nibbatteti.

² S.R. *add seṭṭhiṭṭhānaṃ.*

³ B. *om.*

⁴ B. vassānaṃ ekarattam eva vatthaṃ; R. *om* taṃ.

⁵ B. vatthaṃ.

⁶ B. vatthassa.

⁷ S.R. 'kandarā vanaṃ.

⁸ S. nisinnā nirāhāren' eva.

⁹ S.R. viddhaṃseti.

¹⁰ S.R. *om.*

na sakkā paṭibāhituṅ, sangho parasamuddaṅ gacchatu, ahaṅ samuddarakkhaṅ¹ karissāmīti. Sangho sabbadisāhi Nāgdīpaṅ gantvā Jambukolapaṭṭane tibhūmaka²-mahā-
ulumpaṅ bandhāpesi; ekā bhūmikā uduke osīdi; ekissā bhikkhusangho nisinno, ekissā pattacīvarāni ṭhapayīṃsu. Saṅyuttabhāṇaka-Cūlasīvattothero, Isidattattothero, Mahāsoṇatthero ti tayo therā tāsāṅ parisānaṅ pāmokkhā. Tesu dve therā Mahāsoṇanattotheraṅ āhaṅsu: Āvuso Mahāsoṇa, abhiruha ulumpan ti. Tumhe pana bhante ti? Āvuso uduke maraṇam pi thale maraṇam pi ettakam eva, na mayaṅ gamissāma; taṅ nissāya pana³ anāgate sāsānassa paveṇī ṭhassati; gaccha tvaṅ āvuso ti. Nāhaṅ bhante, tumhesu agacchantesu gamissāmīti yāva tatiyaṅ kathetvā pi therāṅ āropetuṅ asak-kontā nivattiṃsu. Atha Cūlasīvattothero Isidattattotheraṅ āha: Āvuso Isidatta, anāgate Mahāsoṇattotheraṅ nissāya paveṇī ṭhassati, mā kho naṅ hatthato vissajjehīti. Tumhe pana bhante ti? Ahaṅ Mahācetiyaṅ vandissāmīti dve there anusā-sitvā anupubbena cārikaṅ caranto Mahāvihāraṅ sampāpuṇi. Tasmiṅ samaye Mahāvihāro suñño. Cetiyaṅgaṇe eraṇḍā jātā. Cetiyaṅ gacchehi parivāritaṅ, sevālena pariyaṇaddhaṅ. Thero dharamānakabuddhassa nipaccākāraṅ dassento viya Mahācetiyaṅ vanditvā pacchimadisāya sālaṅ pavisitvā olo-kento evarūpassa nāma lābhagga-yasaggappattassa sarīra-dhātunicayaṭṭhānaṅ anāthaṅ jātan ti cintayamāno nisīdi. Atha avidūre rukkhe adhiatthā devatā addhikamanussarū-pena taṇḍulanālīṅ ca gulapiṇḍaṅ⁴ ca ādāya therassa santikaṅ gantvā:⁵ Kattha gacchatha bhante ti āha.⁶ Dakkhiṇadisāṅ upāsakā ti. Aham pi tatth' eva gantukāmo, saha gacchāma bhante ti. Ahaṅ dubbalo, tava gatiyā gantuṅ na sakkhis-sāmi; tvaṅ purato gaccha upāsakā ti. Aham pi tumhākaṅ gatiyā gamissāmīti therassa pattacīvaraṅ⁷ aggahehi. Tissa-vāpipāliṅ ārūlhakāle ca pattaṅ āharāpetvā pānakaṅ katvā adāsi. Therassa pītamatte yeva balamattā saṅṭhāsi. De-vatā paṭhaviṅ sankhipitvā Veṇu-nadisantike ekaṅ chaddi-tavihāraṅ patvā therassa vasanaṭṭhānaṅ paṭijaggitvā adāsi.

¹ S.R. samuddārakkhaṅ.² S.R. tibhūmika°.³ S.R. om.⁴ S.R. °piṇḍakaṅ.⁵ S.R. patvā.⁶ B. Ahaṅ.⁷ S.R. cīvaraṅ.

Punadivase therena mukhe dhotamatte yāguṇ pacitvā adāsi. Yāguṇ pītassa bhattaṇ pacitvā upanāmesi. Thero: tuyhaṇ ṭhapehi upāsakā ti pattaṇ hatthena pidahi. Ahaṇ na dūraṇ gamissāmīti¹ devatā therassa patte bhattaṇ² pakkhipitvā katabhattakicce there pattaḥcivaram ādāya maggaṇ paṭipannā paṭhaviṇ sankhipitvā Jajjaranadisantikaṇ netvā: bhante, etaṇ paṇṇakhādakamanussānaṇ vasanaṭṭhānaṇ; dhūmo paññāyati; ahaṇ purato gamissāmīti therāṇ vanditvā attano bhavanaṇ agamāsi. Thero sabbam pi bhayakālaṇ paṇṇakhādakamanusse nissāya vasi.

Isidattatthero pi anupubbena cārikaṇ caranto Alajana-padaṇ sampāpuṇi. Tattha manussā nātipakkāni madhukaphalāni bhinditvā aṭṭhiṇ³ ādāya tacaṇ chaḍḍetva agamaṇsu. Thero: āvuso Mahāsoṇa, bhikkhāhāro paññāyatīti vatvā pattaḥcivaraṇ āharāpetvā cīvaraṇ pārūpitvā pattaṇ nīharitvā aṭṭhāsi. Taruṇadārakā therāṇ ṭhitaṇ disvā iminā koci attho bhivissatīti vālukaṇ puñchitvā madhukaphalattacaṇ patte pakkhipitvā adaṇsu. Therā paribhuñjiṇsu. Sattāhamattaṇ so yeva āhāro ahosi. Anupubbena Coriyassarāṇ sampāpuṇiṇsu. Manussā kumudāni gahetvā kumudanāle chaḍḍetvā agamaṇsu. Thero: āvuso Mahāsoṇa, bhikkhāhāro paññāyatīti vatvā pattaḥcivaraṇ āharāpetvā cīvaraṇ pārūpitvā pattaṇ nīharitvā aṭṭhāsi. Gāmadārikā kumudanāle sodhetvā patte pakkhipitvā adaṇsu. Therā paribhuñjiṇsu. Sattāhamattaṇ so va⁴ āhāro ahosi. Anupubbena carantā paṇṇakhādakamanussānaṇ vasanaṭṭhāne ekaṇ gāmadvāraṇ sampāpuṇiṇsu. Tattha ekissā dārikāya mātāpitaro araṇṇaṇ gacchantā: sace koci ayyo āgacchati, katthaci gantuṇ mā adāsi, ayyassa vasanaṭṭhānaṇ ācikkheyyāsi amma ti āhaṇsu. Sā there disvā pattaṇ gahetvā nisīdāpesi. Gehe dhaññajāti nāma natthi. Vāsiṇ⁵ pana gahetvā guñja⁶-cocarukkhattacaṇ guñjalatāpattehi saddhiṇ ekato koṭṭetvā tayo piṇde katvā ekaṇ Isidattattherassa, ekaṇ Mahāsoṇattherassa patte ṭhāpetvā atirekaṇiṇdaṇ Isidattattherassa patte ṭhāpessāmīti hatthaṇ pasāresi. Hattho parivattitvā Mahāsoṇattherassa

¹ B. *adds* vutte.

² S.R. *om.*

³ S.R. aṭṭhi.

⁴ S.R. tam eva.

⁵ B. Dāsiṇ.

⁶ S.R. guḷa-.

patte patiṭṭhāpesi. Isidattatthero Brāhmaṇatissabhaye guñ-
ja¹-cocapiṇḍe vipākādāyakakammaṇ² desakālasampadāya
kīva pamāṇaṇ vipākaṇ dassatīti āha. Te taṇ paribhuñjitvā
vasanaṭṭhānaṇ agamaṇsu. Sā pi araṇṇato āgatānaṇ mātā-
pitūnaṇ ācikkhi: dve therā āgatā, tesañ me vasanaṭṭhānaṇ
ācikkhitan ti. Te ubho pi therānaṇ santikaṇ gantvā vandi-
tvā: bhante, yaṇ mayaṇ labhāma, tena tumhe paṭijaggissāma;
idh' eva vasathāti paṭiññaṇ gaṇhiṇsu. Therā pi sabbabha-
yakālaṇ te upanissāya vasiṇsu.

Brāhmaṇatissacore³ mate⁴ Pitumahārājā chattaṇ ussā-
pesi. Bhaṇaṇ vūpasantaṇ, janapado sampunṇo ti sutvā
parasamuddato bhikkhusaṅgho nāvāya Mahātitthapaṭṭane
oruyha: Mahāsoṇatthero kahaṇ vasatīti pucchitvā therassa
santikaṇ agamāsi. Thero pañcabhikkhusataparivāro Kāla-
kagāme Maṇḍalārāmavihāraṇ sampāpuṇi. Tasmiṇ samaye
Kālakagāme satta-mattāni kulasatāni paṭivasanti. Ratti-
bhāge devatā āhiṇḍitvā: Mahāsoṇatthero pañcabhikkhusata-
parivāro Maṇḍalārāmavihāraṇ patto. Ekeko navahatthasā-
ṭakena saddhiṇ ekeka-kahāpaṇagghanakaṇ piṇḍapātaṇ de-
tūti manusse avocuṇ. Puna-divase ca⁵ therā Kālakagāmaṇ
piṇḍāya pavasiṇsu. Manussā nisidāpetvā yāguṇ adaṇsu.
Maṇḍalārāmavāsī Tissabhūtithero sanghatthero hutvā ni-
sīdi. Eko mahāupāsako taṇ vanditvā: Bhante, Mahāsoṇat-
thero nāma kataro? ti pucchi. Tena samayena thero
navako hoti, pariante nisinno. Thero hatthaṇ pasāretvā:
Mahāsoṇo nāma esa upāsaka ti āha. Upāsako taṇ vanditvā
pattaṇ gaṇhāti. Thero na deti. Tissabhūtithero: Āvuso
Soṇa, yathā tvaṇ na jānāsi, mayam pi evam eva na jānāma.
Puñṇavantānaṇ devatā paripācenti; pattaṇ dehi,⁶ sabrahma-
cārīnaṇ sangahaṇ karohīti āha. Thero pattaṇ adāsi. Ma-
hāupāsako pattaṇ⁷ ādāya gantvā kahāpaṇagghanakassa
piṇḍapātassa pūretvā navahatthasāṭakaṇ ādhāraṇ katvā
āharitvā therassa hatthe ṭhapesi. Aparo pi upāsako aparas-
sāti⁸ satta⁸ piṇḍapātasatāni therass' eva adaṇsu. Thero

¹ S.R. gula.

² S.R. °dāyakaṇ kammaṇ.

³ S.R. °coro.

⁴ S.R. mato.

⁵ S.R. om.

⁶ S.R. muñca.

⁷ B. therassāti. *M. t.*: aparassā ti aparassa bhikkhuno pattaṇ ādāya.

⁸ S.R. add sātakasatāni satta.

bhikkhusaṅghassa saṅvibhāgaṃ katvā anupubbena Mahāvīhāraṃ pāpunitvā mukhaṃ dhovitvā Mahābodhiṃ vanditvā Mahācetiyaṃ vanditvā Thūpārāme t̥hito cīvaraṃ pārupitvā bhikkhusaṅghaparivāro dakkhiṇadvārena nagaraṃ pavisitvā dvārato yāva vaḷaṅjanakasālā¹ etasmiṃ antare saṅghikahāpanagghanakaṃ piṇḍapātaṃ labhi. Tato paṭṭhāya pana sakkārassa pamāṇaṃ natthi. Evaṃ kālavipattiyaṃ madhukaphalattaco pi kumudanālā² pi dullabhā jātā. Kālasampattiyaṃ evarūpo mahālābho udapādi.

Vattabba-Nigrodhattherassa pi sāmaṇerakāle Brāhmaṇatissabhayaṃ udapādi. Sāmaṇero ca upajjhāyo c' assa parasamuddaṃ nāgamaṃsu. Paṇṇakhādakamanusse upanissāya vasissāmāti paccantābhimukhā ahesuṃ. Sāmaṇero sat-tāhamattaṃ anāhāro hutvā ekasmiṃ gāmaṭṭhāne tālarukkhe pakkaṃ disvā upajjhāyaṃ āha: bhante, thokaṃ āgametha, tālapakkaṃ pātesāmīti. Dubbalo si tvaṃ sāmaṇera, mā abhiruhīti. Abhiruhissāmi bhante ti khuddakavāsīṃ gahe-tvā tālaṃ āruya³ tālapiṇḍiṃ chindituṃ ārabhi. Vāsiphalaṃ nikkhamitvā bhūmiyaṃ pati. Thero cintesi ayaṃ kilamanto⁴ va rukkaṃ ārūho, kiṃ nu kho idāni karissatīti. Sāmaṇero tālapaṇṇaṃ phāletvā phāletvā vāsidaṇḍike bandhitvā ghaṭ-ṭento ghaṭṭento bhūmiyaṃ pātetvā: bhante, sādhu vat' assa sace vāsiphalaṃ ettha paveseyyāthā ti āha. Thero upāyasampanno sāmaṇero ti vāsiphalaṃ pavesetvā adāsi. So vāsīṃ ukkhipitvā tālaphalāni pātesi. Thero vāsīṃ pātāpetvā pa-vaṭṭitvā gataṃ tālaphalaṃ bhinditvā⁵ sāmaṇeraṃ otiṇṇakāle āha: Sāmaṇera tvaṃ dubbalo, idaṃ tāva khādāhīti. Nāhaṃ bhante tumhehi akhādite khādissāmīti vāsīṃ gahe-tvā tālaphalāni bhinditvā⁵ pattaṃ niharitvā tālamiṇṇaṃ pakkhipitvā therassa datvā sayāṃ khādi. Yāva tālaphalāni ahesuṃ tāva tatth' eva vasitvā phalesu khīnesu anupubbena paṇṇakhādakamanussānaṃ vasanaṭṭhāne ekaṃ chaḍḍitavīhāraṃ pavisiṃsu. Sāmaṇero therassa vasanaṭṭhānaṃ paṭijaggi. Thero sāmaṇerassa ovādaṃ datvā vihāraṃ pavisi. Sāmaṇero: anāyatane naṭṭhānaṃ attabhāvānaṃ pamāṇaṃ natthi, Bud-

¹ S.R. lañchanaka°.

² B. °nāji.

³ S.R. abhiruyha.

⁴ S.R. kilanto.

⁵ S.R. chinditvā.

dhānaṃ upaṭṭhānaṃ karissāmīti cetiyangaṇaṃ gantvā appa-
haritaṃ karoti. Sattāhamattaṃ nirāhāratāya pavedhamāno¹
pativā nipannaṃ va tiṇāni uddharati. Ekacce ca manussā
araññe carantā madhuṃ labhitvā dārūni ceva sākapaṇṇaṃ
ca gahetvā tiṇacalanasaññāya: migo nu kho eso ti sāmaṇe-
rassa santikaṃ gantvā: Kiṃ karosi sāmaṇerā ti āhaṃsu. Tiṇa-
gaṇṭhiṃ gaṇhāmi upāsakā ti. Añño pi koci attli bhante
ti? Āma, upāsakā, upajjhāyo me antogabbhe ti. Mahā-
therassa datvā khādeyyāsi bhante ti sāmaṇerassa madhuṃ
datvā attano vasanaṭṭhānaṃ ācikkhitvā: mayaṃ sākhabhan-
gaṃ karontā gamissāma, etāya saññāya therāṃ gahetvā
āgaccheyyāsi ayyā² ti vatvā agamaṃsu. Sāmaṇero madhuṃ
gahetvā therassa santikaṃ gantvā bahi ṭhatvā: Vandāmi³
bhante ti āha. Thero sāmaṇero jighacchāya anuḍayhamāno
āgato bhavissatīti tuṅhī ahoṣi. So puna: Vandāmi³ bhante
ti āha. Kasmā sāmaṇera, dubbalabhikkhūnaṃ sukhena
nipajjituṃ na desīti? Dvāraṃ vivarituṃ sārappaṃ bhante
ti. Thero utṭhahitvā dvāraṃ vivarivā: Kin te sāmaṇera,
laddhan ti āha. Manussehi madhu dinnāṃ,⁴ khādituṃ
sārappaṃ bhante ti.⁵ Sāmaṇera, evam eva khādituṃ kila-
meyyāma, pānakaṃ katvā pivissāmīti. Sāmaṇero pānakaṃ
katvā adāsi. Atha naṃ thero: manussānaṃ vasanaṭṭhānaṃ
pucchasi sāmaṇerā ti āha. Sayam eva ācikkhiṃsu bhante
ti. Sāmaṇera, pāto va gacchantā kilamissāma, ajj' eva
gamissāmīti pattacīvaraṃ gaṇhāpetvā nikkhami. Te gantvā
manussānaṃ vasanaṭṭhānaṃ avidūre nipajjiṃsu. Sāmaṇero
rattibhāge cintesi: mayā pabbajitakālato paṭṭhāya gāmate
aruṇaṃ na utṭhāpitapubban ti. So pattaṃ gahetvā aruṇaṃ
utṭhāpetuṃ araṇṇaṃ agamāsi. Mahāthero sāmaṇeraṃ ni-
pannaṭṭhāne apassanto: manussakhādakehi gahito bhavis-
satīti cintesi. Sāmaṇero araṇṇe aruṇaṃ utṭhāpetvā pattena
udakaṃ ca dantakaṭṭhaṃ ca gahetvā āgami.⁶ Thero:⁷ Sāma-
nera,² kuhiṃ gato 'si? Mahallakabhikkhūnaṃ te vitakko uppā-
dito; daṇḍakammaṃ āharāti āha.⁷ Āharissāmi bhante ti.
Thero mukhaṃ dhovivā cīvaraṃ pārupi. Ubho pi manus-

¹ S.R. vedhamāno.² S.R. om.³ S.R. vandissāmi.⁴ S.R. dinnāṃ madhuṃ.⁵ S.R. add āha.⁶ S.R. agamāsi.⁷ B. om.

sānaṅ vasaṇaṭṭhānaṅ agamaṅsu. Manussā pi attano pari-
bhogaṅ kandaṃūlaphalaṇṇaṅ adaṅsu. Therā pi pari-
bhuñjitvā vihāraṅ āgamiṅsu.¹ Sāmaṇero udakaṅ āharitvā:
pāde dhovāmi bhante ti āha. Sāmaṇera, tvaṅ rattij kuhiṅ
gato? Amhākaṅ vitakkaṅ uppādesīti. Bhante, gāmente
me aruṇaṅ na uṭṭhāpitapubbaṅ; aruṇuṭṭhāpanatthāya araṇ-
ṇaṅ agacchin² ti. Sāmaṇera, na tuyhaṅ daṇḍakammaṅ
anucchavikaṅ, mayham³ eva anucchavikan ti vatvā thero
tasmiṅ yeva ṭhāne vasi.⁴ Sāmaṇerassa ca⁵ saññaṅ adāsi:
Mayaṅ tāva mahallakā; idaṅ nāma bhavissatīti na sakkā
jānituṅ. Tuvaṅ attānaṅ rakkheyyāsīti. Thero kira anāgāmī.
Taṅ aparabhāge manussakhādakā khādiṅsu. Sāmaṇero attā-
naṅ rakkhitvā bhaye vūpasante tathārūpe ṭhāne uppajjhaṅ
gāhetvā⁶ upasampanno hutvā Buddhavacanaṅ uggahetvā
Tipitakadharo hutvā Vattabbaka-Nigrodhatthero nāma jāto.

Pitumahārājā rajjaṅ paṭipajji. Parasamuddā āgatāgatā
bhikkhū: Kahaṅ Vattabbaka-Nigrodhatthero? Kahaṅ Vattab-
baka-Nigrodhatthero? ti pucchitvā tassa santikaṅ agamaṅsu.
Mahābhikkhusaṅgho therāṅ parivāresi. So mahābhikkhu-
saṅghaparivuto anupubbena Mahāvihāraṅ patvā Mahābo-
dhiṅ Mahācetiyaṅ Thūpārāmaṅ ca vanditvā nagaraṅ pāvīsi.
Yāva dakkhiṇadvārā gacchantass' eva navasu ṭhānesu ticī-
varaṅ uppajji; antonagaraṅ pavitṭhakālato paṭṭhāya mahā-
sakkāro uppajji. Iti kālavipattiyaṅ tālaphala-kandaṃūla-
paṇṇam pi dullabhaṅ jātaṅ; kālasampattiyaṅ evarūpo mahā-
lābho uppanno ti evaṅ kālavipattiapaṭibāhitattā vipākaṅ
dātuṅ asakkontāni kālasampattiṅ āgamma vipaccantīti
pajānāti.

Aparassāpi bahūni kalyāṇakammāni honti. Tāni payo-
gavipattiyaṅ ṭhitassa na vipacceyyuṅ. So pana ekena ka-
lyāṇakammena sammāpayoge paṭiṭṭhito tīni sucaritāni pūreti,
pañcaśīlaṅ dasaśīlaṅ rakkhatī. Kālasampattiyaṅ⁷ nibbat-
tassa rājāno sabbālankārapaṭimaṇḍitā rājakañṇāyo etassa
anucchavikā ti pesenti. Yāna-vāhana-maṇi-suvaṇṇa-rajatā-
dibhedāṅ taṅ taṅ paṇṇākāraṅ etassa anucchavikan⁸ ti

¹ S.R. agamaṅsu.

² S.R. agamāsin.

³ S.R. amhākam.

⁴ S.R. vasissāmīti.

⁵ S.R. om.

⁶ S.R. gāhāpetvā.

⁷ S.R. kusala°.

⁸ B. anucchavikā.

pesenti. Pabbajjūpagato pi mahāyaso hoti mahānubhāvo.

Tatr' idaṅ vatthu: Kūṭakaṅṅarājā kira Girigāmakāṅṅavāsikaṅ Cūlasudhammattheraṅ¹ mamāyati. So Uppalavāpiyaṅ vasamāno therāṅ pakkosāpesi. Thero āgantvā Mālārāmavihāre vasati. Rājā therassa mātaraṅ pucchi: Kiṅ thero² piyāyatīti? Kandaṅ, mahārājā ti. Rājā kandaṅ gāhāpetvā vihāraṅ gantvā therassa dadamāno mukhaṅ ulloketuṅ³ nāsakkihi. So nikkhamitvā⁴ bahi pariveṇe deviṅ pucchi: Kīdiso thero ti? Tvaṅ pariso hutvā ulloketuṅ³ na sakkosi,⁵ ahaṅ kathaṅ sakkhissāmi; nāhaṅ jānāmi kīdiso sīti.⁶ Rājā: mama raṭṭhe balikāragahapatiputtaṅ ulloketuṅ na visahāmi; mahantaṅ vata bho Buddhasāsanaṅ nāmāti appoṭhesi.⁷

Tiṭṭakacūlanāgattheram pi mamāyati. Tassa anguliyaṅ ekā pilakā utṭhahi. Rājā therāṅ passissāmīti vihāraṅ gantvā balavapemena anguliṅ mukhena gaṅhi. Antomukhe yeva pilakā bhinnā; pubbalohitaṅ anuṭṭhuhitvā⁸ there sinehena amataṅ viya ajjhoari. So yeva thero aparabhāge maraṇamañce nipajji. Rājā gantvā asucikapallakaṅ sīse ṭhapetvā: dhammasakaṭassa akkho bhijjati: akkho bhijjati paridevayamāno vicari. Paṭhavissarassa asucikapallakaṅ sīsena ukkhipitvā: vicaraṅ nāma kassa gatamaggo? Sammāpayogassa gatamaggo ti. Evaṅ payogavipattipaṭibāhitattā vipākaṅ dātuṅ asakkontāni payogasampattiṅ āgamma vipaccantīti pajānāti.

Evaṅ catūhi vipattīhi paṭibāhitaṅ kalyāṇakammaṅ vipākaṅ adatvā catasso sampattiyo āgamma deti. Tatr' idaṅ bhūtamattaṅ katvā opammaṅ: Eko kira mahārājā ekassa amaccassa appamattena kujjhitvā taṅ bandhanāgāre bandhāpesi. Tassa ūṭakā raṅṅo kudhabhāvaṅ ūṭvā kiñci avatvā caṇḍakodhe⁹ vigate rājānaṅ tassa niraparādhabhāvaṅ¹⁰ jānāpesuṅ. Rājā muñcitvā tassa ṭhānantaraṅ paṭipākati-kaṅ akāsi. Ath' assa tato tato āgacchantānaṅ paṅṅākārānaṅ pamāṇaṅ nāhosi. Manussā sampatiṅcchituṅ nāsakkiṅsu.

¹ S.R. Cūlasummattheraṅ.

² S.R. thero kiṅ.

³ R.S. oloketuṅ.

⁴ B. adds ca. ⁵ B. sakkoti.

⁶ S.R. pīti.

⁷ S.R. appoṭhesi.

⁸ S.R. anuṭṭhuhitvā.

⁹ S.R. kope.

¹⁰ B. nipparādhabhāvaṅ.

Tattha rañño appamattakena kujjhitvā tassa bandhanā-gāre bandhāpitakālo viya puthujjanassa niraye nibbattakālo. Ath' assa ñātakehi rājānaṃ saññāpetvā tñānantarassa paṭi-pākatikakaraṇakālo viya tassa sagge nibbattakālo. Paṇṇā-kāraṃ sampatichituṃ¹ asamatthakālo viya catasso sampat-tiyo āgamma kalyāṇakammānaṃ devalokato manussalokaṃ, manussalokato devalokan ti evaṃ sukhattñānato sukhattñā-nam eva netvā kappasatasahassam pi sukhavipākaṃ datvā nibbānasampāpanaṃ veditabbaṃ.

Evaṃ tāva pālivasen' eva² dutiyaṃ balaṃ dīpetvā puna : ahosi kammaṃ, ahosi kammavipāko ti iminā Paṭisambhidānaye-nāpi dīpetabbaṃ. Tattha ahosi kamman ti atīte āyūhitaṃ kammaṃ atīte yeva ahosi. Yena pana atīte vipāko dinno, taṃ sandhāya ahosi kammavipāko ti vuttaṃ. Diṭṭhadham-mavedaniyādisu pana bahūsu pi āyūhitesu ekaṃ diṭṭha-dhammavedaniyaṃ vipākaṃ deti, sesāni avipākāni. Ekaṃ upapajjavedaniyaṃ paṭisandhiṃ ākaḍḍhati, sesāni avipākāni. Ekenānantariyena niraye upapajjati, sesāni avipākāni. Aṭṭhasu samāpattīsu ekāya Brahmaloke nibbattati, sesā avi-pākā. Idaṃ sandhāya nāhosi kammavipāko ti vuttaṃ.

Yo pana bahum pi kusalākusalaṃ kammaṃ³ katvā ka-lyāṇamittaṃ nissāya arahattaṃ pāpuṇāti. Etassa kamma-vipāko⁴ nāhosi nāma. Yaṃ atīte āyūhitaṃ etarahi vipākaṃ deti, taṃ ahosi kammaṃ, atthi kammavipāko nāma. Yaṃ purimanayen' eva avipākataṃ āpajjati, taṃ ahosi kammaṃ, natthi kammavipāko nāma. Yaṃ atīte āyūhitaṃ anāgate vipākaṃ dassati, taṃ ahosi kammaṃ, bhavissati kammavipāko nāma. Yaṃ purimanayen' eva avipākataṃ āpajjissati, taṃ ahosi kammaṃ, na bhavissati kammavipāko nāma. Yaṃ etarahi āyūhitaṃ etarah' eva vipākaṃ deti, taṃ atthi kammaṃ, atthi kammavipāko nāma. Yaṃ purimanayen' eva avi-pākataṃ āpajjati, taṃ atthi kammaṃ, natthi kammavipāko nāma.

Yaṃ etarahi āyūhitaṃ anāgate vipākaṃ dassati, taṃ atthi kammaṃ, bhavissati kammavipāko nāma. Yaṃ purimana-

¹ S.R. paṭicchituṃ.

³ S.R. om

² S.R. pālīnayaena.

⁴ B. kammassa°.

yen' eva avipākataṅ āpajjissati, taṅ atthi kammaṅ, na bhavissati kammavipāko nāma. Yaṅ sayam pi anāgataṅ, vipāko pi 'ssa anāgato, taṅ bhavissati kammaṅ, bhavissati kammavipāko nāma. Yaṅ sayāṅ bhavissati purimanayen' eva avipākataṅ āpajjissati, taṅ bhavissati kammaṅ, na bhavissati kammavipāko nāma.

Idaṅ Tathāgatassā ti idaṅ sabbehi pi etehi ākārehi Tathāgatassa kammantaravipākantaraajānanaṅ¹ nāṇaṅ akampi-yaṭṭhena dutiyaṅ balaṅ² vedditabban ti.

Dutiyaḥalaniddeso.

Tatiyaḥalaniddese *maggo* ti³ vā *paṭipadā* ti vā kammaṣṣ' ev' etaṅ nāmaṅ.

Nirayaḡāminī ti ādisu nirassādaṭṭhena nirati-atthena ca nirayo. Uddhaṅ anugantvā tiriyaṅ aṅcitā⁴ ti tiracchānā. Tiracchānā yeva *tiracchānayoṇi*.

Peṭatāya peṭti. Ito peccā⁵ gatabhāvenāti attho. Peṭti yeva *peṭṭivisaḡo*.

Manassa ussannaṭāya manussā; manussā va *manussaloko*.

Dibbanti pañcahi kāmaguṇehi, adhimattāya vā ṭhāna-sampattiyā ti devā; devā va *devaloko*.

Vāṇaṅ vuccati taṇhā. Taṅ ettha natthi ti *nibbāṇaṅ*.

Nirayaṅ gacchatī ti nirayaḡāminī. Idaṅ maggaṅ sandhāya vuttaṅ. Paṭipadā pana nirayaḡāminī nāma hoti. Sesa-padesu pi es' eva nayo.

Imaṅ sabbam pi paṭipadaṅ Tathāgato pajānāti. Kathaṅ? Sakalagāmaḡāsikesu pi hi ekato⁶ ekaṅ sūkaṅ vā migaṅ va jīvitā voropentesu sabbesam pi cetanā parassa jīvitindriyārammaṇā va hoti. Taṅ pana kammaṅ tesāṅ āyūhanakhaṇe yeva nānā hoti. Tesu hi eko ādarena chandaḡāto karoti; eko: ehi tvam pi karothīti parehi nippīlittā karoti; eko samānacchando viya hutvā appaṭibāhamāno⁷ vicarati. Tesu eko ten' eva kammena niraye nibbattati. Eko tiracchānayoṇiyaṅ. Eko peṭṭivisaḡe. Taṅ Tathāgato āyūhanakhaṇe yeva: iminā nīhārena āyūhitattā esa niraye nibbattis-

¹ S.R. °jānana-. ² S.R. add ti. ³ Vbh. 339. ⁴ S.R. aṅchantīti.

⁵ S.R. paccē; B. paccā. *Mt.*: peccā ti puna, maritvā ti vā attho. S.R. om. ⁷ B. °bāhayamāno.

sati, esa tiracchānayoṇiyaṅ, esa pettivisaye ti pajānāti.¹ Niraye nibbattamānam pi: esa aṭṭhasu mahānirayesu nibbattissati, esa soḷasasu ussaddanirayesu² nibbattissatīti³ pajānāti.¹ Tiracchānayoṇiyaṅ nibbattamānam pi: esa apādako bhavissati, esa dvipādako, esa catuppādako, esa bahuppādako ti pajānāti.¹ Pettivisaye nibbattamānam pi: esa Nijjhāmatanḥhiko bhavissati, esa Khuppiṇāsiko, esa Paradattūpajīvi ti pajānāti.¹ Tesu ca kammesu idaṅ kammaṅ paṭisandhiṅ ākaḍḍhituṅ na sakkhissati, dubbalaṅ, dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṅ bhavissatīti pajānāti.¹

Tathā sakalagāmaṅvāsikesu ekato piṇḍapātaṅ dadamānesu sabbesam pi cetanā piṇḍapātārammaṇā va hoti. Taṅ pana kammaṅ tesāṅ āyūhanakkhaṇe yeva purimanayena nānā hoti. Tesu keci devaloke nibbattissanti, keci manussaloke. Taṅ Tathāgato āyūhanakkhaṇe yeva: iminā nihārena āyūhitattā esa manussaloke nibbattissati, esa devaloke ti pajānāti.¹ Devaloke nibbattamānam pi esa Paranimmitavasa-vattīsu nibbattissati, esa Nimmānarattīsu, esa Tusitesu, esa Yāmesu, esa Tāvattīṇsesu, esa Cātummahārājikesu, esa Bhummadevesu. Esa pana jeṭṭhakadevarājā hutvā nibbattissati,³ esa etassa dutiyaṅ vā tatiyaṅ vā ṭhānantaraṅ karonto paricārako⁴ hutvā nibbattissatīti pajānāti.¹ Manusse su nibbattamānam⁵ pi: esa Khattiyakule nibbattissati, esa Brāhmaṇakule, esa Vessakule, esa Suddakule. Esa pana manussesu rājā hutvā nibbattissati, esa etassa dutiyaṅ vā tatiyaṅ vā ṭhānantaraṅ karonto paricārako⁴ hutvā nibbattissatīti pajānāti. Tesu ca kammesu idaṅ kammaṅ paṭisandhiṅ ākaḍḍhituṅ na sakkhissati, dubbalaṅ, dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṅ bhavissatīti pajānāti.

Tathā vipassanaṅ paṭṭhapentesu yeva yena nihārena vipassanā āradḍhā, esa arahattaṅ pāpuṇissati, esa arahattaṅ pattuṅ na sakkhissati, esa anāgāmī yeva bhavissati, esa sakadāgāmī yeva, esa sotāpanno yeva. Esa pana³ maggaṅ vā phalaṅ vā sacchikātuṅ na sakkhissati, lakkhaṇārammaṇāya vipassanāyā eva ṭhassati; esa paccayapariggahe yeva,

¹ S.R. jānāti.

² S.R. ussadesūti.

³ S.R. om.

⁴ S. paricārīko; R. parivārīko.

⁵ S.R. nibbattamānaṅ.

esa nāma-rūpapariggahe yeva, esa arūpapariggahe yeva, esa rūpapariggahe yeva ṭhassati; esa mahābhūtamattam eva vavattāpessati, esa kiñci sallakkhetuṇ na sakkhissatīti pajānāti.

Kasiṇaparikammaṇ karontesu pi: etassa parikamma-mattam eva bhavissati, nimittaṇ uppādetuṇ na sakkhissati. Esa pana nimittaṇ uppādetuṇ sakkhissati, appaṇaṇ pāpetuṇ na sakkhissati; esa appaṇaṇ pāpetvā jhānaṇ pādakaṇ katvā vipassanaṇ paṭṭhapetvā arahattaṇ gaṇhissatīti pajānātīti.

Tatiyabalaniddeso.

Catutthabalaniddese *khandhanānattan* ti: ayaṇ rūpakkhandho nāma . . . pe . . . ayaṇ viññāṇakkhandho nāmāti evaṇ pañcannaṇ nānākaṇaṇ pajānāti. Tesu pi ekavidhena rūpakkhandho . . . pe . . . ekādasavidhena rūpakkhandho. Ekavidhena vedanākkhandho . . . pe . . . bahuvadhena vedanākkhandho . . . pe . . . ekavidhena saññākkhandho . . . pe . . . ekavidhena sankhārakkhandho . . . pe . . . ekavidhena viññāṇakkhandho . . . pe . . . bahuvadhena viññāṇakkhandho ti evaṇ ekekassa khandhassa nānattaṇ pajānāti.

Āyatanaṇānattan ti: idaṇ cakkhāyatanaṇ nāma . . . pe . . . dhammāyatanaṇ nāma. Tattha dasāyatanaṇ kāmāvacarā, dve catubhūmakā ti evaṇ āyatanaṇānattaṇ pajānāti.

Dhātunānattan ti: ayaṇ cakkhudhātu nāmā . . . pe . . . ayaṇ manoviññādhātu nāma. Tattha soḷasa dhātuyo kāmāvacarā, dve catubhūmakā ti evaṇ dhātunānattaṇ pajānāti.

Puna *anekadhātu-nānādhātu-lokan* ti idaṇ na kevalaṇ upādinnakasankhāralokass' eva nānattaṇ pajānāti, anupādinnakasankhāralokassāpi nānattaṇ Tathāgato pajānāti yevāti dassetuṇ gahitaṇ. Paccekabuddhā hi dve ca aggasāvakā upādinnakasankhāralokassāpi nānattaṇ ekadesato va jānanti, no nippadesato. Anupādinnalokassa pana nānattaṇ na jānanti. Sabbaññubuddho pana: Imāya nāma dhātuyā ussannāya imassa nāma rukkhassa khandho seto hoti, imassa kālako, imassa maṭṭho, imassa bahalattaco, imassa tanuttaco. Imāya dhātuyā ussannāya imassa rukkhassa pattaṇ vaṇṇasaṅṭhānādivasena evarūpaṇ nāma hoti. Imāya pana dhā-

tuyā ussannattā imassa rukkhassa pupphaṅ ṇilakaṅ hoti, pītakaṅ, lohitaṅ, odātaṅ, sugandhaṅ, duggandhaṅ hoti. Imāya nāma dhātuyā ussannāya phalaṅ khuddakaṅ hoti, mahantaṅ, dighaṅ, vaṭṭaṅ, susaṅṭhānaṅ, dussaṅṭhānaṅ, maṭṭhaṅ, pharusaṅ, sugandhaṅ, duggandhaṅ, madhuraṅ, tittakaṅ, ambilaṅ, kaṭukaṅ, kasāvaṅ hoti. Imāya nāma dhātuyā ussannāya imassa rukkhassa kaṅṭako tikhīṇo hoti, atikhīṇo, ujuko, kuṭilo, tambo, nīlo, odāto hotīti evaṅ anupādinnakasankhāralokassa nānattaṅ pajānāti. Sabbaññu-budhānaṅ yeva hi etaṅ balaṅ, na aññesaṅ ti.

Catutthabalaniddeso.

Pañcamabalaniddese *hīnādhimuttikā* ti hīnajjhāsaya.

Pañātādhimuttikā ti kalyāṇajjhāsaya.

Sevanā ti nissayanti alliyanti.

Bhajanā ti upasankamanti.

Payirupāsantī ti punappunaṅ upasankamanti. Sace hi ācariyupajjhāyā na sīlavanto hontī, saddhivihārikā sīlavanto hontī, te attano ācariyupajjhāye pi na upasankamanti, attanā¹ sadise sārubbabhikkhū yeva upasankamanti. Sace ācariyupajjhāyā sārubbabhikkhū, itare asārubbā, te pi na ācariyupajjhāye upasankamanti, attanā¹ sadise hīnādhimuttike eva upasankamanti. Evaṅ upasankamaṅ pana na kevalaṅ etarah' eva, atītānāgate pīti dassetaṅ *atītam pi addhānaṅ* ti ādim āha. Taṅ uttānattham eva.

Idaṅ pana dussīlānaṅ dussīlasevaṅ eva, sīlavantānaṅ sīlavantasevaṅ eva, duppaññānaṅ duppaññasevaṅ eva, paññavantānaṅ paññavantasevaṅ eva, ko niyāmetīti? Ajjhāsayadhātu niyāmeti. Sambahulā kira bhikkhū ekaṅ gāmaṅ gaṇabhikkhācāraṅ caranti. Manussā bahubhattaṅ āharitvā pattāni pūretvā: tumhākaṅ yathā-sabhāgena pari-bhuñjathāti datvā uyyojesuṅ. Bhikkhū āhaṅsu: Āvuso, manussā dhātusaṅyuttakamme² payojentīti. Tipiṭakacūlābhayaṭṭhero pi Nāgadipe cetiyaṅ vandanāya pañcahi bhikkhusatehi saddhiṅ gacchanta ekasmiṅ gāme manussehi nimantito. Therena ca saddhiṅ eko asārubbabhikkhu atthi; dhuravihāre pi eko asārubbabhikkhu atthi; dvisu bhikkhusanghesu

¹ S.R. attano.

² S.R. °kamma.

gāmaṇ osarantesu te ubho janā kiñcāpi āgantukena nevāsiko, nevāsikena vā āgantuko na diṭṭhapubbo, evaṇ sante pi ekato hutvā hasitvā hasitvā kathayamānā ekamantaṇ aṭṭhaṇsu. Thero disvā: Sammāsambuddhena jānitvā Dhātusaṇyuttaṇ kathitan ti āha. Evaṇ ajjhāsayaadhātu niyāmetīti vatvā Dhātusaṇyuttana ayam ev' attho dīpetabbo. Gijjhakūṭapabbatasmiṇ hi gilānaseyyāya nipanno Bhagavā ārakhatthāya parivāretvā vasantesu Sāriputta-Moggalānādisu ekam ekaṇ attano parisāya saddhiṇ cankamantaṇ oloketvā bhikkhū āmantesi: *Passatha no tumhe bhikkhave Sāriputtaṇ sambahulehi bhikkhūhi saddhiṇ cankamantaṇ ti? Evaṇ bhante ti. Sabbe kho ete bhikkhave bhikkhū mahāpaññā ti** sabbaṇ vitthāretabban ti.

Pañcamabalaniddeso.

Chaṭṭhabalaniddese āsayan ti¹ yattha sattā āsayanti nivasanti, taṇ tesaṇ nivāsaṭṭhānaṇ, diṭṭhigataṇ vā, yathābhūtañāṇaṇ vā.

Anusayan ti appahinānusayitaṇ kilesaṇ.

Caritan ti kāyādīhi abhisankhataṇ kusalākusalaṇ.

*Adhimuttin*² ti ajjhāsayaṇ.

Apparajakkhe ti ādisu paññāmaye akkhimhi appaṇ paritaṇ rāgadosamoharaṇaṇ etesan ti apparajakkhā; tass' eva mahantatāya mahārajakkhā. Ubhayenāpi mandakilese mahākilese ca satte dasseti.

Yesaṇ saddhādīni indriyāni tikkhāni te *tikkhindriyā*³; yesaṇ tāni mudūni te *mudindriyā*.

Yesaṇ āsayādayo koṭṭhāsā sundarā, te *svākārā*; viparītā *dvākārā*.

Ye kathitakāraṇaṇ sallakkhenti, sukkena sakkā honti viññāpetuṇ, te *suviññāpayā*; viparītā *duviññāpayā*.

Ye ariyamaggapaṭivedhassa anucchavikā upanissayasampannā, te *bhabbā*; viparītā *abhhabbā*.

Evaṇ chaṭṭhabalassa mātikaṇ ṭhapetvā idāni yathāpaṭipāṭiyā bhājento *katamo ca sattānaṇ āsayo* ti ādim āha.

* S. ii, 155.

¹ Vbh. 340.

² S.R. adhimuttaṇ.

³ B. om.

Tattha sassato loko ti ādīnaṃ attho heṭṭhā Nikkhepakaṇḍavaṇṇanāyaṃ¹ vutto yeva. *Iti bhavaditṭhisannissitā vā* ti evaṃ sassataditṭhiṃ vā sannissitā. Sassataditṭhi hi ettha bhavaditṭhīti vuttā; ucchedaditṭhi ca vibhavaditṭhīti. Sabbaditṭhīnaṃ hi sassatucchedaditṭhīhi sangahitattā sabbe p' ime ditṭhigatikā sattā imā va dve ditṭhiyo sannissitā honti. Vuttam pi c' etaṃ: *Dvayasannissito kho panāyaṃ Kaccāyana*² *loko yebhuyyena atthitaṅ ceva natthitaṅ cā* ti.* Ettha hi atthitā ti sassataṃ, natthitā ucchedo. Ayaṃ tāva vaṭṭasannissitānaṃ puthujjanasattānaṃ³ āsayo.

Idāni vivaṭṭanissitānaṃ suddhasattānaṃ āsayaṃ dassetuṃ *Ete vā pana ubho ante anupagammā* ti ādi vuttaṃ.

Tattha *Ete vā panā* ti ete yeva.

Ubho ante ti sassatucchedasankhāte dve ante.

Anupagammā ti analliyivā.

Idappaccayatā-paṭiccasamuppannesu dhammesū ti idappaccayatāya ceva paṭiccasamuppannadhammesu⁴ ca.

Anulomikā khantī ti vipassanāñāṇaṃ.

*Yathābhūtaṃ vā ñāṇaṃ*⁵ ti maggañāṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti: yā paṭiccasamuppāde ceva paṭiccasamuppannadhammesu ca ete ubho sassatuccheda-ante anupagantvā vipassanā paṭiladdhā, yaṅ ca tato uttari maggañāṇaṃ, ayaṃ sattānaṃ āsayo, ayaṃ vaṭṭasannissitānaṃ ca vivaṭṭasannissitānaṃ ca sabbesam pi sattānaṃ āsayo, idaṃ vasanaṭṭhānaṃ ti ayaṃ ācariyānaṃ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī pan' āha: maggo nāma vāsaṃ viddhaṃsento gacchati; tvaṃ maggo vāso ti vadesīti? So vattabbo: Tvaṃ Ariyavāsabhāṇako hosi na hosīti? Sace pana⁶ na⁷ homīti vadati, abhāṇakatāya na jānāsīti vattabbo. Sace: bhāṇako 'smīti vadati, suttaṃ āharāti vattabbo. Sace āharati, icc' etaṃ kusalaṃ. No ce āharati, sayāṃ āharitabbaṃ. *Dasa-yime bhikkhave ariyavāsā, yad ariyā āvasiṃsu vā, āvasanti vā, āvasisanti vā* ti.† Etaṃ hi⁸ suttaṃ maggassa vāsabhāvaṃ dīpeti;

* S. ii, 17.

† A. v, 29.

¹ *Asl.* 370.

² S. Kaccāna.

³ S.R. puthujjanānaṃ.

⁴ S.R. °pannesu dham°.

⁵ B. yathābhūtañāṇaṃ.

⁶ S.R. om.

⁷ B. om.

⁸ S.R. ettha.

tasmā sukathitam ev' etan ti. Idaṅ¹ pana Bhagavā sat-
tānaṅ āsayaṅ jānanto imesaṅ ca diṭṭhigatānaṅ imesaṅ ca²
vipassanāñāna-maggañānānaṅ appavattikkhane pi jānāti eva.
Vuttam pi c' etaṅ: *Kāmaṅ sevantaṅ yeva jānāti: ayaṅ puggalo
kāmagaruko kāmāsayo kāmādhimutto ti. Kāmaṅ sevantaṅ
yeva jānāti: ayaṅ puggalo nekkhammagaruko nekkhammāsayo
nekkhammādhimutto ti. Nekkhammaṅ sevantaṅ yeva jānāti,
vyāpādaṅ, avyāpādaṅ, thīnamiddhaṅ, ālokasaññaṅ sevantaṅ
eva jānāti: ayaṅ puggalo thīnamiddhagaruko thīnamiddhāsayo
thīnamiddādhimutto ti.**

Anusayaniddese kāmarāgo ca so appahīnaṭṭhena anusayo
cāti kāmarāgānusayo. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Yaṅ loke piyarūpan ti yaṅ imasmiṅ loke piyajātikaṅ.

Sātarūpan ti sātajātikaṅ assādapadaṭṭhānaṅ³ iṭṭhāram-
maṅaṅ.

Ettha sattānaṅ rāgānusayo anuseṭi ti etasmiṅ iṭṭhāram-
maṅe sattānaṅ appahīnaṭṭhena rāgānusayo anuseti. Yathā
nāma uduke nimuggassa heṭṭhā ca upari ca samantabhāge
ca udakam eva hoti, evam eva iṭṭhārammaṅe rāgupatti
nāma sattānaṅ āciṅṅasamāciṅṅā. Tathā anīṭṭhārammaṅe
paṭighuppatti.

Iti imesu dvīsū dhammesū ti evaṅ imesu kāmarāga-paṭigha-
vantesu iṭṭhāniṭṭhārammaṅadhammesu.

Avijjānupatitā ti kāmarāga-paṭighasampayuttā hutvā
ārammaṅakarānavasena avijjā anupatitā.

Tadekattho⁴ ti⁵ tāya avijjāya² sampayuttekatṭhavasena
ekatṭho.

Māno ca ditthi ca vicikicchā cā ti navavidho māno, dvā-
saṭṭhividhā diṭṭhi, aṭṭhavatthukā ca vicikicchā. Bhavarā-
gānusayo pan' ettha kāmarāgānusayaṅ' eva sangahito ti
veditabbo.

Caritaniddese terasa cetanā puññābhisaṅkhāro; dvādasa
apuññābhisaṅkhāro; catasso āneñjābhisaṅkhāro.

Tattha kāmāvacaro paritabhūmako; itaro mahābhūmako.

* Pts. i, 123.

¹ S.R. imaṅ.

² B. om.

³ B. °ṭhāna-

⁴ B. Tadekatṭhena.

⁵ B. hi.

Tisu pi vā etesu yo koci appavipāko *parittabhūmako*; bahu-
vipāko *mahābhūmako* ti veditabbo.

Adhimuttiniddeso heṭṭhā pakāsito va. Kasmā panāyaṅ
adhimutti heṭṭhā vuttā pi puna gahitā ti? Ayaṅ hi heṭṭhā
pāṭiyekkaṅ baladassanavasena gahitā. Idha sattānaṅ tik-
khindriyamudindriyabhāvadassanattaṅ.

Mahārajakkhaniddese *ussadagatāni* ti vepullagatāni.¹
Pahānakkamavasena c' esa uppaṭipāṭiyā niddeso kato.

Anussadagatāni ti avepullagatāni. Tikkhindriyamudin-
driyaniddesesu² upanissaya-indriyāni nāma kathitāni. Up-
paṭipāṭiyā niddese pan' ettha payojanaṅ heṭṭhā vuttanayaṅ'
eva veditabbaṅ.

Tathā dvākāraniddesādisu.

Pāpāsaya ti akusalāsaya; *pāpacaritā* ti apuññābhīsaṅkhā-
raparipūrakā; *pāpādhimuttikā* ti sakkāyābhiratā vaṭṭajjhā-
sayā. Svākāraniddese yasmā kalyāṇako nāma anusayo
natthi, tasmā kalyāṇānusaya ti na vuttaṅ. Sesaṅ vutta-
vipariyāyena veditabbaṅ.

Bhābbābhābbaniddese *kammāvaraṇenā* ti pañcavidhena
ānantariyakammaena.

Kilesāvaraṇenā ti niyatamicchādīṭṭhiyā.

Vipākāvaraṇenā ti ahetukapaṭisaṅdhiyā. Yasmā pana
duhetukānam pi ariyamaggapaṭivedho natthi, tasmā duhe-
tukapaṭisaṅdhi pi vipākāvaraṇam evāti veditabbā.

Assaddhā ti Buddhādisu saddhārahitā.

Acchādikā ti kattukamyatā-kusalacchāndarahitā. Utta-
rākurukā manussā acchādikāṭṭhānaṅ pavīṭṭhā.

Duppaññā ti bhavāṅgapaññāya parihīnā. Bhavāṅga-
paññāya pana paripuññāya pi yassa bhavāṅgaṅ lokuttarassa
pādakaṅ na hoti, so duppañño yeva nāma. *Abhābbā niyā-
maṅ okkamītuṅ kusalesu dhammesu sammattaṅ* ti kusalesu
dhammesu sammattaniyāmasaṅkhātāṅ maggaṅ okkamītuṅ
abhābbā.

Na kammāvaraṇenā ti ādīni vipariyāyena³ veditabbāni.
Idaṅ dvinnaṅ ñāṇānaṅ bhājanīyaṅ indriyaparopariyatta-

¹ S.R. vepullaṅ°.

² B.S.R. °niddese.

³ S.R. vuttavipariyāyena.

ñāṇassa¹ ca āsayānusayañāṇassa ca. Ettha hi āsayānusayañāṇena indriyaparopariyattañāṇam¹ pi bhājitaṅ.² Iti dve ñāṇāni ekato hutvā ekaṅ balañāṇaṅ nāma jātan ti.

Chatṭhabalaniddeso.

Sattamabalaniddese jhāyatiti jhāyī.³

Cattāro jhāyī ti jhāyino cattāro janā vuccanti. Tattha paṭhamacatukke tāva paṭhamo samāpattilābhī samāno yeva lābhī' mhīti ti kammaṭṭhānaṅ samānaṅ yeva kammaṭṭhānaṅ ti saññī hoti. Ayaṅ appaṅṅaṅjāhānalābhīti veditabbo. Dutiyo samāpattiyā alābhī yeva lābhī 'mhīti akammaṭṭhāne yeva kammaṭṭhānaṅ ti saññī hoti. Ayaṅ niddājhāyī nāma, niddāyitvā paṭibuddho evaṅ maññati. Tatiyo samāpattilābhī samāno samāpattilābhī 'mhīti kammaṭṭhānaṅ eva samānaṅ kammaṭṭhānaṅ ti saññī hoti. Ayaṅ paṅṅaṅjāhānalābhī ti veditabbo. Catuttho alābhī yeva alābhī 'mhīti akammaṭṭhāne yeva akammaṭṭhānaṅ ti saññī hoti. Evam ettha dve janā ajjhāyino va⁴ jhāyīnaṅ anto pavitṭhattā⁵ jhāyī ti vuttā.

Dutiyacatukke sasankhārena sappayogena samādhipāripanthikadhamme vikkhambhento *dandhaṅ samāpajjati* nāma.

Ekaṅ⁶ dve cittavāre ṭhatvā sahasā vuṭṭhahanto *khippaṅ vutṭhāti* nāma. Sukhen' eva pana samādhipāripanthikadhamme sodhento *khippaṅ samāpajjati* nāma.

Yathā-paricchena avuṭṭhahitvā kālaṅ atināmetvā vuṭṭhahanto *dandhaṅ vutṭhāti* nāma.

Itare dve pi iminā va nayena veditabbā. Ime cattāro pi janā samāpattilābhino va.

Tatīyacatukke idaṅ jhānaṅ pañcangikaṅ, idaṅ caturangikaṅ ti evaṅ angavavatthānaparicchede⁷ cheko *samādhismiṅ samāpattikusalo* nāma. Nivaraṇāni pana vikkhambhetvā cittamañjūsāyaṅ cittaṅ ṭhapetuṅ acheke *no samādhismiṅ samāpattikusalo* nāma. Itare pi tayo iminā va nayena veditabbā. Ime pi cattāro samāpattilābhino yeva.

Idāni yāni jhānāni nissāya ime puggalā jhāyī nāma jātā, tāni dassetuṅ *cattāri jhānāni* ti ādim āha. Tattha cattāri

¹ B.S.R. °pariyatti°.

² S.R. bhāsitaṅ.

³ Vbh. 342.

⁴ B. ca.

⁵ B. adds ca.

⁶ B. etaṅ.

⁷ S.R. °pariccheda-.

jhānāni tayo ca vimokkhā atthato heṭṭhā Dhammasanga-
haṭṭhakathāyam eva pakāsitā.

Sesānam pi vimokkhaṭṭho tattha vuttanayen' eva vedi-
tabbo. Api c' ettha paṭipāṭiyā satta appitappitakkhaṇe
paccanikadhammehi vimuccanato¹ ārammaṇe ca adhimuc-
canato *vimokkho* nāma. Aṭṭhamo pana sabbaso saññā-
vedayitehi vimuttattā apagamavimokkho² nāma.

Samādhīsu catukkanaya-pañcakanayesu paṭhamajjhāna-
samādhi *savitakkasavicāro* nāma.

Pañcakanaye dutiyajjhānasamādhi *avitakkavicāramatta-
samādhi* nāma.

Catukkanaye pi pañcakanaye pi upari tīsu jhānesu samādhi
avitakka-avicāra-samādhi nāma.

Samāpattīsu paṭipāṭiyā aṭṭhannaṇ samāpattīnaṇ samā-
dhīti pi nāmaṇ samāpattīti pi. Kasmā? Cित्तेkaggaṭāsab-
bhāvato.³ Nirodhasamāpattiyā tad abhāvato na samā-
dhīti nāmaṇ.

Hānabhāgiyo dhammo ti appaṇehi paṭhamajjhānādihi
vuṭṭhitassa saññā-manasikārānaṇ kāmādi-anupakkhandanaṇ.

Viśesabhāgiyo dhammo ti paṇehi paṭhamajjhānādihi
vuṭṭhitassa saññāmanasikārānaṇ dutiyajjhānādi-pakkhan-
danaṇ.

Vodānam pi vuṭṭhānan ti iminā paṇavodānaṇ vuṭṭhānaṇ
nāma kathitaṇ. Heṭṭhimaṇ heṭṭhimaṇ hi paṇajjhānaṇ
uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṇ hoti, tasmā *vodānam pi
vuṭṭhānan* ti vuttaṇ.

Tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānam pi vuṭṭhānan ti iminā
bhavanga-vuṭṭhānaṇ nāma kathitaṇ. Bhavangena hi sab-
bajjhānehi vuṭṭhānaṇ hoti. Nirodhato pana phalasaṃpatti-
tiyā va vuṭṭhahanti,⁴ idaṇ pālimuttakavuṭṭhānaṇ nāmāti.

Sattamabalaniddeso.

Aṭṭhamabalaniddese *anekavīhitaṇ pubbenivāsan* ti ādi
sabbam pi Visuddhimagge vitthāritam eva.

*Aṭṭhamabalaniddeso.*⁵

¹ B. *adds* ca.

² S.R. *apagata*°.

³ S.R. °*sabhāvato*.

⁴ R.S. *Mt.* : vuṭṭhānan ti.

⁵ S.R. *om.*

Navamabalaniddese pi *dibbena cakkhunā* ti ādi sabbaṅ tatth' eva vitthāritaṅ.

*Navamabalaniddeso.*¹

Dasamabalaniddese *cetovimuttin* ti phalasangāhitaṅ.

Paññāvimuttin ti phalañāṇaṅ. Sesāṅ sabbattha uttānattham eva. Ayaṅ tāv' ettha ācariyānaṅ samānatthakathā. Paravādī pan' āha: Dasabalañāṇaṅ nāma paṭiyekkaṅ natthi, sabbaññutañāṇassa' evāyaṅ pabhedo ti. Taṅ na tathā daṭṭhabbaṅ. Aññaṃ eva hi dasabalañāṇaṅ. Aññaṅ sabbaññutañāṇaṅ. Dasabalañāṇaṅ hi saka-saka-kiccaṃ eva jānāti. Sabbaññutañāṇaṅ pana tam pi tato avasesam pi jānāti. Dasabalañāṇesu pi paṭhamaṅ kāraṇākāraṇam eva jānāti. Dutiyaṅ kammantaravipākantaram eva. Tatiyaṅ kammaparicchedam eva. Catutthaṅ dhātunānattakāraṇam² eva. Pañcamaṅ sattānaṅ ajjhāsayaḍhimuttim eva. Chaṭṭhaṅ indriyānaṅ tikkha-mudubhāvam eva. Sattamaṅ jhānādīhi saddhiṅ tesāṅ saṅkilesādim eva. Aṭṭhamaṅ pubbe nivutthakkhandhasantatim eva. Navamaṅ sattānaṅ cuti-paṭisandhim eva. Dasamaṅ saccaparicchedam eva. Sabbaññutañāṇaṅ pana etehi jānitabbañ ca tato uttaritarañ ca pajānāti. Etesāṅ pana kiccaṅ na sabbaṅ karoti. Taṅ hi jhānaṅ hutvā appetuṅ na sakkoti. Iddhi hutvā vikubbittuṅ na sakkoti. Maggo hutvā kilese khepetuṅ na sakkoti. Api ca paravādī evaṅ pucchitabbo: Dasabalañāṇaṅ nāma etaṅ savitakkasavicāraṅ, avitakka-vicāramattaṅ, avitakka-avicāraṅ, kāmāvacaraṅ, rūpāvacaraṅ, arūpāvacaraṅ, lokiyaṅ, lokuttaraṅ ti? Jānanto paṭipāṭiyā sattañāṇāni savitakka-savicārānīti vakkhati. Tato parāni dve avitakkāvicārānīti vakkhati. Āsavakkhayañāṇaṅ siyā savitakka-savicāraṅ, siyā avitakka-vicāramattaṅ, siyā avitakka-avicāraṅ ti vakkhati. Tathā paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni. Tato³ dve rūpāvacarāni. Avasāne ekaṅ lokuttaraṅ ti vakkhati. Sabbaññutañāṇaṅ pana savitakka-savicāram eva kāmāvacaram eva lokiyam evāti vakkhati. Iti aññaḍ eva dasabalañāṇaṅ. Aññaṅ sabbaññutañāṇaṅ ti.

Ñānavibhanganiddeso.

¹ S.R. om.

² B. °karaṇam.

³ B. tathā.

KHUDDAKAVATTHUVIBHANGA

Idāni tadanantare Khuddakavatthuvibhange pi paṭhamañ mātikaṇ ṭhapetvā nikkhittapadānukkamena niddeso kato. Tatrāyaṇ nikkheparicchedo:

Ādito tāva *jātimado* ti¹ ādayo tesattati ekakā nikkhittā.

Tato *kodho ca upanāho cā* ti ādayo aṭṭhārasa dukā.

Akusalamūlādayo pañcatiṇsa tikā. Āsavacatukkādayo cuddasa catukkā. Orambhāgiyaṇyojanādayo paṇṇarasa pañcakā. Vivādamūlādayo cuddasa chakkā. Anusayādayo satta sattakā. Kilesavatthu-ādayo aṭṭha aṭṭhakā. Āghā-tavatthu-ādayo nava navakā. Kilesavatthu-ādayo satta dasakā.

Ajjhattikass' upādāya atthārasa tanhāvicaritānī ti ādayo cha aṭṭhārasakā ti sabbāni pi etāni ekādasādhikāni² aṭṭha-kilesasatāni nikkhittānīti veditabbāni.

Ayaṇ tāva nikkheparicchedo.

Idāni yathānikkhittāya mātikāya *Tattha katamo jātimado* ti³ ādinā nayena āraddhe niddesavāre *jātiṇ paṭiccā* ti jātiṇ nissāya. Ettha ca atthipaṭiccaṇ⁴ nāma kathitaṇ. Tasmā jātiyā satīti ayam ettha attho.

Gottaṇ paṭiccā ti ādisu pi es' eva nayo.

Madanakavasena mado.

Majjanākāro majjanā ; majjītabhāvo majjītattaṇ.

Māno maññanā ti ādīni heṭṭhā Dhammasangahaṭṭha-kathāyaṇ vuttatthān' eva.⁵

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ evaṇ jātiyā satī⁶ taṇ jātiṇ nissāya uppanno majjanākārappavatto māno jātimado ti vuccatī. Svāyaṇ khattiyādīnaṇ catunnam pi vaṇṇānaṇ uppajjati. Jātisampanno hi khattiyō: mādiso añño natthi; avasesā antarā uṭṭhāya khattiyā jātā; ahaṇ pana vaṇsāgatakhattiyo ti mānaṇ karoti. Brāhmaṇādisu pi es' eva nayo. Gotta-madaniddesādisu pi iminā v' upāyena attho veditabbo.

¹ *Vbh.* 345.

² *B. om.*

³ *Vbh.* 350.

⁴ *S. paṭiccatā.*

⁵ *Asl.* 372.

⁶ *B. satiyā.*

Khattiyo pi hi: ahaṇ Koṇḍañṇagotto, ahaṇ Ādiccagotto ti mānaṇ karoti. Brāhmaṇo pi: ahaṇ Kassapagotto, ahaṇ Bhāradvājagotto ti mānaṇ karoti. Vesso pi suddo pi attano attano kulagottaṇ nissāya mānaṇ karoti. Aṭṭhārasāpi seṇiyo: ekissā seniyā jātamhā ti mānaṇ karonti yeva.

Ārogyamadādisu: ahaṇ arogo, avasesā rogabahulā; gad-duhanamattam¹ pi mayhaṇ vyādhi nāma natthīti majjanavasena uppanno māno *ārogyamado* nāma. Ahaṇ taruṇo; avasesasattānaṇ attabhāvo papāte ṭhitarukkkhasadiso; ahaṇ pana paṭhamavaye ṭhito ti majjanavasena uppanno māno *yobbanamado* nāma. Ahaṇ ciraṇ jīviṇ, ciraṇ jīvāmi, ciraṇ jīvissāmi; sukhaṇ jīviṇ, sukhaṇ jīvāmi, sukhaṇ jīvissāmīti majjanavasena uppanno māno *jīvitamado* nāma. Ahaṇ lābhī; avasesā sattā appalābhā; mayhaṇ pana lābhassa pamānaṇ natthīti majjanavasena uppanno māno *lābhamado* nāma. Avasesā sattā yaṇ vā taṇ vā labhanti; ahaṇ pana sukataṇ paṇītaṇ cīvarādīpaccayaṇ labhāmīti majjanavasena uppanno māno *sakkāramado* nāma. Avasesabhikkhūnaṇ² pādapiṭṭhiyaṇ akkamitvā gacchantā manussā ayaṇ samaṇo ti pi na vandanti;³ maṇ pana disvā va vandanti,³ pāsānacchattaṇ viya garuṇ katvā aggikkhandhaṇ viya ca durāsadaṇ katvā maññantīti majjanavasena uppanno māno *garukāramado* nāma.

Uppanno paṇho mayham eva mukhena chijjati. Bhikkhācāraṇ gacchantā pi⁴ mam eva purato katvā parivāretvā gacchantīti majjanavasena uppanno māno *purekkhāramado* nāma. Agārikassa tāva mahāparivāraṇ: purisasatam pi purisasahassam pi maṇ parivāreti, anagāriyassa pana: samaṇasatam pi¹ samaṇasahassam pi maṇ parivāreti; sesā appaparivārā; ahaṇ mahāparivāro ceva suciparivāro cāti majjanavasena uppanno māno *parivāramado* nāma. Bhogo pana kiñcāpi lābhaggahaṇen' eva gahito hoti; imasmiṇ pana ṭhāne nikkheparāsi nāma gahito, tasmā: avasesā sattā attano paribhogamattam pi na⁵ labhanti; mayhaṇ pana nidhānagatass' eva dhanassa pamānaṇ natthī ti majjanavasena uppanno māno *bhogamado* nāma.

¹ Cf. S. ii, 264; M. iii, 127; Mil. 110.

² S.R. avasesā bhikkhū.

³ S.R. vadanti.

⁴ S.R. add āgantvā.

⁵ B.S.R. om.

Vannaṇ paṭiccā ti sarīravaṇṇam pi guṇavaṇṇam pi paṭicca. Avasesā sattā dubbannā durūpā; ahaṇ pana abhirūpo pāsādiko; avasesā sattā niggūṇā patthaṭa-akittino;¹ mayhaṇ pana kittisaddo devamanussesu pākaṭo iti pi, thero bahussuto iti pi, silavā iti pi, dhutagunayutto ti pi majjanavasena uppanno māno *vannaṇamado* nāma.

Avasesā sattā appassutā; ahaṇ pana bahussuto ti majjanavasena uppanno māno *sutamado* nāma. Avasesā sattā appaṭibhāṇā; mayhaṇ pana paṭibhāṇassa pamāṇaṇ natthi ti majjanavasena uppanno māno *paṭibhāṇamado* nāma. Ahaṇ rattaññū, asukabuddhavaṇṇa² - rājavaṇṇa - janapadavaṇṇa - gāmaṇṇa - rattidivapariccheda³ - nakkhattamuhuttayogaṇ jānāmīti majjanavasena uppanno māno *rattaññumado* nāma. Avasesā bhikkhū antarā piṇḍapātikā jātā; ahaṇ pana jātipiṇḍapātiko ti majjanavasena uppanno māno *piṇḍapātikamado* nāma. Avasesā sattā uññātā avaññātā; ahaṇ pana anavaññāto ti majjanavasena uppanno māno *anavaññātamado*⁴ nāma. Avasesānaṇ iriyāpatho apāsādiko; mayhaṇ pana pāsādiko ti majjanavasena uppanno māno *iriyāpathamado* nāma. Avasesā sattā chinnapakka-kākasadisā; ahaṇ pana mahiddhiko mahānubhāvo ti vā, ahaṇ yaṇ yaṇ kammaṇ karomi, taṇ taṇ ijjhatīti vā majjanavasena uppanno māno *iddhimado* nāma.

Heṭṭhā parivāraggaṇena yaso gahito va hoti. Imasmiṇ pana ṭhāne upaṭṭhākamāno nāma gahito. So agārikena pi anagārikena pi dīpetabbo. Agāriko hi ekacco aṭṭhārasasu senīsu ekissā jeṭṭhako hoti. Tassa: avasese purise ahaṇ paṭṭhapemi, ahaṇ vicāremīti; anagāriyo pi ekacco kattihi jeṭṭhako hoti, tassa: avasesā bhikkhū mayhaṇ ovāde vattanti, ahaṇ jeṭṭhako ti majjanavasena uppanno māno *yasamado* nāma.

Avasesā sattā dussilā; ahaṇ pana silavā ti majjanavasena uppanno māno *sīlamado* nāma. Avasesasattānaṇ kukkuṭassa udakapānamatte pi kāle cittekaggatā natthi; ahaṇ pana upacārappaṇānaṇ lābhī ti majjanavasena uppanno māno

¹ S. patthaṭākittino.

² S.R. asukabuddhāṇaṇ vaṇṇaṇ.

³ S.R. rājavaṇṇaṇ janapadavaṇṇaṇ gāmaṇṇaṇ rattidivaparicchedaṇ.

⁴ S.R. anavaññāttimado.

jhānamado nāma. Avasesā sattā nissippā;¹ ahaṇ pana sippavā ti majjanavasena uppanno māno *sippamado* nāma. Avasesā sattā rassā; ahaṇ dīgho ti majjanavasena uppanno māno *ārohamado* nāma.

Avasesā sattā rassā vā honti dīghā vā, ahaṇ nigrodhapari-maṇḍalo ti majjanavasena uppanno māno *pariṇāhamado* nāma. Avasesasattānaṇ sarīrasaṇṭhānaṇ virūpaṇ bībhacchaṇ, mayhaṇ pana² manāpaṇ pāsādikan ti majjanavasena uppanno māno *saṇṭhānamado* nāma. Avasesānaṇ sattānaṇ sarīre bahū dosā; mayhaṇ pana sarīre kesaggamattam pi vajjaṇ natthī ti majjanavasena uppanno māno *pāripūrimado* nāma.

Iminā ettakena ṭhānena savatthukaṇ mānaṇ kathetvā idāni avatthukaṇ nibbattitamānam³ eva dassento *tattha katamo mado* ti ādim āha. Taṇ uttānattham eva.

Pamādaniddese *cittassa vossaggo* ti imesu⁴ ettakesu ṭhānesu satiyā aniggaṇhitvā cittassa vossajjanaṇ, sativiraḥo ti attho.

Vossaggānuppadānaṇ ti vossaggassa anuppadānaṇ, punapunaṇ vissajjanaṇ ti attho.

Asakkaccakiriyatā ti etesaṇ dānādīnaṇ kusaladhammānaṇ⁵ bhāvanāya puggalassa vā deyyadhammassa vā asakkaccakaraṇavasena asakkaccakiriyā. Satatabhāvo⁶ sātaccaṇ. Na satatabhāvo asātaccaṇ.⁴ Na sātacca⁷-kiriyatā *asātaccakiriyatā*. Anaṭṭhitakaraṇaṇ *anaṭṭhitakiriyatā*. Yathā nāma kakaṇṭako thokaṇ gantvā thokaṇ tiṭṭhati, na nirantaraṇ gacchati, evam eva yo puggalo ekadivasaṇ dānaṇ vā datvā pūjaṇ vā katvā dhammaṇ vā sutvā samaṇadhammaṇ vā⁸ katvā puna cirassaṇ karoti, na nirantaraṇ pavatteti, tassa sā kiriyā *anaṭṭhitakiriyatā*⁹ ti vuccati.

Olīnavuttitā ti nirantarakaraṇasankhātassa vipphāress' eva¹⁰ abhāvena līnavuttitā.

Nikkhītachandatā ti kusalakiriyāya viriyachandassa nikkhītabhāvo.

Nikkhītadhuratā ti viriyadhurassa oropanaṇ, osakkita-mānasatā ti attho.

¹ B. na sippā.

² R.S. om.

³ S.R. nibbattimānam.

⁴ S.R. om.

⁵ S.R. kusalānaṇ°.

⁶ S.R. satasabhāvo.

⁷ S. sātaccaṇ.

⁸ S.R. add pana.

⁹ S.R. anīṭṭhita°.

¹⁰ S.R. vitthārassa.

Anadhittānan si kusalakarane patitthābhāvo.

Ananuyogo ti ananuyūjanaṇ.

Pamādo ti pamajjanaṇ. *Yo evarūpo pamādo* ti idaṇ atthapariyāyassa vyañjanapariyāyassa ca pariyantābhāvato ākārādassanaṇ. Idaṇ vuttaṇ hoti: yvāyaṇ ādito paṭṭhāya dassito pamādo, yo añño pi evam-ākāro evaṇ-jātiko pamādo pamajjanākāravasena *pamajjanā*, pamajjitabhāvavasena *pamajjittan* ti sankhyaṇ¹ gato, ayaṇ vuccati pamādo ti. Lakkhaṇato pan' esa pañcasu kāmagaṇesu sativossagga-lakkhaṇo. Tatth' eva satiyā vissatthākāro veditabbo.

Thambhaniddese thaddhatthēna *thambho*. Khaliyā bad-dhasāṭakassa² viya cittassa thaddhatā ettha kathitā. Tham-bhanākāro *thambhanā*. Thambhitassa bhāvo *thambhitattaṇ*.

Kakkhaḷassa puggalassa bhāvo³ *kakkhaḷiyaṇ*.

Pharusassa puggalassa bhāvo⁴ *phārusiyaṇ*.

Abhivādanādi-sāmīcārahānaṇ tassā sāmīciyā akaraṇavasena ujum⁵ eva ṭhapitacittabhāvo *ujucittatā*.

Thaddhassa amuduno bhāvo *amudutā*.

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ thambho nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo gilīta-nangalasīso viya ajagaro, vāta-bharitā viya bhastā cetiyaṇ vā vuḍḍhatare vā disvā onamituṇ na sakkoti, pariyantē' eva carati. Svāyaṇ cittassa uddhumātabhāvalakkhaṇo ti veditabbo.

Sārambhaniddese sārambhanavasena *sārambho*; paṭippha-ritvā sārambho *paṭisārambho*; sārambhanākāro *sārambhanā*; paṭippharivā sārambhanā *paṭisārambhanā*; paṭisārambhi-tassa bhāvo *paṭisārambhitattaṇ*.

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ sārambho nāma vuccati. Svāyaṇ lakkhaṇato karaṇuttariyalakkhaṇo nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo taṇ-digaṇaṇ taṇ-tigaṇaṇ⁶ karoti. Agā-riko⁷ samāno eken' ekasmiṇ gharavattusmiṇ sajjite aparo dve vatthūni sajjeti, aparo cattāri, aparo aṭṭha, aparo solasa. Anagāriko⁸ samāno eken' ekasmiṇ nikāye gahite: nāhaṇ etassa heṭṭhā bhavissāmīti aparo dve gaṇhāti, aparo tayo, aparo cattāro, aparo pañca. Sārambhavasena hi gaṇhituṇ

¹ S.R. sankhaṇ.

² S.R. thaddha°.

³ S.R. kakkhaḷabhāvo.

⁴ S.R. pharusabhāvo.

⁵ S.R. ujukam.

⁶ B. taṇ diguṇaṇ.

⁷ S.R. agāriyo.

⁸ S.R. anagāriyo.

na vaṭṭati; akusalapakkho esa nirayagāmi maggo. Kusapakkhavasena pana ekasmiṃ ekaṃ salākabhantaṃ dente dve dātuṃ, dve dente cattāri dātuṃ vaṭṭati. Bhikkhunā pi parena ekasmiṃ nikāye gahite dve nikāye gahetvā sajjhāyantassa me phāsu hotīti vivaṭṭapakkhe ṭhatvā tad uttari gaṇhituṃ vaṭṭati.

Atricchatāniddese yathā Ariyavaṇṣasutte lāmakalāmakattho itaritarattho, evaṃ agahetvā cīvarādisu yaṃ yaṃ laddhaṃ hoti, tena tena asantuṭṭhassa; gihino vā pana rūpa-sadda-gandha-rasa-phoṭṭhabbesu yaṃ yaṃ laddhaṃ hoti, tena tena asantuṭṭhassa; *bhīyyo kamyatā* ti visesakāmatā.

Icchanakavasena *icchā*.

Icchā va *icchāgataṃ*; icchanākāro vā. Attano lābhaṃ aticca¹ icchanabhāvo *aticchatā*.

Rāgo ti ādīni heṭṭhā vuttatthān' eva.

Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ aticchatā nāma vuccatī. Atricchatā ti pi etissā eva nāmaṃ. Lakkhaṇato pana sakalābhe asantuṭṭhi, paralābhe ca patthanā; etaṃ atricchalakkhaṇaṃ. Atricchapuggalassa hi attanā laddhaṃ paṇitam pi lāmaṃ viya khāyati; parena laddhaṃ lāmakam pi paṇitaṃ viya khāyati. Ekabhājane pakkaṃ yāguṃ vā bhantaṃ vā pūve² vā attano patte pakkhitto lāmaṃ viya parassa patte paṇito viya khāyati. Ayaṃ pana atricchatā pabbajitānam pi hoti, gihīnam pi, tiracchānatānam pi.

Tatr' imāni vatthūni: Eko kira kuṭumbiko tiṇsa bhikkhuniyo nimantetvā sapūvaṃ bhantaṃ adāsi. Sanghattherī sabbabhikkhuniṇaṃ³ patte pūvaṃ parivattāpetvā pacchā attano laddham eva khādi.

Bārānasirājā pi angārapakkaṃ maṇsaṃ khādissāmīti devīṃ ādāya araṇṇaṃ pavittho ekaṃ kinnariṃ disvā devīṃ pahāya tassā 'nupadaṃ gato. Devī nivattitvā assamaṇaṃ gantvā kasinaparikkamaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo pañca ca abhiññāyo patvā nisinnā rājānaṃ āgacchantaṃ disvā ākāse uppatitvā agamāsi. Rukkhe adhivatthā devatā imaṃ gātham āha:

Atricchaṃ atilobhena, atilobhamadena ca,

*evaṃ so hāyat' attānaṃ, Candaṃ va Asitābhuyā ti.**

* Jāt. ii, 231 (slightly different).

¹ B. ati.

² S.R. pūvaṃ.

³ S.R. om. sabba.

Yathā Candaṅ kinnariṅ patthayanto Asitābhuyā rājadhitāya hīno parihiṇo, evaṅ atricchaṅ atilobhena attānaṅ hāyati jīyatīti devatā raññā saddhiṅ kelim akāsi.

Kassapabuddhakāle pi Mittavindako nāma seṭṭhiputto assaddho appasanno mātara: tāta ajja uposathiko hutvā vihāre sabbarattiṅ dhammasavaṇaṅ suṇa, sahasaṅ te dassā-mīti vutte¹ dhanalobhena uposathangāni² samādāya vihāraṅ gantvā idaṅ ṭhānaṅ akutobhayan ti sallakkhetvā dhammāsanassa heṭṭhā nipanno sabbarattiṅ niddāyitvā ghaṇaṅ agamāsi. Mātā pāto va yāguṅ pacitvā upanāmesi. So sahasaṅ gahetvā va yāguṅ³ pivi. Ath'assa etad ahosi: dhaṇaṅ saṅharissāmīti. So nāvāya samuddaṅ pakkhanditukāmo ahosi. Atha naṅ mātā: tāta, imasmiṅ kule cattālisakoṭi-dhanaṅ atthi; alaṅ gamanenāti vāresi. So tassā vacanaṅ anādiyitvā gacchati eva. Sā purato aṭṭhāsi. Atha naṅ kujjhītvā ayaṅ mayhaṅ purato tiṭṭhatīti pādena paharītvā patitaṅ mātaraṅ antaraṅ katvā agamāsi. Mātā uṭṭhahītvā: mādisāya mātari evarūpaṅ kammaṅ katvā gatassa me gatattṭhāne sukhaṅ bhavissatīti evaṅ saññi nāma tvaṅ puttā ti āha. Tassa nāvaṅ āruya gacchato sattame divase nāvā aṭṭhāsi. Atha te manussā: addhā ettha pāpapuriso atthi; salākaṅ dethā ti salākā dīyamānā tass' eva tikkhattuṅ pāpuṇi. Te tassa uḷumpaṅ datvā taṅ samudde pakkhipiṅsu. So ekaṅ dīpaṅ gantvā vimānapetīhi saddhiṅ sampattiṅ anubhavanto tāhi: purato⁴ mā agamāsīti vuccamāno pi taṅ diguṇasampattiṅ⁵ passanto anupubbena khuracakkadharāṅ⁶ ekaṅ purisaṅ addasa. Tassa taṅ cakkaṅ padumapupphaṅ⁷ viya upaṭṭhāsi.⁸ So taṅ āha: ambho, idaṅ tayā piḷandha-padumaṅ⁹ mayhaṅ dehīti. Na-y-idaṅ sāmi, padumaṅ, khuracakkaṅ etan ti. So: vañcesi maṅ tvaṅ; kiṅ me¹⁰ padumaṅ na diṭṭhapubban ti vatvā: tvaṅ hi lohītacandanaṅ limpetvā piḷandhanaṅ¹¹ padumapupphaṅ mayhaṅ na dātukāmo 'sī ti āha. So cintesi: ayam pi mayā katasadisāṅ kammaṅ katvā tassa phalaṅ anubhavitukāmo ti. Atha naṅ: handa re ti

¹ S.R. vutto.

² S.R. °angaṅ.

³ S.R. om.

⁴ S.R. parato.

⁵ S.R. taddiguṇaṅ°.

⁶ B. °dhāraṅ.

⁷ S.R. padumaṅ.

⁸ S.B.R. upaṭṭhāti.

⁹ S.R. piḷandhanaṅ°; piḷandhitaṅ padumaṅ (?).

¹⁰ S.R. mayā.

¹¹ S.R. piḷandhana-.

vatvā tassa matthake cakkaj pakkhipitvā palāyi. Etam atthaṇ veditvā Satthā imaṇ gātham āha :

*Catūhi¹ atthajjhagamā, atthahi cevo² soḷasa,
solasāhi ca battiṇsa ; atricchaṇ cakkam āsado.
icchāhatassa posassa, cakkaj bhamati matthake ti.**

Aññataro pi atriccho sakavisayaṇ atikkamitvā paravisayaṇ pāvīsi. Tattha pothito palāyitvā ekassa tāpasassa vasanaṭṭhānaṇ pavisitvā uposathangāni adhiṭṭhāya nipajji. So tāpasena : Kiṇ te katan ti pucchito imā gāthā āha :³

*Sakaj nicketaj atihūlamāno,⁴
atricchatāya malayaṇ⁵ agacchiṇ ;
tato janā gāmato nikkhamitvā,
kodaṇḍakena paripothayiṇsu maṇ.
So bhinnasāso ruhiramakkhitaṇgo,
paccāgamāsīṇ sakaj nicketaj ;
tasmā ahaṇ uposathaj⁶ palāyāmi,
atricchatā mā puna-r-āgamāsīti.†*

Mahicchatānidde⁷ mahantāni vatthūni icchati, mahati vā 'ssa icchā ti mahiccho. Tassa bhāvo mahicchatā. Lakkhaṇato pana asantaḡuṇasambhāvanatā, paṭiggahaṇe ca paribhoge⁸ ca⁸ amattaññutā, etaṇ mahicchatā-lakkhaṇaj. Mahiccho hi puggalo yathā nāma kacchapuṭavānijo pilan-dhanabhaṇḍakaj hatthena gahetvā ucchange pi pakkhipi-tabbayuttakaj pakkhipitvā mahājanassa passantass' eva :⁹ amma asukaj gaṇhatha, asukaj gaṇhathāti mukhena saṇ-vidahati; evam eva so appamattakam pi attano silaṇ vā ganthaṇ vā dhutaḡuṇaj vā antamaso araññavāsamattakam pi mahājanassa jānantass' eva sambhāvetukāmo hoti, sambhāvetvā ca pana sakaṭehi pi upanīte paccaye alan ti avatvā gaṇhāti. Tayo hi pūretuṇ na sakkā: aggi upādānena, samuddo udakena, mahiccho paccayehīti.

Aggikkhandho samuddo ca, mahiccho cāpi puggalo,
bahuke pi paccaye dente, tayo p' ete na pūraye.

* Jāt. iv, 4.

† Jāt. iv, 331 (*slightly different*).

¹ S.R. catubbi.

² cāpi (?).

³ S.R. abhāsi.

⁴ S.R. atihīliyaṇe.

⁵ B. malakaj.

⁶ S.R. posathaj.

⁷ Vbh. 351.

⁸ S.R. om.

⁹ B. passantaso va avaca.

Mahicchapuggalo hi vijātamātuyā pi manaṅ gaṇhituṅ na sakkoti, pageva upaṭṭhākānaṅ. Tatr' imāni vatthūni: Eko kira daharabhikkhu piṭṭhapūve piyāyati. Tassa mātā paṭipattiṅ vīmaṅsamānā: sace me putto paṭiggahaṇe mattaṅ jānāti, sakalam pi naṅ temāsaṅ pūveh' eva upaṭṭhahissāmiti vassūpanāyikadivase parivīmaṅsamānā paṭhamaṅ ekaṅ pūvaṅ adāsi. Tasmīṅ niṭṭhite dutiyaṅ. Tasmim pi niṭṭhite tatiyaṅ. Daharo alan' ti avatvā khādi yeva. Mātā tassa amattaññutabhāvaṅ ñatvā: ajj' eva me puttena sakalate-māsassa pūvā khāditā ti dutiyadivasato paṭṭhāya ekapūvam pi na adāsi.

Tissamahārājā pi devasikaṅ Cetiya-pabbate bhikkhusaṅghassa dānaṅ dadamāno: Mahārāja, kiṅ ekam eva ṭhānaṅ bhajasi? Kiṅ aññattha dātuṅ na vaṭṭatīti? jānapadehi vutto¹ dutiyadivase Anurādhapure mahādānaṅ dāpesi. Ekabhikkhu pi paṭiggahaṇe mattaṅ na aññāsi. Ekam ekena paṭiggahitaṅ khādaniyabhojaniyaṅ dve tayo janā ukkhipiṅsu. Rājā dutiyadivase cetiya-pabbate bhikkhusaṅhaṅ nimantāpetvā rājantepuraṅ āgatakāle: pattaṅ dethāti āha. Alaṅ, Mahārāja, attano pamāṇena bhikkhaṅ gaṇhissantīti ekabhikkhu pi pattaṅ na adāsi. Sabbe pamāṇayuttakam eva paṭiggahesuṅ. Atha rājā: passatha, tumhākaṅ bhikkhūsu eko pi mattaṅ na jānāti; hiyyo kiñci avasesaṅ nāhosi; ajja gahitaṅ mandaṅ, avasesam eva bahūti tesāṅ mattaññutāya attamano itaresaṅ ca² amattaññutāya anattamano ahosi.

Pāpicchatānidese *assaddho samāno saddho ti maṅ jano jānātū* ti ādisu evaṅ icchanto kiṅ karoti? Assaddho saddhākāraṅ dasseti. Dussilādayo silavantādīnaṅ ākāraṅ dassenti. Kathaṅ? Assaddho tāva mahāmahadivase manussānaṅ vihāraṅ āgamanavelāya sammajjaniṅ ādāya vihāraṅ sammajjati, kacavaraṅ chaḍḍeti; manussehi diṭṭhabhāvaṅ ñatvā cetiyangaṇaṅ gacchati, tatthāpi sammajjitvā kacavaraṅ chaḍḍeti, vālikaṅ samaṅ karoti, āsanāni dhovati, bodhimhi udakaṅ siñcati. Manussā disvā: natthi maññe añño bhikkhu vihāra-jagganako; ayam eva imaṅ vihāraṅ paṭijaggati; saddho therō ti gamanakāle nimantetvā gacchanti.

¹ S.R. vutte.

² B. om.

Dussilo pi upaṭṭhākānaṃ sammukhe vinayadharāṃ upa-sankamitvā pucchati: bhante, mayi gacchante goṇo ubbiggo, tena dhāvato tiṇāni chinnāni; sammajjantassa me tiṇāni chijjanti,¹ cankamantassa pānakā mīyanti, khelaṃ pātentassa asatiyā tinamatthake patati,² tattha kiṃ hotīti? Anāpatti āvuso, asaṅcicca asatiyā ajānantassāti ca vutte: bhante, mayhaṃ garukaṃ viya upaṭṭhāti, suṭṭhu vīmaṃsathāti bhanaṃti. Taṃ sutvā manussā: amhākaṃ ayyo ettake pi kukkucāyati, aññasmiṃ olaṃrike kiṃ nāma karissati; natthi iminā sadiso sīlavā ti pasannā sakkāraṃ karonti.

Appassuto pi upaṭṭhākamajjhe nisinno: asuko tipīṭakadhara asuko catunīkāyiko mayhaṃ antevāsiko, mama santike tehi dhammo uggahito ti vadati. Manussā: amhākaṃ ayyena sadiso bahussuto natthi, etassa kira santike asukena ca asukena ca dhammo uggahito ti pasannā sakkāraṃ karonti.

Sangaṇikārāmo pi mahāmahadivase dīghapīṭhaṃ ca apasayaṃ ca gāhāpetvā vihārapaccante rukkhamūle divāvihāraṃ nisīdati. Manussā āgantvā: Thero kuhin ti pucchanti. Gaṇṭhikaputtā nāma gaṇṭhikā eva honti, tena: thero evarūpe kāle idha na nisīdati, vihārapaccante divāṭhāne dīghacankame viharatīti vadanti. So pi divasabhāgaṃ vītināmetvā nalāṭe makkaṭasuttaṃ alliyāpetvā pīṭhaṃ gāhāpetvā āgamma parivenadvāre nisīdati. Manussā: Kahaṃ bhante gatāttha? āgantvā na addasamhā ti vadanti. Upāsakā, antovihāro ākiṇṇo, daharasāmaṇeraṃ vicaraṇaṭṭhānam etaṃ; saṭṭhi-hatthacankame³ divāṭhāne nisīdimhā ti attano pavivittabhāvaṃ jānāpeti.

Kusīto pi upaṭṭhākamajjhe nisinno: upāsakā, tumhehi ukkāpāto diṭṭho? ti vadati.⁴ Na passāma bhante; kāya velāya ahoṣīti ca puṭṭho: Amhākaṃ cankamanavelāyā ti vatvā: Bhūmicālasaddaṃ assutthā⁵ ti pucchati. Na suṇāma bhante; kāya velāyāti puṭṭho: Majjhimayāme amhākaṃ ālambaṇaphalaṃ apassāya ṭhitakāle ti vatvā: Mahā-obhāso ahoṣi, so vo diṭṭho ti pucchati. Kāya velāya bhante ti ca vutte: Mayhaṃ cankamamhā⁶ otaranakāle ti vadati. Ma-

¹ S.R. bhijjanti.² S.R. patittha.³ S.R. saṭṭihatthe°.⁴ S.R. om.⁵ S.R. asutthāti.⁶ S.R. cankamanamhā.

nussā: amhākaṇ thero tīsu pi yāmesu cankame yeva hoti; natthi ayyena sadiso āraddhaviriyo ti pasannā sakkāraṇ karonti.

Muṭṭhassatī pi upaṭṭhākamajjhe nisinno: mayā asukakāle nāma Dighanikāyo uggahito, asukakāle Majjhimo, Saṅyut-tako, Anguttariko;¹ antarā olokanaṇ nāma natthi, icchitic-chitaṭṭhāne mukhārūlhā va² tanti āgacchati. Ime pan' aññe bhikkhū eḷakā viya mukhaṇ phandāpentā viharantīti vadati. Manussā: natthi ayyena sadiso upaṭṭhitassatī ti pasannā sakkāraṇ karonti.

Asamāhito pi upaṭṭhākānaṇ sammukhe aṭṭhakathācariye pañhaṇ pucchati: Kasiṇaṇ nāma kathaṇ bhāventi? Kittakena nimittaṇ uppannaṇ nāma hoti? Kittakena upacāro?³ Kittakena appanā? Paṭhamassa jhānassa kati angāni? Dutiyassa, tatiyassa, catutthassa jhānassa kati angānīti? pucchati. Tehi attano uggahānurūpena kathitakāle sitaṇ katvā: Kiṇ āvuso, evaṇ na² hotīti⁴ vutte: vaṭṭati bhante ti attano samāpattilābhitaṇ sūceti. Manussā: samāpattilābhī ayyo ti pasannā sakkāraṇ karonti.

Duppañño pi upaṭṭhākānaṇ majjhe nisinno: Majjhimanikāye me papañcattayaṇ olokontassa sahidhhiyā maggo āgato. Pariyattī nāma amhākaṇ na dukkarā; pariyattivāvaṭṭo⁵ pana dukkhato na muccatīti pariyattīṇ viṣṣajjayimhāti ādīni vadanto attano mahāpaññattaṇ⁶ dīpeti. Evaṇ vadanto pan' esa⁷ sāsane pahāraṇ deti; iminā sadiso mahācoro⁸ nāma natthi. Na hi pariyattidharo dukkhato na muccatīti.

Akhināsavo pi gāmadārake disvā: Tumhākaṇ mātāpitāro amhe kiṇ vadantīti? Arahā ti vadanti bhante ti. Yāva chekā gahapatikā, na sakkā vañcetun ti attano khināsava-bhāvaṇ dīpeti.

Aññe pi c' ettha Cāṭi-arahanta-Pāroha-arahantādayo vedītabbā. Eko kira kuhako anto-gabbhe cāṭiṇ nikhāṇitvā manussānaṇ āgamanakāle pavisati. Manussā: Kahaṇ thero ti pucchanti. Anto-gabbhe ti ca vutte pavisitvā vicināntā pi

¹ S.R. ekuttariko.

² B. om.

³ S.R. upacāraṇ.

⁴ B.R. hosīti.

⁵ S.R. °vācako.

⁶ S.R. paññavantataṇ.

⁷ B.S.R. pan' assa.

⁸ B. mahāro (pamādo).

adisvā nikkhamitvā: natthi therō ti vadanti. Anto-gabbhe yeva therō ti ca vutte puna pavisanti. Therō cātito nikkhamitvā piṭhe nisinno hoti. Tato tehi: mayaṅ bhante pure adisvā nikkhantā; kahaṅ tumhe gatā ti vutto:¹ samaṇā nāma attano icchiticchitaṭṭhānaṅ gacchantīti vacanena attano khīṇāsavabhāvaṅ dipeti.

Aparo pi² kuhako ekasmiṅ pabbate paṇṇasālāyaṅ vasati. Paṇṇasālāya ca pacchato papātaṭṭhāne eko Kaccakarukkho atthi; tassa pāroho gantvā³ parabhāge bhūmiyaṅ patiṭṭhito. Manussā maggen' āgantvā⁴ nimantenti. So pattacīvaraṅ ādāya pārohena otaritvā gāmadvāre attānaṅ dasseti. Tato manussehi pacchā āgantvā: Katarena maggena āgatattha bhante? ti puṭṭho: samaṇānaṅ āgatamaggo nāma pucchitūṅ na vaṭṭati; attano icchiticchitaṭṭhānen' eva āgacchantīti vacanena khīṇāsavabhāvaṅ dipeti. Taṅ pana kuhakaṅ eko viddhakaṇṇo ñatvā: pariggahessāmi nan ti ekadivasaṅ pārohena otarantaṅ disvā pacchato chinditvā appamattakena ṭhapesi. So pārohato otarissāmīti ṭhan ti patito; mattikāpatto bhijji. So ñāto 'mhīti nikkhamitvā palāyi.

Pāpicchassa bhāvo *pāpicchatā*. Lakkhaṇato pana asanta-guṇasambhāvanatā paṭiggahaṇe ca amattaññūtā, etaṅ pāpicchalakkhaṇan ti veditabbaṅ.

Singaniddese vijjhanatṭhena *singaṅ*. Nāgarikabhāvasan-khātassa kilesasingass' etaṅ nāmaṅ.

Singārabhāvo *singāratā*. Singārakaraṇākāro vā.

Caturabhāvo *caturatā*. Tathā *cāturiyaṅ*.

Parikkhattabhāvo⁵ *parikkhattatā*.⁶

Parikhaṇitvā ṭhapitass' eva dalhasingārabhāvass' etaṅ nāmaṅ. Itaraṅ tass' eva vevacanaṅ. Evaṅ sabbehi pi padehi kilesasingāratā va kathitā.

Tintiṇaniddese *tintiṇan* ti khiyyanaṅ.⁷ Tintiṇāyanākāro *tintiṇāyanā*. Tintiṇena ayitassa tintiṇasamangino bhāvo *tintiṇāyitattaṅ*.

Lolupabhāvo *loluppaṅ*. Itare dve ākāra-bhāvaniddesā.

¹ S.R. vutte. ² B. om. ³ S.R. hoti. ⁴ S.R. maggena gantvā.

⁵ S.R. parikkhattassa bhāvo; B. parittattabhāvo.

⁶ B. parittattatā.

⁷ S.R. khiyanaṅ.

*Pucchañjikatā*¹ ti labhanālabhanakatṭhāne vedhanā kampanā nīcavuttitā.

Sādhukamyatā ti paṇīta-paṇītānaṃ patthanā. Evaṃ sabbehi pi padehi suvānadoṇiyaṃ kañjiyaṃ² pivanakasunakhassa aññaṃ sunakhaṃ disvā bhubbhukkarāṇaṃ³ viya: tava santakaṃ, mama santakan ti kilesavasena khiyanākāro kathito.

Cāpalyaniddese ākoṭita - paccākoṭitabhāvādīhi cīvarassa maṇḍanā cīvaramaṇḍanā.

Maṇivaṇṇacchavikarāṇādīhi pattassa maṇḍanā *pattamaṇḍanā*.

Cittakammādīhi puggalikasenāsanassa maṇḍanā *senāsanamaṇḍanā*.

Imassa vā pūṭikāyassā ti imassa manussasarīrassa. Yathā hi tadahu jāto pi sigālo jarasigālo' tv' eva, ūruppamaṇā pi ca galocilatā pūtilatā tv' eva sankhyaṃ⁴ gacchati, evaṃ suvaṇṇavaṇṇo pi manussakāyo pūṭikāyo' tv' eva vuccati. Tassa antarantarā rattavaṇṇapaṇḍuvaṇṇādīhi nivāsana-pārupanādīhi sajjanā maṇḍanā nāma.

Bāhirānaṃ vā parikkhārānaṃ ti ṭhapetvā pattacīvaraṃ sesaparikkhārānaṃ.

Atha vā yā eṣā cīvaramaṇḍanā pattamaṇḍanā ti vuttā, sā, tehi vā parikkhārehi kāyassa maṇḍanā, tesāṃ vā bāhira-parikkhārānaṃ maṇḍetvā ṭhapanavasena maṇḍanā ti evam ettha attho veditabbo.

Maṇḍanā vibhūsanā ti ettha ūnaṭṭhānassa pūraṇavasena maṇḍanā. Chavirāgādivasena vibhūsanā ti veditabbā.

Kelanā ti kilānā; *parikelanā* ti parikilānā.

Giddhikatā ti gedhayuttatā. *Giddhikattan* ti tass' eva vevacanaṃ.

Capalabhāvo⁵ *capalatā*; tathā *cāpalyaṃ*.

Idaṃ vuccatī ti idaṃ cāpalyaṃ nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo vassasatiko pi samāno tadahu jāta-dārako viya hoti.

Asabhāgavuttiniddese *vippatikūlagāhitā* ti ananulomagāhitā.

¹ S.R. *Vbh.* puñcikatā. ² S.R. kañjika.

³ S.R. bhubbhukkarāṇaṃ. ⁴ S.R. sankhaṃ. ⁵ S.R. Capalassa bhāvo.

Vipaccanikasātātā ti vipaccanikena paṭiviruddhakaraṇena sukhāyanā.

Anādarabhāvo *anādariyaṇ* ; tathā *anādariyatā*.

Agāravassa² bhāvo *agāravatā*.

Jeṭṭhakabhāvassa akaraṇaṇ *appatissavatā*.

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ asabhāgavutti nāma vuccati. Visabhāgajīvatā ti attho. Yāya samannāgato puggalo mātarāṇ pitarāṇ vā gilānaṇ parivattitvā pi na oloketi. Pitusantakassa kāraṇā mātarā saddhiṇ, mātu-santakassa kāraṇā pitarā saddhiṇ kalahaṇ karoti ; visabhāgajīvitaṇ jīvati ; mātāpitūnaṇ santakassa kāraṇā jeṭṭhena vā kaniṭṭhena vā bhātārā saddhiṇ kalahaṇ karoti ; nillajjavacanaṇ vadati ; ācariyassa vā upajjhāyassa vā vattapaṭivattaṇ na karoti ; gilānaṇ na upaṭṭhātī ; Buddhassa Bhagavato cetiyadassanaṭṭhāne uccāraṇ vā passāvaṇ vā³ karoti, khelam pi singhānikam pi chaḍḍeti, chattaṇ dhāreti, upāhanā āruyha gacchati ; Buddhasāvakesu na lajjati ; sanghe citṭikāraṇ na karoti ; mātīmatta-pitimattādisu garuṭṭhānīyesu hirottappaṇ na paccupaṭṭhapeti. Tass' evaṇ pavattamānassa sabbā p' esā kiriyā mātārīti ādisu pi vatthūsu asabhāgavuttitā nāma hoti.

Aratiniddese *pantesū* ti⁴ dūresu, vivittesu vā.

Adhikusalesū ti samathavipassanā-dhammesu.

Aratī ti ratipaṭikkhepo ; *aratitā*⁵ ti aramanākāro ; *anabhiratī* ti anabhiratabhāvo ; *anabhiramanā* ti anabhiramanākāro.

*Ukkanthitā*⁶ ti ukkaṇṭhanākāro.

Paritassitā ti ukkaṇṭhanavasena' eva paritassanā.

Tandiniddese *tandī* ti jāti-ālasiyaṇ ; *tandīyanā* ti tandīyanākāro ; *tandīmanatā*⁷ ti tandīyā abhibhūtacittatā.

Alasassa bhāvo *ālasyaṇ* ; ālasyāyanākāro⁸ *ālasyaṇā* ,⁹ ālasyāyitassa⁹ bhāvo *ālasyaṇitattaṇ*.⁹ Iti sabbehi pi imeni padehi kilesavasena kāyālasiyaṇ kathitaṇ.

Vijambhitāniddese *jambhanā* ti phandanā ; punappaṇaṇ jambhanā *vijambhanā*.

¹ (?) °kāraṇena.

² S.R. agārava.

³ S.R. uccārapassāvaṇ.

⁴ Vbh. 352.

⁵ Vbh. aratikā.

⁶ °ṭhitatā (?)

⁷ S.R. Vbh. °manakatā.

⁸ S. ālasāyanākāro ; R. ālassāyanā°.

⁹ S.R. ālassāy°.

Anamanā ti purato namanā; *vinamanā* ti pacchato namanā; *sannamanā* ti samantato namanā; *paṇamanā* ti yathā hi tantato uṭṭhitapesakāro kismiñci-d-eva gahetvā ujukaṇ kāyaṇ ussāpeti, evaṇ kāyassa uddhaṇ ṭhapanā.

Vyādhīyakan ti uppannavyādhitā. Iti sabbehi pi imehi padehi kilesavasena kāyaphandanam eva kathitaṇ.

Bhattasammadaniddese *bhuttāvissā* ti bhuttavato; *bhatta-mucchā* ti bhattagelaññaṇ. Balavabhattena hi mucchāpatto viya hoti; *bhattakilamatho* ti bhattena kilantabhāvo; *bhatta-parilāho* ti bhattadaratho. Tasmiṇ hi samaye parilāhuppatiyā upahatindriyo hoti, kāyo jīrati.

Kāyadutthullan ti bhattaṇ nissāya kāyassa akammaññatā.

Cetaso linattaniddeso heṭṭhā Dhammasangahaṭṭhaka-thāyaṇ vuttattho yeva.¹ Imehi pana sabbehi pi padehi kilesavasena cittassa gilānākāro kathito ti veditabbo.

Kuhanāniddese *lābha-sakkāra-siloka-sannissitassā* ti lābhañ ca sakkārañ ca kittisaddaṇ ca nissitassa,² patthayantassāti attho.

Pāpicchassā ti asantaḡuṇadīpanakāmassa.

Ichhāpakatassā ti icchāya apakatassa, upaddutassāti attho.

Ito paraṇ yasmā paccayapaṭisedhana³-sāmantajappana-riyāpathasannissitavasena Mahāniddese tividhaṇ kuhanavattu āgataṇ, tasmā tividham pi taṇ dassetuṇ *paccaya-paṭisedhanasankhātena*³ vā ti evam ādi āradhaṇ. Tattha cīvarādīhi nimantitassa tad atthikass' eva sato pāpicchataṇ nissāya paṭikkhipanena te ca gahapatike attani suppatiṭṭhitasaddhe ñatvā puna tesāṇ: aho ayyo appiccho, na kiñci paṭiggaṇhituṇ icchati; suladdhaṇ vata no assa, sace appamattakaṇ kiñci paṭiggaṇheyyāti nānāvidhehi upāyehi paṇitāni cīvarādīni upanentānaṇ tad anuggahakāmataṇ yeva āvīkatvā paṭiggahaṇena ca tato pabhutī api⁴ sakata-bhārehi upanāmanahetubhūtaṇ vimhāpanaṇ paccayapaṭise-dhanasankhātaṇ³ kuhanavattūti veditabbaṇ.

Vuttam pi c' etaṇ Mahāniddese: *Katamaṇ paccayapaṭise-dhanasankhātaṇ³ kuhanavattu? Idha gahapatikā bhikkhū⁵*

¹ *Asl.* 377.

² R.S. *Vism.* sannissitassa.

³ B. °paṭisevana°.

⁴ B. asīti.

⁵ S.R. *Vism.* bhikkhuṇ.

nimantenti cīvara-piṇḍapāta-senāsana-gilānapaccayabhesajja-parikkhārehi. Pāpiccho icchāpakato, atthiko cīvara . . . pe . . . parikkhārānaṃ, bhiiyo kamyataṃ upādāya cīvaraṃ paccakkhāti, piṇḍapātaṃ paccakkhāti, senāsanaṃ paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paccakkhāti. So evam āha: Kiṃ samaṇassa mahagghena cīvarena? Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo susānā vā sankārakūtā vā pāpaṇikāni¹ vā nantakāni uccinivā saṅghātiṃ katvā dhāreyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena? Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvitāṃ kappēyya. Kiṃ samaṇassa mahagghena senāsanaṃ? Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo rukkkhamūliko vā assa abbhokāsiko vā. Kiṃ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena? Etaṃ sārappaṃ yaṃ samaṇo pūtimuttēna vā haritakkhaṇḍena vā osadhaṃ kareyyāti. Tad upādāya lūkhaṃ cīvaraṃ dhāreti, lūkhaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjati, lūkhaṃ senāsanaṃ paṭisevati, lūkhaṃ gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṃ paṭisevati. Tam eṇaṃ gahapatikā evaṃ jānanti: ayaṃ samaṇo appiccho santuttho pavivitto asaṅsattho āradhaviṛiyo dhutavādo ti bhiiyo bhiiyo² nimantenti cīvara . . . pe . . . parikkhārehi. So evam āha: Tiṇṇaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahū puññaṃ pasavati: saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahū puññaṃ pasavati, deyyadhammassa . . . pe . . . dakkhiṇeyyānaṃ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahū puññaṃ pasavati. Tumhākañ c' evāyaṃ³ saddhā atthi, deyyadhammo ca saṅvijjati, ahañ ca paṭiggāhako.⁴ Sac' āhaṃ na paṭiggahessāmi, evaṃ tumhe puññaṃ paribāhirā bhavissatha. Na mayhaṃ iminā attho, api ca tumhākaṃ eva anukampāya paṭiggāṇhāmīti. Tad upādāya bahum pi cīvaraṃ paṭiggāṇhāti,⁵ bahum pi piṇḍapātaṃ . . . pe . . . bhesajjaparikkhāraṃ paṭiggāṇhāti. Yā evarūpā bhākutitā bhākūtiyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ, idaṃ vuccati paccayapaṭisedhana-sankhātāṃ⁶ kuhanavattū ti.*

Pāpicchass' eva pana sato uttarimanussadhammādhigama-

* Mahānidā. 224.

¹ B. āpaṇikāni. *Mt.*: pāpaṇikāni ti āpaṇato chaḍḍitāni.

² S.R. om. ³ B. ceva ayaṃ. ⁴ B. paṭiggāhekā (pamādo).

⁵ R. paṭigaṇhāti; S. gaṇhāti. ⁶ B. °paṭisevana°.

paridīpanavācāya tathā tathā vimhāpanaṃ sāmanta-jappanasankhātaṃ kuhanavattthūti veditabbaṃ. Yath' āha: *Katamaṃ sāmanta-jappanasankhātaṃ kuhanavattthu? Idh' ekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippayo: evaṃ maṃ jano sambhāvessatīti ariyadhammasannissitaṃ vācaṃ bhāsati: Yo evarūpaṃ cīvaraṃ dhāreti, so samaṇo mahesakkho ti bhanati. Yo evarūpaṃ pattāṃ, lohathālakaṃ, dhammakarakaṃ,¹ parissāvanaṃ, kuṇḍikaṃ,² kāyabandhanaṃ, upāhanaṃ dhāreti, so samaṇo mahesakkho ti bhanati. Yassa evarūpo upajjhāyo, ācariyo, samānupajjhāyo, samānācariyako, mitto, sandittho, sambhatto, sahāyo; yo evarūpe vihāre vasati, aḍḍhayoge, pāsāde, hammiye, guhāyaṃ, leṇe, kutiyā, kūtāgāre³ atte, māle, uttāṇḍe,⁴ upatthānasālāyaṃ, maṇḍape, rukkhamaḷe vasati, so samaṇo mahesakkho ti bhanati. Atha vā korajikakorajiko⁵ bhākutika-bhākutiko kuhakuho lapalapo mukhasambhāvito: ayaṃ samaṇo imāsaṃ evarūpanaṃ santānaṃ vihārasamāpattīnaṃ lābhī ti tādīsaṃ gambhīraṃ gūḷhaṃ nipunaṃ paṭicchannaṃ lokuttaraṃ suññatāpaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ katheti. Yā evarūpā bhākutikā bhākutīyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ, idaṃ vuccati sāmanta-jappanasankhātaṃ kuhanavattthū ti.**

Pāpicchass' eva pana sato sambhāvanādhippāyakatena iriyāpathena vimhāpanaṃ iriyāpathasannissitaṃ kuhanavattthūti veditabbaṃ. Yath' āha: *Katamaṃ iriyāpathasankhātaṃ kuhanavattthu? Idh' ekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippayo evaṃ maṃ jano sambhāvessatīti gamaṇaṃ santhapeti, sayanaṃ santhapeti, paṇidhāya gacchati, paṇidhāya titthati, paṇidhāya nisīdati, paṇidhāya seyyaṃ kappeti; samāhito viya gacchati, samāhito viya titthati, nisīdati, seyyaṃ kappeti; āpāthakajjhāyī ca hoti; yā evarūpā iriyāpathassa atthapanā thapanā santhapanā bhākutitā bhākutīyaṃ kuhanā kuhāyanā kuhitattaṃ, idaṃ vuccati iriyāpathasankhātaṃ kuhanavattthū ti.†*

* Mahānid. 324.

† Ibid.

¹ B. dhamakaraṇaṃ.

² S.R. Vism. kuñcikaṃ.

³ B. kūtākugāre (pamādo).

⁴ R.S. Vism. uddāṇḍe. *Mt.*: agabbhikā ekadvārā dighasālā kira uttāṇḍo.

⁵ R.S. Vism. korañjikakorañjiko.

Tattha *paccayaapaṭisedhanasankhātenā* ti¹ *paccayaapaṭisedhananā* ti evaṅ sankhātena *paccayaapaṭisedhanena*¹ vā *sankhātena*.²

Sāmantajappitenā ti³ *saṃpe bhaṇitena*.

Iriyāpathassā ti *catu-iriyaṭṭhassa*.

Atthapanā ti ādi *ṭhapanā*, ādarena vā *ṭhapanā*; *ṭhapanā* ti *ṭhapanākāro*; *saṅṭhapanā* ti *abhisankharaṇā*,⁴ *pāsādika-bhāvakaṛaṇaṇa* ti *vuttaṅ hoti*.

Bhākuṭitā ti *padhāna-parimatthibhāvadassanena*⁵ *bhākuṭikaṛaṇaṇa*; *muḥhasankoco* ti *vuttaṅ hoti*. *Bhākuṭikaṛaṇaṇa* *silam assāti bhākuṭiko*. *Bhākuṭikassa bhāvo bhākuṭiyaṅ*.

Kuhanā ti *vimhāpanaṅ*.⁶ *Kuhassa āyanā kuhāyanā*; *kuhitassa bhāvo kuhitattaṅ* ti.

Lapanānidese ālapanā ti *vihāraṅ āgatamanusse*⁷ *disvā*: *Kim atthāya bhonto āgatā?* kiṅ *bhikkhū nimantetuṅ?* *Yadi evaṅ gacchatha*; *ahaṅ pacchato bhikkhū gahetvā āgacchāmīti evaṅ ādito va lapanā*. *Atha vā attānaṅ upanetvā*: *ahaṅ Tisso*; *mayi rājā pasanno*; *mayi asuko ca asuko ca rājamahāmatto pasanno ti evaṅ attūpanāyikā lapanā ālapanā*.⁸ *Lapanā* ti *puṭṭhassa sato vuttappakāram eva lapanā*; *sallapanā* ti *gahapatikānaṅ ukkaṅṭhane bhītassa okāsaṅ datvā*⁹ *suṭṭhu lapanā*; *ullapanā* ti: *mahākuṭumbiko*, *mahānāviko*, *mahādānapatīti evaṅ uddhaṅ katvā lapanā*; *samullapanā* ti *sabbato-bhāgena uddhaṅ katvā lapanā*.

Unnahanā ti: *upāsakā*, *pubbe īdise kāle dānaṅ*¹⁰ *detha*; *idāni kiṅ na dethā ti evaṅ yāva*: *dassāma bhante okāsaṅ na labhāmāti ādini vadanti*, *tāva uddhaṅ nahanā*; *veṭhanā ti vuttaṅ hoti*.

Atha vā ucchuhatthaṅ disvā: *Kuto āgatāttha*¹¹ *upāsakā ti pucchati*.⁸ *Ucchukhattato bhante ti*. *Kiṅ tattha ucchu madhuraṅ ti?* *Khāditvā bhante jānitabbaṅ*. *Na upāsakā*, *bhikkhussa ucchuṅ dethā ti vattuṅ vaṭṭatīti?* *Yā evarūpā*

¹ B. °paṭisevana°.

² B. om.

³ B. °jampitenāti.

⁴ B. °khāraṇā; Vism. °naṅ.

⁵ B.S.R. °purimatṭhita°.

⁶ S. Vism. °panā.

⁷ Vism. āgate manusse.

⁸ S.R. om.

⁹ Vism. datvā datvā.

¹⁰ Vism. navadānaṅ.

¹¹ Sic. S. ābhatā; Vism. R. ābhatāṅ.

nibbeṭhentaṣṣāpi veṭhanakakathā¹ sā² *unnahanā*; sabbato-
 bhāgena punappunaṅ *unnahanā samunnahanā*.

Ukkācanā ti: etaṅ kulaṅ maṅ yeva jānāti; sace ettha ḍeyya-
 dhammo uppajjati, mayham eva³ detīti evaṅ ukkhipitvā
 kācanā; ukkhipanā⁴ ti vuttaṅ hoti.

Telakandarikavatthu⁵ c' ettha vattabbaṅ: Dve kira bhik-
 khū ekaṅ gāmaṅ pavisitvā āsanasālāyaṅ nisiditvā ekaṅ
 kumārikaṅ disvā pakkosiṅsu. Ath' eko ekaṅ pucchi: Ayaṅ
 bhante kassa kumārikā ti? Amhākaṅ upaṭṭhāyikāya Tela-
 kandarikāya dhītā āvuso; imissā mātā mayi gehaṅ gate
 sappiṅ dadamānā ghaṭen' eva deti; ayam pi mātā viya ghaṭen'
 eva detīti ukkācesi.⁶

Sabbato bhāgena punappunaṅ ukkācanā *samukkācanā*.

Anuppiyabhānītā ti saccānurūpaṅ dhammānurūpaṅ vā
 anavaloketvā⁷ punappunaṅ piyabhāṇanam eva.

Cātukamyatā ti nīcavuttitā, attānaṅ heṭṭhato ṭhapetvā
 vattanaṅ.

*Muggasūpyatā*⁸ ti muggasūpasadisatā. Yathā hi muggesu
 paccamānesu koci deva na paccati, avasesā paccanti, evaṅ
 yassa puggalassa vacane⁹ kiñcid- eva saccaṅ hoti sesaṅ alikaṅ,
 ayaṅ puggalo muggasūpyo¹⁰ ti vuccati. Tassa bhāvo mugga-
 sūpyatā.⁸

*Pāribhaṭyatā*¹¹ ti pāribhaṭyabhāvo.¹² Yo hi kuladārake
 dhātī viya ankena vā khandhena vā paribhaṭati, dhāretīti
 attho; tassa paribhaṭassa kammaṅ pāribhaṭyaṅ.¹³ Pāri-
 bhaṭyassa¹⁴ bhāvo pāribhaṭyatā¹¹ ti.

Nemittikatāniddese *nimittan* ti yaṅ kiñci paresaṅ paccaya-
 dānasaṅyojanaṅ kāyavacikammaṅ.

Nimittakammaṅ ti¹⁵ nimittassa karaṅkosallaṅ. Tatr' idaṅ
 vatthu: Eko kira piṇḍapātiko upaṭṭhāka-kammārassa geha-
 dvāraṅ gantvā: Kiṅ bhante ti pucchito cīvarantarena hatthaṅ

¹ S. veṭhanakatā.

² B. om.

³ S.R. yeva.

⁴ R.S. *Vism.* uddīpanā.

⁵ B. °kantarika°.

⁶ B. ukkāceti.

⁷ B. anapa°.

⁸ R.S. Vbh. *Vism.* °suppatā.

⁹ S.R. vacanaṅ.

¹⁰ R.S. °sūpo; *Vism.* °suppo.

¹¹ R.S. Vbh. *Vism.* °bhaṭṭatā.

¹² R.S. *Vism.* °bhaṭṭa°.

¹³ R.S. *Vism.* °bhaṭṭaṅ.

¹⁴ R.S. *Vism.* °bhaṭṭassa.

¹⁵ S.R. vuccati.

nīharitvā vāsīpaharaṇākāraṇaṃ akāsi. Kammāro sallakkhi-
taṇ me bhante ti vāsīṇ katvā adāsi.

Obhāso ti pāccayapaṭisaṇyuttakathā; *obhāsakammaṇ* ti
vacchakapālake disvā: Kiṇ ime vacchā khīragovacchā, udāhu¹
takkagovacchā ti pucchitvā, Khīragovacchā bhante ti vutte:
na khīragovacchā; yadi khīragovacchā siyuṇ, bhikkhū pi
khīraṇ labheyyuṇ ti evaṃ ādinā nayena tesāṇ dāraṇāṇaṃ
mātāpitūnaṇ nivedetvā khīradāpanādikaṇ obhāsakaraṇaṇ.

Sāmantajappā ti samīpaṇ katvā jappaṇaṇ. Jātakabhā-
nakavattthu c' ettha kathetabbaṇ: Eko kira jātakabhāna-
katthero bhūñjitukāmo upatthāyikāya gehaṇ pavisitvā ni-
sīdi. Sā adātukāmā: taṇḍulā n' atthī ti bhaṇanti taṇḍule
āharitukāmā viya paṭivissakagharāṇ gatā. Bhikkhu anto-
gabbhaṇ pavisitvā olokeno kavāṭakoṇe ucchuṇ, bhājane
gulaṇ, piṭake lonamacchaphālaṇ,² kumbhiyaṇ taṇḍule, ghaṭe
ghataṇ disvā nikkhamitvā nisīdi. Gharāṇi: taṇḍulaṇ nā-
latthan ti āgatā. Thero: upāsike, ajja bhikkhā na sam-
pajjissatīti³ paṭikacc' eva nimittaṇ addasaṇ ti āha. Kiṇ
bhante ti? Kavāṭakoṇe nikkhittaṇ⁴ ucchuṇ viya sappāṇ
addasaṇ. Taṇ paharissāmīti olokeno bhājane ṭhapita-
gulaṇḍake viya pāsāṇa-leḍḍuke,⁵ pahatena sappena kataṇ
piṭake nikkhitta-lonamacchaphālasadisāṇ phaṇaṇ, tassa taṇ
leḍḍuṇ ḍasitukāmassa kumbhiyā taṇḍulasadise dante, ath'
assa kupitassa⁶ ghaṭe pakkhitta-ghatasadisāṇ mukhato nik-
khamantaṇ visamissaṇaṇ khelaṇ ti. Sā: na sakkā muṇḍa-
kaṇ⁷ vañcetun ti ucchuṇ datvā odanaṇ pacitvā ghaṭa-gula-
macchehi saddhiṇ adāsīti. Evaṇ samīpaṇ katvā jappaṇaṇ
sāmantajappā ti veditabbā.

Parikathā ti yathā taṇ labhati, tathā parivattetvā⁸ katha-
naṇ⁹ ti.

Nippesikatānidese *akkosānā* ti¹⁰ dasahi akkosavattthūhi
akkosanaṇ.

Vambhanā ti paribhavitvā kathaṇaṇ.

¹ B.R. om.

³ S.R. sampajjatīti.

⁶ B.R. pāsāṇaṇ, leḍḍukena.

⁷ R.S. Vism. muṇḍaṇ.

⁹ S.R. bhaṇanaṇ.

² R.S. Vism. °phāle.

⁴ R.S. Vism. nikkhitta-.

⁶ S.R. kujjhitassa.

⁸ S. parikkittetvā.

¹⁰ Vbh. 353.

Garahanā ti assaddho, appasanno ti ādinā nayena dosā-ropanā.

Ukkhepanā ti: mā evaṅ¹ ettha kathethāti vācāya ukkhipanaṅ; sabbato-bhāgena savatthukaṅ sahetukaṅ katvā ukkhepanā *samukkhepanā*.

Atha vā adentaṅ: aho dānapatīti evaṅ ukkhipanaṅ *ukkhepanā*; mahādānapatīti evaṅ suṭṭhu ukkhepanā *samukkhepanā*; *khipanā* ti: kiṅ imassa jīvitaṅ bijabhajino² ti evaṅ uppaṇḍanā; *saṅkhipanā* ti: Kiṅ imaṅ adāyako ti bhaṇatha, yo niccakālaṅ sabbesam pi n' atthi ti vacanaṅ deti ti evaṅ suṭṭhutaṅ uppaṇḍanā.

Pāpanā ti adāyakattassa, avaṇṇassa vā pāpanaṅ; sabbato-bhāgena pāpanā *sampāpanā*.

Avanṇahārikā ti evaṅ me avaṇṇabhayā pi dassatīti gehato gehaṅ gāmato gāmaṅ janapadato janapadaṅ avanṇaharaṅaṅ.

Parapiṭṭhimaṅsikatā ti purato madhuraṅ bhaṇitvā parammukhe avaṇṇabhāsītā. Esā hi abhimukhaṅ oloketuṅ asak-kontassa parammukhānaṅ piṭṭhimaṅsakhādanaṅ viya hoti, tasmā parapiṭṭhimaṅsikatā ti vuttā.

Ayaṅ vuccati nippesikatā ti ayaṅ yasmā velupesikā viya abbhangaṅ parassa guṇaṅ nippeseti nipuñchati,³ yasmā vā gandhajātaṅ piṅsetvā⁴ gandhamaggaṅā viya paraguṇe nippisitvā⁵ vicuṇṇetvā esā lābhamaggaṅā hoti, tasmā nippesikatā ti vuccatīti.

Lābhena lābhaṅ nijjigisaṅsanatānidde⁶ *nijjigisaṅā*⁷ ti magganā.

Ito laddhan ti imāmhā gehā laddhaṅ.

Amutrā ti amukamhi gehe.

Eṭṭhī ti icchanā; *gavetṭhī* ti magganā; *pariyetṭhī* ti punapunaṅ magganā. Ādito paṭṭhāya laddhaṅ laddhaṅ bhikkhaṅ tatra tatra kuladārakānaṅ datvā ante khīrayāguṅ labhitvā gatabhikkhu-vatthu kathetabbaṅ.

Esaṅā ti ādini eṭṭhīti⁸ ādinaṅ vevacanāni, tasmā eṭṭhīti esaṅā, gavetṭhīti *gavesaṅā*, pariyetṭhīti *pariyesaṅā* icc' evam ettha yojanaṅ veditabbā.

¹ Vism etaṅ. ² B. bijabhajano. ³ B. nipucchati; S.R. nimuñceti.

⁴ B. pisitvā.

⁵ S.R. piṅsetvā; Vism. nipipiṅsetvā.

⁶ B. nijjigisaṅatā°. ⁷ B. nijjigisaṅā; *M.*: nijjigisaṅā. ⁸ S.R. eṭṭhi.

Seyyamānaniddese *jāliyā* ti khattiyabhāvādi-jātisampattiyā. *Gottenā* ti Gotamagottādinā ukkaṭṭhagottena.

Kolaputtiyenā ti mahākulabhāvena.

Vannapokkharatāyā ti vaṇṇasampannasarīratāya. Sari-
raṇ hi pokkharan ti vuccati. Tassa vaṇṇasampattiyā¹
abhirūpabhāvenāti attho.

Dhanenā ti ādini uttānatthān' eva.

Mānaṇ jappetī ti etesu yena kenaci vatthunā seyyo 'ham
asmīti mānaṇ pavatteti karoti. Sadisamānaniddese *mānaṇ*
jappetī ti etesu yena kenaci vatthunā sadiso 'ham asmīti
mānaṇ pavatteti. Ayam ettha atthato viseso.

Pāliyaṇ pana nānākaraṇaṇ natthi.

Hīnamānaniddese *omānaṇ jappetī* ti heṭṭhā-mānaṇ pavat-
teti. *Omāno* ti lāmako heṭṭhā-māno; *omaññanā omaññitattan*
ti ākāra-bhāvaniddesā.

Hīlanā ti jāti-ādihi attajigucchanā²; *ohīlanā* ti atirekato
hīlanā; *ohīlitattan* ti tass' eva bhāvaniddeso.

*Attuññā*³ ti attānaṇ hīnaṇ katvā jānanā.

Attavaññā ti attānaṇ avajānanā.

Attaparibhavo ti jāti-ādisampatti nāmen' eva⁴ jātā ti
attānaṇ paribhavitvā maññanā.

Evam ime tayo mānā puggalaṇ anissāya jāti-ādivatthu-
vasen' eva kathitā. Tesu ekeko tiṇṇam pi seyya-sadisa-
hīnaṇaṇ uppajjati. Tattha seyyo 'ham asmīti māno seyyass'
eva yāthāvamāno, sesānaṇ ayāthāvamāno va. Sadiso 'ham
asmīti māno sadissass' eva yāthāvamāno, sesānaṇ ayāthāva-
māno. Hīno 'ham asmīti māno hīnass' eva yāthāvamāno,
sesānaṇ ayāthāvamāno.

Tattha katamo seyyassa seyyo 'ham asmī ti ādayo pana nava
mānā puggalaṇ nissāya kathitā. Tesu tayo tayo ekekassa
uppajjanti. *Tattha dahatī* ti ṭhapeti.

Taṇ nissāyā ti taṇ seyyato dahanāṇ nissāya. Ettha pana
seyyassa seyyo 'ham asmīti māno rājūnañ ceva pabbajitānañ
ca uppajjati. Rājā hi: raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā
ko mayā sadiso atthī ti etaṇ mānaṇ karoti. Pabbajito:⁵

¹ S.R. rūpasampattiyā. ² S.R. attānaṇ jigucchanā. ³ B. attaññā.

⁴ B. nāmam eva.

⁵ S.R. add pi.

siladhutangādīhi ko mayā sadiso atthi ti etaṇ mānaṇ karoti. Seyyassa sadiso 'ham asmīti māno pi etesaṇ yeva uppajjati. Rājā hi: raṭṭhena vā dhanena vā vāhanehi vā aññarājuhi saddhiṇ mayhaṇ kiṇ nānākaraṇan ti etaṇ mānaṇ karoti. Pabbajito pi: siladhutangādīhi aññena bhikkhunā saddhiṇ mayhaṇ kiṇ nānākaraṇan ti etaṇ mānaṇ karoti. Seyyassa hīno 'ham asmīti māno pi etesaṇ yeva uppajjati. Yassa hi rañño raṭṭhaṇ vā dhaṇaṇ vā vāhanāni¹ vā sampannāni na² honti, so: mayhaṇ rājā ti vohārasukhamattam eva; kiṇ rājā nāma ahan ti etaṇ mānaṇ karoti. Pabbajito pi appalābhasakkāro: ahaṇ dhammakathiko bahussuto mahāthero ti kathāmattam eva, kiṇ dhammakathiko nām' āhaṇ, kiṇ bahussuto nām' āhaṇ, kiṇ mahāthero, yassa me lābhasakkāro n' atthi ti etaṇ mānaṇ karoti.

Sadisassa seyyo 'ham asmīti mānādayo amaccādīnaṇ uppajjanti. Amacco vā hi raṭṭhiyo vā: bhoga-yāna-vāhanādīhi ko mayā sadiso añño rājapuriso atthi ti vā, mayhaṇ aññehi saddhiṇ kiṇ nānākaraṇan ti vā, amacco ti nāma-mattam eva mayhaṇ, ghāsacchādanamattam pi me natthi, kiṇ amacco nāmāhan ti vā ete māne karoti.³

Hinassa seyyo 'ham asmīti mānādayo dāsādīnaṇ uppajjanti. Dāso hi: mātito vā pitito vā ko mayā sadiso añño dāso nāma atthi; aññe jīvitūṇ asakkontā kucchihetu dāsā nāma jātā. Ahaṇ pana⁴ paveṇi-āgatattā seyyo ti vā, paveṇi-āgatabhāvena ubhato suddhikadāsattena asukadāsena nāma saddhiṇ kiṇ mayhaṇ nānākaraṇan ti vā, kucchivasen' āhaṇ dāsavyaṇ upagato, mātāpitu-koṭiyā pana me dāsattāhānaṇ natthi, kiṇ dāso nāma ahan⁵ ti vā ete māne karoti. Yathā ca dāso, evaṇ pukkusa-caṇḍalādayo pi ete māne karonti yeva.

Ettha ca seyyassa seyyo 'ham asmīti uppanamāno va yāthāvamāno, itare dve ayāthāvamānā. Tathā sadisassa sadiso 'ham asmīti, hīnassa hīno 'ham asmīti uppanamāno va yāthāvamāno, itare dve ayāthāvamānā. Tattha yāthāvamānā arahattamaggavajjhā, ayāthāvamānā sotāpattimagga-vajjhā. Evaṇ savatthuke māne kathetvā idāni avatthukaṇ

¹ S.R. vāhanādīni.

² S.R. nātisampannāni.

³ S.R. karonti.

⁴ S.R. om.

⁵ S.R. nāmāhan.

nibbattitamānam eva dassetuṅ *tattha katamo māno* ti ādi vuttaṅ.

Atimānaniddeso¹ seyyādivasena puggalaṅ anāmasitvā jāti-ādīnaṅ² vatthuvasen' eva niddiṭṭho.

Tattha *atimaññati* ti: jāti-ādihi mayā sadiso n' atthi ti atikkamitvā maññati.

Mānātimānaniddese *yo evarūpo* ti yo eso: ayaṅ pubbe mayā sadiso, idāni ahaṅ seṭṭho, ayaṅ hīnataro ti uppanno māno, ayaṅ bhārātibhāro viya purimaṅ sadisamānaṅ upādāya mānātimāno ti dassetuṅ evam āha.

Omānaniddeso hīnamānaniddesa-sadiso yeva. Veneyya-vasena pana so hīno 'ham asmīti māno nāma vutto; ayaṅ *omāno* nāma. Api c' ettha: tvaṅ jātimā, kākajāti viya te jāti; tvaṅ gottavā, caṇḍālagottaṅ viya te gottaṅ; tuyhaṅ saro atthi, kākassaro viya te saro ti evaṅ attānaṅ heṭṭhā katvā pavattanavasena ayaṅ omāno ti veditabbo.

Adhimānaniddese *appatte pattasaññitā* ti cattāri saccāni appatvā pattasaññitā.³

Akate ti catūhi maggehi kattabbakicce akate yeva.

Anadhigate ti catusaccadhamme anadhigate.

Asacchikate ti arahattena apaccakkhakate.

Ayaṅ vuccati adhimāno ti ayaṅ adhigatamāno nāma vuccati.

Ayaṅ pana kassa uppajjati, kassa nuppajjatīti?⁴ Ariya-sāvakassa tāva nuppajjati.⁴ So hi magga-phala-nibbāna-pahīnakilesāvasiṭṭhakilesa - paccavekkhanaena sañjātasoma-nasso ariyagunapaṭivedhe nikkankho, tasmā sotāpannādīnaṅ: ahaṅ sakadāgāmi ti ādivasena māno nuppajjati.⁴ Dussī-lassāpi nuppajjati.⁴ So hi ariyagunādhigame nirāso va. Silavato pi pariccattakammaṭṭhānassa niddārāmatādi-anuyuttassa nuppajjati. Parisuddhasīlassa pana kammaṭṭhāne appamattassa nāma-rūpaṅ vavatthapetvā paccayapariggahena vitīṇṇakankhassa tilakkhaṅaṅ āropetvā sankhāre sammasantassa āradhāvīpassakassa uppajjati. Uppanne⁵ ca suddhasamatha-lābhī vā suddhāvīpassanā-lābhī vā antārā ṭhabeti. So hi dasa⁶ pi vīsam⁷ pi tiṅsam pi vassāni kilesa-

¹ B. °niddese; *Vbh.* 355.

² S.R. jāti-ādi.

³ B. °saññitāya.

⁴ S.R. na uppajjati.

⁵ B. uppanno.

⁶ B. dasam.

⁷ B. vīsati.

samudācāraṇ apassanto: ahaṇ sotāpanno ti vā sakadāgāmi ti vā anāgāmi ti vā maññati. Samathavipassanālābhi pana arahatte yeva ṭhapeti. Tassa hi samādhibalena kilesā vikkhambhitā, vipassanābalena sankhārā superiggahitā. Tasmā saṭṭhi pi vassāni asīti pi vassāni vassasatam pi kilesā na samudācaranti. Khīṇāsavass' eva cittacāro-hoti. So evaṇ dīgharattaṇ kilesasamudācāraṇ apassanto antarā aṭṭhatvā va: arahā ahan ti maññati. Uccatalankavāsī¹ Mahānāgattthero viya, Hankanakavāsī Mahādattatthero viya, Cittalappabbate Ninkapoṇṇapadhānagharavāsī² Cūlasummatthero viya ca.

Tatr' idaṇ ekavattu-paridīpanaṇ: Talankavāsī³ Dhammadinnatthero kira nāma eko pabhinnapaṭisambhido mahākhīṇāsavo mahato bhikkhusanghassa ovādadāyako ahoṣi. So ekadivasaṇ attano divāṭhāne nisīditvā: kiṇ nu kho amhākaṇ ācariyassa Uccatalankavāsī¹ Mahānāgatttherassa samaṇakiccaṇ⁴ me iakaṇ pattaṇ,⁵ no ti āvajjanto puthujjanabhāvam eva ssa disvā: mayi agacchante puthujjanakālakiriyam eva karissatīti ca ñatvā iddhiyā vehāsaṇ uppatitivā divāṭhāne nisinnassa therassa samīpe orohitvā vanditvā vattaṇ dassetvā ekamantaṇ nisīdi. Kiṇ āvuso Dhammadinna, akāle āgato 'sīti? ca vutto: pañhaṇ bhante pucchituṇ āgato 'mhitī āha. Tato: pucch' āvuso, jānamāno⁶ kathayissāmīti⁷ vutto pañha-sahassaṇ pucchi. Thero pucchitapucchitaṇ⁸ pañhaṇ asaṇṇamāno va katesi. Tato: atitikkhaṇ te⁹ bhante, ñāṇaṇ; kadā tumhehi ayaṇ dhammo adhigato? ti vutto: ito saṭṭhi-vassakāle āvuso ti āha. Samādhim pi bhante vaḷaṇjethā ti? Na idaṇ āvuso, bhāriyan ti. Tena hi bhante ekaṇ hatthiṇ māpethāti. Thero sabbasetāṇ hatthiṇ māpesi. Idāni bhante, yathā ayaṇ hatthī añjitakaṇṇo¹⁰ pasāritananguṭṭho soṇḍaṇ mukhe pakkhipitvā bheravaṇ koñcanādaṇ karonto tumhākaṇ abhimukho āgacchati, tathā naṇ karoṭhā ti. Thero tathā katvā vegena āgacchato hatthissa bheravaṇ ākāraṇ disvā uṭṭhāya palāyituṇ āraddho. Tam enaṇ khīṇāsavatthero

¹ S.R. Uccavālika°.

² S.R. °poṇaka°.

³ S.R. Vālinkavāsī.

⁴ S.R. samaṇabhāva°.

⁵ B. patto.

⁶ S.R. jānamānā.

⁷ S.R. kathayissāmīti.

⁸ S.R. °pucchita-.

⁹ S.R. vo.

¹⁰ S.R. añcita°.

hatthaṅ pasāretvā cīvarakaṅṅe gahetvā: Bhante, khīṇāsavassa sārājjaṅ nāma hotīti? āha. So tasmiṅ kāle attano puthujjanabhāvaṅ ñatvā: avassayo me āvuso Dhammadinna, ho-hīti vatvā pādamūle ukkuṭikaṅ nisidi. Bhante, tumhākaṅ avassayo bhavissāmiccevāhaṅ āgato, mā cintayitthā ti kammaṭṭhānaṅ kathesi. Thero kammaṭṭhānaṅ gahetvā cakkamaṅ āruya tatiye padavāre aggaphalaṅ arahattaṅ pāpuṇi. Thero kira dosacarito ahosi.

Asmimānaniddese rūpe¹ asmīti māno ti ahaṅ rūpan ti uppannamāno.²

Chando ti mānaṅ anugata-chando va.

Tathā *anusayo*. Vedanādisu pi es' eva nayo.

Micchāmānaniddese *pāpakena vā kammāyatanenā* ti³ ādisu pāpakaṅ kammāyatanāṅ nāma kevaṭṭa-macchabandha-nesā-dānaṅ kammaṅ.

Pāpakaṅ sippāyatanāṅ nāma macchajāla-khipa⁴-kumina-karaṇesu ceva pāsa-oḍḍana-sūlāropaṇādisu ca chekatā; *pāpakaṅ vijjāthānaṅ* nāma yā kāci parūpaghātavijjā; *pāpakaṅ sutāṅ* nāma Bhāratayuddha - Sitāharaṇādi - paṭisaṅyuttaṅ; *pāpakaṅ paṭibhānaṅ* nāma dubbhāsitaṅyuttaṅ kabba-nāṭakavilambanādi⁵-paṭibhānaṅ; *pāpakaṅ sīlaṅ* nāma ajasīlaṅ gosīlaṅ. Vatam pi ajavata-govatam eva. *Pāpikā ditṭhi* pana dvāsaṭṭhiyā ditṭhigatesu yā kāci ditṭhi.

Ñātivitakkaniddesādisu mayhaṅ ñātayo sukhaḍivino sampattiyuttā ti evaṅ pañcakāmaguṇasannissitena gehasitapemena ñātake ārabbha uppannavitakko va *ñātivitakko*. Khayaṅ gatā, vayaṅ gatā, saddhā, pasannā ti evaṅ pavatto pana ñātivitakko nāma na hoti.

Amhākaṅ janapado subhikkho sampannasasso ti tuṭṭhamānassa⁶ (?) gehasitapemavasen' eva uppannavitakko *janapadavitakko* nāma. Amhākaṅ janapade manussā saddhā pasannā, khayaṅ gatā, vayaṅ gatā ti evaṅ pavatto pana janapadavitakko nāma na hoti.

Amaratthāya vitakko, amaro vā vitakko ti *amaravitakko*. Tattha ukkuṭikappadhānādihi dukkhe nijjiṅṅe samparāye

¹ B. rūpaṅ.

² S.R. uppanno mano.

³ *Vbh.* 356.

⁴ B. °-khipana-.

⁵ B. °-vilappanādi-.

⁶ tussamānassa (?).

attā sukhī hoti, amaro ti dukkarakārikaṃ karontassa tāya dukkarakārikāya paṭisaṃyutto vitakko amaratthāya vitakko nāma. Diṭṭhigatiko pana: sassataṃ vadesīti ādini puṭṭho: evam pi me no, tathā pi me no, aññathā pi me no, no ti pi me no, no no ti pi me no ti vikkhepaṃ āpajjati. Tassa so diṭṭhigatapaṭisaṃyutto vitakko yathā amaro nāma maccho udake gahetvā māretuṃ na sakkā, ito cito ca dhāvati, gāhaṃ na gacchati, evam eva ekasmiṃ pakkhe asaṅghahanato na maratīti amaro nāma hoti.

Taṃ duvidham pi ekato katvā *ayaṃ vuccati amaravitakko* ti vuttaṃ.

Parānuddayatā - paṭisaṃyutto ti anuddayatāpatirūpakena gehasitapemena paṭisaṃyutto.

Saha-nandī ti ādisu upaṭṭhākesu nandantesu socantesu ca tehi saddhiṃ diguṇaṃ nandati, diguṇaṃ socati; tesu sukhi-tesu diguṇaṃ sukhito hoti, dukkhitesu diguṇaṃ dukkhito.¹

Uppannesu kiccakaraṇīyesū ti tesu mahantesu khuddakesu vā kammesu uppannesu.

Attanā vā yogaṃ āpajjati ti tāni tāni kiccāni sādiento pañ-ñattiṃ vitakkamati, sallekhaṃ kopeti. *Yo tathā* ti yo tasmiṃ saṃsatṭhavihāre tasmiṃ vā yogāpajjane gehasito vitakko, ayaṃ parānuddayatāpaṭisaṃyutto vitakko nāma.

Lābha-sakkāra-silokā-paṭisaṃyutto ti cīvarādīlabhena ceva sakkārena ca kittisaddena ca saddhiṃ ārammaṇakaraṇa-vasena paṭisaṃyutto.

Anavaññatti-paṭisaṃyutto ti: aho vata maṃ pare na avajāneyyūṃ, na heṭhetvā² viheṭhetvā katheyyuṃ ti evaṃ anavaññatti-bhāvapatthanāya³ saddhiṃ uppajjanakavitakko.

Yo tatha gehasito ti yō tasmiṃ: mā maṃ pare avajāniṃsūti uppanne citte pañcakāmaguṇasankhāta-gehanissito⁴ hutvā uppannavitakko. Sesāṃ sabbattha pākāṭam evāti.

Ekakaniddeso.

Dukesu kodhaniddesādayo heṭṭhā vuttanayen' eva vedītabbā. Heṭṭhā anāgatesu pana upanāhaniddesādisu: pubba-kālaṃ kodhaṃ upanayhatīti aparakālakodho⁵ *upanāho*⁶ nāma;

¹ S.R. *add*-hoti.

² B. pothetvā.

³ S.R. *anavaññātabhāva*°.

⁴ S.R. °sankhātaṃ gehaṃ nissito.

⁵ R. *aparakāle*°.

⁶ *Vbh.* 357.

upanayhanākāro *upanayhanā*; upanayhitassa bhāvo *upanayhitattāṇ*.

Atthapanā ti paṭhamuppānassa anantarattapanā; mariyādatthapanā vā. *Thapanā* ti pakati-tthapanā; *santhapanā* ti sabbato-bhāgena punappunāṇ āghātatthapanā.

Anusāṅsandana ti paṭhamuppānena kodhena saddhiṇ antaraṇ adassetvā ekibhāvakaṇaṇ.

Anuppabandhana ti purimena saddhiṇ pacchimassa ghaṭanā.

Dalḥkamman ti thirakaṇaṇ.

Ayaṇ vuccatī ti ayaṇ upanandhanalakkaṇo¹ veraṇ² appaṭṭinissajjanaraso upanāho ti vuccatī. Yena samannāgato puggalo veraṇ nissajjitūṇ na sakkoti, evaṇ nāma maṇ esa vattuṇ ananucchaviko ti aparāparaṇ anubandhati; ādittapūti-alātaṇ viya jalat' eva: dhoviyamānaṇ acchacammaṇ viya, vasātelamakkhitaṇ³ viya ca na parisujjhati.

Makkhanabhāvavasena⁴ *makkho*. Paraguṇamakkhānāya pavattento pi attano kāraṇaṇ gūthapaharaṇaṇ gūtho viya paṭhamataṇaṇ makkhetīti attho. Tato parā dve ākāra-bhāvaniddesā.

Niṭṭhurabhāvo *niṭṭhuriyaṇ*. Taṇ nissāya ettakam pi n' atthi ti khelapātanaṇ ti attho. *Niṭṭhuriyakammaṇ* ti niṭṭhuriyakaṇaṇ. Gahaṭṭho vā hi gahaṭṭhaṇ bhikkhu vā bhikkhuṇ nissāya vasanto appamattaken' eva kujjhitvā: taṇ nissāya ettakam pi natthi ti khelaṇ pātetvā pādena maddanto viya niṭṭhuriyaṇ nāma karoti. Tassa taṇ kammaṇ niṭṭhuriyakammaṇ ti vuccatī. Lakkhaṇādito pan' esa paraguṇamakkhānalakkaṇo makkho, tesāṇ vināsanaraso, parena sukātānaṇ kriyānaṇ avacchādanapaccupaṭṭhāno.

Palāsātīti *palāso*; parassa guṇe dassetvā⁵ attano guṇehi samaṇ⁶ karotīti attho. Palāsassa āyanā *palāsāyanā*. Palāso ca so attano jayāharaṇato āhāro cāti *palāsāhāro*.

Vivādatthānaṇ ti vivāda-kāraṇaṇ.

Yugaggāho ti sama-dhuraggahaṇaṇ.

Appaṭṭinissaggo ti attanā gahitassa appaṭṭinissajjanaṇ.

¹ S.R. upanāhalakkaṇo.

² S.R. vera-.

³ S.R. °pakkhitta°.

⁴ S.R. makkhanavasena.

⁵ B. dassitvā.

⁶ S.R. same.

Lakkhaṇādito pan' esa yugaggāhalakkhaṇo palāso, paragu-
nehi attano guṇānaṃ samakaraṇaraso, paresaṃ guṇappa-
māṇena upatṭhānapaccupaṭṭhāno. Palāsī hi puggalo duti-
yassa dhuraṃ na deti, samaṃ pasāretvā tiṭṭhati. Sāccha-
maṇḍale aññena bhikkhunā bahūsu suttesu ca kāraṇesu ca
ābhatesu pi: tava ca mama ca vāde kiṃ nāma nānāka-
raṇaṃ; nanu majjhe bhinnasuvaṇṇaṃ viya ekasadisam eva
amhākaṃ vacanan ti vadati. Issā-macchariyaniddesā vut-
tatthā eva.

Māyāniddese *vācaṃ bhāsati* ti: jānaṃ yeva paṇṇattiṃ vītik-
kamantā bhikkhū bhāriyaṃ karonti; amhākaṃ pana vītik-
kamaṭṭhānaṃ nāma¹ n' atthi ti upasanto viya bhāsati.

Kāyena parakkamatī ti: mayā kataṃ idaṃ pāpakammaṃ
mā keci jāniṃsūti kāyena vattaṃ karoti.

Vijjamānadosapaṭicchādanato cakkhumohanamāyā viyāti
māyā. Māyāvino bhāvo *māyāvītā*.

Katvā pāpaṃ puna paṭicchādanato aticca āsaranti etāya
sattā² ti *accāsarā*.

Kāyavācākiriyaḥi aññathā dassanato vañcetīti *vañcanā*.

Etāya sattā nīkarontīti *nikati*. Micchā karontīti attho.

Nāhaṃ evaṃ karomīti pāpānaṃ vikkhipanato *vikiraṇā*.

Nāhaṃ evaṃ karomīti parivajjanato *pariharaṇā*.

Kāyādihi saṃvaraṇato *gūhanā*; sabbato-bhāgena gūhanā
parigūhanā.

Tiṇapaṇṇehi viya gūthaṃ kāyavacīkammehi pāpaṃ chā-
detīti *chādanā*; sabbato-bhāgena chādanā *paricchādanā*.³

Na uttānaṃ katvā dassetīti *anuttānīkammaṃ*⁴; na pākaṇaṃ
katvā dassetīti *anāvīkammaṃ*.

Suṭṭhu chādanā *vocchādanā*.

Katapaṭicchādanavasena puna pi pāpassa karaṇato *pāpa-
kiriya*.

Ayaṃ vuccatī ti ayaṃ katapaṭicchādanalakkhaṇā māyā
nāma vuccati. Yāya samannāgato puggalo bhasmā-paṭic-
channo viya angāro, udakapaṭicchanno viya khānu, pilotikā-
palivethitaṃ viya ca satthaṃ hoti.

¹ S.R. om.

² S. santo.

³ S.R. paṭi°.

⁴ B. anuttāvīkammaṃ.

Sāṭheyyaniddese *satho* ti¹ asantagūṇa-paridīpanato na sammā bhāsītā. Sabbato-bhāgena *satho parisatho*. *Yaṇ tatthā* ti yaṇ tasmiṇ puggale.

Sathan ti asantagūṇadīpanaṇ kerāṭiyaṇ; *sathatā* ti saṭhā-kāro.

Kakkaratā ti padumanālassa² viya aparāmasanakkhamo kharapharusabhāvo; *kakkariyan* ti pi tass' eva vevacanaṇ.

Parikkhattatā pārikkhattiyaṇ ti padadvayena nikhaṇitvā ṭhapitaṇ viya dalhakerāṭiyaṇ vuttaṇ.

Idaṇ vuccatī ti idaṇ attano avijjamānagūṇappakāsanalakhanaṇ sāṭheyyaṇ nāma vuccati.³ Yena samannāgatassa puggalassa kucchiṇ vā piṭṭhiṇ vā jāṇituṇ na sakkā.

Vāmena sūkarō hoti, dakkhiṇena ajāmiḡo,⁴
*sarena nelako⁵ hoti, visāṇena jaraggavo ti.**

Evaṇ vutta-yakkhasūkarasadiṣo hoti. Avijjādiniddesā vuttatthā eva.

Anajjavaniddese *anajjavo* ti⁶ anujutākāro; anujubhāvo *anajjavatā*.⁷ *Jimhatā* ti candavankatā.

Vankatā ti gomuttavankatā.

Kuṭilatā ti nangalakoṭivankatā. Sabbehi pi imehi padehi kāyavacīcittavankatā va kathitā.

Amaddavaniddese na⁸ mudubhāvo⁹ *amudutā*. Amaddavākāro *amaddavatā*.

Kakkhalabhāvo kakkhalīyaṇ.

Maddavakarassa sinehassa abhāvato pharusabhāvo *phāru-siyaṇ*.

Anīcavuttitāya ujukam eva ṭhita-cittabhāvo *ujucittatā*. Puna amudutā-gahaṇaṇ tassā visesanatthaṇ. Amudutā-sankhātā ujucittatā, na ajjava-sankhātā ujucittatā⁸ ti.

Akkhantiniḍḍesādayo khantiniḍḍesādi-paṭipakkhato veditabbā.

Saṇyojananiddese *ajjhattan* ti kāmabhavo.

Bahiddhā ti rūpārūpabhavo. Kiñcāpi hi sattā kāmabhavo

* . . . ?

¹ *Vbh.* 358.

² B. °nālissa.

³ B. om.

⁴ *Mt.*: ajo eva *ajāmiḡo*.

⁵ *Mt.*: *Nelako* ti taruṇavaccho.

⁶ B. anujūti. ⁷ B. anajjavaṇ.

⁸ S.R. om. ⁹ S.R. amudubhāvo.

appaṇṇ kālaṇ vasanti, kappassa catuttham eva koṭṭhāsaṇ. Itaresu tisu koṭṭhāsesu kāmabhavo suñño hoti tuccho. Rūpārūpabhavave bahuṇ kālaṇ vasanti. Tathā pi nesaṇ yasmā kāmabhavave cutipatisandhiyo bahukā honti, appā rūpārūpabhavesu. Yattha ca cutipatisandhiyo bahukā, tattha ālayo pi patthanā pi abhilāso pi bahu hoti. Yattha appā, tattha appo; tasmā kāmabhavo *ajjhattaṇ* nāma jāto. Rūpārūpabhavā¹ bahiddhā nāma. Iti ajjhattasankhāte kāmabhavave bandhanaṇ ajjhattasaṇyojanaṇ nāma. Bahiddhāsankhātesu rūpārūpabhavesu bandhanaṇ bahiddhā saṇyojanaṇ nāma. Tattha ekekaṇ pañca²-pañcavidhaṇ hoti.

Tena vuttaṇ *pañc' orambhāgiyāni pañc' uddhambhāgiyānī* ti. Tatrāyaṇ vacanatto: oraṇ vuccati kāmadhātu; tattha upapattinipphādanato taṇ oraṇ bhajantīti orambhāgiyāni. Uddhaṇ vuccati rūpārūpadhātu; tattha uppattinipphādanato taṇ uddhaṇ bhajantīti uddhambhāgiyānīti.

Dukaniddeso.

Tikaniddese³ tihi akusalamūlehi⁴ vaṭṭamūlasamudācāro kathito. Akusalavitakkādisu vitakkanavasena *vitakko*.

Sañjānanavasena *saññā*.

Sabhāvaṭṭhena *dhātū* ti veditabbā. Duccaritaniddese paṭṭhamanayo kammaṭṭhavasena vibhatto. Dutīyo sabbasaṅgāhikakammavasena.⁵ Tatiyo nibbattitacetanāvasen' eva.

Āsavaniddese⁶ suttantapariyāyena tayo va āsavā kathitā.

Esanāniddese⁷ sankhepato *tattha katamā kāmesanā* ti ādinā nayena vutto kāmāgavesanarāgo *kāmesanā*.

Yo bhavesu bhavacchando ti ādinā nayena vutto bhavāgavesanarāgo *bhavesanā*.

Sassato loko ti ādinā nayena vuttā diṭṭhigatikasammatassa brahmacariyassa gavesanā diṭṭhi *brahmacariyesanā* ti veditabbā. Yasmā ca na kevalaṇ rāga-diṭṭhiyo eva esanā, tad ekaṭṭhaṇ pana kammam pi esanā eva, tasmā taṇ dassetuṇ dutiyanayo vibhatto.

Tattha *tad ekaṭṭhan* ti sampayuttekaṭṭhaṇ veditabbāṇ.

¹ S.R. °bhavo. ² S.R. om. ³ Vbh. 361. ⁴ S.R. akusalehi.
⁵ S.R. °sangāhaka°. ⁶ Vbh. 364. ⁷ S.R. add rāgo.

Tattha kāmārāgekaṭṭhaṇaṃ kāmāvaccarasattānaṃ eva vattati.¹ Bhavarāgekaṭṭhaṇaṃ pana Mahābrahmānaṃ. Samāpattito vuṭṭhāya cankamantānaṃ jhānaṅgānaṃ assādanakāle akusalaṇṇaṃ² kāyakammaṇaṃ hoti. Aho sukhaṇaṃ, aho sukhaṇaṃ ti vācaṇaṃ bhinditvā assādanakāle vacikammaṇaṃ. Kāyanga-vācangāni acopevā manasā va assādanakāle manokammaṇaṃ. Antaggāhikaditṭhivasena sabbesam pi ditṭhigatānaṃ cankamanādivasena tāni honti yeva.

Vidhāniddese³ *kathaṇa-vidhaṇaṃ sīlavantaṇaṃ vadanti, kathaṇa-vidhaṇaṃ paññavantaṇaṃ vadanti* ti ādisu ākārasaṅghānaṃ *vidhānāma. Ekavidhena ṇāṇavattū* ti ādisu koṭṭhāso. *Vidhāsu na vikampatī* ti ādisu māno. Idhāpi māno va *vidhānāma*. So hi seyyādivasena vidahanato vidhā ti vuccati. *Thapanatṭhena vā vidhā*.⁴ Tasmā seyyo 'ham asmīti evaṇaṃ uppannā mānavidhā mānaṭhapanā *seyyo 'ham asmīti vidhā* ti veditabbā. Sesapadadvayesu pi es' eva nayo.

Bhayaniddese *jātiṇaṃ paṭicca bhayaṇaṃ* ti jātipaccayā uppanna-bhayaṇaṃ. *Bhayānakaṇaṃ* ti ākāraniddeso. *Chambhitattaṇaṃ* ti bhayavasena gattacalanaṇaṃ. *Lomahaṇso* ti lomānaṇaṃ haṇsanaṇaṃ, uddhaggabhāvo. Iminā padadvayena kiccato bhayaṇaṃ dassetvā puna *cetaso utrāso* ti sabhāvato dassitaṇaṃ.

Tamaniddese vicikicchā-sīsena avijjā kathitā. *Tamandhakāro sammoho avijjogho mahabbhayo* ti vacanato hi avijjā tamo nāma. *Ṭiṇṇaṇaṃ* pana addhānaṇaṃ vasena desanāsukhatāya vicikicchā-sīsena desanā katā. Tattha: Kiṇaṃ nu kho ahaṇaṃ atīte khattiyo ahoṣiṇaṃ, udāhu brāhmaṇo, vesso, suddo, kālo, odāto, russo, dīgho ti kankhanto atītaṇaṃ addhānaṇaṃ ārabba kankhati nāma. Kiṇaṃ nu kho ahaṇaṃ anāgate khattiyo bhavisāmi, udāhu brāhmaṇo, vesso . . . pe . . . dīgho ti kankhanto anāgataṇaṃ addhānaṇaṃ ārabba kankhati nāma. Kiṇaṃ nu kho ahaṇaṃ etarāhi khattiyo, udāhu brāhmaṇo, vesso, suddo; kiṇaṃ vā ahaṇaṃ rūpaṇaṃ, udāhu vedanā, saññā, sankhārā, viññāṇaṇaṃ ti kankhanto paccuppannaṇaṃ addhānaṇaṃ ārabba kankhati nāma. Tattha kiñcāpi khattiyo vā attano khattiyabhāvaṇaṃ, brāhmaṇo vā brāhmaṇabhāvaṇaṃ, vesso vā vessabhāvaṇaṃ, suddo vā suddabhāvaṇaṃ ajānako⁵ nāma natthi;

¹ S.R. pavattati.

² B. akusala-.

³ Vbh. 367.

⁴ S.R. add ti.

⁵ B. ajānako.

jīvaladdhiko¹ pana satto khattiyaḥivādīnaḥ vaṇṇādibhedan sutvā: Kīdiso nu kho amhākaḥ abbhantare jīvo? Kiḥ nu kho nīlako, udāhu pītako, lohitako, odāto, caturasso, chaḷaṅso, aṭṭhaṅso ti? kankhanto evaḥ kankhati nāma.

Tīthāyatanānī ti² tīthabhūtānī āyatanānī, tīthiyānaḥ vā āyatanānī. Tattha tīthanaḥ nāma dvāsaṭṭhi dīṭṭhiyo. Tīthiyā nāma yesaḥ tā dīṭṭhiyo ruccanti khamanti. Āyatanatṭho heṭṭhā vutto yeva. Tattha yasmā sabbe pi dīṭṭhi-gatikā sañjāyamānā imesu yeva tīsu ṭhānesu sañjāyanti, samosaramānā pi etesu yeva samosaranti sannipatanti, dīṭṭhi-gatikabhāve ca nesaḥ etānī yeva kāraṇānī, tasmā tīthānī ca tānī, sañjātānīti ādinā atthena āyatanānī cāti tīthāyatanānī. Ten' ev' atthena tīthiyānaḥ āyatanānīti pi tīthāyatanānī. *Purisapuggalo* ti satto. Kāmaḥ ca puriso ti pi puggalo ti pi vutte satto yeva vutto hoti³; ayaḥ pana sammutikathā nāma. Yo yathā jānāti tassa tathā vuccati. *Paṭisaḥvedetī* ti attano santāne uppannaḥ jānāti, paṭisaḥviditaḥ karoti, anubhavati vā. *Pubbe katahetū* ti pubbe katakāraṇā. Pubbe katakamma-paccayen' eva paṭisaḥvedetīti attho. Ayaḥ nigaṇṭhasamayo. Evaḥ-vādino pana te kam-mavedanaḥ ca kiriyavedanaḥ ca paṭikkhipitvā ekaḥ vipā-kavedanam eva saṃpaṭicchanti. Pittasamutṭhānādisu ca aṭṭhasu ābādhesu satta paṭikkhipitvā aṭṭhamaḥ yeva saṃ-paṭicchanti. Dīṭṭhadhammavedanīyādisu ca tīsu kammesu dve paṭikkhipitvā ekaḥ aparāpariyavedanīyam eva saṃ-paṭicchanti. Kusalākusalavipākakiriyasankhātāsu ca catūsū cetanāsu vipākacetanaḥ⁴ yeva saṃpaṭicchanti.

Issaranimmānahetū ti Issaranimmānakāraṇā. Brahmunā vā Pajāpatinā vā issarena nimmitattā paṭisaḥvedetīti attho. Ayaḥ brāhmaṇasamayo. Ayaḥ hi nesaḥ adhippāyo: Imā tisso vedanā paccuppanne attanā katamūlakena vā āṇatti-mūlakena vā pubbe katena vā ahetu appaccayā vā paṭisaḥ-vedetuḥ nāma na sakkā, Issaranimmānakāraṇā eva pana imā paṭisaḥvedetīti. Evaḥ vādino pan' ete heṭṭhā vuttesu aṭṭhasu ābādhesu ekam pi asaṃpaṭicchitvā sabbaḥ⁵ paṭi-bāhanti. Tathā dīṭṭhadhammavedanīyādisu pi sabbakoṭṭhā-

¹ B. °laddhikā.

² Cf. A. i, 173 f.

³ B. om.

⁴ B. cetanā.

⁵ S.R. sabbe.

sesu ekam pi asampaṭicchitvā sabbe paṭibāhanti. *Ahetu appaccayā* ti hetuñ ca paccayañ ca vinā akāraṇen' eva paṭisaṅvedetīti attho. Ayaṅ ājivakasamayo. Evaṅ-vādino ete pi heṭṭhā vuttesu kāraṇesu ca vyādhisu ekam pi asampaṭicchitvā sabbaṅ paṭikkhipanti.

Kiñcanā ti¹ palibodhā. *Rāgo kiñcanan* ti rāgo uppajjamāno satte bandhati palibuddhati,² tasmā kiñcanan ti vuccati. Dosamohesu pi es' eva nayo. *Angaṇānī* ti *udangane tattha papaṅ avindun** ti āgataṭṭhāne bhūmippadeso angaṇaṅ. *Tass' eva rajassa vā angaṇassa vā pahānāya vāyamaṭi†* ti āgataṭṭhāne yaṅ kiñci tiṅaṅ³ vā panko vā. *Angaṇo va samāno‡* ti āgataṭṭhāne nānappakāro tibbakilesa. Idhāpi tad eva kilesangaṇaṅ adhippetāṅ. Ten' eva *rāgo angaṇan* ti ādim āha.

Malānī ti malinabhāvakaraṇāni. *Rāgo malan* ti rāgo uppajjamāno cittaṅ malinaṅ karoti, malaṅ gāhāpeti, tasmā malan ti vuccati. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo.

Visamaniddese yasmā rāgādisu ceva kāyaduccaritādisu ca sattā pakkhalanti, pakkhalitā ca pana sāsanato pi sugatito pi patanti, tasmā pakkhalana-pātahetuto *rāgo visaman* ti ādi vuttaṅ. *Aggī* ti anudahanatṭhena aggi. *Rāgaggī* ti rāgo uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā aggīti vuccati. Dosamohesu pi es' eva nayo.

Tattha vatthūni: Ekā daharabhikkhunī Cittalapabbatavihāre uposathāgāraṅ gantvā dvārapālakarūpaṅ olokayamānā ṭhitā. Ath' assā anto rāgo uppanno. Sā ten' eva jhāyitvā kālam akāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā: ayaṅ daharā ṭhitā, pakkosatha nan ti āhaṅsu. Ekā gantvā: Kasmā ṭhitā 'sīti hatthe gaṅhi. Gahitāmattā parivattitvā⁴ patitā. Idaṅ tāva rāgassa anudahanatāya vatthu. Dosassa pana anudahanatāya manopadosikā devā; mohassa anudahanatāya khiḍḍāpadosikā devā daṭṭhabbā. Mohanavasena hi tesāṅ satisammoso hoti; tasmā khiḍḍāvasena āhārakālaṅ ativattetvā⁵ kālaṅ karonti.

* *Jāt.* i, 109. † *M.* i, 100. ‡ *Cf. M.* i, 25: sāngaṇo for angaṇo.

¹ *Vbh.* 368.

² B. palibuddheti.

³ S.R. dhanāṅ.

⁴ B. °vattetvā.

⁵ B. ativattitvā.

Kasāvā ti kasaṭā nirojā. Rāgādisu ca kāyaduccaritādisu ca ekam pi paṇitaṅ ojavantaṅ natthi, tasmā *rāgo kasāvo* ti ādi vuttaṅ.

Assādadiṭṭhī ti assādasampayuttā diṭṭhi. *Natthi kāmesu doso* ti kilēsakāmena vatthukāmapaṭisevanadoso natthī ti vadati. *Pātavyatan* ti pātabbabhāvaṅ, paribhuñjanaṅ, ajjho-haraṇaṅ. Evaṅ-vādī hi so vatthukāmesu kilēsakāmaṅ pi-vanto viya ajjhoharanto viya paribhuñjati. *Attānudiṭṭhī* ti attānaṅ anugatā diṭṭhi. *Micchādiṭṭhī* ti lāmakadiṭṭhi. Idāni yasmā ettha paṭhamā sassatadiṭṭhi hoti, dutiyā sakkāya-diṭṭhi, tatiyā ucchedadiṭṭhi, tasmā tam atthaṅ dassetuṅ *sassatadiṭṭhi assādadiṭṭhī* ti ādim āha.

Aratiniddeso ca vihesāniddeso ca vuttatthā¹ yeva. Adhammassa cariyā *adhammacariyā*, adhammakaraṇaṅ ti attho. Visamā cariyā,² visamassa vā kammassa cariyā ti *visamacariyā*. Dovacassatā-pāpamittatāniddesā vuttatthā eva.

Puthunimittārammaṇesu pavattito nānattesu saññā *nānattasaññā*. Yasmā vā aññā va kāmasaññā, aññā vyāpā-dādi-saññā, tasmā nānattā saññā ti pi nānattasaññā. Kosajja-pamādaniddesesu pañcasu kāmagaṇesu vissatṭhacit-tassa kusaladhammabhāvanāya ananuyogavasena līnavuttitā *kosajjaṅ*. Pamajjanavasena pamattabhāvo *pamādo* ti vedi-tabbo.

Asantutṭhitādiniddesā vuttatthā eva.

Anādariyaniddese³ ovādassa anādiyanavasena anādarabhāvo anādariyaṅ. Anādariyanākāro *anādaratā*. Sagaruvāsaṅ avasanaṭṭhena agāravabhāvo *agāravatā*. Sajeṭṭhakavāsaṅ avasanaṭṭhena *appatissavatā*. *Anaddā* ti anādiyanā. *Anad-dāyaṇā* ti anādiyanākāro. Anaddāya aytassa⁴ bhāvo *anad-dāyitattaṅ*. Asilabhāvo *asīlyaṅ*. *Acittikāro* ti garucittikā-rassa akaraṇaṅ.

Assaddhabhāvo *assaddhiyaṅ*. Asaddahanākāro *asadda-hanā*. Okappetvā anupavisitvā agahaṇaṅ *anokappunā*. Appasīdanaṭṭhena *anabhīppasādo*.

Avadaññutā ti thaddhammacchariyavasena dehi karohīti vacanassa ajānanā.⁵

¹ B. vuttattho.

² S.R. *add* visamacariyā.

³ *Vbh.* 371.

⁴ S.R. anaddāyitassa.

⁵ B. ajānatā.

*Buddhā ca sāvakā cāti*¹ ettha Buddhaggahaṇena Pacceka-buddhā pi gahitā va. *Asametukāmatā* ti tesañ samīpaṇ agantukāmatā.

Saddhammaṇ asotukāmatā ti sattatiṇsa bodhipakkhiya-dhammā saddhammo nāma. Taṇ asunitukāmatā. *Anugga-hetukāmatā* ti na uggahetukāmatā.

Upārambhacittatā ti upārambhacittabhāvo. Yasmā pana so atthato upārambho va hoti, tasmā taṇ dassetuṇ *tattha katamo upārambho* ti ādi vuttaṇ. Tattha upārambhana-vasena *upārambho*. Punappunaṇ upārambho *anūpārambho*.¹ Upārambhanākāro *upārambhanā*. Punappunaṇ upārambhanā *anūpārambhanā*.² Anūpārambhitassā¹ bhāvo *anūpārambhitattaṇ*.² *Uññā* ti heṭṭhā katvā jānanā. *Avaññā* ti avajānanā. Paribhavanaṇ *paribhavo*. Randhassa gavesitā *randhagavesitā*. Randhaṇ vā gavesatīti randhagavesī, tassa bhāvo *randhagavesitā*. *Ayaṇ vuccatī* ti ayaṇ paravajjānupassanalakkhaṇo upārambho nāma vuccati. Yena samannāgato puggalo yathā nāma tunnakāro sāṭakaṇ pasāretvā chiddam eva oloketi, evam eva³ parassa sabbe pi guṇe makkhetvā aguṇesu yeva patiṭṭhāti.

Ayoniso manasikāro ti anupāyamanasikāro. *Anicce niccan* ti anicce yeva vatthusmiṇ idaṇ niccan ti evaṇ pavatto. *Dukkhe sukhan* ti ēdisu pi es' eva nayo. *Saccavippatikūlena vā* ti catunnaṇ saccānaṇ ananulomavasena. *Cittassa āvaṭṭanā* ti ādīni sabbāni pi āvajjanavasena vevacanān' eva. Āvajjanaṇ hi bhavangacittaṇ āvaṭṭetīti cittassa āvaṭṭanā. Anu anu āvaṭṭetīti *anvāvaṭṭanā*. Ābhujatīti *ābhogo*. Bhavangārammaṇato aññaṇ ārammaṇaṇ samannāharatīti *samannāhāro*. Tad ev' ārammaṇaṇ attānaṇ anubandhitvā anubandhitvā uppajjamāne manasi karotīti *manasikāro*. *Karotī* ti ṭhapeti. *Ayaṇ vuccatī* ti ayaṇ anupāyamanasikāro uppatha-manasikāralakkhaṇo ayoniso manasikāro nāma vuccati. Tassa vasena puggalo dukkhādīni saccāni yāthāvato⁴ āvajjituṇ na sakkoti.

Kummaggasevanānidese yaṇ kummaggaṇ sevato sevānā kummaggasevanā ti vuccati, taṇ dassetuṇ *tattha katamo*

¹ Vbh. 372.

² B. anupā°.

³ S.R. evaṇ.

⁴ B. yathāvato.

kummaḅḅo ti dutiyapucchā katā. Sesañ sabbattha uttānam evāti.
Tikaniddeso.

Catukkaniddese taṅhuppādesu *cīvarahetū* ti¹: kattha manāpaṅ cīvaraṅ labhissāmīti cīvarakāraṇā uppajjati. *Iti bhavābhavahetū* ti ettha *itī* ti nidassanatthe nipāto. Yathā cīvarādihetu, evañ bhavābhavahetūti pi attho. Bhavābhavo ti c' ettha paṇītapāṇītataraṇi tela-madhu-phāṇītādini adhippetāni. Imesaṅ pana catunnaṅ taṅhuppādānaṅ pahānatthāya paṭipāṭiyā va cattāro ariyavaṅsā desitā ti veditabbā.

Agatigamanesu *chandāgatiṅ gacchatī* ti chandena pemena agatiṅ gacchati, akattabbaṅ karoti. Parapadesu pi es' eva nayo. Tattha: ayaṅ me mitto vā sandiṭṭho vā sambhatto vā ñātako vā, lañchaṅ² vā pana me detīti chandavasena assāmikaṅ sāmikaṅ karoti, ayaṅ chandāgatiṅ gacchati nāma. Yo: ayaṅ me verī ti pakativeravasena vā tankhaṇuppannakodhavasena vā sāmikaṅ assāmikaṅ karoti, ayaṅ dosāgatiṅ gacchati nāma. Yo pana mandattā momūhattā yaṅ vā taṅ vā vatvā assāmikaṅ sāmikaṅ karoti, ayaṅ mohāgatiṅ gacchati nāma. Yo pana: ayaṅ rājavallabho vā visamanissito vā, anattham pi me kareyyā ti bhīto assāmikaṅ sāmikaṅ karoti, ayaṅ bhayāgatiṅ gacchati nāma. Yo³ pana bhājiyaṭṭhāne kiñci bhājento: ayaṅ me mitto vā sandiṭṭho vā sambhatto vā ti pema vasena atirekaṅ deti; ayaṅ me verī ti dosavasena ūnakaṅ deti, momūhattā dinnādinnaṅ ajānamāno kassaci ūnakaṅ kassaci adhikaṅ deti, ayaṅ imasmiṅ adiyamāne mayhaṅ anattham pi kareyyā ti bhīto kassaci atirekaṅ deti, so catubbidho pi yathānukkamena chandāgati-ādīni gacchati nāma. Ariyā etāya na gacchantīti *agati*. Anariyā iminā agatiṅ gacchantīti *agatigamanaṅ*. Idaṅ dvayaṅ catunnam pi sādharmaṇavasena vuttaṅ. Chandena gamanaṅ *chandagamanaṅ*. Idaṅ dosādīnaṅ asādhāraṇavasena vuttaṅ. Sapakkharāgaṅ ca⁴ parapakkhadosaṅ ca purekkhitvā asamaggabhāvena gamanaṅ *vaggagamanaṅ*. Idaṅ chandadosasādhāraṇavasena vuttaṅ. Vāriṇo viya yathā-ninnaṅ gamanan ti *vāriḅgamanaṅ*. Idaṅ catunnam pi sādharmaṇavasena vuttaṅ.

¹ *Vbh.* 375.

³ S.R. *add* vā.

² B. lañjaṅ

⁴ S.R. *om*.

Vipariyesesu aniccādīni vatthūni niccan ti ādinā nayena viparitato esantīti *vipariyesā*. Saññāya vipariyeso *saññāvipariyeso*. Itaresu pi dvīsu es' eva nayo. Evam ete¹ catunnaṅ vasena cattāro yesu² vatthūsu saññādīnaṅ vasena dvādasā honti, tesu aṭṭha sotāpattimaggena pahīyanti. *Asubhe subhan* ti saññā-cittavipallāsā sakadāgāmi-maggena tanukā honti, anāgāmi-maggena pahīyanti. *Dukkhe sukhan* ti saññā-cittavipallāsā arahattamaggena pahīyantīti veditabbā.

Anariyavohāresu *anariyavohārā* ti anariyānaṅ lāmakānaṅ vohārā. *Diṭṭhavādītā* ti diṭṭhaṅ mayā ti evaṅ vādītā. Ettha ca taṅ-taṅ-samuṭṭhāpikacetanāvasena attho veditabbo. Saha-saddena cetanā kathitā ti pi vuttam eva. Dutiyacatukke pi es' eva nayo. Ariyo hi adisvā vā: diṭṭhaṅ mayā ti, disvā vā: na daṭṭhaṅ mayā ti vattā nāma natthi; anariyo va evaṅ vadati; tasmā evaṅ vadantassa etā saha saddena aṭṭha cetanā anariyavohārā ti veditabbā.

Duccaritesu paṭhamacatukkaṅ veracetanāvasena vuttaṅ. Dutiyaṅ vacīduccaritavasena.

Bhayesu paṭhamacatukke jātiṅ paṭicca uppannaṅ bhayaṅ *jātibhayaṅ*. Sesesu pi es' eva nayo. Dutiyacatukke rājato uppannaṅ bhayaṅ *rājabhayaṅ*. Sesesu pi es' eva nayo. Tatiyacatukke *cattāri bhayānī* ti mahāsamudde udakaṅ orohantassa vuttabhayāni. Mahāsamudde kira Mahindavīci nāma saṭṭhi yojanāni uggacchati³; Gangāvīci nāma paṅṅasaṅ, Rohaṇavīci nāma cattālisa yojanāni uggacchati.³ Evarūpā ūmiyo paṭicca uppannaṅ bhayaṅ *ūmibhayaṅ* nāma. Kumbhīlato uppannaṅ⁴ bhayaṅ *kumbhīlabhayaṅ*. Udakāvāṭṭato bhayaṅ *āvattabhayaṅ*. Susukā vuccati caṇḍamaccho; tato bhayaṅ *susukābhayaṅ*. Catutthacatukke *attānuvādabhayaṅ* ti pāpakammino attānaṅ anuvadantassa uppajjanakabhayaṅ. *Parānuvādabhayaṅ* ti parassa anuvādato uppajjanakabhayaṅ. *Danḍabhayaṅ* ti agārikassa raññā pavattitadaṇḍaṅ, anagārikassa vinayadaṇḍaṅ⁵ paṭicca uppajjanakabhayaṅ. *Duggatibhayaṅ* ti cattāro apāye paṭicca uppajjanakabhayaṅ.

¹ S.R. etaṅ; etesaṅ (?).

³ S.R. uggacchanti.

⁵ S.R. °daṇḍakammaṅ.

² S.R. cattāresu.

⁴ S.R. om.

Iti imehi catūhi catukkehi soḷasa mahābhayāni nāma kathitāni.

Diṭṭhi-catukke timbarūsakadiṭṭhi nāma kathitā. Tattha *sayañ kataṅ sukhadukkhan* ti vedanaṅ attato samanupassato vedanāya eva vedanā katā ti uppannā¹ diṭṭhi. Evañ ca sati tassā vedanāya pubbe pi atthitā āpajjatīti, ayaṅ sassatadiṭṭhi nāma hoti. *Saccato ihetato* ti saccato thirato. *Paraṅ katan* ti paccuppannavedanāto² aññaṅ vedanākāraṇaṅ³ vedanattānaṅ samanupassato aññāya vedanāya ayaṅ vedanā katā ti uppannā diṭṭhi. Evaṅ sati purimāya kāraṇavedanāya⁴ ucchedo āpajjatīti ayaṅ ucchedadiṭṭhi nāma hoti.

Sayaṅ katañ ca paraṅ katañ cā ti yathāvutten' eva atthena upaḍḍhaṅ sayaṅ kataṅ, upaḍḍhaṅ parena⁵ katan ti gaṇhato uppannā¹ diṭṭhi; ayaṅ sassatucchedadiṭṭhi nāma. Catutthā akāraṇā eva sukhadukkhaṅ hotīti gaṇhato uppannā diṭṭhi. Evaṅ sati ayaṅ ahetakadiṭṭhi nāma. Sesam ettha hetthā vuttanayattā uttānattham evāti.

Catukkaniddeso.

Pañcakaniddese⁶ yasmā yesaṅ sakkāyadiṭṭhi-ādīni appahīnāni, te bhavagge pi nibbatte etāni ākaḍḍhitvā kāmabhavaye va pātentī, tasmā *orambhāgiyasanyojanānī* ti vuttāni. Iti etāni pañca gacchantaṅ na vārentī, gataṅ pana ānenti. Rūparāgādīni pi pañca gacchantaṅ na vārentī, āgantuṅ pana na denti. Rāgādayo pañca lagganaṭṭhena *sangā*.

Anupaviṭṭhaṭṭhena pana *sallā* ti vuttā.

Cetokhīlā ti cittassa thaddhabhāvā, kacavarabhāvā, khāṇukabhāvā.

Satthari kankhati ti Satthu sarīre vā guṇe vā kankhati. Sarīre kankhamāno: dvattiṅsavaraḷakkhaṇapaṭimaṇḍitaṅ nāma sarīraṅ atthi nu kho natthī ti kankhati. Guṇe kankhamāno: atītānāgatapaccuppannajānanasamatthaṅ sabbaññutaññaṅ atthi nu kho natthī ti kankhati. *Vicikicchati* ti vicinanto kicchati, dukkhaṅ āpajjati, vinicchetuṅ na sakkoti.

¹ S.R. uppanna-.

² B. °vedanato.

³ S.R. °kārakaṅ.

⁴ S.R. kāraka°.

⁵ S.R. paraṅ.

⁶ *Vbh.* 377.

Nādhimuccatī ti evam etan ti adhimokkhaṇ na paṭilabhati. *Na sampasīdatī* ti gunesu otarivā nibbicikicchabhāvena pasīdituṇ anāvilo bhavituṇ na sakkoti. *Dhamme* ti pariyattidhamme ca paṭivedhadhamme ca. *Pariyattidhamme* kankhamāno: tepiṭakaṇ Buddhavacanaṇ caturāsīti-dhammakkhanda-sahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṇ natthī ti kankhati. *Paṭivedhadhamme* kankhamāno: vipassanānissando maggo nāma, magganissando phalaṇ nāma, sabbasankhārapaṭinissaggo nibbānaṇ nāmāti vadanti, taṇ atthi nu kho natthī ti kankhati. *Sanghe kankhatī* ti: ujupaṭipanno ti ādīnaṇ padānaṇ vasena evarūpaṇ paṭipadaṇ paṭipannā cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhā ti aṭṭhannaṇ puggalānaṇ samūhabhūto sangho nāma atthi nu kho natthī ti kankhati. *Sikkhāya* kankhamāno: adhisīlasikkhā nāma adhicitta . . . pe . . . adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti, sā atthi nu kho natthī ti kankhati.

Cetaso vinibandhā ti cittaṇ bandhitvā muṭṭhiyaṇ¹ katvā viya gaṇhantīti cetaso vinibandhā. *Kāme* ti vatthukāme pi kilesakāme pi. *Kāye* ti attano kāye. *Rūpe* ti bahiddhā rūpe.

Yāvadaṭṭhan ti yattakaṇ icchati, tattakaṇ.

Udarāvadehakaṇ ti udarapūraṇ. Taṇ hi udaraṇ avadehana-to udarāvadehakaṇ ti vuccati.

Seyyasukhaṇ ti mañca-piṭhasukhaṇ, utusukhaṇ vā.

Passasukhaṇ ti yathā samparivattakaṇ sayantassa dakkhiṇapassa-vāmapassānaṇ sukhaṇ hoti, evaṇ uppanna-sukhaṇ. *Middhasukhaṇ* ti niddāsukhaṇ. *Anuyutto* ti yutta-payutto viharati. *Panidhāyā* ti patthayitvā.

Sīlenā ti ādisu sīlan ti catupārisuddhisīlaṇ.

Vatan ti vatasamādānaṇ.

Tapo ti tapacaraṇaṇ.

Brahmacariyaṇ ti methunavirati. *Devo vā bhavissāmī* ti mahesakkhadevo vā bhavissāmi. *Devaññataro vā* ti appesakkhadevesu vā aññataro.

Kusaladhamme āvaranti nivārentīti *nīvaraṇāni*. *Mātā jīvitā voropitā*² hoti ti manussena sakajanikā manussamātā jīvitā voropitā hoti.

¹ S.R. muddikaṇ.

² S.R. voropetā.

Pitā pi manussapitā va.

Arahā pi manussa-arahā va.

Dutthena cittenā ti vadhakacittena.

Saññī ti saññā-samangī.

Arogo ti nicco.

Itth' eke abhivadanti ti itthaṅ eke abhivadanti. Evam eke abhivadantīti attho. Ettāvataṅ soḷasa saññivādā kathitā.

Asaññī ti saññāvirahito. Iminā padena aṭṭha saññivādā kathitā. Tatiyapadena aṭṭha nevasaññināsaññivādā kathitā.

Sato vā pana sattassā ti athavā pana vijjamānass' eva sattassa.

Ucchedaṅ ti upacchedaṅ.

Vināsaṅ ti adassanaṅ.

Vibhavaṅ ti bhavavigamaṅ. Sabbān' etāni aññamañña-vevacanān' eva. Tattha dve janā ucchedadiṭṭhiṅ gaṇhanti: lābhī ca alābhī ca. Labhī arahato dibbena cakkhunā cutiṅ disvā upapattiṅ apassanto; yo vā cutimattam eva daṭṭhuṅ sakkoti, na upapātaṅ, so ucchedadiṭṭhiṅ gaṇhāti. Alābhī: ko paralokaṅ jānātīti kāmasukhagiddhatāya¹ yathā rukkhapaṇṇāni patitāni na puna virūhanti, evaṅ sattā ti ādinā takkena² ucchedaṅ gaṇhāti. Idha pana taṇhā-diṭṭhinaṅ vasena tathā ca aññathā ca vikappetvā va uppannā satta ucchedavādā kathitā. Tesāṅ hi idaṅ sangahavacanaṅ.

Diṭṭhadhammanibbānaṅ vā paṇ' eke ti ettha diṭṭhadhammo ti paccakkhadhammo vuccati. Tattha tattha paṭiladdhatabhāvass' etaṅ adhivacanaṅ. Diṭṭhadhamme nibbānaṅ diṭṭhadhammanibbānaṅ. Imasmiṅ yeva attabhāve dukkhā vūpasamantīti attho. Idaṅ pañcannaṅ diṭṭhadhammanibbānavādānaṅ sangahavacanaṅ.

Verā ti veracetanā. *Vyasanā* vināsā. *Akkhantiyā* ti anadhivāsānā. *Appiyo* ti dassanasavaṇapaṭikkūlatāya³ na piyāyitabbo. Cintetum pi paṭikkūlattā mano etasmiṅ na appetīti amanāpo. *Verabahulo* ti bahuvero. *Vcjjabahulo* ti bahudoso.

*Ājīvakabhayaṅ*⁴ ti ājīvaṅ jīvitavuttiṅ⁵ paṭicca uppannaṅ

¹ S.R. add vā.

² S.R. vitakkena.

³ S.R. °savaṇavasena°.

⁴ S.R. ājīvika°; Vbh. 379.

⁵ B. jīvitaṅ vuttiṅ.

bhayaṅ. Taṅ agārikassa hoti anagārikassa pi. Tattha agārikena tāva ājīvahetu bahuṅ akusalaṅ kataṅ hoti, ath' assa maraṇasamaye niraye upaṭṭhahante bhayaṅ uppajjati. Anagārikenāpi bahū anesanā katā honti,¹ ath' assa maraṇakāle niraye upaṭṭhahante bhayaṅ uppajjati. Idaṅ ājīvakabhayaṅ² nāma. *Asilokabhayan* ti garahabhayaṅ.³ *Parisasārajjabhayan* ti katapāpassa puggalassa sannipatitaṅ parisaṅ upasankamantassa sārājasankhātaṅ bhayaṅ uppajjati; idaṅ parisasārajjabhayaṅ nāma. Itaradvayaṅ pākātam eva.

Diṭṭhadhammanibbānavādesu *pañcahi kāmagaṇehī* ti manāpiyarūpādihi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi, bandhanehi vā. *Samappito* ti suṭṭhu appito allino hutvā. *Samangābhūto* ti samannāgato. *Paricāretī* ti tesu kāmagaṇesu yathā-sukhaṅ indriyāni cāreti, sañcāreti, ito c' ito ca upaneti; athavā pana lalati ramati kilatīti. Ettha ca duvidhā kāmagaṇā: mānussakā ceva dibbā ca. Mānussakā Mandhātukāmagaṇasadisā daṭṭhabbā. Dibbā Paranimitavasavattidevarājassa kāmagaṇasadisā ti. Evarūpe kāme upagataṅ hi te⁴ paramadiṭṭhadhammanibbāṇappatto hotīti vadanti. Tattha *paramadiṭṭhadhammanibbāṇan* ti paramaṅ diṭṭhadhammanibbāṇaṅ; uttaman ti attho. Dutiyavāre hutvā abhāvapṭṭhena *aniccā*. Paṭipīlanapṭṭhena *dukkhā*. Pakatijahanapṭṭhena *vipariṇāmadhammā* ti veditabbā. *Tesaṅ vipariṇāmaññathābhāvā* ti tesaṅ kāmānaṅ vipariṇāmasankhātā aññathā-bhāvā. Yam pi me ahosi, tam pi me natthī ti vuttanayena *uppajjanti soka-paridevadukkhadomanassupāyāsā*. Tattha anto nijjhānalakkhaṇo⁵ soko. Tannissita-lālappalakkhaṇo paridevo. Kāyapaṭipīlanalakkhaṇaṅ dukkhaṅ. Manovighātalakkhaṇaṅ domanassaṅ. Visādalakkhaṇo⁶ upāyāso. *Vitakkitan* ti abhiniropanavasena pavatto vitakko. *Vicāritan* ti anumajjanavasena pavatto vicāro. *Etena etan* ti etena vitakkena ca vicārena ca etaṅ paṭhamajjhānaṅ *olārikaṅ* sakaṅṭakaṅ viya *khāyati*. *Pītigatan* ti pītim eva. *Cetaso ubbillāvitān*⁷ ti cittassa ubbilabhāvakarāṇaṅ.⁸ *Cetaso ābhogo* ti jhānā vuṭ-

¹ B. hoti.² S.R. ājīvika°.³ S. garahā°.⁴ B. tehi.⁵ B. nijjhāyana°.⁶ B. vighāta°.⁷ B. uppilāvitaṅ.⁸ B. uppila°.

ṭhāya tasmīṅ sukhe punappunaṅ cittassa ābhogo manasikāro ti. Sesaṅ sabbattha uttānattham evāti.

Pañcakaniddeso.

Chakkaniddese yasmā kuddho vā kodhavasena,¹ sandiṭṭhiparāmāsī vā sandiṭṭhiparāmasitāya kalahaṅ viggahaṅ vivādaṅ āpajjati, tasmā kodhādayo vivādamūlanīti vuttā.

Chandarāganiddese kāmagehasitattā *chandarāgagehasitā*² *dhammā* ti sangahato vatvā puna pabhedato dassetuṅ *manāpiyesu rūpesū* ti ādi vuttaṅ. Tattha *manāpiyesū* ti manavaḍḍhanakesu, iṭṭhesu. Virodhā eva *virodhavatthūni*. *Amanāpiyesū* ti aniṭṭhesu.

Agāvesu³ *agāravo* ti gāravavirahito. *Appatisso* ti appatissayo, anīcavuttī. Ettha pana yo bhikkhu Satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṅ na yāti, Satthari anupāhane cankamante sa-upāhano cankamati, nice cankame cankamante ucce cankame cankamati, heṭṭhā vasante upari vasati, Satthu dassanaṭṭhāne ubho aṅse pārupati, chattaṅ dhāreti, upāhanaṅ dhāreti, nahāyati, uccāraṅ vā passāvaṅ vā karoti; parinibbute vā pana cetiyaṅ vandituṅ na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne vuttaṅ sabbaṅ karoti, ayaṅ *Satthari agāravo* nāma. Yo pana dhammasavaṇe sanghuṭṭhe sakkaccaṅ na gacchati, sakkaccaṅ dhammaṅ na sunāti, samullapanto nisidati, na sakkaccaṅ gaṇhāti,⁴ ayaṅ *dhamme agāravo* nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhīṭṭho dhammaṅ deseti, pañhaṅ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati tiṭṭhati nisidati, dussapallatthikaṅ vā hatthapal-latthikaṅ vā karoti, sanghamajjhe ubho aṅse pārupati, chattupāhanaṅ dhāreti, ayaṅ *sanghe agāravo* nāma. Eka-bhikkusmim pi hi agārave kate sabbe sanghe kato va hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamāno va *sikkhāya agāravo* nāma. Appamādalakkhaṅaṅ ananubrūhayamāno *appamāde agāravo* nāma. Duvidhaṅ paṭisanthāraṅ akaronto *paṭisanthāre agāravo* nāma.

Parihāniyā dhammā ti parihānakarā dhammā. *Kammārā-*

¹ S.R. kodhanavasena.

² B. chandarāgaṅ gehasita-; S.R. chandagehasitā; *Vbh.* 380.

³ *Vbh.* 381.

⁴ S.R. *add* na vāceti.

matā ti navakamme vā cīvaravicāraṇādisu vā kammesu abhirati, yuttapayuttatā. *Bhassārāmatā* ti tiracchānakathāvasena bhasse yuttapayuttatā. *Niddārāmatā* ti niddāya yuttapayuttatā. *Saṅgaṇikārāmatā* ti saṅgaṇikāya yuttapayuttatā. *Saṅsaggārāmatā* ti savaṇasaṅsagge dassanaṅsagge samullāpaṅsagge paribhogasaṅsagge kāyaṅsagge ti pañcavidhe saṅsagge yuttapayuttatā. *Papañcārāmatā* ti taṅhā-māna-diṭṭhi-papañcesu yuttapayuttatā.

Somanassupavicārādisu somanassena saddhiṅ upavicarantīti *somanassupavicārā*. *Cakkhunā rūpaṅ disvā* ti cakkhuvīññāṇena rūpaṅ passitvā. *Somanassatthāniyan* ti somanassassa ārammaṇavasena kāraṇabhūtaṅ. *Upavicaratī* ti tattha vicārappavattanena upavicarati.¹ Vitakko pana taṅ-sampayutto, vā ti iminā nayena tīsu pi chakkesu attho veditabbo.

Gehasitānī ti kāmagaṇanissitānī. *Somanassānī* ti cetasikasukhānī. *Domanassānī* ti cetasikadukkhānī. *Upekkhā* ti aññānasampayuttā upekkhāvedanā. Aññānupekkhā ti pi etāsaṅ² yeva nāmaṅ.

Atthi me attā ti vā ti sabbapadesu vā-saddo vikappattho. Evaṅ vā diṭṭhi uppajjatīti vuttaṅ hoti. *Atthi me attā ti c'* ettha sassatadiṭṭhi sabbakālesu attano atthitaṅ gaṇhāti. *Saccato thetato* ti bhūtato ca thirato ca, idaṅ saccan ti suṭṭhu dalhabhāvenāti vuttaṅ hoti. *Natthi me attā* ti ayaṅ pana ucchedadiṭṭhi, sato sattassa tattha tattha vibhavaggahaṇato. Athavā purimā pi tīsu kālesu atthī ti gahaṇato sassatadiṭṭhi. Paccuppannam eva atthī ti gaṇhantī ucchedaditthi. Paccchimā pi atitānāgatesu n' atthī ti gahaṇato bhasmantā³ āhutiyo ti gahitadiṭṭhikānaṅ viya ucchedadiṭṭhi. Atīte yeva n' atthī ti gaṇhantī adhicca-samuppānikass' eva sassatadiṭṭhi. *Attanā va attānaṅ sañjānāmī* ti saññākkhandhasīsenā khandhe attā ti gahetvā saññāya avasesakkhandhe sañjānanato iminā⁴ attanā imaṅ⁵ attānaṅ sañjānāmīti evaṅ hoti. *Attanā vā anattānan* ti saññākkhandhaṅ yeva attā ti gahetvā itare cattāro khandhe anattā ti gahetvā saññāya tesāṅ jānanato evaṅ hoti. *Anattānā vā attānan* ti saññākkhandhaṅ

¹ S.R. upacarati.

² S.R. etass' eva.

³ S. āyasmanto; R. asamanto.

⁴ B. om.

⁵ S.R. om.

anattā ti itare ca cattāro khandhe attā ti gahetvā saññāya tesañ jānanato evañ hoti. Sabbā pi sassatucchedadiṭṭhi yeva.¹ *Vado vedeyyo* ti ādayo pana sassatadiṭṭhiyā eva abhinivesākārā. Tattha vadatīti *vado*. Vacīkammaṣṣa kā-rako ti vuttaṅ hoti. Vedayatīti *vedeyyo*. Jānāti anubha-vāti cāti vuttaṅ hoti. Idāni yaṅ so vedeti, taṅ dassetuṅ *tatra tatra dīgharattaṅ kalyāṇapāpakānan* ti ādi vuttaṅ. Tattha *tatra tatrā* ti tesu tesu yoni-gati-ṭhiti-nivāsa-nikāyesu, ārammaṇesu vā. *Dīgharattaṅ* ti cirarattaṅ. *Paccanubhotī* ti paṭisaṅvedayatī. *Na so jāto nāhosī* ti so attā ajātidham-mato na jāto nāma, sadā vijjamāno yevāti attho. Ten' eva atīte nāhosi, anāgate pi na bhavissati. Yo hi jāto, so ahosi, yo ca jāyissati, so bhavissatīti vuccati.² Athavā *nu so³ jāto nāhosīti* so attā vijjamānattā atīte pi na jāto nāhosi, anāgate pi na jāto na bhavissati. *Nicco* ti uppādavayarahito. *Dhuvo* ti thiro, sārabhūto. *Sassato* ti sabbakāliko. *Avi-pariṇāmadhammo* ti attano⁴ pakatibhāvaṅ avijahanadhammo, kakaṅṭako viya nānappakārattaṅ nāpajjati. Evam ayaṅ sabbāsavadiṭṭhi⁵ nāma kathitā. Sesañ sabbattha uttā-nattham evāti.

Chakkaniddeso.

Sattakaniddese⁶ thāmagataṭṭhena appahīnaṭṭhena ca anu-sentīti *anusayā*. Vaṭṭasmiṅ satte saṅyojenti ghaṭentīti *saṅyojanāni*. Samudācāravasena pariyaṭṭhahantīti *pari-yuṭṭhānāni*. Kāmarāgo va pariyaṭṭhānaṅ *kāmarāgapari-yuṭṭhānaṅ*. Sesesu pi es' eva nayo. Asataṅ dhammā, lāmakaṭṭhena vā asantā dhammā ti *asaddhammā*. Rāgādīhi dosehi duṭṭhāni caritānīti *duccarītāni*. Tena ten' ākārena maññantīti *mānā*.

Diṭṭhiniddese *rūpī* ti rūpadhātu. *Catumahābhūtikō* ti catumahābhūtamayo. Mātāpitūnaṅ etan ti mātāpettikaṅ. Kin taṅ? Sukkasoṇitaṅ. Mātāpettike sambhūto jāto ti *mātāpettikasambhavo*. Idha rūpakāyasīsena manussattabhā-vaṅ attā ti vadati. Dutiyo taṅ paṭikkhipitvā dibbattabhā-vaṅ vadati. *Dibbo* ti devaloke sambhūto. *Kāmāvaccro* ti

¹ S.R. sassatadiṭṭhiyo va.

² B. om.

³ B. yo.

⁴ B. atte no.

⁵ S.R. sabbā sassatadiṭṭhi.

⁶ I'bh. 383.

chakāmāvacaradevapariyāpanno. Kabaḷinkārāhāraṇ¹ bhak-khayatīti *kabaḷinkārabhakkho*. *Manomayo* ti jhānāmanena nibbatto. *Sabbangapaccangī* ti sabbangapaccangayutto. *Ahīnindriyo* ti paripuṇṇindriyo. Yāni Brahmaloke atthi tesañ vasena, itaresañ ca saṅṭhānavasen' etaṅ vuttaṅ. *Ākāsānañcāyatanūpago* ti ākāsānañcāyatanabhāvaṅ upagato. Itaresu pi es' eva nayo. Sesañ sabbattha uttānattham evāti. *Sattakaniddeso*.

Atṭhakaniddese² kilesā yeva *kilesavatthūni*. *Kusūtavatthū-nī* ti kusītassa alasassa vatthūni, paṭiṭṭhā, kosajjakāraṇānīti attho. *Kammaṅ kātabbaṅ hotī* ti cīvaravicāraṇādikammaṅ kātabbaṅ hoti. *Na viriyaṅ ārabhatī* ti duvidham pi viriyaṅ nārabhati. *Appattassā* ti jhāna - vipassanā - maggaphala-dhammassa³ appattassa pattiya. *Anadhigatassā* ti tass' eva anadhigatassa adhigamatthāya. *Asacchikatassā* ti tass' eva apaccakkhakatassa⁴ sacchikaraṇatthāya. *Idaṅ paṭhaman* ti idaṅ *handāhaṅ nīpajjāmī* ti evaṅ osīdanaṅ paṭhamaṅ kusī-tavatthu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. *Mā-sūcītaṅ maññe* ti ettha pana māśūcītaṅ nāma tintamāso. Yathā tintamāso garuko hoti, evaṅ garuko ti adhippayo. *Gilānā vuṭṭhito hotī* ti gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti.

Atṭhasu lokadhammesū ti ettha lokassa dhammā ti loka-dhammā. Etehi vimutto nāma natthi, Buddhānam pi honti eva, tasmā lokadhammā ti vuccanti. *Paṭighāto* ti paṭi-haṅṅānākāro.⁵ *Lābhe sārāgo* ti: ahaṅ lābhaṅ labhāmīti evaṅ gehasītasomanassavasena uppanno sārāgo. So cittaṅ paṭihanati. *Alābhe⁶ paṭivirodho* ti: ahaṅ lābhaṅ na⁷ labhāmīti domanassavasena uppannavirodho; so pi cittaṅ paṭi-hanati, tasmā paṭighāto ti vutto. Yasādisu pi: ahaṅ mahā-parivāro, ahaṅ appāparivāro, ahaṅ pasaṅsappatto, ahaṅ garahappatto, ahaṅ sukhappatto, ahaṅ dukkhappatto ti evam etesaṅ uppatti veditabbā. *Anariyavohārā* ti anari-yānaṅ vohārā. *Purisadosā* ti purisānaṅ dosā. *Na sarāmī* ti mayā etassa kammassa kataṭṭhānaṅ na sarāmi na sal-

¹ B. kabalikāraṅ.

² Vbh. 385.

³ S.R. °phalassa.

⁴ B. om.

⁵ S.R. paṭihaṅṅānā.

⁶ B. alābhena.

⁷ B. om.

lakkhemīti evaṃ asati-bhāvena nibbeṭheti, moceti. *Codakaṇ yeva paṭippharati* ti paṭiviruddho hutvā pharati, paṭi-ānibhāvena¹ tiṭṭhati. *Kiṇ nu kho tuyhaṇ* ti tuyhaṇ bālassa avyattassa bhaṇitena nāma kiṇ, yo tvaṇ neva vatthunā āpattiṇ na codanaṇ jānāsīti dīpeti. Tvaṇ pi nāma evaṇ kiñci ajānanto bhaṇitabbaṇ maññissasīti² ajjhottharati. *Paccāropeti* ti: tvaṇ pi kho 'sīti ādīni vadanto paṭi-āropeti. *Paṭikarohī* ti desanāgāminiṇ desehi, vuṭṭhānagāminīto vuṭṭhāhi, tato suddhante paṭiṭṭhito aññaṇ codessasīti³ dīpeti. *Aññena aññaṇ paṭicarati* ti aññena kāraṇena⁴ vacanena vā aññaṇ kāraṇaṇ vacanaṇ vā paṭicchādeti. *Āpattiṇ āpanno* 'sīti vutto: Ko āpanno, kiṇ āpanno, kathaṇ āpanno, kismiṇ āpanno, kaṇ bhaṇatha, kiṇ bhaṇathāti? vadati. Evarūpaṇ kiñci tayā diṭṭhaṇ? ti vutte: na suṇāmīti sotaṇ vā upaneti. *Bahiddhā kathaṇ apanāmeti* ti: itthannāmaṇ āpattiṇ āpanno 'sīti? puṭṭho: Pāṭaliputtaṇ gato 'mhīti vatvā puna: tava Pāṭaliputta-gamaṇaṇ na pucchāma,⁵ āpattiṇ⁵ pucchāmāti vutte: tato Rājagahaṇ gato 'mhīti. Rājagahaṇ vā yāhi brāhmaṇagehaṇ vā āpattiṇ āpannosīti? Tattha me sūkaramaṇsaṇ laddhaṇ ti ādīni vadanto kathaṇ bahiddhā vikkhipati. *Kopaṇ* ti kupitabhāvaṇ. *Dosaṇ* ti duṭṭhabhāvaṇ. *Ubhayaṃ p' etaṇ kodhass' eva nāmaṇ. Appaccayaṇ* ti asantuṭṭhā-kāraṇ. *Domanassass' etaṇ nāmaṇ. Pātukaroti* ti dasseti, pakāseti. *Bāhāvikkhepakaṇ bhaṇati* ti bāhā vikkhipitvā alajjivacanaṇ vadati. *Viheseti* ti viheṭheti, bādheti.⁶ *Anādiyitvā* ti cittikārena agahetvā; avajānitvā, anādaro hutvā ti attho. *Atibālhaṇ* ti atidalhaṇ, atippamaṇaṇ. *Mayi vyāvātā* ti mayi vyāpāraṇ āpannā. *Hīnāyāvattitvā* ti hīnassa gihībhāvassa atthāya āvattitvā; gihī hutvā ti attho. *Atta-manā hothā* ti tuṭṭhacittā hotha, mayā labhitabbaṇ labhatha, mayā vasitabbaṭṭāne vasatha, phāsu vihāro vo mayā kato ti adhippāyena vadati.

Asaññi ti pavatto vādo asaṇṇivādo. So tesāṇ atthi ti *ascāṇṇivādā*. *Rūpi attā* ti ādisu lābhino kaṣiṇarūpaṇ attā ti gahetvā rūpi ti diṭṭhi uppajjati. Alābhino takkamatten'

¹ B. paṭibhāṇitabhāvena.

² S.R. maññasīti; B. °titi.

³ B. °titi.

⁴ S.R. add aññena.

⁵ B. om.

⁶ B. bādhati.

eva, ājīvakānaṅ¹ viya. Lābhino yeva ca pana arūpasamāpattinimittaṅ attā ti gahetvā arūpī ti diṭṭhi uppajjati. Alābhino takkamatten' eva, nigaṅṭhānaṅ viya. Asaññibhāve pan' ettha ekanten' eva kāraṅaṅ na pariyesitabbaṅ. Diṭṭhi-gatiko hi ummattako viya yaṅ vā taṅ vā ganhāti. *Rūpī ca arūpī cā* ti rūpārūpamissakagāhavasena vuttaṅ. Ayaṅ diṭṭhi rūpāvacarārūpāvacarasamāpattilābhino pi takkikassāpi uppajjati. Neva rūpī nārūpī pana ekantato takkikadiṭṭhi yeva. *Antavā* ti parittakasiṅaṅ attato ganhantassa diṭṭhi. *Anantavā* ti appamāṅakasiṅaṅ. *Antavā ca anantavā cā* ti uddhaṅ adho sapariyaṅtaṅ, tiriyaṅ apariyaṅtaṅ kasiṅaṅ attā ti gahetvā uppannadiṭṭhi. *Nev' antavā nānantavā* ti takkikadiṭṭhi yeva. Sesāṅ sabbattha uttānattham evāti.

Atṭhakaniddeso.

Navakaniddese *nava āghātavathūnī* ti² sattesu uppattivāsen' eva kathitāni. Purisānaṅ malānīti *purisamalānī*. *Navavi-dhā* ti navakoṭṭhāsā, navappabhedā vā.

Taṅhaṅ paṭiccā ti taṅhaṅ nissāya. *Pariyesanā* ti rūpādi-ārammaṇapariyesanā. Sā hi³ taṅhāya sati hoti. *Lābho* ti rūpādi-ārammaṇapaṭilābho. So hi³ pariyesanāya sati hoti. *Vinicchayo* pana nāṅa-taṅhā-diṭṭhi-vitakkavasena catub-bidho. Tattha *sukhavinicchayaṅ jaññā*, *sukhavinicchayaṅ ṇatvā ajjhataṅ*⁴ *sukham anuyyūṅjeyyā** ti ayaṅ nāṅavinicchayo. *Vinicchayo ti dve vinicchayā taṅhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo* cā† ti evaṅ āgatāni atṭhasata-taṅhāvicaritāni taṅhāvinicchayo. Dvāsaṭṭhiditṭhiyo diṭṭhivinicchayo. *Chando kho devānam inda vitakkanidāno*‡ ti imasmiṅ pana sutte idha vinicchayo ti vutto vitakko yeva āgato. Lābhaṅ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaṅ sunderāsundaraṅ ca vitakken' eva vinicchinenti: Ettakaṅ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṅ saddādi-ārammaṇatthāya, ettakaṅ mayhaṅ bhavissati, ettakaṅ parassa, ettakaṅ paribhuṅjissāmi, ettakaṅ nidahissāmīti. Tena vuttaṅ *lābhaṅ paṭicca vinicchayo* ti. *Chandarāgo* ti evaṅ akusala-vitakkena vitakkite vatthusmiṅ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. Idaṅ hi idha chando ti dubbalarāgassādhiva-

* M. iii, 233.

† Mahāniddesa, 266.

‡ D. ii, 277.

¹ S.R. ājīvikānaṅ.

² Vbh. 389.

³ S.R. pi.

⁴ S.R. ajjhatta-.

canaṃ. *Ajjhosānan* ti ahaṃ, maman ti balavasanniṭṭhānaṃ. *Pariṅgaha* ti taṇhā-diṭṭhivasena pariggahakaraṇaṃ. *Macchariyaṇ* ti parehi sādharmaṇabhāvassa asahanatā. Ten' ev' assa poraṇā evaṃ vacanattaṃ vadanti: idaṃ acchariyaṃ mayhaṃ eva hotu, mā aññassa acchariyaṃ hotūti pavattattā macchariyaṇ ti vuccatīti. *Ārakkho* ti dvārapidahana-mañjūsagopanādivasena suṭṭhu rakkhaṇaṃ. Adhikarotīti adhikaraṇaṃ. *Kāraṇass'* etaṃ nāmaṃ. *Ārakkhādhipikaraṇaṇ* ti bhāvanapuṇsakaṃ. *Ārakkhahetūti* attho. Daṇḍādānādisu paranisedhanattaṃ¹ daṇḍassa ādānaṃ *daṇḍādānaṃ*. Ekato dhārādino satthassa ādānaṃ *satthādānaṃ*. *Kalaho* ti kāyakaḷaho pi vācākaḷaho pi. Purimo purimo² virodho *viggaho*. Pacchimo pacchimo² *vivādo*. *Tuvaṃ tuvaṇ* ti agāravavacanaṃ. *Tvaṃ tvaṇ* ti attho. *Iñjītānī* ti iñjanāni calanāni. *Asmīti iñjītam etaṇ* ti ādīhi sabbapadehi māno va kathito. Ahan ti pavatto pi³ māno iñjītam eva; *ayam ahan* ti pavatto pi. *Sesana-vekehi* pi māno va kathito. Māno hi iñjanato iñjītaṃ, maññānato *maññītaṃ*, phandanato *phandītaṃ*, papañcanato *papañcītaṃ*. Tehi tehi kāraṇehi sankhatattā *sankhatan* ti ca vuccati. *Sesaṃ sabbattha uttānattham evāti*.

Navakaniddeso.

Dasakaniddese kilesā eva *kilesavatthūni*. Āghātavatthūni pan' ettha: *anattaṃ me acarīti*⁴ ādīnaṃ vasena avikopetabbe khāṇukaṇṭakādīmihi aṭṭhāne uppannāghātena saddhiṃ vuttāni.

Micchattesu *micchāñānaṇ* ti pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāpaṃ katvā: sukataṃ mayā ti paccavekkhanākārena uppanno moho. *Micchāvīmuttī* ti avīmuttass' eva sato muttisāññītā. *Sesaṃ sabbattha uttānattham evāti*.

Dasakaniddeso.

Taṇhāvicaritaniddese *taṇhāvicarītānī* ti⁵ taṇhāsamudācārā, taṇhāpavattīyo. *Ajjhattikassa upādāyā* ti ajjhattikaṃ⁶ khandhapañcakaṃ upādāya. Idaṃ hi upayogatthe sāmivacanaṃ. *Asmīti hotī* ti⁷ yad etaṃ ajjhattaṃ khandhapañcakaṃ upādāya taṇhāmānadīṭṭhivasena samūhagāhato asmīti hoti, tasmīṃ

¹ S.R. paraṃ°.

² S.R. om.

³ S.R. add hi.

⁴ Vbh. 391.

⁵ Vbh. 392.

⁶ S.R. ajjhatta-.

⁷ S.R. satīti.

satīti attho. *Itth' asmīti hotī* ti ādisu pana evaṇ samūhato ahan ti gahaṇe sati tato anupanidhāya ca upanidhāya cāti dvidhā gahaṇaṇ hoti. Tattha anupanidhāyā ti aññaṇ ākāraṇ anupagamma sakabhāvam eva ārammaṇaṇ katvā itth' asmīti hoti. Khattiyādisu idaṇ-pakāro ahan ti evaṇ taṇhāmānadiṭṭhivasena hotīti attho. Idaṇ tāva anupanidhāya gahaṇaṇ. Upanidhāya gahaṇaṇ pana duvidhaṇ hoti: samato ca asamato ca. Taṇ dassetuṇ *ev' asmī* ti ca *aññathā 'smī* ti ca vuttaṇ. Tattha *ev' asmī* ti idaṇ samato upanidhāya gahaṇaṇ. Yathā ayaṇ khattiyo, yathā ayaṇ brāhmaṇo, evaṇ aham pīti attho. *Aññathā 'smī* ti idaṇ pana asamato gahaṇaṇ. Yathāyaṇ khattiyo, yathāyaṇ brāhmaṇo, tato aññathā ahaṇ hīno vā adhiko vāti attho. Imāni tāva paccuppannavasena cattāri taṇhāvicarītāni. *Bhaviṣṣan* ti ādīni pana cattāri anāgatavasena vuttāni. Tesāṇ purimacatukke vuttanayen' eva attho veditabbo. *Asmī* ti sassato asmī. *Sāt' asmī* ti asassato asmī. *Asmīti sāt' asmī* ti¹ vā pāṭho. Tattha atthī ti asa; niccass' etaṇ adhivacanaṇ. Sīdatīti sataṇ; aniccass' etaṇ adhivacanaṇ. Iti imāni dve sassatucchedavasena vuttānīti veditabbāni. Ito parāni *siyan* ti ādīni cattāri saṇsayaparivitakkavasena vuttāni. Tāni purimacatukke vuttanayen' eva atthato veditabbāni. *Apāhaṇ siyan* ti ādīni pana cattāri api nām' āhaṇ bhaveyyan ti evaṇ patthanākappanavasena vuttāni. Tāni purimacatukke vuttanayen' eva veditabbāni. Evam etesu:

Dve diṭṭhisīsā, sīsaññe cattāro, sīsamūlakā
tayo tayo ti etāni, aṭṭhārasa vibhāvaye.

Etesu hi sassatucchedavasena vuttā dve diṭṭhisīsā nāma. *Asmīti*, *bhaviṣṣan* ti, *siyan* ti, *apāhaṇ siyan* ti ete cattāro suddhasīsā eva. *Itth' asmīti ādayo tayo tayo* ti dvādasa sīsamūlakā nāmāti evam ete dve diṭṭhisīsā, cattāro suddhasīsā, dvādasa sīsamūlakā ti aṭṭhārasa taṇhāvicaritadhammā veditabbā.

Idāni paṭipāṭiyā va te dhamme bhājetvā dassetuṇ *kathaṇ ca asmīti hotī* ti ādi āradhaṇ. Tattha *kiñci dhammaṇ anavakāriṇ karivā*² ti rūpavedanādisu kiñci ekadhammam pi

¹ S. satasmīti.

² S.R. katvā; *Vbh.* 397.

avinibbhogaṃ katvā ekekato agahetvā, samūhato va gahetvā ti attho. *Asmīti chandaṃ paṭilabhatī* ti pañcakkhandhe niravasesato gahetvā ahan ti taṅhaṃ paṭilabhati. Mānadiṭṭhisu pi es' eva nayo. Tattha kiñcāpi ayaṃ taṅhāvicaritaniddeṣo, mānadiṭṭhiyo pana na vinā taṅhāya, tasmā tad ekaṭṭhavasena idha vuttā. Taṅhāsīsenā vā papañcattayam pi uddiṭṭhaṃ. Taṃ uddesānurūpen' eva¹ niddisittum pi mānadiṭṭhiyo gahitā. Taṅhāpapañcaṃ dassento ten' eva saddhiṃ sesapapañce pi dassetuṃ evam āha. *Tasmīṃ sati imāni papañcitāni* ti tasmīṃ: asmīti chandaṃ paṭilabhatīti ādinā nayena vutte papañcattaye sati puna imāni itth' asmīti vā ti ādīni papañcitāni hontīti attho.

Khattiyō 'smī ti ādisu abhiseka-senāpaccādinā² khattiyō ahaṃ, mantajjhena-porohiccādinā brāhmaṇo ahaṃ, kasigorakkhādinā vesso ahaṃ, asitavyābhangitāya suddo ahaṃ, gihivyañjanena gahaṭṭho ahan ti iminā nayena attho veditabbo. *Evaṃ itth' asmīti hotī* ti evaṃ khattiyādisu khattiyādippakāraṃ attani uppādayitvā itthaṃ-pakāro ahan ti hoti.

Yathā so khattiyō ti ādisu: yathā so abhiseka-senāpaccādinā² khattiyō, tathā aham pi khattiyō ti iminā nayena attho veditabbo. Duityanaye: yathā so abhiseka-senāpaccādinā² khattiyō, n' āhaṃ tathā khattiyō; ahaṃ pana tato hīno vā seṭṭho vā ti iminā nayena attho veditabbo. *Bhavissan* ti ādi-niddeśādisu pi es' eva nayo.

Evaṃ ajjhattikassa upādāya taṅhāvicaritāni bhājetvā idāni bāhirassa upādāya taṅhāvicaritāni bhājetuṃ *tattha katamāni* ti ādim āha. Tattha *bāhirassa upādāyā* ti bāhiraṃ khandhapañcakaṃ upādāya. Idam pi hi upayogatthe sāmivacanaṃ. *Iminā* ti iminā rūpena vā . . . pe . . . viññāṇena vā. Avasesaṃ pana uddesavāre tāva vuttanayen' eva veditabbaṃ. Niddeśavāre pana *avakāriṃ karitvā* ti vinibbhogaṃ katvā. *Iminā asmīti chandaṃ paṭilabhatī* ti ādisu iminā rūpena vā . . . pe . . . viññāṇena vā ti evaṃ pañcakkhandhe ekadesato gahetvā iminā ahan ti chandādīni paṭilabhatīti evam attho veditabbo. *Iminā khattiyō 'smī* ti ādisu: iminā

¹ S.R. *add ca.*

² B. °maccādinā.

chattena vā khaggena vā abhiseka-senāpaccādinā¹ vā khattiyo ahan ti evaṅ purimanayen' eva attho veditabbo. Iminā ti padamattam eva h' ettha viseso. *Yathā so khattiyo* ti ādisu pii minā ti vuttapadam eva viseso, tasmā tassa vasena: yathā khattiyo, evaṅ aham pi iminā chattena vā khaggena vā abhisekasenāpaccādinā² vā khattiyo ti evaṅ yojetvā sabbapadesu attho veditabbo.

Iminā nicco 'smī ti³ pañcakkhandhe anavakāriṅ⁴ katvā rūpādisu ekam eva dhammaṅ ahan ti gahetvā: iminā khaggena vā chattena vā ahaṅ nicco dhuvo ti maññati. Uccchedadiṭṭhiyam pi es' eva nayo. Sesaṅ sabbattha vuttanayen' eva veditabbaṅ. *Iti evarūpāni atītāni chattiṅsā* ti ekekassa puggalassa atīte chattiṅsa. *Anāgatāni chattiṅsā* ti ekekass' eva anāgate chattiṅsa. *Paccuppanne chattiṅsā* ti ekekassa vā puggalassa, yathālābhavasena bahūnaṅ vā paccuppanne chattiṅsa. Sabbasattānaṅ pana ekaṅsen' eva atīte chattiṅsa, anāgate chattiṅsa, paccuppanne chattiṅsāti veditabbāni. Anantā hi asadisatapaṅhāmānadiṭṭhibhedā sattā. *Atthataṅhāvīcaritasatapaṅ hotī* ti ettha pana aṭṭhasatasankhātāṅ taṅhāvīcaritaṅ hotīti evam attho daṭṭhabbo. Sesaṅ sabbattha uttānattham evāti.

Taṅhāvīcaritaniddeso.

Diṭṭhigataniddese *Brahmajāle veyyākaraṇe* ti⁵ Brahmajālanāmake veyyākaraṇe, Dīghanikāyassa paṭhamasuttante. *Vuttāni Bhagavatā* ti Satthārā sayāṅ āhacca bhāsītāni. *Cattāro sassatavādā* ti ādisu *te ca bhonto samaṇabrāhmaṇā kim āgama kim ārabha sassatavādā sassataṅ attānaṅ ca lokaṅ ca paññāpenti catūhi vatthūhī* ti ādinā Brahmajāle vuttanayen' eva pabhedo ca attho ca veditabbo ti.

Sammohavinodaniyā Vibhaṅgatiṭṭhakathāya

Khuddakavatthuvibhaṅgavaṇṇanā.

¹ B. °maccādinā.

² B. °senāpaccādinā.

³ Vbh. 398.

⁴ S.R. avakāriṅ.

⁵ Vbh. 400.

DHAMMAHADAYAVIBHANGA

Idāni tadanantare Dhammahadayavibhange pāliparicchedo tāva evaṇ veditabbo: Ettha hi ādito va khandhādīnaṇ dvādasannaṇ koṭṭhāsānaṇ vasena sabbasangāhikavāro nāma vutto. Duttiyo tesañ yeva dhammānaṇ kāmādhātu-ādisu uppattānuppattidassanavāro nāma. Tattiyo tatth' eva pariyaṇāpannāpariyaṇāpannadassanavāro nāma. Catuttho tisu bhūmīsu upapattikkhaṇe vijjamānavijjamānadhammadassanavāro nāma. Pañcama tesañ dhammānaṇ bhūmantaravasena dassanavāro nāma. Chaṭṭho gatīsu uppādakakamma-āyup-pamāṇadassanavāro nāma. Sattamo abhiññeyyādivāro nāma. Aṭṭhamo sārammaṇānārammaṇavāro nāma. Navamo tesañ khandhādidhammānaṇ diṭṭhasutādivasena sangahetvā dassanavāro nāma. Dasamo kusalattikādivasena sangahetvā dassanavāro nāma.

Evaṇ dasahi vārehi paricchinnāya pāliya paṭhame tāva sabbasangāhikavāre: avicito yāva bhavaggaṇ etth' antare *kati khandhā* ti pucchite¹ eko ti vā . . . pe . . . cattāro ti vā chāti vā avatvā pañcāti vattuṇ samattho añño n' atthi ti attano nānabalaṇ dīpento *pañcakkhandhā* ti pucchānurūpaṇ vissajjanaṇ āha. Yathā-pucchaṇ vissajjanaṇ hi sabbaññuvyākaraṇaṇ nāmāti vuccati.

Dvādasāyatanāni ti ādisu pi es' eva nayo. Rūpakkhandhādīnaṇ pabhedo khandhavibhangādisu vuttanayen' eva veditabbo. Duttiyavāre ye dhammā kāmabhava kāmādhātusambhūtānaṇ ca sattānaṇ uppajjanti, kāmādhātuyaṇ pariyaṇāpannā vā apariyaṇāpannā vā, te sabbe sangahetvā *kāmādhātuyā pañcakkhandhā* ti² ādi vuttaṇ. Rūpadhātu-ādisu pi es' eva nayo. Yasmā pana rūpadhātu-pariyaṇāpannānaṇ sattānaṇ ghāṇāyatanādīnaṇ abhāvena gandhāyatanādīni āyatanādi-kiccaṇ na karonti, tasmā *rūpadhātuyā cha āyatanā, nava dhātuyo* ti ādi vuttaṇ. Yasmā ca okāsavasena vā³

¹ S.R. pucchito; *Vbh.* 401.

² *Vbh.* 404.

³ S.R. om.

sattuppattivasena vā apariyāpannadhātu¹ nāma natthi, tasmā apariyāpannadhātuyā ti avatvā yaṇ yaṇ apariyāpannaṇ, taṇ tad eva dassetuṇ *apariyāpanne kati khandhā* ti ādi vuttaṇ.

Tatīyavāre *kāmadhātu-pariyāpannā* ti² kāmadhātu-bhajanatṭhena pariyāpannā, tannissitā tadantogadhā kāmadhātu tv' eva sankhyaṇ gatā ti attho. Sesapadesu pi es' eva nayo.

Pariyāpannā ti³ bhavavasena okāsavasena ca paricchinnā. *Apariyāpannā* ti tathā aparicchinnā.

Catutthavāre *ekādasāyatanānī* ti saddāyatanavajjāni. Taṇ hi ekantena paṭisandhiyaṇ nuppajjati. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo.

Sattake devānaṇ, asurānaṇ ti gativasena avatvā avisesena *gabbhaseyyakānaṇ* ti⁴ vuttaṇ. Tasmā yattha yattha gabbhaseyyakā sambhavanti, tattha tattha tesāṇ sattāyatanāni veditabbāni. Tathā dhātuyo. Sesam ettha uttānattham eva. Pañcamavāre yaṇ vattabbaṇ, taṇ Dhammasangaḥaṭṭhakathāyaṇ vuttam eva.

Chaṭṭhavāre pañcahi kāmaguṇehi nānappakārehi vā iddhi-visesehi dibbantīti *devā*.⁵

Sammutidevā ti devo devī ti evaṇ lokasammutiyaṇ devā.

Uppattidevā ti devaloke uppannattā uppattiyā devā.

Visuddhidevā ti sabbesāṇ devānaṇ pūjārahā sabbakilesavisuddhiyaṇ devā.

Rājāno ti muddhābhisittakhattiyā.

Devīyo ti tesāṇ mahesīyo.

Kumārā ti abhisittarājūnaṇ abhisittadeviyaṇ⁶ kucchismiṇ uppannakumārā.

Uposathakammaṇ karitvā ti cātuddasādisu aṭṭhangasamannāgataṇ uposathaṇ upavasitvā.

Idāni yasmā parittaṇ dānādi-puññakammaṇ manussasobhagyatāya paccayo, mattaso kataṇ manussasobhagyatāya adhimattaṇ; adhimattabhāve pi nānappakārabhedato nānappakārassa khattiyamahāsālādibhāvassa paccayo, tasmā tassa vasena upapattibhedāṇ dassento *appekacce gahapatimahāsālānaṇ* ti ādim āha.

¹ S.R. °pannā dhātu.

² Vbh. 407.

³ Vbh. 411.

⁴ Vbh. 413.

⁵ Vbh. 422.

⁶ S.R. °mahesīya.

Tattha mahāsāro etesan ti mahāsārā. Ra-kārassa pana la-kāraṇ katvā mahāsālā ti vuttaṇ. Gahapatayo va mahāsālā, gahapatīsu vā mahāsālā ti gahapatimahāsālā. Sesusu pi es' eva nayo. Tattha yassa gehe pacchīmantena cattālīsakoṭīdhanāṇ nidhānagataṇ hoti, kahāpaṇānaṇ ca pañca ammaṇāni divasa-valaṅjo nikkhamati, ayaṇ gahapati-mahāsālo nāma. Yassa pana gehe pacchīmantena asītikoṭīdhanāṇ nidhānagataṇ hoti, kahāpaṇānaṇ ca dasa ammaṇāni divasavalaṅjo nikkhamati, ayaṇ brāhmaṇamahāsālo nāma. Yassa pana gehe pacchīmantena koṭīsatadhanaṇ¹ nidhānagataṇ hoti, kahāpaṇānaṇ ca vīsati ammaṇāni divasavalaṅjo nikkhamati, ayaṇ khattiyamahāsālo nāma.² *Sahavyatan* ti sahabhāvaṇ; sabhāgā hutvā nibbattantīti attho. *Cātummahārājikānaṇ* ti ādisu Cātummahārājikā nāma Sinerupabbatassa vemajjhe honti. Tesu pabbataṭṭhakā pi atthi³ ākāsaṭṭhakā pi; tesāṇ paramparā cakkavālapabbataṇ pattā. Khiddāpadosikā, Manopadosikā, Sītavālāhakā, Uṇhavalāhakā, Candimā devaputto, Suriyo devaputto ti ete sabbe pi Cātummahārājika-devalokaṭṭhakā eva. Tettiṅsa janā tattha upapannā ti Tāvatiṅsā. Api ca Tāvatiṅsā ti tesāṇ devānaṇ nāmam evāti vuttaṇ. Te pi atthi pabbataṭṭhakā, atthi ākāsaṭṭhakā. Tesāṇ paramparā cakkavālapabbataṇ pattā. Tathā Yāmādīnaṇ. Ekadevaloke pi hī devānaṇ paramparā cakkavālapabbataṇ appattā nāma natthi. Tattha dibbaṇ sukhaṇ yātā payātā sampattā ti Yāmā. Tuṭṭha-haṭṭhā⁴ ti Tusitā. Pakatipaṭiyattārammaṇato atirekena ramitukāmakāle yathā-rucite bhoge nimminivā ramantīti Nimmānaratī. Cittācāraṇ ṇatvā parehi nimmitesu bhogesu vasaṇ vattentīti Paranimmitavasavattī.

Appaṇ vā bhīyyo ti dutiyaṇ vassasataṇ appatvā vīsāya vā tiṅsāya vā cattālīsāya vā paññāsāya vā saṭṭhiyā vā vassehi adhikam pi vassasatan ti attho. Sabbam pi h' etaṇ dutiyaṇ⁵ vassasataṇ appattattā appaṇ ti vuttaṇ. Brahmaṇpārisajjādisu Mahābrahmaṇaṇ pārisajjā paricārakā ti Brahmaṇpārisajjā; tesāṇ purohitabhāve ṭhitā ti Brahmaṇpurohitā.

¹ S.R. °sataṇ dhanāṇ.

² B. nā (pamādo).

³ B. om.

⁴ S.R. tuṭṭha pahatṭhā.

⁵ S.R. dutiya-.

Vaṇṇavantatāya ceva dighāyukatāya ca mahanto brahmā ti Mahābrahmā. Tesañ *Mahābrahmānaṅ*. Ime tayo pi janā paṭhamajjhānabhūmiyaṅ ekatale vasanti. Āyu-antaraṅ pana nesaṅ nānā. Parittā ābhā etesan ti Parittābhā. Appamānā ābhā etesan ti Appamānābhā. Daṇḍadīpikāya acci viya tesañ sarīrato ābhā chijjītvā chijjītvā patantī viya sarati visaratīti¹ Ābhassarā. Ime pi tayo janā dutiyajjhānabhūmiyaṅ ekatale vasanti. Āyu-antaraṅ pana nesaṅ nānā. Parittā subhā etesan pi Parittasubhā. Appamānā subhā etesan ti Appamānasubhā. Subhena okinnā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvapaṇṇena ekaghanā² suvaṇṇamañjusāya ṭhapitasampajjalita-kañcanapiṇḍasassirīkā ti Subhakiṇhā.³ Ime pi tayo janā tatiyajjhānabhūmiyaṅ ekatale vasanti. Āyu-antaraṅ pana nesaṅ nānā.

Ārammaṇanānattatā ti⁴ ārammaṇassa nānattabhāvo. Manasikāranānattatādisu pi es' eva nayo. Ettha ekassa paṭhavīkasiṅgaṅ ārammaṇaṅ hoti . . . pe . . . ekassa odātakasiṅgaṅ ti idaṅ ārammaṇanānattaṅ. Eko paṭhavīkasiṅgaṅ manasikaroti . . . pe . . . eko odātakasiṅgaṅ ti idaṅ manasikāranānattaṅ. Ekassa paṭhavīkasiṅgaṅ chando hoti . . . pe . . . ekassa⁵ odātakasiṅgaṅ ti idaṅ chandanānattaṅ. Eko paṭhavīkasiṅgaṅ patthanaṅ karoti . . . pe . . . eko odātakasiṅgaṅ ti idaṅ paṇidhinānattaṅ. Eko paṭhavīkasiṅgaṅ avasena adhimuccati . . . pe . . . eko odātakasiṅgaṅ avasenāti idaṅ adhimokkhanānattaṅ. Eko paṭhavīkasiṅgaṅ avasena cittaṅ abhinīharati . . . pe . . . eko odātakasiṅgaṅ avasenāti idaṅ abhinīhāranānattaṅ. Ekassa paṭhavīkasiṅgaṅ paricchindanakapaññā hoti . . . pe . . . ekassa odātakasiṅgaṅ paricchindanakapaññā ti idaṅ paññānānattaṅ. Tattha ārammaṇamanasikārā⁶ pubba-bhāgena kathitā. Chanda - paṇidhi - adhimokkhabhinīhāra appaṇāya pi vattanti upacāre pi. Paññā pana lokiya lokuttaramissakā kathitā. *Asaññasattānaṅ* ti saññāviraḥitānaṅ⁷ sattānaṅ. Ekacce hi tittḥāyatane pabbajjītvā: cittaṅ nissāya rajjana-dussana-muyhanāni nāma hontīti citte dosaṅ disvā: acittakabhāvo nāma sobhaṇo, diṭṭhadhammanibbānaṃ etan

¹ S.R. visarati vicaratīti.

³ S.R. °kiṇṇā.

⁶ S.R. °manasikāranānattā.

² S. ekaghana.

⁵ S.R. add ca.

⁷ S.R. °virahita.

⁴ Vbh. 425.

ti saññāvirāgaṅ janetvā tatrūpagaṅ pañcamaṅ¹ samāpattiṅ bhāvetvā tathā nibbattanti. Tesāṅ uppattikkhaṇe eko rūpakkhando yeva nibbattati. Thatvā nibbatto ʒhitako eva hoti, nisīditvā nibbatto nisinnako va, nipajjivā nibbatto nipanno va. Cittakamma rūpakasadisā hutvā pañcakappasatāni tiṭṭhanti. Tesāṅ pariyoṣāne so rūpakāyo antaradhāyati; kāmāvacarasaññā uppajjati; tena idha saññuppādena te devā tamhā kāyā cutā ti paññāyanti.

Vipulā² phalā ti Vehapphalā. Attano sampattiyā na hāyantīti³ Avihā. Na kiñci sattaṅ tappentīti⁴ Atappā. Sundarā dassanā abhirūpā pāsādikā ti Sudassā. Suṭṭhu passantī, sundaram etesaṅ vā¹ dassanan ti Sudassī. Sabbehi yeva guṇehi ca bhavasampattiyā ca jeṭṭhā, natth' ettha kaniṭṭhā ti Akaniṭṭhā. Ākāsānañcāyatanaṅ upagatā ti ākāsānañcāyatanūpaṅā. Itaresu pi es' eva nayo.

Iti cha kāmāvacarā, nava brahmalokā, pañca suddhāvāsā, cattāro arūpā, asaññasattavehapphalehi⁵ saddhiṅ chabbisati devalokā. Manussalokena saddhiṅ sattavīsati. Tattha Sammāsambuddhena manussānaṅ devānaṅ ca āyuṅ paricchindamānena catūsu apāyesu bhummadevesu ca āyu aparacchinnaṅ. Taṅ kasmā ti?⁶ Niraye tāva kammam eva pamānaṅ, yāva kammaṅ na khīyati na tāva cavanti.⁷ Tathā sesa-apāyesu. Bhummadevānam pi kammam eva pamānaṅ. Tattha nibbattā hi keci sattāhamattaṅ tiṭṭhanti, keci addhamāsaṅ, keci māsaṅ, kappāṅ tiṭṭhamānā pi atthi yeva. Tattha manussesu gihībhave ʒhitā yeva sotāpannā pi honti; saka-dāgāmi phalam pi anāgāmi phalam pi arahattam pi pāpuṇanti. Tesu sotāpannādayo yāvajīvaṅ tiṭṭhanti. Khīṇāsavā pana parinibbāyanti⁸ vā pabbajanti vā. Kasmā? Arahattaṅ nāma seṭṭhaguno, gihilingaṅ hīnaṅ; taṅ hīnatāya uttamaṅ guṇaṅ dhāretuṅ na sakkoti; tasmā te parinibbātukāmā vā pabbajitukāmā vā honti. Bhummadevā pana arahattaṅ pātvā pi yāvajīvaṅ tiṭṭhanti. Chasu kāmāvacaradevesu sotāpanna-sakadāgāmino yāvajīvaṅ tiṭṭhanti. Anāgāmino rūpabhavaṅ gantuṅ vaṭṭati. Khīṇāsavena⁹ parinibbātuṅ.

¹ S.R. om.² S.R. vipula-.³ S.R. hāyanti na vihāyantīti.⁴ B. tappantīti.⁵ B. °phale lahi (pamādo.)⁶ S.R. add ce.⁷ S.R. paccanti.⁸ B. nibbāyanti.⁹ B. °savo.

Kasmā ? Niliyanokāsassa abhāvā.¹ Rūpāvacarārūpāvaca-
resu sabbe pi yāvajīvaṇ tiṭṭhanti.

Tattha rūpāvacare nibbattā sotāpanna-sakadāgāmino na
puna idh' āgacchanti. Tatth' eva parinibbāyanti. Ete hi
jhāna anāgāmino nāma. Aṭṭhasamāpattilābhīnaṇ pana kiṇ
niyāmeti ? Paṇaṇajjhānaṇ. Yad ev' assa paṇaṇaṇ hoti,
tena upapajjati. Sabbesu pana paṇeṣu kiṇ niyāmeti ?
Patthanā. Yattha upapattiṇ² pattheti, tatth' eva upapajjan-
ti.³ Patthanāya asati kiṇ niyāmeti ? Maraṇasamaye samā-
pannā samāpatti. Maraṇasamaye samāpannā natthi; kiṇ
niyāmeti ? Nevasaññānāsaññāyatana samāpatti. Ekaṇṣena
hi so nevasaññānāsaññāyatane upapajjati. Navasu brahma-
lokesu nibbatta-ariyasāvakaṇaṇ tatrūpapatti pi hoti, upa-
rūpapatti pi; na heṭṭhūpapatti. Puthujjanānaṇ pana tatrū-
papatti pi hoti uparūpapatti pi heṭṭhūpapatti pi. Pañcasu
Suddhāvāsesu catūsu ca⁴ arūpesu ariyasāvakaṇaṇ tatrū-
papatti pi hoti uparūpapatti pi. Paṭhamajjhānabhūmiyaṇ
nibbatto anāgāmi nava brahmaloke sodhetvā matthake ṭhito
parinibbāti. Vehapphalā, Akaniṭṭhā, Nevasaññānāsaññāya-
tanaṇ ti ime tayo deva lokā seṭṭhabhavā nāma; imesu tisu
ṭhānesu nibbatta-anāgāmino neva uddhaṇ gacchanti, na
adho, tattha tatth' eva parinibbāyantīti. Idam ettha
pakiṇṇakaṇ.

Sattamavāre salakkhaṇapariggāhikāya abhiññāya vasena
abhiññeyyatā veditabbā. Nāta - tīraṇa - pahānapariññānaṇ
vasena pariññeyyatā. Sā ca rūpakkhandaṇ abhiññeyyo,
pariññeyyo, na pahātabbo ti⁵ ādisu nātatīraṇapariññāvaseṇ
eva veditabbā. Samudayasaccaṇ abhiññeyyaṇ⁶ pariññeyyaṇ
pahātabban ti ādisu pahānapariññāvaseṇa. Aṭṭhamavāre
rūpādi-ārammaṇaṇaṇ cakkhaviññānādīnaṇ vasena anāram-
maṇārammaṇatā veditabbā. Navamavāro uttānattho yeva.
Dasamavāre pi yaṇ vattabbaṇ siyā, taṇ sabbaṇ tattha
tattha Pañhapucchakavāre vuttam evāti.

**Sammohavinodaniyā Vibhangaṭṭhakathāyaṇ
Dhammahadayavibhangavaṇṇanā niṭṭhitā.**

¹ S.R. abhāvato.

² S.R. uppattiṇ.

³ S.R. uppajjati.

⁴ S.R. om.

⁵ Vbh. 426.

⁶ B. abhiññeyya-

[NIGAMANAN]

Ettāvatā ca¹:

Abhidhammaṃ desento, dhammagaru dhammagāra-
yuttānaṃ
devānaṃ devapure, devagaṇasahasaparivāro
dutiyaṃ Adutiyaपुरiso, yaṃ āha Vibhangappakaraṇaṃ
Nātho
aṭṭhārasahi vibhangehi, maṇḍetvā² maṇḍapeyyaḡuṇo,
atthappakāsanatthaṃ, tassāhaṃ yācīto tḥitaguṇena
yatīnā adandha-gatīnā, subuddhinā Buddhaghosena
yaṃ ārabhiṃ racayitva, aṭṭhakathaṃ sunipūnesu atthesu
sammohavinodanato, Sammohavinodaniṃ³ nāma,
porāṇaṭṭhakathānaṃ, sāraṃ ādāya sā ayaṃ niṭṭhaṃ
pattā anantarāyena, pāliya bhāṇavārehi
cattālisāya yathā, ekena ca evam eva sabbe pi
niṭṭhaṃ vajantu vimalā, manorathā sabbasattānaṃ.
Saddhammassa tḥitatthaṃ, yaṃ ca imaṃ racayatā mayā
puññaṃ
pattaṃ tena samattaṃ, pāpūnato sadevako loko.
Suciraṃ tiṭṭhatu dhammo. Dhammābhirato⁴ sadā bha-
vatu loko.
Niccaṃ khemasubhikkhādi-sampadā janapadā hontūti.

Parama-visuddha-saddhā-buddhi-viriya⁵-patimaṇḍitena sī-
lācārajjava-maddavādi-guṇasamudaya-samuditena sakasama-
ya-samayantara-gahanajjhogāhaṇa-samatthena paññāveyyat-
tiya-samannāgatena tipīṭakapariyattippabhede sātṭhakathe
Satthusāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākara-

¹ B. om.

² B. maṇḍita-

³ S.R. °dani.

⁴ S. saddham°.

⁵ S.R. -viriyaḍi-

ṇena karaṇasampatti-janita-sukhaviniggata-madhurodārava-
cana-lāvaṇṇayuttena¹ yuttamuttavādinā vādīvarena mahā-
kavinā, pabhinnapaṭisambhidāparivāre chalabhiññā-paṭisam-
bhidādippabheda²-gūṇapaṭimaṇḍite uttari-manussadhamme
suppatitṭhitabuddhīnaṃ theravaṇṣappadīpānaṃ therānaṃ Ma-
hāvihāravāsīnaṃ vaṇṣālankārahūtena, vipula-visuddha-bud-
dhinā *Buddhaghoso* ti garūhi gahita-nāmadheyyena therena
katā ayaṃ Sammohavinodanī nāma Vibhaṅgaṭṭhakathā.

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanittharaṇesinaṃ
dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ paññāvisuddhiyā
yāva Buddho ti nāmaṃ pi, suddhacittassa tādino
lokamhi lokajeṭṭhassa, pavattati Mahesino ti.

Sammohavinodanī aṭṭhakathā niṭṭhitā.

¹ B. -neḷavaṇṇa°.

² S.R. om. -paṭisambhidā-

INDEX

BY HELEN STEDE, ASSISTED BY WILLIAM STEDE, PH.D.

Words defined are printed, with reference, in **heavy type**.

etc. = this is first word in a formula.

in comp. = in comparison, e.g. with *viya*.

in det. = in detail.

(in sim.) = occurs in a simile.

var. = various.

Kh. A. = Khuddakapātha Commentary, P.T.S. ed.

Vbh. = Vibhanga, P.T.S.

Vism. = Visuddhimagga, P.T.S.

A.

Akaniṭṭhā 521

akanta 9; (taken by Bdhgh.

to **kram** instead of **kām**)

106

akusala: °ā dhammā 208 sq.

(= Vbh. 144); °vipākāni

151 sq.

akkavāka 232

akkosakaparibhāsaka 340

akkhakaṭṭhīni 237

agaru 223

agāra (Satthari, Dhamme,

Sanghe) 507

aggi (var.) 70; (in comp.)

196; (rāga°, dosa° moha°)

498

agha 72

ankura (in comp.) 196, 198

angana 498

Anguttaranikāya 432

angular (in comp. with other

measures) 343

accha - dīpi - miga - makkaṭā-

daya 53; °lākhārasa 245

acchara: °khaṇa 33; °saddaṇ

247

ajjhatta and bahiddhā 260,

268, 494

aññamañña-catukka 206

atṭa 366

Aṭṭhakathā 56, 155, 200, 215;

°ācariyā 350

atṭhangika (magga) 114;

°pañcangikamagga 123

atṭhi 58; (var.) 253; °īni (of

the body in det.) 236;

°puñja 253; °miñja 59,

(det.) 239, 247

aṇu (in comp. with other

measures) 343

aṇḍaja etc. 160

Atappā 521

atīta (4 fold) 8; °anāgata,

paccuppanna 7 sq., 43, 44;

°ārammaṇa 157 sq.

attaniya (attī°) 31; °suññatā

262

attā (atṭhi me attā *and*

n'atṭhi me attā) 508;

°vādupādāna 181; °suñ-

ñātā 262

anattā (+ anicca and dukkha)

48-51.

atricchatā (with stories as

examples) 470 sq.

attha: °atthuddhārato 85;

°jāpikā (paññā) 409; °pa-

ṭisambhidā 386, 394;

°siddhi 35

atthato and (or with) var. other similar terms, acting as (logical) categories of (exegetical) analysis (hermeneutics or dialectics): vinicchaya in the Abhidhamma sections

Thus e.g.:

atthato lakkhanato kamato tāvatvato 46 sq., 76 sq., 125 sq. (=Vism. 491 sq.), 183 sq. (=Vism. 571 sq.)

Similarly:

vibhāgato lakkhanato atthato kamato etc. 83 sq. (=Vism. 494 sq.)

desanā-bhedato atthato lakkhan' ekavidhātito 131 sq. (=Vism. 523 sq.); cp. 169 sq.

sacca-pabhavato kiccā etc. (with ref. to paṭiccasamuppāda) 194 sq. (=Vism. 581 sq.)

nimittato lakkhanato dhātuto etc. (in mental analysis of the 32 ākāras) 261

dhammato koṭṭhāsato etc. (analysis of sikkhāpadāni) 382 sq.

kammato dvārato etc. (analysis of ānantariyakammāni) 426 sq.

adinnādāna (var. degrees) 383

addāriṭṭhakavaṇṇa 232

adhigama, pariyaṭṭi, savāṇa etc. 388

adhicitta 229

adhimokkha 210

adhivacana 19

adho kesamatthakā 223

anāgata (with atīta and paccuppanna) 8 sq. ;

°aṅsañānacatuttha 373 sq.

anicca, dukkha, anattā 48, 51, 91

anupassanā 262, 286

anupubba: °to 226; °muñcana 227

Anurādhapura 473

Anuruddha 354

anulomapaṭiloma 224

anussati (the 7) 282

anūnādhikato 86

anta (bowel) 62; in det. 241; °guṇa 62, 241; °vatti 241

antaradhānāni (3) with ref. to the gradual disappearance of the Piṭakas, the Nikāyas and Buddhas teaching (sāsana) in general 431 sq.

antogadhānaṃ pabhedā 88 andha (in comp.) 195; andhikata 150

Andhaka 387; °bhāsā 387, 388

apassuta 474

apāyabhayaṃpaccavekkhanatā 278, 279

apilāpana-kicca 91

apuññābhisankhāra 168

appa: °assādatā 146; °sāvajja 382 sq.

appaccayatā 206

appanā 229, 249; °kammattāna 259

appattissa 507

Appamañña: °vibhanga 377 sq.

appamaññāyo (the 4) 377 sq.

Appamaññabhā 520

appicchata 88

appiyasampayoga 106

abbokāra 51

abbhokāsa 367

Abhayatthera 275
 abhāvaka 169
 abhiijhā 369
 abhiññācetanā 145
 Abhidhamma 16; °niddeśa 7;
 °pariyāya 138-139; °pi-
 ṭaka 431, 432; °bhāja-
 niya 36 sq., 76 sq., 122,
 125, 199, 287, 301, 308,
 317, 372, 380, 385, 391
 abhisankhāra (puñña°, āneñ-
 ja°) 142 (=Vism. 530);
 (puñña°, apuñña°, āneñja°)
 460; °viññāna 172
 amissakatā 226
 ambarukkha (in sim.) 300
 araṇī (adhara° or Attara° (?)
 reading uncertain) (in
 sim.) 80
 arañña (def.) 366
 arahatta 52, 73, 254, 354,
 438, 455
 ariya 421; °vāsā (10) 459
 (=A v. 29); °saccāni (the
 four) 83 sq., 122; °sāva-
 ka 119
 arūpavipākāni 152
 alābu (titta° or tittak°; in
 sim.) 113
 Alājanapada 447
 avarodha 31
 avassam bhijjati 33
 avijjā (as 1st link of causal
 chain) 132 sq.; (7 fold) 134;
 (exegesis) 138; in relation
 to saṅsāra 149, 150; °dhā-
 tu 73
 Avihā 521
 avīci with ref. to jarā 99
 (cp. Vism. 449); °phu-
 sana 117
 avyākata 38; °ā dhammā 212
 (=Vbh. 180)
 avyāpāda 74
 avyāpāranaya 198

asani-vicakka (in comp.) 199
 asamāhita 475
 Asitābhuyā 470 sq.
 asesavirāganirodha 113
 asmi (in "asmī ti hoti" etc.)
 513-515; °māna (with ex-
 amples and similes) 486 sq.
 assakhalunka 81
 Assaguttatthera 272
 assāsapassāsā 71
 assu 67; °ū (in det.) 246
 ahicchattaka 243; °makulaṅ
 (in sim.) 23
 aho vata 108

Ā.

ākaddhana: °parikaddhana 96
 ākāras the 32 of the body in
 det.: at 2 places (like
 Vism. 241 sq. and 353 sq.),
 viz. 57 sq. (=Vism. 353)
 and 223 sq. (=Vism. 241)
 ākāsa (etym.) 72; °ānañcayā-
 tana 17; +ākiñcaññaya-
 tanacatatuttha 373 sq.;
 °dhātu 55
 ākulita-puppha 243
 āgantuka: °purisa (in sim.)
 23; °bhāva 357
 ācāma 67
 āṭaka (loha, of the Paisāca
 country) 63
 āṇā 430, 431
 āṭapa 6
 ātāpi 219-220
 ādāsatalaṅ (in sim.) 80
 Ādicca 466
 ādinava (avijjā-paticchādi-
 ta°) 163
 ādeva 104
 ānantariya-kamma (alluded
 to) 424 sq., 427 sq.
 Ānanda 92 (=S v. 454), 203,
 354, 388

ānisaṅṣ: °dassāvin 279
 āneñjābhisankhāra 142 sq.,
 147; with ref. to paccaya
 and paṭisandhi 167, 168
 āpātha-gata (rūpa, sadda etc.)
 40 sq.
 āpo 64; °dhātu 55
 Ābhassarā 520
 āya: °kosalla 414
 āyatana (etym.) 45; (five-
 fold meaning) 45, 46; (the
 12 as possessing anat-
 talakkhaṇa, anicca° and
 dukkha°) 49-51; **135, 192**;
 °ā (titth°) 497; °vibhanga
 45 sq.
 āyāsa (with upāyāsa) 106
 āyūhana 20, 192
 ayūhita (kamma) 25; (atīte;
 of kamma and vipāka)
 453
 ārakūṭa 63
 āraddhaviriya 116; °puggala
 sevanatā 278, 281
 ārammaṇa, 53, 91; (paritta°,
 mahaggata°, na-vattabba°
 etc., of indriyāni) 128, 129;
 (hīna° and tad°) 158 (cp.
 Vism. 549); appamān°, of
 jhāna) 372 sq.; (var.) 382;
 (var., with ref. to the 4
 paṭisambhidā) 394, 395;
 (twofold) 403; °nānatta
 520; °paccaya 147
 ārāmatā (kamma°, bhassa°,
 niddā° etc.) 508
 āruppa 174; °kiriya 24; °ku-
 salāni 24; °bhava 175
 ārogyamada 466
 ārohamada 468
 ālasya etc. 478
 Ālavakapucchā 432
 Ālāra 432
 Ālindaka 352
 āvajjana 82

āvaṭṭanā 405
 āsabha 398
 āsava (the 4) 35; °ā (5) 38
 Āsāhīpunṇamā 353
 Āsivisūpama 32
 āhāra 176; °paccaya 174

I.

icchā 108
 ijjhanā 304
 itṭhaka 59
 ina 165
 itthi (in the wilderness) 6;
 (simile of two women
 spinning) 20; °bhāva 22
 idappaccayatā 139; (cp. Vism.
 518)
 iddhi **303**; °and iddhipāda
 (mutual relation) 306, 307;
 °pada-vibhanga 303 sq.;
 °mada 467; °vidhacatu-
 ttha 372 sq.
 °vidha-nāna 421
 Inda (°linga, °desita, °dittha,
 °siṭṭha, °juṭṭha) 126, 333
 indriya: °āni (the 22) 125;
 °aṭṭha 126; °paropariyat-
 ta 401, 402; °vibhanga-
 niddeśa 125; °samattapa-
 ṭipāda 283; °samattapaṭi-
 pādanā 276 sq.;
 (= Vism. 129)
 indhana 110 (so read also at
 Vism. 505)
 iriyāpathamada 467
 Isidattatthera 446 sq.
 isivāta 342

U.

ukkaṅṣ-āvakaṅṣa 170, 174
 ukkaṭṭha see hīna
 ukkācanā 483
 ukkuṭṭhi 228
 ukkhalikapālapassa 60

- ukkhepanā etc. 485
 uggasandhi (with ref. to kam-
 matṭhāna) 255
 uggahakosalla (in det.) 56;
 (7 fold) 224 sq., 226
 Uccatalanka 489
 uccārapassāva 362
 ucchu-tilāni (in sim.) 80
 ucchedadiṭṭhi 179, 187, 191,
 505, 508
 unha 4
 Unhavalāhakā 519
 Uttaracūlabhājaniya 308
 uttanaseyyakā dārakā (in
 sim.) 263
 Uttiya 331
 udapāna (in sim.) 227
 udayabbaya 35
 udaravaṭṭi 245
 udarāvadehakan 504
 udariya 62, 241
 udukkhala 58
 Uddaka 432
 uddeka 244
 uddhacca 209; °kukkucca 273
 uddhaṇ pādātālā 223
 uddhana 237
 unnahanā 482
 upa- (def. of prefix) 181
upakkilesa 371
 upaghāta 75
 upacikā-rājī (in sim.) 28
 upadhi: °sompatti 440 sq.,
 443 sq.; °vipatti 440 sq.,
 443 sq.
 upanāha 491
 upanissayapaccaya 147
 upapatti (or uppatti) 185 sq.
 upabhuñjaka 164
 upamā (several to illustrate
 the 4 saccāni (like bhāra,
 roga, dubbhikkhā) 88;
 ° illustrating the paṭicca
 samuppāda) 195, 196
 Uparipaṇṇāsa 320
- upasampadā (8 and 3 with
 ref. to bhikkhuship) 330
 upādāna (4 fold) 180; °kkhan-
 dhā 30 sq.; (in sim.
 with gilāna etc.) 31, 32;
 (the 5, illustrated by var.
 comparisons and dis-
 cussed collectively as
 dukkhā) 110; °paccayā
 183 sq., (cp. Vism. 571-
 575)
upāyāsa 106, 136
 upārambhacittatā 500
 Upāli 354, 388, 428, 429
 (quoted fr. Vin ii. 203 and
 204)
upekkhā 317; °dhātu 73;
 °sambojjhanga (with 5
 means of cultivating it)
 285. (cp. Vism. 134)
 Uposa 397
 uposathakamma 518
 uppatti: °kkama 182; °bhava
 (9 fold) 183 sq.
 uppanna (pāpaka; twice 4
 fold) 298
 uppala: °kavātā 70
 Uppalavāpi 452
 uppāṇaka 70
 uppādakkhaṇa 27
 ubbillāvita 506
 ummattaka (reason for) 244
 usabha and vasabha 398
 usuma 69
 usmā 69; °-jāta 246
- U.
- ūka (in comp. with other
 measures) 343
 ūmivego 34
 ūruṭṭhi 237 (at Vism. ūraṭṭhi)
- E.
- eka: °kāraṇavāda 147; °cit-
 ta'khaṇika 200 sq.; °vidha

- (etc. as category for dukkha) 90 (= Vism. 514)
- ekaṇ ekato 147 (= Vism. 542)
- ekatta: °naya 198
- eraṇḍā 446
- evaṇ-dhammatānaya 199
- O.
- okāsato 226
- Okkākarāja 281
- ogha (the 4) 35
- ojā 25
- Oṭṭabhāsā 388
- otāraṇ gavesati (with ref. to jāti, jarā and maraṇa) 102
- odhi (2, viz. magga° and kilesa°) 328
- opapātika 22, 161, 171, 191, 201, 204
- opānabhūta 341
- obhāsa 484
- orimatīra 89
- olārika (and sukhuma) 14 sq., 19
- olārikatā 53
- K.
- kakkhala 55
- kankhati (atītaṇ, anāgataṇ, paccuppannaṇ, described) 496, 497; (Satthari, etc.) 503, 504
- Kaccāyana 459
- Kacchakadaha 352
- kacchaputavāṇija (in sim.) 472
- kaṭakaṭāya 248
- kaṭṭhakalingara 253
- kaṇikārapuppha 112, 240
- kaṇhoṭṭha 105 (cp. Vism. 503)
- kaṇḍara 236
- kaṇṇa: °cūlika 238; °chidda 72
- kattarayaṭṭhi 286
- kattukamyatā 290, 305, 306
- kathala 244
- Kathāvattupakaraṇa 321
- kadalikkhandha (in sim.) 32; (in det.) 34
- kandara (etym.) 367
- kandalamakula 236
- kapimiddha 408
- kapola 67, 247
- kappa: °ṭṭhitika 16; °ṭṭhi-tiya 428; °vināsaggi 70
- kabalinkārāhāra 25
- Kabupelandavihāra 294
- kama (uppatti°, pahāna°, paṭipatti°, bhūmi°, desanā°) 29 sq.; (kamato, in exegesis of upādāna; 3 fold, viz. uppatti°, pahāna° desanā°) 182 (= Vism. 570); kamato (vinicchaya) 47, 86; see also atthato
- kamma (āyūhita) 25, 156; (anavajja) 158; (tadūpaga) 186, 187; (2 fold with subdivisions) 410; (in det.) 415; (ānantariya; in det.) 424 sq.; °anta (sammā) 119; °nimitta (var. at time of death) 156; °bhava 183, 185, 186, 188; °vegakkhittatta 23; °ssakatā 285, 411
- kammañña 229
- kammaṭṭhāna 56, 223, 231, 250 sq.; (rūpa° and arūpa°) 264, 349 sq.; (var.) 356, 363; °nimitta 260
- kammārakūṭa 237
- karisa 63; (in det.) 243
- karuṇā 75
- kalaha (2 fold) 513

- kalyāṇa: °kammāni (consequences of) 443 sq.; °kārin (opp. pāpa°) 438 (quoted fr. J. ii. 202); °mittatā 271, 273 sq.
 Kalyāṇiya (Cetiya) 295
 kalebara 101
 kasambu 242
 kasina: °parikamma 40; °maṇḍala 39
 Kassapa 466, 471; °buddha 432
 Kassaka: °lena 279
 kāma: °āvacara 17, 143; °devaloka 167; °dhammā 154; °mahāvīpākāni 151; °vipākavedanā 179; °upādāna etc. 180; °cchanda etc. 181; °taṇhā 111; °dhātu 74; °bhava 183; °vitakka (as to its objects) 75, 118; °sukkhatta 310; °sukhallika 87, 122
kāya 217; °ānupassanā 217 sq., 286; °gatāsati-sutta 226; °gantha 35; °dasaka 22; °dukkha 100, 105, 106; °sankhāra 168; °sañcetanā 144
 kārakavedaka 189 sq.
 kāla: °kiriya 100, (sammūha) 156; °vipatti 440 sq., 444, 451; °sampatti 440 sq., 444, 451
 Kālakagāma 448
 Kālakaṅjika 5
 Kālavallimaṇḍapa 352, 353
 Kālāvaka 397
 kicca (indriyānaṅ) 127; °ṇ (var.) 153; °to 195
 kicchāpanna loka 132
kiṭṭhana 498
 kittimalohāni (three) 63
 kipillika-rājī (in sim.) 28
 kimi (32 var. genera, in the human body) 242; °kulāni (80) 33
 Kirātabhāsā 388
 kiriya 17; °manodhātu 38
 kilaṅja 222
 kilesā (khiyanti) 53, 297 sq.
 kilomaka 61; (in det.) 240
 kiṭṭakulāvaka 234
 kilāgolaka 237
 kukkutaṇḍa 244
 kunkuma 223
 kucchi: °gata dāraka 25; °sayā vātā 70
 kuṅcīkākosaka 234
 kuḍḍadārūni 58 (Vism. kuṭṭa°)
 kuṅṭhaṭṭina 57; °ka (in comp.) 252
 kutilatā 494
 kumbha (as measure) 256
 kumbhāla 256-257
 kuiatthayūsa 240
 kusala and akusala 16, 38; °ā dhammā 210 (=Vbh. 169; °ttika 15
 kusiṇārā, 433
 kusīta 474; °puggalaparivajjanatā 278, 281
 Kūtakaṅṅarājā (story of) 452
 kūpatalā 67
 kelāṇā 477
 kevala 136
 kesā 57; (as nimitta) 231 sq.
 koṭṭha °ṭṭhīni 237; °sayā vātā 70
 koṭṭhaka; °matthaka 61 (at Vism. koṭṭha°)
 koṭṭhāsa 2, 251; °manasikāra 254
 Kondaṅṅa 400
 kotūhalamangala 182
 kovilārapatta 240
 kosa: °karaka 34; °kāra-kimi (in comp.) 196

kosajja 277
 Kosalarājā 407
 kosalla (uggaha°, manasikāra°
 and ubhaya°) 231, 248
 kosātakī 239, 244; °kosaka 65

Kh.

Khajjanīyapariyāya 32
 khāṇa (ṭhāna°, bhanga°, up-
 pāda°, with ref. to citta)
 25, 27; (ekacitta°) 201;
 (eka° and nānā°; with
 ek-ārammaṇa and nān'
 ārammaṇa) 115; °ā (3, viz.
 uppāda, thiti, bhanga;
 cp. Vism. 292, 613)
 khaṇīkamarāṇa 101
 khaṇḍicca etc. 208
 khandha (4 fold) 1; (pañ-
 nā°, sīla°, samādhi°) 122;
 (+ayatana, dhātu, paccaya
 etc.) 357, 358; °bhāva 31;
 °vibhanga 124; °vibhan-
 gavannaṇī 1 sq.; °ā 30 sq.,
 95, 100 (as anūnā) 31;
 the 5 as anicca, dukkha and
 anattā 51; arūpino 170 sq.;
 the three: vedanā°, sañ-
 ñā°, sankhāra° (in def. of
 namarūpa) 169, 173; (the
 5 without rūpa°) 205, 208
 khaya (rāga°, dosa°, moha°)
 51 sq.; (āyu°, puñña°) 171
 kharigata 55
 khāṇukaṇṭaka 49, 244
 khārodaka 248
 Khiddāpadosikā (devā) 498,
 519
 khīṇāsavassa: °cuticittaṇ 24
 khīra (and dadhi) 164; °ruk-
 kha (in sim.) 299
 Khujjuttarā 388
 Khuddakavatthu - vibhanga
 465 sq.

khura: °kavātā 70; °kosa 234,
 238; °dhārā 97
 khettāni (3, in sim.) 256
 khela 67; (in det.) 246; °lālā
 242

G.

Gangāvīci 502
 Gangeyya (an elephant) 397
 gaṇṭhiṭṭhāna 231
 gaṇḍa (in comp.) 196; °pilaka
 49
 gati (°sampatti and °vipatti)
 439 sq., 444; (the 5) 454;
 °nimitta (var.) 156
 ganthayutta 297
 gandho (etym.) 45
 Gandha (an elephant) 397
 gabbha: okkanti 96; °pari-
 harana 96; °seyya 169;
 °seyyaka 21, 191, 201, 204
 gamana (agati°, chanda°,
 vagga° etc.) 501; °vidhi
 279
 gambhīra (of bhavacakka)
 197; °ñānacariyapaccavek-
 khaṇā 278
 gayhupaga (a°) 33 sq.
 garu: °kāramada 466; °bhaṇ-
 ḍa 334 sq.
 Galambutitthavivhāra 353
 galavātaka 241
 gahapatimahāsāla (def.) 519
 gāma: °ghātaka-cora° 48; °bho-
 jaka 12
 Girigāmakanna 452
 gilāna: °sālūpama 31
 °sālā 242
 gīveyyā 230
 guṇja 448
 guttadvāra 323
 guhā 366
 gūhanā 493
 gelaññupama 32

go: °cammaṅ (in comp.) 252;
°caratta 47; °loma 149;
°singa 99, 237; °sila etc.
181

goṇa (natṭha in sim.) 139
gottamada 465 sq.
gotrabhū 53
Gopakasivalī 156

Gh.

C.

cakka (10 meanings) **399**;
(cattār' imāni . . . = A ii.
32) 399; °vattī 437; °vāla
436

cakkhu (etym.) 45; (etc. as
piyarūpa) 111; °dvāra 39;
°dhātu 79; °viññāna 21,
°dhātu 72; (etc., twofold)
150; °samphassa 19 sq., 177

catukka (paccaya°, hetu°,
sampayutta°, aññamañ-
ñā°) 200; °niddeśa 199-
208; 2nd to 4th 209; °to 89
catuttha: °jjhāna 372-375,
418

catu: °saccakammaṭṭhāna 116
Canda 470 sq.

candanikā 65, 68; (in sim.)
248

Candimā 519

campakarukkha (in sim.) 91
(= Vism. 514)

camma (in det.) 235, 252;
°nhāru etc. 4

carāṇa 331

carita (rāgu° etc. with ref. to
the blood of the heart) 240

cāṭukamyatā 338

Cātummahārājikā 101, 519

cāraka 32

cinnavasī 297

citta (likened to a monkey)
228, 259; (°ssa paggaha-
natā and niggahanatā) 283,
284 (cp. Vism. 133); (aññaṅ
uppaṅgati, aññaṅ niruj-
jhati) 355 (cp. S. ii. 95);
°ānupassanāniddeśa 268;
°kaggatā 121; °ja 8; °san-
khāra 168

Citta 388

Cittalatāvana 439

Cittala: °pabbata 264, 445,
489, 498

cira (°kata, °bhāsita) 312

cīnapaṭa somarapata 159

cuta (+upapāta) 149 (= Vism.
543 sq.)

cuti 7, °(and paṭisandhi in
det.): 163 sq. (= Vism.
553 sq.); °kicca 153; °citta
157 sq.

Cūla: °sīvatthera 446; °su-
dhammatthera 452; °sum-
matthera 489

cetanā (akusalā 143; ° (29)
144; °bahutta 320, 321

cetiya: °angaṇa 349; °dassa-
naṅ (in comp.) 348; °pab-
bata 473

ceto: °dukkha (its pathology)
105; °pariyañānacatuttha
327 sq.; °vimutti 75, 464

coca 448

cora (in comp.) 181; °ā (in sim.)
113

Ch.

chaṭṭhāyatana 174

Chaddanta 397

chanda (=iddhi) 306; (=sam-
ādhi and padhāna) 307;
°āgati 501; °samādhi 303;

chandikatā 290

chambhitatta 496

chiddāvaccidda 33

J.

- janghapesanika 338
 jaccandha (in sim. cp. Vism. 544) 150; etc. 155
 Jajjaranadī 447
 janaka (in sim.) 154
 Jambu: °khādaka-sutta 51;
 °kolapaṭṭhana 416 sq.
 jarā (exegesis in det.) 98 sq.
 (cp. Vism. 502); twice two-
 fold, pakata and paṭi-
 channā; avīci and savīci
 99; °dhamma 109
 jalūkā (=jalupikā leech), (in
 sim.) 258
 javana 156 sq.
 jāgariyānuyoga 345
 jāta: °rūpa 64; °sāka 233
 Jātakabhāṇakatthera (story
 of) 484
 jāti (exegesis of usual def.
 var. kinds of jātis) 94; °(as
 misfortune, κατ' ἐξοχήν)
 98 (=Vism. 501); °pi duk-
 khā 93 sq. (=Vism. 498
 sq.); °uṇṇā 21; °jarā-
 vyādhi-marāṇa 41; °dham-
 ma 108; °mahatta 281;
 °lohāni (seven) 63
 jānāti, passati, paṭivijjhati
 138 sq.
 jighacchā 4
 jinna: °sandamānikapañjara
 60; °koṭṭha 61
 Jina 109
 jivhā (etym.) 45
 jiva: °saññin 79
 jivamanakasarira 261 sq.
 jīvitamada 466 sq.

Jh.

- jhāna (the 4) 418 sq.; see also
 catuttha°; °āni (the 4)
 120; °ābhinivesa 123, 302;
 °vibhanga 323 sq.

N.

- ñāna (dukkha°, samudaya°,
 nirodha°, magga°) 87;
 (=paññā) 140; (appa-
 ṭihata°) 199; (dhamme)
 416; (dasabala°, synopsis)
 464 °vatthu 396; °vi-
 bhanga 396 sq.

Th.

- thapanā etc. 492
 thānāthāna: °ñāna 401
 thiti: kkhāṇa 27; °bhāginī-
 paññā 418

T.

- takkāhata 260
 taca 58; (in det.) 234; °pañ-
 caka 224, 249, 258
 tacchaka (in sim.) 115
 tajiārī 343
 tañhā 3 fold: kāma°, bhava°,
 vibhava° 111, 179; (def.)
 135; (18) 180; (nikanti)
 192; °dalhatta 181; °pac-
 caya-upādāna 180 sq. (cp.
 Vism. 569-570), °vicari-
 tāni (36) 88, (cp. Vbh. 392,
 396)
 tatratatrābhinandinī 111
 Tathāgata 333, 403, 413, 434,
 454; °balāni 397 sq.
 tad: °adhimuttatā 210, 278,
 281-285; °ārammaṇāni (2)
 158
 tanti 250
 tandī 272; etc. 478
 Tamba 397; °pañnidīpa 389;
 433, 444
 Talanka 489
 Talangara 389 (cp. Vism. 390)
 tāla: °pakka 232; °paṇṇa (in
 comp.) 163; °vaṇṭavātā 71;
 °vanamakkāṭa (in sim.)
 258 (cp. Vism. 245)

Tālapitthikavihāra 156
 tālacchigga 97
 tāvakālikabhāva 357
 Tāvatiṅṣā 519
 tāvatvato (vinicchaya) 46;
 see also atthato.
 titthāyatana 497
 titthiyā 340
 tintina 476
 tipitaka 224; °dhara 392, 451
 Tipitaka-Cūlābhayatthera 11-
 16, 457
 Tipitaka-Cūlanāgatthera 16,
 342; (story of) 452
 tiracchā (na) 97 (= Vism. 501)
 tiriyan 377
 tilatelassa-bindu 22
 Tissa: °tthera 270, 389;
 °dattatthera 275; °bhū-
 titthera 448; °mahārājā
 (story of) 473; °mahāvī-
 hāra 445
 tuṅhībhāva 364
 tulā (the scales of the Bhaga-
 vā, weighing the thoughts
 of men) 144; (buddha°)
 430
 Tusitabhavana 399
 Tusitā 519
 tūnira 234
 tejodhātu 24; 55
 tela (vipprasanna°, āsitta°,
 nālikera°) 246; telānaṅ
 pāka (in illustration of
 soka, parideva and upā-
 yāsa) 106
 Telakandarikā 483
 Th.
 thambha etc. 469
 thambhitatta 70
 thīna: °middha 369; °sineha
 245
 Thūpārāma 449, 451
 thūlasuttaka 236

D.

daṭṭhabbato (vinicchaya) 48;
 see also atthato (+lak-
 khanato etc.)
 daṅḍakā 57
 Datta 138
 dadhi (in sim.) 247
 danta: °pāli 234; °kaṭṭha-
 dāna 337; °ā 58; (in det.)
 34
 dandha (and khippa) 462;
 °abhiñña 16
 dabbi-phala 238 (at Vism.
 255: dabbi-phana = KhA
 50)
 Damili 387
 Damilabhāsā 388
 Dasabala 254, 433
 dassanavara (var.) 517
 daharakumāraka (in growth)
 99
 dāna (and sīla) 143; (velu°,
 patta°, puppha° etc.) 333
 sq. (cp. Vism. 17); °mayā
 pañña 412
 dāyajjamahatta 281
 dāsakā (suckling, in sim.)
 263
 diṭṭhi, khanti, ruci 325; °yo
 (the 7, of Vbh. 383-385;
 referred to only) 509, 510
 dibba: °cakkhuñña catuttha
 373 sq.; °sotaññacatuttha
 372 sq.
 disato 226
 Digha: °nikāya (var. Suttas)
 266, 432, 475, 516; °bhā-
 nākabhayatthera 81
 dighapāda purisa (cpd. with
 rūpa) 26
 dipakapallika 276
 Dipankara 399
 Diparāja (story of) 443
 dukūlapilotika (in det.) 240,
 245

dukkha (+anicca and anatta)
 48-51, 84 (etym. cp. Vism.
 494 sq.); (kinds of) 93;
 (jāti° jarā°, maraṇa°)
 102; (kāyika and doma-
 nassa°) 104 sq., 109; (pañ-
 cupādāna -kkhandhā°)
 synopsis: 110; (in niraya
 etc.) 278; °kkhandha 136;
 °ñāṇaṇ 116; °dukkhaṇ 93;
 °niddeśa 93 sq. (=Vism.
 498 sq.); °nirodha 112 sq.;
 nirodhagāminī - paṭipadā
 122; °sacca 124

duggati 158

duppañña 475; °puggala-pa-
 ṭipadā-rivajjana 278

dubbhikkhakāla 4

dubbhikkhā (in sim. of duk-
 kha etc.) 88

dussati 11

dussila 474

dūra (and santika) 18, 21;
 (with example) 12, 13

dūsi-loha 63

deva 518; °ā (var. kinds) 455;
 (the 3 categories: sam-
 muti°, uppatti°, visud-
 dhi°) 518; (bhumma°)
 521

devatā °opasaṇhāra (as source
 of dream) 407

desanā: °kkama 182; °bhe-
 dato see under atthato;
 °vilāsa 37, 132, 148

domanassa 105; 136, 209;
 °dukkha 100

dosa: °kkhaya 51 sq.; °saha-
 gata 18

dvattiṇsa: °ākāra 223; see
 under ākāra; °kulagāma
 (in comp.) 229

dvādasavidhasuññatā 190

dvārā (cakkhu°, sota° etc.)
 39 sq.

Dh.

dhanu: °koṭi (in comp.) 260;
 °ggaha (in sim.) 258

dhamani 245

dhamma (khaya°, vaya° etc.)
 422, 423; (pariyatti° and
 paṭivedha°) 504; °ā 286;
 °katthika (bahussuta° and
 appassuta°, in comp.) 392;
 °cakka 173, 399; °cchanda
 290; °dhātu 73, 78, 80;
 °paṭisambhidā 387, 393;
 °vicayasambojjhanga
 (with 7 means of cultivat-
 ing it) 276 (cp. Vism.
 32); °vinaya 326; °āsoka
 10; °dinnatthera 389 (cp.
 Vism. 390); (story of) 489;
 °rājā 333; °sangani 287,
 301; °sangaha 290, 432;
 °sanghahaṭṭhakathā 43,
 105, 396, 518; °senāpati
 52; °hadayavibhanga 517
 sq.

Dhammika 388

dhātu (asankhata°) 51; °yo
 (the 18, as anicca, dukkha
 and anattā) 51, 72 sq.;
 (the 6) 55; (the 18, as to
 rūpa pariggaha and arūpa-
 pariggaha) 73; (°var.) 77
 sq.; (the 18) 76, 78 sq.;
 (kesāṇaṇ etc.; 4 fold) 261;
 (6; paṭhavi etc. +ākāsa°
 and viññāṇa) 362; °kkho-
 bha (as source of dream)
 407; °manasikāra 56, 252;
 °vibhanga 55, 226

dhutangadhara 297

dhura 305

N.

nakhā 57; (in det.) 233

nagara (catudvāra) (in sim.)

216; °vaḍḍhakī (in sim.)
331
nangutṭha 259
natthitā 24
nadīpulina 247
napuṇṣaka-paṭisandhi 22
Nanda 355, 356; °vana 439
naya (atthanayā, 4: ekatta°,
nānatta°, avyāpāra°, evaṇ-
dhammatā°) 198; °ā (9)
200
naraka: °ā 97 (= Vism. 501);
°papāta 96; °cārikā 166
nalakālāpi (in sim.) 171, (cp.
Vism. 560, 595)
nalāṭaṭṭhi 237
navakammika 298
na-vattabbārammaṇa 160
nahāru 58; (in det.) (900) 236
nāgabalā 244
Nāga: °dīpa 433, 444, 446,
457; °mahāvihāra 407;
°supannā 12; °senatthera
389, 434, 436
nātisanika 227
nātisigha 226
nānatta (khandhā°, āyatana°,
dhātu°) 456; (ārammaṇa°)
520; °naya 198
nānā: °ādhimuttika 401 sq.;
°kunapajāta (in sim.) 242;
°kkhanika-kamma 160
nāma-rūpa 42; 135, 136; 169
sq., 173 sq., 192, 254, 265;
°paccayā salāyatana 173
sq. (cp. Vism. 562-565)
nārāca 104 (= Vism. 503)
nālikera 238
nāvali 238
nāvā (in sim.) 434
nikāyas (the 4) 475
niganṭhasamaya 497
Ninkapoṇṇapadhānaghara
489
niccabhāvasuññatā 262

nitthuriya 492
nidāghasamaya 242
nippariyāya 381
nippesikatā 485
nibbacanato 84
nibbāna (+magga and phala)
43; 51 sq.; (as virāga etc.)
113; 314; (diṭṭhadhamma)
505; °mahānagara 216;
-°vevacanāni (var. 25 in
all) 113
nimitta (kamma° and gati°)
163, 231, 260; (subha and
asubha°) 270; °āni (pañca
pubba°) 189, (kesānaṇ etc.
in 32 ākāras; 5 fold) 261;
°kusalatā 283
nimbabija 148
Nimmānaratī 519
niyata(°dvār° ārammaṇa, °vat-
thu-tṭhāna, °kicca) 153;
°dhammā (micchatta and
sammatta°) 155
niyāma 461 (= Pug 13)
niyyātana 165
niyyāsa 65
nirantarajarā 99
niraya (Lokantarika and Avīci
4
nirutti: °paṭisambhidā 387,
394
nirodha 89 sq.; °saccaniddesa
112 (cp. Vism. 506 sq.);
°samāpatti 29
nisadapota 235
nissirika 9
nisseni (of 32 steps, in sim.)
226, 255 (cp. Vism. 226)
nekkhamma 74; °vitakka 117
nepakka 311
nelaka 494

P.

paccaya (as category) 80,
(def.) 134 (-puññānaṇ

- sārammaṇa° and upanissaya°) 146, 147 (=Vism. 541); (2 fold with ref. to paṭisandhi, viz. nānakhanīkakkamma and upanissaya 166 sq.; (salāyatanassa) 174; (eightfold, in exegesis of upādāna) 183; °ā (var.) 148, 149; (var. with ref. to upādāna) 186, 187; (var.) 202, 205 sq., 358, (4) 254; °ākāravibhanga 130 (cp. Vism. 522 sq.); °catukka 200 sq.
- paccavekkhanā 140
- paccuppanna (with atīta and anāgata) 8 sq.; °ārammaṇa 157 sq.
- Pajāpati 497
- pañca: °angikamagga 320; °dvārika 405 sq.; °vidhabandhana 4, °kammakāraṇa 278; °vokārabhava 152, 172, 175, 176
- pañjara 238
- paññavanta puggalasevanā 278
- paññā (=ñāṇa, dassana, abhisamaya, anubodha etc.) 140; (cintāmayā etc.) 396; °pajjota 115; °vimutti 464; (manda° compared with paññavā, as regards hadaya) 239
- paṭadhara 327
- paṭikkūla (in kammatṭhāna) 250 sq.; °bhāva (10 fold) 362; °manasikāra 251
- paṭighasamphassa 19
- paṭiccasamuppāda (discussion in det.) 130 sq. (cp. Vism. 522 sq.) °desanā (4 fold) 131; (is "samanta-bhad-daka" 132; relations with single links, with various comparisons) 194-198, 459; °gāni 208; °niddeśa 130-213
- paṭicchannā (jarā) 99; °dukkha 94
- paṭibimbappakāra 164
- paṭibhāna: °paṭisambhidā 388, 394; °mada 467
- paṭivedha 117; (catusacca°) 137
- paṭisandhi 7; discussed in det. 155-160; has 3 ārammaṇas: kamma, kamma-nimitta gati-nimitta 155-156; another 3 ārammaṇas: atītaṇ, paccuppannaṇ, navat-tabbaj 157 sq., 174 (° and āhāra) 176; °+bhavanga +cuti 179; see also cuti; °yo (20) 155; °citta 23; °citta and rūpa 170; °cittāni (19) 155; var. and in groups 162; °viññāṇa 161; °viññāṇaṇ etc. (as phala-pañcaka) 192 sq.
- paṭisambhidā (4 fold: attha°, dhamma°, nirutti°, paṭibhāna°) 386 sq. (cp. Vism. 440 sq.); (the 4) 391 sq.; °ñāṇa 155
- Paṭisambhidā 143, 218, 310, 330, 369, 453; °magga 56; °vibhanga 386 sq.
- paṭṭhikā 230
- paṭṭhāna (sati°) 214
- Paṭṭhāna 173, 432
- paṭhavīdhātu 55
- Paṇḍara 397
- paṇḍupolāsa 244
- paññattisamatikkamana 227
- paṭṭhinnasneha 67
- padhānasankhārā 304
- papātamaṅga (in sim.) 227
- papphāsa 61; (in det.) 241; °pañcaka 225, 249

- pabbata 366
 pamāda etc. 469
 pamukha 13
 payoga °vipatti 441 sq., 444;
 °sampatti 441 sq., 444
 Paranimmitavasavatti 506,
 519
 parapiṭṭhimaṅsikatā 485
 parikamma 228; °vedanā
 39 sq.
 pariccheda (citta°) 417 (=pa-
 ricce nāna Vbh. 330);
 °nāna (citta°) 417; °to
 (twofold) 226
 pariṅghāyanā 103
 pariññeyya (pahātabba-sac-
 chikātabba bhāvetabba)
 86
 Parittābhā and Parittāsubhā
 520
 parideva (in det.) 104
 parināhamada 468
 parinibbānāni (3) 433
 pariṇḍeti 3
 paripucchakatā 276
 pariyaḍakkhaṇ 94
 Parivāra 432; °mada 466
 Parivimāṅsanāsutta 142
 pariveṇa 13
 pariḥāniyā dhammā 507 sq.
 palāpa 104
 palālapuñja 367
 pallanka 368
 palāsa 492
 pavēnī 33
 pāsādaniyasuttantapaccavek-
 khanatā 282
 passaddhakāyapuggalaseva-
 natā 283
 passaddhi (kāya°, citta°) 314;
 °sambojjhanga (with 7
 means of cultivating it)
 282 (cp. Vism. 134)
 pahānakkama 182
 pahiyati (vyāpāda) 271
 pāka (and apāka) 175
 Pāṭaliputta 511
 pāṭibhoga 165
 pāṭimokkha 330; °sajvara
 etc. 323
 pānātipāta (var. degrees) 383
 pātavyata 499
 pādapuñchana: °colaka 285;
 °rajjumaṅḍalaka 62
 pānāgāra 339
 pāpakammāni (consequences
 of) 440 sq.
 pāpiccha 476
 pāpūṇitukāma 223 (at Vism.
 = ādikammika)
 pāmokkha 332
 pārīpūrimada 468
 pārībhāṭyātā 338, 483
 pālicca 98
 pālibhaddakatṭhi 239
 pāsāna 64
 pidhānaphalaka 244
 Pingala 397
 picchila 247
 piṭṭhi: °kaṅṭaka 243; °pāsāna
 5, 266
 piṇḍapātāpacayana 279
 piṇḍapātika bhikkhu (in sim.)
 229
 pitā (pop. etym.) 108; (in sim.)
 154
 pitta 65 (in det.) 243; °ko-
 saka 246
 pidhānaphalaka 244
 pipāsā 5; (in comp.) 196
 Pīpphalivihāra 439
 Piyangapariveṇa 292
 pilandhanavikati 230
 Pisācalohāni (eight) 63
 pisita 243
 pihaka 61; (in det.) 240
 pītisambojjhanga (with 11
 means of cultivating it)
 282 (cp. Vism. 132)
 puggalajjhāsaya 37

- pucchañjikatā 477
 puññābhisankhāra 142 sq.,
 166, 184
 puṭa 34; °bandha 234
 Puṇṇa Mantāniputta 354
 puthujjana (avijjābhūta)
 (bhavatanhābhūta)
 133; (ummattaka, in comp.
 opp. to upabrūhita-ñāna
 purisa, exemplifying upā-
 dāna and kamma) 186;
 °bhikkhu 383
 Punabbasu-kuṭumbikaputta
 389
 puppha: °āni (of 32 colours,
 in sim.) 255; (for Cetiya
 worship) 292 sq.; °dāna
 pubba 65; (in det.) 244;
 ācariya 130; °nimitta (in
 dream) 407
 pubbenivāsa: ānussati 401:
 °ānussatiñāna 422; °nā-
 ṇacatatuttha 373 sq.
 purisa (papāte patanto (in
 sim.) 23; (simile of lakun-
 ṭaka-pāda p. and digha-
 pāda p.) 26; (story of a
 man pleasing the king)
 442 sq.; °puggala 497;
 °bhāva 22
 purekkhāramada 466
 purejāta (°vatthuka, °āram-
 maṇa) 403
 pūga 2
 pūtidadhi 68
 pūva 65; (being baked by
 a woman, in sim.) 255
 petā 97 (=Vism. 501); (var.
 kinds) 455
 pettivisaya 4
 pesakāradhita (story of)
 294 sq.
 ponkhānuponkhaṇ 351
 ponobbhāvika 110
 Porānakattherā 254
 Porānatthakathā 1, 523
 Porānā 130, 299, 397, 513
 Ph.
 pharitvā 377
 phala (in sim. of leaves and
 fruit falling from a tree)
 26; (+magga and nibbāna)
 43; °dāna 337; °pañcaka
 191 sq.
 phassa 193; (in det.) 177 sq.,
 265; °paccayā vedanā 178
 sq. (cp. Vism. 567); °sam-
 payutta 36
 phātikamma 334
 Phārusakavana 439
 phālita 245
 phāsu: °vihāra 270 (cp.
 Vism. 33)
 phāsuka: °atthīni 237; °dvaya
 235
 phena: °ka 237; °paṭala 65;
 °piṇḍa (in sim.) 32 sq.
 °bubbulaka 242
 phoṭaka 242
 phoṭṭhabbadhātu 79
 B.
 balāni (Tathāgatass') (the 10)
 397 sq.
 balisa (in comp.) 196
 bahiddhā 260, 268
 bahutta (cetanā°) 320, 321
 bahulīkaroti 291
 Bārānasirājā 470
 Bālapaṇḍitasutta 96
 Bāhiya Dārucīriya 354
 bimbohana 365
 Buddha (°diṭṭhi, °khanti
 °ruci, °dhamma, °vinaya)
 325; (our B.) 434; °uppāda
 50
 Buddhaghosa 523, 524
 bubbula (in det.) 33

brahma: °cackka (in det.) 399;
 °cariya 504; °jāla (-sutta)
 432, 516
 Brahmatta 437
 Brahmāloka 167, 433, 437,
 510
 Brahmā (Mahābrahmā) 190;
 352, 497, 519, 520
 Brāhmaṇatissacora 445 sq.
 bojjhanga 310; °āni 120;
 °vibhanga 310 sq., 319
 bodhi 310
 Bodhi (Bo tree) 473; °anga-
 gana 349; °pallanka 433

Bh.

bhaginī (pop. etym.) 108
 bhangakkhāna 27
 bhaṇḍa 165
 bhattapuṭaka 234
 bhaya 89; (the 4 sets of 4)
 502; (the 5: ājīvaka°,
 asiloka° etc.) 505, 506
 bhallaṅka (loha) (kind of cop-
 per) 63
 bhava 135; (pañcavokāra°)
 172, 175, 176; (kamma°,
 uppatti°) 183 sq.; (eka-
 vokāra, catu°, pañca°)
 184; (rūpa° and arūpa°)
 185; (upapatti° for up-
 patti°) 185 sq., 188;
 (kamma and vipaka)
 (synopsis) 193-194; (kā-
 ma°, rūpa° arūpa°) 204;
 °ābhava 501; °gāmī 183;
 °ggahāna 207; °cackka 138;
 189 sq., (aviditādi) 190;
 (in det.) 194 sq. (paṭi-
 vedhagambhīra) 197 sq.;
 =paṭiccasamuppāda 138,
 194 sq.; °tanhā 111, 133;
 °paccayā jāṭī 188 (=Vism.
 575)

bhavanga 81, 156 sq., 406;
 °citta 24, 27; °visaya
 157 sq.; °vīthi 153
 bhākuṭikā 482
 bhāginī (paññā: hāna°, ṭhiti°,
 visesa°, nibbedha°) 418,
 419
 bhātā (pop. etym.) 108
 bhāra (in sim. of dukkha etc.)
 88; (i.e. a great task) 141
 Bhāratayuddha (as pāpakaṇ
 suttaṇ) 490
 Bhāradvāja 466
 Bhārasutta 32
 bhāva (sa° and a°) 161; °da-
 saka 22, 170
 bhāsā (18) 388
 bhikkhu (etym. and def. in
 det.) 327, 328; °ū (4, in
 comp. with 4 amacca-
 puttā) 305
 bhikkhunī (dahara°, story of)
 498
 bhitti 58
 bhīyyobhāva 289
 bhisa 66
 bhisi (5) 365
 bhūñjakasammuti 164
 bhummadevā 12
 Bhūtapālasēṭṭhi 342
 bhedasangahā 185
 bheritala (in sim.)
 bhesajja: °sikkhāpada 69;
 °kapālaṅka 361
 bhokkhi 424
 bhogamada 466

M.

maṅsa 58; (pilotika-palive-
 ṭhita) 61; (in det.) 235;
 °puñja 67; °pesi 235
 makacivāka 232
 makula 228, 239 (Vism. 256=
 makulita)

- makkata (in sim.) 228; (tālavana°) (in sim.) 259 (cp. Vism. 245); °niddā 408
 magga 53, 73, 89; exegetic etym. of: 114; (ariya, the 8 fold, its constituents discussed in detail) 114 sq., 121, 122; (aṭṭhangika) 216; (tiyojana, simile of a man travelling) 256; (sotāpatti° etc.) 301; (ariya) 373 sq.; °angāni 120; °kāla 43; °kusala-purisa (in sim.) 332; °ñāna 416; °phala-nibbāna 43, 316, 488; °vibhanga 319 sq.; °sacca 124, °niddesa 114
 Mangala 397
 maccu 100
macchariya 513
 macchasakalika 233
 majjhataṭṭapayogata 283
majjhataṭṭata (satta° and sankhāra°) 285, 317
 Majjhimanikāya (var. suttas) 267, 432, 475
 mañca 20; (4) 365
 mañibandhatṭhīni 238
 mañḍanā 477
 Mañḍalārāmaṅgavihāra 448
 matthalunga 63; (in det.) 243; °pañcaka 225, 249
 madhubindugiddha (in comp.) 146
 manasikāra (ayoniso) 148, 270, 271; 500; (as regards the 32 ākāras 248-260; n' ātisīghato and n' ātisānikato) 255-256, cp. 226, 227; paṭikkūla° 251, dhātu° 252; °kosalla (in det.) 56, (10 fold) 224, 226 sq.; °vidhāna 69, 71
 manussā (var. kulas) 455; °khādaka 451
 mano: manāyatana 46 sq., °dvāra 41; °dhātu 80, 81; (physiological basis) 239, 405; °viññāna (22 fold) 150; °sañcetanā 145; °samphassa 19
 Manopadosikā devā 498, 519
 mandībhūta 157
 Mandhātu 506 (cp. Vism. 233)
marana (exegesis in det.) 100 sq. (cp. Vism. 502); (var. kinds) 101 (cp. Vism. 229); (lahuka) 156; °samaya (in var. conditions as regards paṭisandhi) 157
 marīci (in det.) 34, 85
 marukantāra 6
 Malaya 224
 malinaka (loha, copper peculiar to Pisāca country) 63
 mallika 234
 mahaggata: °ārammaṇā 154; °citta 159
 mahatta (satthu°, jāti°, sabrahmacārī°) 278, 281
 mahā: °gaṇḍa (hadaye) 104; °bhūta 253; °bhūtāni 42; (the 4) 169; °sāvajja 382 sq.; °vinā 58; °sakkāra 180; °sāla 519
 Mahā-, -indavīci 502; -kaccāyanatthera 388; -kassapatthera 273, 354, 388, 431; -koṭṭhitatthera 388; -gangā 5; -cattālisakabhāṇaka 320; -cetiya 292 sq.; 433, 446, 449, 451; -cetiyaṅga 358; -tittha-paṭṭana 448; -tissatthera 352; -thera 292 sq., 359; -dattatthera 489; -devatthera 224; -dhammarakkhitatthera 81; -nāgat-

- thera 352, 353, 489;
 -nidānasuttanta 201, 203;
 -niddeśa 479; -phussa-
 devatthera 352; bodhi
 292 sq., 449, 451; -bo-
 dhipallanka 433; -brahmā
 520; -mittatthera 279,
 354, 388; -moggallāna-
 thera 166 (=Vism 557),
 354, 388; -rājāno 352; -rā-
 hulovada 226; -vihāra 292,
 446, 449, 451; -satipat-
 ṭhāna 218, 226; -samudda
 141; -sammata 10, 281;
 -sudassana 10; sonatthera
 446 sq.; -hatthipadopama
 226
 mahiṅsaka 4
 mahicchata (with sim.) 472
 mahesi 110
 Māgadhabhāsā (as language
 of Buddha-vacana) 388
 mātā (pop. etym.) 107
 mātu: °kucchi 96; °ghāta etc.
 425
 Mātulatthera 389
 māna (seyyo 'ham asmī ti
 etc.) 486 sq.
 māyā (in det.) 34, 85; **493**;
 °kāra (in comp.) 196
 māla 366
 Mālārānavihāra 452
 māsācīta 510
 migaluddaka (in sim.) 266
 miccha (°ñāna, °vimutti 513;
 °cāra (var. degrees) 383
 mitta (etym.) 108
 Mitta 138
 Mittavindaka (story of) 471
 (cp. J. iv. 1 sq.)
 Milinda 434
 missaṅ dvidhā etc. 161
 (=Vism. 552)
 missaka 16
 Missakavana 439
 missibhāva 107
 mukha 332
 muggasūpyatā 338, 483
 muñcana 249 (=Vism. 265,
 where reading mañcana is
 misprint)
 mutṭhassati 275
 Mutṭhassati 475
 muti (def.) 412
 mutta 68; (in det.) 248;
 °chakka 225, 249
 mudinga 232
 mulāla 66, 245
 musāvāda (var. degrees) 383
 mūla (var.) 382; °rasa 69;
 °pāda (9) 200; °pariññā
 357; °ka (-°sankhāra°,
 avijjā° etc., with ref. to
 the constituents of the
 Paṭiccasamuppāda) 200
 sq., 207 sq.
 mūlhagabbhā 96
 mūsika 235
 metti 75
 meda 66; (in det.) 245; °chak-
 ka 225, 249
 Moggallāna 281, 458
 Moggaliputtatissatthera 431
 Mogharājā 306
 moh-akkhaka (loha) a kind
 of copper. peculiar to Pi-
 sāca country 63
 moha 140; °kkhaya 51 sq.

Y.

- yakana 60; (in det.) 240
 yakkhasūka (in comp.) 494
 yatṭhi (def. as measure) **343**
 yathā: °bhūtaṅ (ñānaṅ=
 maggañānaṅ) 459; °kam-
 mūpagañānacatuttha 373
 sq.
 yanta: °cakkayatṭhi 80; °sut-
 ta 241

Yamakasutta 32
 Yasatthera 431
 yasamada 467
 yāthāvamāna (and a°) 487 sq.
 Yāmā 519
 yānaka 234
 yugala 51
 yuttito (and mittato) 173
 yuddha-maṇḍala (in comp.)
 356-357
 yevāpanaka 63, 70-72
 yoga (the 4) 35; °āvacara
 115, 220; (in sim. as
 hunter) 228, (as bhikkhu)
 229, 258, 331
 Yonaka-Dhammarakkhitat-
 thera 389
 Yonakabhāsā 388
 yoni (purima° and pacchima°)
 204-205
 yobbanamada 466

R.

rajaka (in sim.) 331
 rajakkha (appa° and mahā°)
 458
 rajata 64
 rajjati 11
 rajja (in comp.) 163
 Raṭṭhapālatthera 306
 ratanattaya 284
 ratharenu 343
 ravanaghāṭa 68
 rāga, dosa moha (sa° and
 vita°) 268, 269; °kkhaya
 51 sq.
 rājā (kupita) 106; (in sim.)
 109; °kumāra (in comp.)
 196; °putta (son of a
 crowned king) (in sim.)
 319; °purisānubandhacorā
 80; °mahāmatta (2, in
 sim.) 312, 340; °vallabha
 (in comp.) 501
 Rājāyatanacetiya 433

Rāhūla Buddhaputta 354
 rukkha (and phala) 165; (in
 comp.) 196; (as garu-
 bhāṇḍa) 334 sq.
 ruppāna 4 sq.
 rūpa 3; (and arūpa) as garu-
 parināma and dandha-
 nirodha (arūpa the opp.)
 25; (with var. similes, as
 pheṇa-piṇḍ' ūpama etc.)
 32 sq.; (etym.) 45; (and
 nāma) 169 sq., 173 sq.;
 °āvacara 17; °kkhandha
 2, 3; °tanhā (in det.)
 179; °pariggaha 73-74;
 °santati 21
 rūpī (attā) 511 sq.
 rūlhi 1
 roga (in sim. of dukkha etc.)
 88
 rosanā 75
 Rohaṇa 407; °vīci 502

L.

lakunṭaka-pāda-purisa (cpd.
 with arūpa) 26
 lakkhaṇa: °āni (var. of the
 constituents of the paṭicca-
 samuppāda) 136-137 (cp.
 Vism. 528); (kesānaṇ etc.,
 4 fold) 261; °to (vinic-
 chaya) 46, see also atthato;
 ādippabhedato 85
 langī (avijjā°) 141
 lañcha 52
 lapanā etc. 482
 lasikā 68; (in det.) 247
 lābukaṭāha 63
 lābhamada 466
 lālappa 104
 likkhā (def. as measure) 343
 linatta 272
 linuddhacca 310
 ludda (and makkāṭa) in sim.
 228, 259 (= Vism. 245)

lūkhapuggalaparivajjanatā
282
leḍḍukhaṇḍā 66
lena 366
loka 220; (anekadhātu°, nā-
nādhātu°, in det.) 456,
457; °antarikaniraya 4;
°uttaracattuttha 373 sq.;
°dhātu 430, 436
lokiyāni (10 indriyāni); lo-
kuttarāni (3); lokiya-lo-
kuttara-missakāni (9) 128
loṇadhūpana (in comp.) 311
lopa 164
lobhasahagata 18
loma (in det.) 233; °ā 57
loha (4 fold) 63
lohita 66; (in det.) 245;
°uppāda 427; °doṇi 62

V.

vakka 60; (in det.) 239;
°pañcaka 249
Vakkalītheravattu 276
vankatā 494
vacī: °sankhāra: with ref. to
paccaya and paṭisandhi)
167; °sañcetanā 144
vacca (of a baby, in comp.)
232, 243; °kuṭi 242
vajjā 342
vaṭṭa °kathā 133; °loha 63
vaḍḍhi (in sim.) 256
vanacolaka 361
vaṇṭa 60
vanna: °to 225; °kasiṇāni (4)
251; °pokkharatā (def.)
486; °mada 467
vatta (gata-paccāgata°) 354;
°sampanna 297
Vattabbakanigrodhatthera
449, 451
vatthi 248
vatthu (and ārammaṇā) 404;

°dasaka 22; °rūpa 172;
°visadakiriya 276 (= Vism.
128), 283
vatthuka (uppanna°, pure-
jāta° etc.) 403
vaddalikā 109
vadha (killing of var. creatures
blameworthy in var. de-
grees) 382; °bandhana 97
vanappagumba (in comp.) 196
vambhanā 484
vallihārakā purisā (in sim.
illustrating the Paṭicca-
samuppāda) 131
vasā 67; (in det.) 246
vassodaka (in sim.) 243
vāka (akka°, makaci°) 232
vācā (sammā°) 119
vātā 5; (var.) 70, 71
vāyāma 91
vāyodhātu 55
vārana (category in exegesis
of bhavacakka) 194, 195
(=micchādassana nivā-
raṇa)
Vālikavihāra 389
vikkhepapaṭibāhana 227
vicikicchā 209
vijātilohita 63
vijāyana 97
vijambhita 272 (cp. Vism. 33)
viññāna 34; 135; sankhāra-
paccayā v. 150 sq. (= Vism.
545 sq.); twofold: vipāka
and avipāka 172, 192;
pañca v. 396; °kkhandha
42; °kkhandha-niddesa 21;
°tṭhiti 169; °dhātu 55;
paccayā nāmarūpa (cp.
Vism. 558-562) 169 sq.
vitakka (amara) 490
Vitaṇḍavādin 9, 51, 319, 459
vitujjati 104, 108
vidatthi (in comp. with other
measures) 343

- vidomanassa 105 (=Vism. 504)
 vidhavā 339
 vidhā 496
 vidhūpana-vātā 71
 Vinaya 273, 274; °aṭṭha-kathā 334; °piṭaka 431
 vinicchaya (as to attha, lakkhana, tāvatva, kama, sankhepa-vitthāra, daṭṭhabba) 46 sq.; (as to vibhāga, nibbacana-lakkhana, attha, atthudhāra etc.) 83 sq. See in det. under atthato
 vipaccanika-sātata 478
 vipatti: see sampatti
 viparināma-dukkha 93
 vipassaka 297
 vipāka 17; kusala and a° 177; id. with ref. to the viññānas 150 sq.
 vipāka-kiriya: °cittuppāda 391; °cetanā 144
 Vibhanga: °aṭṭhakathā 524; °ppakarāṇa 523; °sutta 142
 Vibhajjavādi-maṇḍala 130
 vibhava (=bhava-vigama) 505; °tanhā (as peculiar to ucchedadiṭṭhi) 111
 vibhāgato 83
 vibhāvanā (yāthāvaka-vatthu°) 409
 viriya: °indriya 276; °sambhojjhanga (with 11 means of cultivating it) 278 (cp. Vism. 132)
 viruddha (and a°) 148 (=Vism. 543)
 virosanā 75
 vilakkhaṇa 250 sq.
 vilivakāraka (in sim.) 222
 vivitta 365
 viveka (5 fold) 316
 visadā (of paṭisambhidā, with var. reasons) 388-389
 visabhāga: see sabhāga
 visaya (mahā° and appa°) 182
 visarukkha 89
 Visākha 90 (=M. i. 301; Vism. 514) 4
 Visuddhi-magga 56, 88, 224, 264, 331, 362, 367, 380
 vihiṅsanā 75
 vihiṅsā-: °dhātu 74; °vitakka 118
 viharati etc. (and synonyms in sequence) 262
 viheṭhana 74
 vici (with ref. to jarā) 99
 vīṇādonika 234
 vīsati ākāraṇ 191-193 (cp. Vism. 579-81, with spelling ākāraṇ)
 vekantaka-loha 63
 Venu nadī 446
 vettagga 60, 239; (in comp.) 252
 vedanā (in det.) 13 sq., (maran' antikā) 101; (32) 178, 193, 265; (sukha° and dukkha° in arūpakammaṭṭhāna) 266; (var.) 382; °ānupassanā (in det.) 221, °niddesa 263; °kkhandha 36, 80; °niddesa 13 sq.; °ttika 15; °paccayā tanhā 179 sq. (cp. Vism. 567-568); °parikamma etc.) 39 sq.
 veneyya 79
 vepulla 290
 verambhavātā 71
 verī 89
 Velāma 414
 velu (as garubhaṇḍa) 334; °dāna 333 sq.; °pabba 60, 63
 vesiyāgocara 339

Vessantara 414
 Vehapphalā 521
 vocchādanā 493
 vodāna 401
 vossagga 317
 vyasana (several) 102
 vyādhiyaka 479
 vyāpāda 369; °dhātu 74;
 °vitakka 118

S.

saṅyama 332
 Saṅyutta-nikāya (var. suttas)
 267, 432; -bhānaka 446;
 -mahāvagga 330
 Saṅyuttaka (i.e. nikāya) 475
 saṅvara (pāṭimokkha°, sati°,
 nāṇa°, khanti°, viriya°)
 330, 331
 saṅsagga (ananulomika) 340
 saṅsarana-lohita 245
 saṅsāra (anamatagga) 45, 182,
 259, 260; (antaravirahita)
 134; °dukkha 145, 149;
 °bhaya 199
 saṅsedaja 161
 sakaṭā (2) (in sim.) 435
 Sakka 352
 sakkāramada 466
 sankappa (sammā°; as nek-
 khamma°, avyāpāda°, avi-
 hiṅsā°) 117
 sankuṭita 238
 sankhādita 241 (Vism. 257:
 sankhāyita)
 sankhārā 34; (4 fold) 134;
 kāya°, vacī°, citta°) 142
 sq., cp. Vism. 530, 531;
 (3 fold) 149; (āyūhanā)
 192
 sankhāra-kkhandha 42; °nid-
 desa 20; dukkha 93; pac-
 cayā viññāna 152 sq.;
 majjhataṭṭā 285

sankhepa -vitthārā (vinic-
 chaya) 47
 sankhyato: see atthato
 sanganik' ārāma 474
 sangati 188
 sangh' ārāma 13
 sangha: °bheda 425 sq.; °rā-
 jin 428 (= Vin. ii. 203)
 sanghāṭi-civara 359
 saccāni (the 4 ariya°) 116 sq.,
 141, 146; sacca-: °anulo-
 mika-nāṇa 411, 415; °ppa-
 bhavato 194; °vibhanga
 83 sq., 137
 sajjhāya (in kammatṭhāna)
 250 sq.
 sañcetanā (kāya°, vacī°, ma-
 no°) 144 sq.
 saññā (pañcadvārikā) 20, 34;
 (nānatta°) 449; °kkhandha
 42; °niddesā 19 sq.; °bhava
 183
 saṅṭhānato 225
 satī 91; (sammā°) 120; paṭ-
 ṭhānā (the 4, in det.) 215
 sq.; 222 sq.; °vibhanga 57,
 214-288 (= Vbh. 193 sq.),
 417; °sambojjhanga, with
 4 means of cultivating it
 275, 310
 satta: sattā (aparimāṇā) 144;
 °āvāsa (aviññānaka) 168;
 °majhattatā 285; °san-
 khāra-kelayana-puggala-
 pativajjanatā and °san-
 khāra-majjhata-puggala-
 sevanatā 285
 Satthu-mahatta 281
 sadisa (and a°) 148 sq.
 Vism. 543)
 sadda (etym.) 45; (in nirutti)
 387
 saddh' indriya 276
 santati 8, 170; °pariyāpanna
 173

- santāna 164 (=Vism. 555);
 °bandha 163 sq. (=Vism. 554)
- santāpa (var.) 70; (aggi°,
 suriya°) 245
- sandhi (hetuphala°, phala-
 hetu°) 191
- sannikhepana 355
- sannirumbhana 355
- sappāya (var.) 265; °kathā
 271
- Sabbaññu-Buddha 50
- sabbaññuta-ñāna 197
- sabbattha - pādaka - catuttha
 372 sq.
- sabbadhi 377
- sabrahmacāri-mahatta 281
- sabhāgato (+visabhāgato)
 92 (=Vism. 516)
- Sabhiya-pucchā 432
- samangita (5 fold) 438
- samanta-bhaddakattā 132
- samaya 8; (var. occasions for
 restraint or otherwise, in
 samādhi - sambojjhanga)
 283 sq.
- samādāna (kamma°) 443 sq.
- samādhi 91; (sammā°) 120 sq.;
 sambojjhanga, with 11
 means of cultivating it
 283 (cp. Vism. 134)
- samudaya-sacca 124; °nid-
 desa 110 (cp. Vism. 506)
- samodhāna 107
- sampajañña (4 fold) 347;
 (in det.) 356 sq.
- sampajāna 219; °kārin 347
- sampatti (and vipatti) (gati°,
 upadhi°, kāla°, payoga°)
 439 sq.
- sampayutta-catukka 206
- sambojjhanga (sati° etc.) 310;
 (with var. means of culti-
 vation) 275 sq.
- Sambhūtatthera 306
- Sammappadhāna-vibhanga
 289 sq.
- sammā (with 8 constituents
 of the ariya-magga) 114
 sq., 121; (the same +
 micchā) 320, 321; °diṭṭhi-
 sutta-pariyāya 142; °sam-
 buddhā (2) (in sim.) 436
- sammiñjana-pasārana 358
- Sammoha-vinodanī 523, 524
- salabha (in comp.) 146
- salla 80; (°ṇ viya vitujjati,
 where Vism. 503 reads
 visa-sallaṇ va tujjati 104
 sallakkhanā (sankhāra°) 254
 salāyatana 174; °paccayā
 phassa (cp. Vism. 565 sq.)
 176 sq.; °Sanyutta 319
- sassata: °uccheda=diṭṭhi 514;
 (allusion to) 509 (°vāda)
- sahajāta-dhammā 127
- Sahampati 352
- śahassuddhāra (in sim.) 256
- sātacca 346
- sādhukamyatā 477
- sāmaññaphala 317
- sāmañera 383
- Sāmadevī 440
- sāmantajappa 484
- sāraddha - kāya-puggala - pa-
 rivajjanatā 283
- sārambha (etc.) 469
- Sāriputta 281, 354, 388, 458
- sālohita 108
- sāsana (°thita-kāla, °osak-
 kana-kāla, °antaradhāna)
 432, 433
- sikkha (var.: bhikkhu°, bhik-
 khunī° etc.) 344
- sikkhāpada (in det., as mātikā
 to Jhāna-vibhanga) 323
 sq., cp. Vism. 16 sq.; (5
 fold) 381 sq.; °vibhanga
 381 sq.
- singa 476

- singhānikā 68; (in det.) 247
 sithilībhava 100 (= Vism. 502)
 sinānadana 337
 sinidha - puggala - sevanatā
 282
 Sineru 141; 436; -pabbata
 519; -pabbata-rājā (its
 height) 343
 sineha (= fat) 67
 sippa (2 fold, with subdivi-
 sions) 410; °āyatana (pā-
 paka) 490; °mada 468
 sippikā 68
 sibbita-rajjukā (in comp.) 252
 sirīṅsapa 6
 silā (var. kinds) 64
 sīghaṅ (and sanikaṅ, with
 opp., cp. n' ātisīgha) 256
 sīta 4; sīti-bhāva 230
 Sītavalāhakā 519
 Sītā-harana (as pāpakaṅ sut-
 taṅ 490
 sīla (and dāna) 143; (and
 adhisīla) 413 sq.; (pā-
 paka) 490; °paripūraṇa
 143
 sīlabbat-upādāna 181 sq.
 sīha (etc.) 256; (etym.) 398;
 °nāda 398; °seyya 345
 sīhala-kuddāla 238
 sukha (sāmisa) 268; °dhātu
 73
 sukuma (and olārika 143 sq.
 sugati 158
 suñña: °gāma (in sim.) 48;
 gāmaṭṭhāna 57; suññato
 89 (= Vism. 513), 261
 suññatā (3, of kesa and
 other 32 ākāras, viz. atta°,
 attaniya°, niccabhāva°)
 262
 sutta: +vinaya, dhamma,
 attha 130; suddhāta (and
 yuttito) 173
 sutta-rajjuka 236
 Suttanta: °pariyāya 7; °piṭa-
 ka 431
 Sudassā 521
 suddhājīva 116
 supanna-vātā 71
 supatī 406
 supina (who has it) (by 4
 reasons) 407
 supeyya-paṇṇāni (in comp.)
 233
 subha (and a°) 118
 Subhakinā 520
 Summatthera 342
 surā (5) 381; °pāna (var.
 degrees) 383
 Suriya 519
 suvanṇa: °kāra (in sim.)
 222; °toraṇa 112; °doṇi
 62
 sūkara (varasayane sayāpi-
 ta) 11
 sūtighara 33, 242
 sūnakāraghara (in comp.) 252
 sūrabhāva 305 sq.
sekkha 328; (and a) 388
 seni (18) 466
 seda 66; (in det.) 245; °mala-
 makkhita (Vism. malag-
 ghita) 276
 senāsana (etym.) 365
 semha 65; (in det.) 244
 seyyā (the 4) 345
 selaka (loha) 63
 sevanatā (in passaddhi-boj-
 jhanga): paṇitabhajana°,
 utusukha° etc. 282, 283
 sevālapana (in sim.) 244
 soka 103
 Soṇagiripāda 439
 Soṇatthera 306; (story of)
 439, 445
 Soṇatthera-vatthu 277
 sotadvāra 41
 sotāpatti-magga (etc.) 307
 somanassadhātu 73

- H.
- Hankanaka 489
 hatthikulāni (10) 397
 hadaya 60; (in det.) 239
 hanu: °sañcopana 145
 hanuka 234; °atthika 58
 harati (and paccāharati) 349-354
 Himavā 292
 hīna (and ukkaṭṭha) with ref. to kamma and sippa 410 (cp. Vin. iv. 6, 7)
- hīlanā 486
 heṭhanā 75
 hetu (4 fold: hetu°, paccaya°, uttama°, sādharma°) 402; °catukka 205 sq.; °paccaya 174
 hetuka (du°, ti°) 17; °ggahana 205
 Hemavata (N. of elephant) 397
 heraññika (in sim.) 91, 115 (cp. Vism. 437 and 515)